

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

**ІНТЕГРАЦІЯ ТЕОРІЇ У ПРАКТИКУ:
ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ, ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

**INTEGRATION OF THEORY INTO PRACTICE:
PROBLEMS, RESEARCHES, PROSPECTS UNDER
CONDITIONS OF MARTIAL LAW**

Матеріали
III Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 01 листопада 2023 року)

Чернігів 2023

УДК 005.332.2:(340+37+159.9):342.78

I-73

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 13 від 24 листопада 2023 р.).

Головний редактор:

Пузирний В. Ф., доктор юридичних наук, професор.

Редакційна колегія:

Аніщенко В. О., доктор педагогічних наук, професор;

Борисов О. О., доктор філологічних наук, професор;

Данильченко Т. В., доктор психологічних наук, професор;

Ніщимна С. О., доктор юридичних наук, професор;

Співак В. В., доктор філософських наук, доцент.

Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах воєнного стану : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 01 листопада 2023 р.) / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2023. 512 с.

До збірника матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції увійшли публікації вітчизняних та зарубіжних учених і практиків, здобувачів вищої освіти, що присвячені актуальним питанням професійної підготовки, суспільного управління, проблемам національного та міжнародного права, психолого-педагогічним та соціальним методам роботи з особистістю, особливостям викладання іноземних мов, суспільно-економічним і культурним явищам як в Україні, так і за її межами.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, практиків, здобувачів вищої освіти.

УДК 005.332.2:(340+37+159.9):342.78

За зміст публікацій і достовірність результатів досліджень відповідальність несуть автори.

© Пенітенціарна академія
України, 2023

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	13
----------------------	----

СЕКЦІЯ 1

ВИКЛИКИ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ВОЄННИМ СТАНОМ В УКРАЇНІ

<i>Атаманчук Олександр Іванович</i> ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ АКТИВНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ	15
<i>Ботін Максим Сергійович, Ісмаїл Шамхал Талех огли</i> КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	18
<i>Вербицька Валерія Валеріївна, Озерова Дарія Володимирівна</i> РОЛЬ МОТИВАЦІЇ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ	21
<i>Гончаренко Оксана Григорівна</i> СТРАТЕГІЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ: ЗАГРОЗИ І МОЖЛИВОСТІ	24
<i>Ждаміров Дмитро Юрійович</i> НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ДОХОДІВ ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	27
<i>Кір'ян Олена Іванівна, Золочевський Олександр Володимирович</i> ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІДНОСИН ФРАНЧАЙЗИНГУ	30
<i>Коваленко Вадим Валентинович</i> ПРОАЛИНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ ЩОДО БРОНЮВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ- ПІДПРИЄМЦІВ ЯК ЧИННИК КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ	33
<i>Кузьменко Євгенія Романівна</i> УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	36
<i>Лисозор Володимир Володимирович, Скрипка Олег Дмитрович</i> РОЛЬ МОТИВАЦІЇ І СТИМУЛЮВАННЯ В УПРАВЛІННІ ДІЛОВОЮ КАР'ЄРОЮ ПЕРСОНАЛУ	41
<i>Марущак Олександр Анатолійович</i> КАМЕРАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЯК СПОСІБ ВИЯВЛЕННЯ НЕСПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ (ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ)	46
<i>Мацука Вікторія Миколаївна</i> БІЗНЕС В УМОВАХ ВІЙНИ	48
<i>Пак Аліна Володимирівна, Золін Євген Олександрович,</i> <i>Шаповал Сергій Михайлович</i> ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА	50
<i>Сікун Антон Миколайович, Варламова Ярослава Геннадіївна</i> ПРОБЛЕМА СКАСУВАННЯ ГАРАНТІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ СЕРЕДНЬОГО ЗАРОБІТКУ МОБІЛІЗОВАНИМ	53
<i>Трещов Мирослав Миколайович</i> ПЕРЕДУМОВИ РЕФОРМИ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ В РАМКАХ ВСТУПУ УКРАЇНИ В ЄС	56

СЕКЦІЯ 2
СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
В УКРАЇНСЬКОМУ ТА СВІТОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Аніщенко Вікторія Олександрівна ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНІКА ЯК СТРУКТУРНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	60
Аніщенко Олена Валеріївна КУЛЬТУРА НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ: ПРАКТИКА АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ	63
Березовська Юлія Андріївна, Янковець Олена Володимирівна РОЛЬ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ	67
Діденко Ростислав Олександрович ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ДО РОБОТИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ	70
Іваніцька Ірина Володимирівна ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНО- ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ РАКЕТНО- АРТИЛЕРІЙСЬКОГО ОЗБРОЄННЯ	73
Керноз Неля Євгенівна, Стрельцова Олександра Олексіївна ШОСТИЙ ПОКАЗНИК ТАЙММЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ	75
Колісник-Гуменюк Юлія Ігорівна СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА СВІТОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ	80
Мичковська Ванда Ростиславівна СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ФІЛОЛОГІВ	83
Новікова Тетяна Львівна ПИТАННЯ ЩОДО ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	87
Самофалов Олександр Леонідович, Федорова Юлія Євгенівна ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МИТНИХ ОРГАНІВ	90
Соловійов Валерій Федорович СИСТЕМА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗВО	93
Таран Оксана Миколаївна, Махтанова Анастасія Юріївна РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ	98
Телюк Вікторія Іванівна ПЕДАГОГІЧНИЙ КОУЧИНГ ЯК ЗАСІБ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	100
Третяк Олена Станіславівна, Чебоненко Станіслав Олегович ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВИКЛАДАЧА ДО ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	103
Тушко Клавдія Юріївна, Ковальська Ірина Едуардівна ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ	108

Шаршаткін Данило Юрійович ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ – ФАХІВЦІВ З ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗВІДУВАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ РОБОТИ	111
Щербина Наталія Олексіївна НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ЇХНЬОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	114
Якімець Юрій Михайлович РОЛЬ ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ.....	117
Dronova Daryna, Yevchenko Veronika CREATIVITY AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF ACADEMIC STAFF	120
Farmer Kathy, Henry Jeff, McLaughlin Sean J., Sye David OPEN RESOURCES AT MURRAY STATE UNIVERSITY FOR UKRAINIAN SCHOLARS WORKING ON TOPICS RELATED TO THE LAW AND SOCIOLOGY	124
Kosovych Olha PEDAGOGICAL FACILITATION IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE PROCESSES IN EDUCATION	130
Obrusna Svitlana, Chuban Viktoriia, Krichker Olha ETHICAL STANDARDS IN LEGAL PRACTICE	134

СЕКЦІЯ 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ОСОБИСТОСТІ, ГРУПИ, КОЛЕКТИВУ

Волеваха Ірина Борисівна, Крєвська Ірина Валеріївна СТРЕС ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДКВС	137
Єрмак Сергій Миколайович СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я	140
Єсіна Олеся Андріївна ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	143
Кайманова Яна Вікторіївна ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОГО І ПСИХІЧНОГО СТАНУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ БРАЛИ УЧАСТЬ У БОЙОВИХ ДІЯХ	147
Клочко Алла Олексіївна ВПЛИВ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я НА МЕНТАЛЬНУ ПРОДУКТИВНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	152
Криворучко Наталія Васиївна ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК – ВПО	155
Криворучко Олександр Олександрович ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	158
Мірошниченко Оксана Миколаївна ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ КОЛАБОРАНТА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	161

Нікітіна Ірина Володимирівна ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ПІДЛІТКА	165
Савченко Людмила Леонідівна, Карпенко Анастасія Олександрівна, Савченко Дарина Русланівна СПРИЯТЛИВИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ ЯК ФАКТОР ЗГУРТОВАНOSTI СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ	169
Скуловатова Олена Вікторівна ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	173
Шарапова Юлія Володимирівна СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ДО УМОВ ПОЛОНУ	176

СЕКЦІЯ 4

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Андрущенко Тетяна Сергіївна ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ СІМЕЙНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ	182
Баулін Олег Вячеславович АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ, УВ'ЯЗНЕНИХ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	186
Денисенко Катерина Вікторівна, Борко Ірина Сергіївна ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ	191
Коба Марія Миколаївна, Лосюк Тарас Тарасович РОЛЬ ОМБУДСМАНА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І МИРНИХ ЖИТЕЛІВ	195
Колодяжний Максим Геннадійович СТРАТЕГІЯ УБЕЗПЕЧЕННЯ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ: ВІД ПРАВОВОГО ІДЕАЛІЗМУ – ДО НАУКОВОГО РОМАНТИЗМУ	199
Костюченко Наталія Дмитрівна МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ПРАВОСУДДЮ: ПРОБЛЕМАТИКА ...	204
Міден Ервін Лотарович ПРОТИДІЯ МОБІНГУ В РАМКАХ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	209
Олійник Владислав Станіславович ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	213
Пузирна Наталія Станіславівна, Беспалова Аліна Русланівна КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ДІЯННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	216
Пузирна Наталія Станіславівна, Букатіна Вікторія Олексіївна ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕМІЩЕННЯ ГРОМАДЯН ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	219
Самбор Микола Анатолійович РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ХХІ СТ.	223

Шамрук Наталія Борисівна НАПРЯМКИ ТА ФОРМИ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ В ПИТАННЯХ ВЗАЄМОДІЇ, ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	227
Bondarenko Stepan THE DANGER OF COMMITTING CRIMES AGAINST THE NATIONAL SECURITY OF THE STATE: GLOBAL DIMENSION ISSUES	230
Minervino Quintiere Victor, Pereira de Oliveira Guilherme CONTEMPORARY CHALLENGES IN THE APPLICATION OF HUMAN RIGHTS PRINCIPLES: ANALYSIS OF THE “8TH OF JANUARY”	234
Szymanek Jaroslaw CONTEMPORARY TRENDS IN INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS STANDARDS: BETWEEN THE NEED FOR PROGRESSIVISM AND THE TEMPTATION OF PERMISSIVISM.....	245

СЕКЦІЯ 5

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗЕВОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Балишев Микола Володимирович АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОДАТКОВІ ПРАВООРУШЕННЯ ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	250
Давидченко Інна Дмитрівна АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	252
Діденко Олександр Васильович СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗМІСТУ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАНДАРТІВ НАТО ТА ДОСВІДУ БОЙОВИХ ДІЙ	256
Ждаміров Дмитро Юрійович ІС: БУХГАЛТЕРІЯ – ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	259
Іванишин Наталія Любомирівна АКТУАЛІЗАЦІЯ НЕОБХІДНОСТІ ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	263
Ісламова Олександра Олегівна ПОРІВНЯННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ПРИКОРДОННИКІВ КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ	266
Кисельов Дмитро Валентинович ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СЛУЖБОВИХ І ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	269
Лисиця Віталіна Вячеславівна, Конопля Арсен Ігорович ДО ПРОБЛЕМ ГАЛУЗИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	272
Лілік Ольга Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ МЕТОДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН	275

Мірошниченко Оксана Андріївна ПРОБЛЕМАТИКА ПРОЯВІВ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У ВИЩІЙ ОСВІТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	279
Ніцимна Світлана Олексіївна РОЛЬ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	283
Положенцева Катерина Леонідівна, Положенцев Дмитро Валентинович МОДЕЛЬ РОЗПОДІЛУ УПРАВЛІНСЬКИХ ФУНКЦІЙ В ОСВІТНІЙ ІННОВАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	286
Рєбало Микола Миколайович ДОСВІД ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ, НІДЕРЛАНДІВ, РУМУНІЇ	289
Свіженко Сергій Сергійович ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ВИКОРИСТАННЮ ІНСАЙДЕРСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЇ	292
Шумейко Зінаїда Євгенівна ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ ЗДАТНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ	296

СЕКЦІЯ 6

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Батиргарєєва Владислава Станіславівна ЩОДО СТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ПЛАТФОРМИ УБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСНИКІВ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ	300
Болістовська Діана Дмитрівна ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ «БАРНАХУС» ПІД ЧАС ДОПИТУ ДІТЕЙ, ЯКІ БУЛИ ДЕПОРТОВАНІ ДО РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ	304
Гученко Катерина Володимирівна СУЧАСНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ДЕЗЕРТИРСТВО	308
Денисов Сергій Федорович, Сердюк Павло Павлович НЕДОСТАТНІ МЕЖИ ВІДНОСИН, ЩО ПЕРЕДБАЧЕНІ У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	311
Єрмак Олексій Вікторович, Білик Марина Миколаївна ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	315
Калітіна Аліна Владиславівна РЕАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	320
Коба Олександр Васильович ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА ІНШИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ	323
Музика Віталій Валентинович, Залужовська Ганна Петрівна, Барахта Володимир Володимирович СУЧАСНІ МЕТОДИ ПРОВЕДЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	327

Незребецький Владислав Валерійович ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДОКУМЕНТУВАННЯ ДОКАЗІВ У РОЗСЛІДУВАННІ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ В УКРАЇНІ	329
Паламарчук Іван Васильович ЩОДО ПРАВОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПЕРЕДАЧІ КОНФІСКОВАНИХ АКТИВІВ ВІД ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИМ ОРГАНАМ ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО ВИКОРИСТАННЯ У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ (В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ)	333
Ромащенко Катерина Юрійвна КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	338
Сіренко Крістіна Юрійвна РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРОБАЦІЇ	342
Янковець Олена Володимирівна, Дудник Яна Петрівна ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПІДРОЗДІЛАХ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ	345

СЕКЦІЯ 7

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ ТА МАЙБУТНЄ

Бабич Анна Володимирівна МАНІПУЛЯТИВНИЙ ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО	348
Бересток Сергій Дмитрович, Борець Юлія Василівна ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ: НАВИЧКИ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ	351
Кіріакіді Олена Юрійвна ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ДИСТАНЦІЙНИХ ТА ОНЛАЙН-КУРСІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	354
Клеба Анна Іванівна ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МАЙБУТНІМИ ПЕДАГОГАМИ	356
Лазаренко Алла Миколаївна, Столінець Анатолій Володимирович ЗАГРОЗИ ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЕЗПЕЦІ ТА ОСНОВНІ ШЛЯХИ ЗАХИСТУ ВІД НИХ	358
Литвин Андрій Вікторович, Руденко Лариса Анатоліївна НЕПЕРЕВРНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	363
Марченко Сергій Валерійович, Завальнюк Володимир Вікторович ІНТЕРНЕТ І ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: РЕТРОСПЕКТИВА І ПРОГНОЗ	365
Назарко Світлана Олексіївна, Суворова Світлана Геннадіївна ТРЕНДИ ЕДТЕСН РИНКУ В УКРАЇНІ	370
Проценко Еліна Борисівна, Буряченко Світлана Дмитрівна ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ФОРМУВАННЯ СВИТОГЛЯДУ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ	375

Трофіменко Віра Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	379
Тушко Дмитро Анатолійович ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У ВИКОРИСТАННІ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У ПРИКОРДОННОМУ ВІДОМСТВІ	382

СЕКЦІЯ 8

ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ: ПРОБЛЕМИ, СУЧАСНИЙ СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Вінтюк Юрій Володимирович ОСОБЛИВОСТІ КОНСУЛЬТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	385
Гельбак Анжела Миколаївна ПОТЕНЦІАЛ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	388
Гульоватий Андрій Ігорович ПОНЯТТЯ «ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ» В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	391
Жулковський Вадим Вікторович МЕТОДИ ПЕРЕВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А. С. МАКАРЕНКА.....	394
Калюжний Володимир Валерійович МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ	397
Колесник Олег Віталійович, Борець Юлія Василівна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УВ'ЯЗНЕНИХ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ ТА ЇХ АДАПТАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ	399
Крепель Світлана Ігорівна ПРОБЛЕМА АСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ В ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	402
Кухар Тетяна Володимирівна, Савченко Світлана Володимирівна ПРОБЛЕМИ ТА СПОСОБИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ ІЗОЛЯЦІЇ.....	406
Молчанова Оксана Миколаївна МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ІГОР ДЛЯ КОРЕЦІЇ ПСИХОТРАВМІВНИХ ВПЛИВІВ НА ОСОБИСТІСТЬ	410
Остополоць Ірина Юрївна, Красіков Віталій Іванович, Овдієнко Анна Віталіївна ДО ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ РОЗЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ НА ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ	413
Шевченко Ольга Володимирівна, Шамова Анастасія Володимирівна ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ РОЛІ ГІМНАСТИКИ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ-ПІДЛІТКІВ.....	415
Шевченко Світлана Віталіївна ПОКАЗНИКИ ЩАСТЯ ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	418
Янченко Тамара Василівна ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ЩОДО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ	423

Kraus Kaarel TEACHING ETHICS. IN PRISON?	427
Vitomskyi Yurii SPECIFIC FEATURES OF TEACHING THE DISCIPLINE «LEGAL PSYCHOLOGY» IN THE CURRENT CONDITIONS	433

СЕКЦІЯ 9
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ В СУЧАСНОМУ
СУСПІЛЬНОМУ ВИМІРІ

Гірман Алла Павлівна ДЕРЖАВА ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СКЛАДОВІ ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ	437
Доній Наталія Євгенівна РОЛЬ ЗВ'ЯЗКУ З ІСТОРИЧНИМ МИНУЛИМ У ЗБЕРЕЖЕННІ ВІТАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	439
Ковалевський Артем Вікторович ОКРЕМІ АСПЕКТИ БЕЗПЕКИ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	443
Кононенко Тетяна Володимирівна СВОБОДА ЯК ЕКЗИСТЕНЦІАЛ	446
Мунько Анна Юрївна УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАПОБІГАННЯ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ.....	448
Педорич Анатолій Володимирович ЕТИЧНІ КАТЕГОРІЇ «ДОБРО» І «ЗЛО» В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ....	453
Попружна Алла Василівна «ПОЛІТИЧНІ В'ЯЗНІ» РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ТЮРЕМНОМУ ЗАМКУ	455
Romanovych Anna, Lanzavecchia Alberto ENVIRONMENTAL RECOVERY IN UKRAINE: ASSESSING DAMAGES AND FORMING SOLUTIONS.....	458

СЕКЦІЯ 10
ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Бондар Віра Олексіївна, Громко Раїса Михайлівна, Савченко Людмила Леонідівна ВІДПОВІДАЛЬНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ВЛАСНОГО ЗДОРОВ'Я ЗГІДНО З УКРАЇНСЬКИМИ ТРАДИЦІЯМИ	462
Льченко Аріна Євгенівна ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ОТОЧЕННЯ НА ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ	466
Мірошніченко Валентина Іванівна ПРОІНФОРМОВАНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПРО ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ	470
Примак Юлія Володимирівна, Ляховець Лариса Олексіївна НАСТАНОВА НА ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	472

Разумейко Наталія Сергіївна, Ткаченко Олександр Григорович, Олефір Людмила Іванівна	
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СЕРЕД ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	476
Януль Андрій Анатолійович	
САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЇЇ ФОРМУВАННЯ	479
Kostrova Tetiana	
FORMATION OF MOTIVATION IN HIGHER EDUCATION STUDENTS FOR A HEALTHY LIFESTYLE	482

СЕКЦІЯ 11 ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Борисов Олексій Олександрович	
ВЗАЄМОДІЯ УЧАСНИКІВ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: ДИСКУРСИВНІ КРИТЕРІЇ УСПІШНОСТІ ТА НЕУСПІШНОСТІ	487
Дягілева Олена Сергіївна, Юрженко Альона Юріївна, Пазяк Алла Сергіївна	
ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ МАЙБУТНІМ СУДНОВИМ МЕХАНІКАМ У LMS MOODLE В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	490
Лопатинська Ірина Сергіївна	
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	494
Петраш Анжела Іванівна	
ВИРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЙ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ ТЕКСТІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗМІСТУ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ.....	497
Luige Silvia	
CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING (CLIL) IN THE TRAINING OF PRISON OFFICERS IN ESTONIA	499
Pasichnyk Maryna	
TECHNIQUES FOR DEVELOPING AND IMPROVING READING COMPREHENSION SKILLS IN ENGLISH	504
Vasylieva Olena	
POSSIBLE WORLDS THEORY AS A MEANS OF TEXT ANALYSIS WITH STUDENTS	507

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники конференції, гості, колеги!

Дозвольте мені від імені вченої ради, ректорату Пенітенціарної академії України та від себе особисто привітати вас з початком роботи III Міжнародної науково-практичної конференції «Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах воєнного стану» та побажати всім учасникам наснаги, цікавих обговорень, результативних презентацій, ґрунтовних наукових праць.

В умовах сьогодення проведення наукового заходу дає можливість об'єднати зусилля для розгляду як загальних теоретичних аспектів, так і практичних сторін діяльності, розгляд яких сприятиме успішному вирішенню актуальних суспільних проблем.

Обговорення низки таких ключових питань, як виклики для підприємницької діяльності в умовах війни в Україні, стратегії розвитку професійної компетентності в освітньому середовищі України та за її межами, актуальні проблеми використання результатів психологічних досліджень, міжнародно-правові засади захисту прав людини в сучасних умовах, актуальні проблеми галузевої освіти та науки в контексті євроінтеграції, проблеми реалізації кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану, інформаційні технології та їх вплив на розвиток особистості: погляд в минуле та майбутнє, соціально-філософські аспекти в сучасному суспільному контексті, мотивація здобувачів вищої освіти до здорового способу життя та особливості викладання іноземних мов, є головною метою цієї Міжнародної науково-практичної конференції. Результати цих обговорень і сформульовані рекомендації, безсумнівно, сприятимуть розвитку та покращенню наукових досліджень у різних галузях науки.

Ми вдячні кожному, хто долучився до конференції, докладаючи спільні зусилля для обміну досвідом, знаннями та інноваціями в галузі правознавства, щоб спільно працювати над зміцненням правових засад нашого суспільства.

Також хочемо відзначити і висловити щиру подяку учасникам конференції з інших країн, які знайшли час і можливість долучитися до обговорення та обміну думками з вітчизняними дослідниками. Окремо відзначимо колег зі Сполучених Штатів Америки, Федеративної Республіки Бразилія, Республіки Польща, Італійської Республіки та Естонської Республіки.

У науковому заході беруть участь понад 150 учасників як з України, так і з інших країн. Серед них представники закладів вищої освіти, наукових установ, державних і недержавних інституцій, здобувачі вищої освіти. Безпосереднє спілкування на конференції є важливим підґрунтям для впровадження теорії, форм і методів у практику, а також сприяє поглибленню наукового діалогу та налагодженню співпраці як з вітчизняними, так і з іноземними колегами.

Сподіваюся, що проведення Міжнародної науково-практичної конференції дозволить успішно реалізувати нові для Академії міжнародні проєкти і програми за актуальними напрямками та досягти вагомих результатів у ході їх реалізації.

З повагою

в.о. ректора Пенітенціарної академії України

Юлія ПЕТРОВСЬКА

СЕКЦІЯ 1
ВИКЛИКИ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ
ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ
З ВОЄННИМ СТАНОМ В УКРАЇНІ

Атаманчук Олександр Іванович,
викладач вищої категорії циклової
комісії суспільних дисциплін
ВСП «Хмельницький торговельно-економічний
фаховий коледж ДТЕУ»

ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНОГО
СТИМУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ АКТИВНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ

Дослідження присвячене визначенню правових можливостей договірного нематеріального стимулювання трудової активності працівника. На основі аналізу зарубіжного досвіду застосування нематеріальних стимулів у трудових відносинах у країнах з розвинутою економікою доведено, що нематеріальне стимулювання трудової активності працівника є невід'ємною складовою відносин між працівником та роботодавцем.

Необхідно зазначити, що в зарубіжних країнах «поруч із фінансовою стороною, помітна роль відводиться нематеріальним способам мотивації. Західні менеджери по управлінню персоналом давно дійшли висновку про те, що персонал підприємства є головною їхньою цінністю, тому їх необхідно берегти та цінувати, адже від працездатності колективу залежить успіх підприємства» [1, с. 194–197].

Нематеріальна складова життєдіяльності людини є настільки ж важливою, як і матеріальна, бо саме їх сукупність розкриває рівень життя працівника. Задоволення нематеріальних потреб працівника соціально зорієнтовано на особистий розвиток, публічне визнання його здобутків та духовне і культурне збагачення. Тому ми погоджуємося з тезою про те, що «не лише економічні складові рівня життя особи, а набір соціальних благ, що відповідає функціональним потребам людини, забезпечує її всебічний розвиток, можливість повноцінної життєдіяльності» [2, с. 119–125].

На наше переконання, тільки конкретизація умов та порядку доступу працівників до соціальних благ за рахунок роботодавця, понад встановлені державні гарантії, повинна стимулювати працівника до трудової активності з метою набуття права такого доступу. Слід погодитися з тезою про те, що «правові стимули являють собою найсильніший важіль мотиваційного впливу» [3, с. 92–98].

Отже, надаючи працівнику право доступу до соціальних благ, забезпечене роботодавцем, формуватиме не лише можливість працівника отримати такий доступ до необхідних йому соціальних благ, а й закріпить обов'язок роботодавця надати працівнику такий доступ у разі підвищення їм своєї трудової активності, яка результативно відобразилась на діяльності підприємства, установи, організації.

Важливість розвитку системи нематеріального стимулювання трудової активності працівника обумовлена і тим, що матеріальне стимулювання не здатне забезпечити постійну підтримку трудової активності членів трудового колективу. «Оплата праці безумовно відіграє велике значення як один із елементів мотивації персоналом, проте постійне зростання її рівня не сприяє як підтриманню активності на певному рівні, так і росту виробництва праці в цілому. Застосування цього методу може бути корисним щодо досягнення короткострокових підвищень у виробництві праці. Зрештою відбуваються певні накладки або звикання до цього виду впливу. Одноманітний вплив на персонал лише грошовими методами не може привести до довгострокового підвищення виробництва» [4, с. 184].

Погоджуючись з цим твердженням, зазначимо, що на нашу думку, підтримка зацікавленості працівника у його трудовій активності може реалізовуватися і шляхом морального заохочення до високопродуктивної праці.

Звертаючи свою увагу на зарубіжний досвід стимулювання працівника до трудової активності та високопродуктивної праці зазначимо, що «практично всі американські підприємства, крім системи винагород, надають своїм співробітникам медичне страхування за рахунок коштів підприємства, програми підвищення кваліфікації, корпоративні обіди і багато інших різноманітних заохочень. Практично 69 % жителів Франції вважають кращою нематеріальною мотивацією гнучкий графік роботи.

Не менш важливими для французів є медичне і соціальне страхування за рахунок компанії, а також допомогу у виплаті кредитів».

Тобто соціально-економічні умови життя працівника позначаються на його особистій орієнтації та пріоритетах у соціальних благах, які є більш бажаними, і це підтверджує те, що індивідуалізація нематеріального стимулювання працівника є вагомим імпульсом до підвищення його трудової активності та результативності праці.

У Нідерландах основна роль, яка визначає зацікавленість у трудовій активності працівників, відводиться пільгам і компенсаціям.

Якщо у співробітника виникла необхідність у консультації лікаря, то компанія надає своєму співробітникові дві оплачувані години – впродовж них він може спокійно піти до лікарні.

Тобто задоволення необхідної потреби працівника забезпечується наданням вільного від роботи часу, і, відповідно, такий вільний час має своє нормативне документальне закріплення, де право працівника на відвідування лікаря є додатковим правом порівняно до умов організації роботи інших працівників, які не потребують у цей час такої переваги.

«У Швеції первинними цінностями є дружба, партнерство і колектив. На другому місці в рейтингу пріоритетів у шведів стоїть цікава робота, і лише на сьомій позиції – розмір заробітної плати. На сьогодні багато шведських компаній дозволяють своїм співробітникам працювати вдома» [5, с. 192].

Тобто можливість вибору форми зайнятості та умов організації праці є нематеріальним стимулом для трудової активності працівника. Нетипові форми зайнятості та можливість їх вибору можуть застосовуватися і в Україні. Ми вважаємо, що ціла низка соціально-економічних чинників, які поширені в Україні, здатна зацікавити працездатне населення в таких умовах праці, які відповідно є більш нематеріальними стимулами, ніж матеріальними.

Науковці наголошують, що за характером впливу методи умовно можна поділити на методи матеріальної, соціальної та владної мотивації, тобто економічні, організаційно-розпорядчі та соціально-психологічні.

А отже, договірне регулювання умов праці, до яких ми відносимо застосування засобів нематеріального стимулювання трудової активності працівника, повною мірою надає можливос-

ті учасникам відносин у сфері праці задовольняти свої потреби і бажання в єдиному спільному колективному процесі праці.

Список використаних джерел

1. Дашко І. М. Кадровий потенціал: сутність та фактори його розвитку. *Економіка та держава*. 2017. № 1. С. 194–197.
2. Семикіна М. В. Мотивація конкурентоспроможної праці: теорія та практика регулювання : монографія. Кіровоград : Пік, 2003. С. 119–125.
3. Аветисова А. О., Халімовська Т. С., Юрченко Ю. Ю. Економіка підприємств різних типів : навчальний посібник. Донецьк : ДонНУЕТ, 2009. С. 29–98.
4. Маслак В. П., Корнілова О. В. Трансформація теорій мотивації в сучасних умовах господарювання підприємств // Стратегічний потенціал державного та територіального розвитку : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Маріуполь, 2020. С. 184.
5. Лобза А. В., Гузь І. С. Підходи до розробки системи оцінки ефективності діяльності персоналу сучасного підприємства. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (53). С. 192.

Ботін Максим Сергійович,

студент 2 курсу магістерського рівня
вищої освіти Української інженерно-педагогічної академії;

Ісмаїл Шамхал Талех огли,

студент 2 курсу магістерського рівня
вищої освіти Української інженерно-педагогічної академії;

науковий керівник: Євченко Вероніка Володимирівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та торговельного підприємництва
Української інженерно-педагогічної академії

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Економічну безпеку можна визначити як рівень національної безпеки, що забезпечує ефективний розвиток економіки, підвищення конкурентоспроможності країни, захист інтересів особистості, суспільства та держави в економічній сфері як від внутрішніх, так і від зовнішніх загроз.

Конкурентоспроможність економіки – один з важливих факторів, що впливає на економічну безпеку та характеристику ефективності економічної діяльності суб'єктів на рівнях країни, регіону, галузі, підприємства, товару та використовуваних ресурсів.

Забезпечення необхідного рівня конкурентоспроможності країни визначає її становище на світовому ринку, економічну та національну безпеку.

Економічна безпека та конкурентоспроможність – це взаємодіючі один з одним характеристики національного господарського комплексу. Відмінність полягає в тому, що конкурентоспроможність одночасно є і метою, і індикатором ступеня розвитку національного господарського комплексу, а поняття «економічна безпека» є умовою його існування та розвитку [1].

Показники, що характеризують конкурентоспроможність на макрорівні, також є і індикаторами економічної безпеки. Чим більше розвинені фактори, які визначають національну конкурентоспроможність, тим паче стійка і життєздатна економіка країни перед зовнішніми, що виникають і внутрішні загрози.

Залежно від рівня господарської організації конкурентоспроможність та безпека забезпечується по-різному.

Розрізняють коло факторів, що визначають мікро-, мезо- та макроекономічну конкурентоспроможність та їх економічну безпеку. Найбільш складне завдання – підвищення конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки на макрорівні, тобто лише на рівні національної економіки.

У сучасній економічній літературі розглядаються різні класифікації факторів конкурентоспроможності. Найбільш відомими методиками оцінки рівнів конкурентоспроможності країни є методика Світового банку та Світового економічного форуму.

Згідно з щорічною доповіддю Всесвітнього економічного форуму, що проводиться у м. Давос (Швейцарія), розглядаються дванадцять груп факторів, на основі яких будується зведений індекс глобальної конкурентоспроможності: якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, здоров'я та початкова освіта, вища освіта та професійна підготовка, ефективність ринку товарів та послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, рівень технологічного розвитку, розмір внутрішнього ринку, конкурентоспроможність підприємств, інноваційний потенціал [2].

Іншими факторами, які сприяють зростанню конкурентоспроможності – це прискорена цифровізація економіки в галузі розширення використання інтернету та послуг мобільного зв'язку, зрос-

тання охоплення населення вищою освітою, підвищення інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності компаній. Крім цього, покращилися інституційні фактори, в тому числі сприйняття корупції та ефективність корпоративного управління.

Сьогодні з усіх факторів конкурентоспроможності найбільш важливими є стратегічні, за допомогою них вирішуються питання гарантії безпеки. Від розробки конкурентної стратегії багато в чому залежить конкурентоспроможність товарів, підприємств, галузей та країни.

Враховуючи взаємозв'язок між конкурентоспроможністю та економічною безпекою, під час визначення факторів економічної безпеки можна взяти за основу фактори конкурентоспроможності.

Усі фактори економічної безпеки можуть бути згруповані за різними класифікаційними ознаками. Чинники, що впливають на економічну безпеку, можна поділити на внутрішні та зовнішні.

Внутрішні фактори впливають на матеріальні основи економічної безпеки, до них належать: економічні, організаційні, правові, соціальні чинники. Зовнішні фактори впливають на стан економічної безпеки держави: торгово-економічні, валютно-фінансові, маркетингові.

Взаємопов'язана система «конкурентоспроможність – економічна безпека» є складною системою, поведінка якої залежить від багатьох різних чинників. Вплив факторів може як сприяти формуванню негативних тенденцій у галузі економічної безпеки, так і надавати можливість посиленню економічного потенціалу суб'єкта.

Тому важливо, щоб на різних ієрархічних рівнях соціально-економічної системи (мікрорівні, мезорівні, макрорівні) фактори конкурентоспроможності, які також є факторами економічної безпеки, змогли б забезпечити високу конкурентоспроможність та необхідний рівень економічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Міщук Є. В. Дослідження зв'язку між економічною безпекою підприємства та його конкурентоспроможністю // Актуальні проблеми сучасного менеджменту : монографія / за ред. Л. М. Варави. Кривий Ріг, 2018. С. 46–72.

2. Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації : монографія / О. С. Власюк, А. І. Мокій, О. І. Ляш та ін. ; за заг. ред. О. С. Власюка. Київ : НІСД, 2017. 384 с.

Вербицька Валерія Валеріївна,
студентка 2 курсу магістерського рівня
вищої освіти Української інженерно-педагогічної академії;

Озерова Дарія Володимирівна,
студентка 2 курсу магістерського рівня
вищої освіти Української інженерно-педагогічної академії;

науковий керівник: Євченко Вероніка Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та торговельного підприємництва
Української інженерно-педагогічної академії

РОЛЬ МОТИВАЦІЇ В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ

Нині у світі панує безпрецедентна тенденція глобалізації, яка змінює не тільки аспекти господарювання політичної та економічних сфер суспільства, а й соціальної і культурної. Величезна кількість світового багатства постає у формі людського капіталу. Саме тому управління людськими ресурсами відіграє вирішальну роль у процесі підвищення ефективності компаній. Однією з найважливіших функцій цього процесу є мотивація. Важливість мотивації людей роботі помітна на всіх рівнях організації. Починаючи з менеджерів, які повинні знати про фактори, які мотивують своїх підлеглих, щоб змусити їх працювати добре, продовжуючи рядовими співробітниками, яким потрібно продумати, що очікування в них є, закінчуючи професіоналами в галузі HR, які мають розуміти мотивацію для підтримки ефективної та функціональної діяльності організації.

Майкл Кірстейн у роботі *The Role of motivation in Human Resource Managment* зазначив, що мотивація, мабуть, є одним з найважливіших інструментів управління людськими ресурсами. Організації розробляють системи мотивації, щоб спонукати співробітників працювати найефективнішим чином, і навіть залучати потенційних кандидатів до виконання різноманітних робіт. Ключем до створення ефективної системи мотивації є у відповідь питання, що справді мотивує співробітників [1].

Термін «мотив» зазвичай пояснюється бажаннями, потребами, емоціями чи імпульсами, які змушують когось щось робити.

Наслідуючи це визначення, мотивація – це стан спонукання до дії. Коли ми беремо до уваги робоче середовище, стає ясно, що мотивація є одним з основних елементів, які необхідні для продуктивного виконання діяльності. Як правило, це стосується мотивації співробітників виконувати, залишатися і здійснювати в компанії, співпрацювати, керувати чи підтримувати лідера, допомагати клієнтам тощо.

Очевидно, що це визначення з Міжнародної енциклопедії організаційних досліджень є лише прикладом з безлічі визначень мотивації, які можна знайти майже в кожній статті з цієї теми. Деякі автори визначають, чим пояснюється мотивація, звідки вона взялася. У цій статті дотримуються визначення мотивації як «психологічного процесу, що виникає в результаті взаємної взаємодії між індивідумом і навколишнім середовищем, який впливає на вибір, зусилля і наполегливість людини». У інших визначеннях мотивація роботи пов'язані з досягненням мети. Люди мотивовані на те, щоб щось зробити, якщо вони вважають, що це дасть бажаний результат [1]. Люди, які добре мотивовані, роблять дії, які, як вони очікують, досягнуть своїх чітко визначених цілей. Дослідник Р. Канфер підкреслив, що мотивація – це явище, яке не можна спостерігати безпосередньо. Єдиний спосіб вивчити мотиваційні процеси – проаналізувати потоки поведінки, викликані екологічними чи успадкованими факторами, які можна спостерігати через їх вплив на здібності, переконання, знання та особистість [2].

Людські ресурси є однією з найважливіших частин організації. Основні заходи, що здійснюються на підприємстві, контролюються та здійснюються шляхом внеску людських ресурсів. Ключова роль в управлінні персоналом у будь-якій фірмі – це набір, планування, навчання, що у розвитку своїх співробітників та його мотивування. Робін Шарма – один з найвідоміших спікерів щодо мотивації на одному семінарі заявив, що головне завдання для управління персоналом – надання вмотивованих співробітників. Він додав, що вони – це життєва кров для організації.

Відповідно до двофакторної теорії мотивації Герцберга впливає, що для мотивації співробітників необхідне існування певних умов, а відсутність цих умов чи чинників гігієни демотивує співробітників. Те, що постулюється у цій теорії, полягає

в тому, що наявність гігієнічних факторів є попередньою умовою для продуктивності та не є визначальним фактором продуктивності. З іншого боку, відсутність цих чинників фактично знижують працездатність працівника. Отже, суть полягає в тому, що компанії повинні мати хороші базові умови для працівника, за яких продуктивність не впаде, а, навпаки, підвищиться, що буде загальним сприятливим фактором для фірми [3].

У теорії ієрархії потреб А. Маслоу зазначено, що люди мотивовані відповідно до ієрархії потреб, яка починається з насичення основних потреб, а потім ухил йде на потребу у визнанні та досягненні мети в особистій реалізації. Спираючись на цю теорію, організації повинні забезпечити задоволення потреб співробітників на кожному рівні, щоб на той час, коли працівник досяг вершини цієї «піраміди», він або вона могли цілком усвідомити, що в них, як у робочому кадрі, дійсно є потреба [3].

Мотивація може бути виражена як матеріальним, так і нематеріальним компонентом, проте мета в неї одна – дати зрозуміти співробітнику, що він цінується компанією, що його робота акцептується, що дозволить ще краще та продуктивніше виконувати свою робочу діяльність. Мотивація, як парадигма, виконує такі ролі [2]:

1. Підвищення самооцінки працівника.
2. Поява відчуття визнання власності роботи з боку колег та керівництва.
3. Зниження зовнішнього контролю з боку керівництва, збільшення можливостей самоконтролю.
4. Підвищення параметра відповідальності за виконання своєї роботи.
5. Мобілізація внутрішніх резервів працівника, які необхідні для виконання різних видів діяльності.
6. Посилення позитивного ставлення працівника до правил, соціальних норм, цінностей і зразків поведінки, притаманним підприємствам.
7. Визначення суб'єктивної значущості працівника.
8. Надання права голосу працівнику з різних проблем щодо розвитку організації.
9. Можливість просування кар'єрними сходами.

10. Імовірність продажу акцій працівникам, що ще більше мотивує їх працювати на благо компанії.

Таким чином, управління персоналом та його мотивування було однією з обговорюваних тем серед учених ще з 1930-х років. Можна зробити висновок, що мотивація співробітників справді важлива для здоров'я компанії. Тільки коли працівники мотивовані достатньо, вони можуть докласти всіх зусиль до того, щоб організація процвітала. Як правило, компанії зосереджуються на компенсації та пільгах і вигодах як стратегію мотивації співробітників. Проте варто наголосити, що велике значення має і нематеріальний фактор мотивації, який діє не менш ефективно, ніж матеріальне мотивування. HR-служба під час розробки стратегій мотивації повинна враховувати всі фактори, що впливають на мотивацію людей, щоб створити таку систему мотивування, яка працювала б максимально продуктивно для досягнення поставленої мети.

Список використаних джерел

1. Michal Kirstein. The role of motivation in Human Resource Management: Importance of motivation factors among future business persons. URL: http://www.academia.edu/26640683/The_role_of_motivation_in_Human_Resource_Management_Importance_of_motivation_factors_among_future_business_persons (дата звернення: 15.10.2023).

2. Урманов Ф. Ш., Касімова А. А. Мотивація – основний чинник ефективності трудової праці. *Вісник ЖДТУ*. 2017. №4 (82). С. 98–102.

3. Маркова С. В., Чкан А. С., Шкрюбка С. В. Формування системи мотиваційних чинників персоналу в управління промисловим персоналом. *Східна Європа: Економіка, Бізнес та Управління*. 2017. Вип. № 3 (08). С. 172–178.

Гончаренко Оксана Григорівна,

доктор економічних наук, професор,

начальник кафедри економіки та соціальних дисциплін

Пенітенціарної академії України

СТРАТЕГІЯ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ: ЗАГРОЗИ І МОЖЛИВОСТІ

Сьогодні Україна переживає шок і глибоку соціально-економічну кризу, спричинену повномасштабним військовим вторгненням росії, яка завдала потужного удару по всіх галузях

національної економіки, що спричинило зниження виробництва валової продукції, зокрема тих її видів, що є основою експортного потенціалу, заблоковані порти, частково знищена транспортно-логістична, соціальна, маркетингова та інженерна інфраструктура прикордонних регіонів і півдня України. Гострою є демографічна криза, спричинена міграційними потоками населення за кордон та частковим його переміщенням у західні області, що вилучило сотні тисяч працівників активного працездатного віку з суспільного виробництва. Тому саме сьогодні національна економіка є «пріоритетним фронтом, який визначатиме як подальший перебіг військових дій, так і спроможність нашої держави успішно відбудовуватись після їх закінчення» [1], а тому успіхи на «економічному фронті» залежать від спроможності управлінців різних рівнів сформулювати стратегічні плани та забезпечити ефективну їх реалізацію. Питання зміни акцентів економічної політики держави і визначення пріоритетом розвитку в Україні приватної ініціативи та підприємництва давно обговорюються в наукових колах, оскільки індивідуалізм, як основа вільного суспільства та конкурентоспроможного бізнесу, є рушійною силою, яка спроможна здолати тоталітаризм [2]. На думку М. Борщевського, для максимального розкриття економічного потенціалу підприємництва слід відмовитися від шкідливої догми, яка домінує в українській економіці впродовж усього періоду її незалежності, будучи несвідомо перенесеною з планової економіки, а тому вона є забюрократизована, корумпована, негнучка і малоефективна [2], а її експортний потенціал визначають монополії сировинних галузей, зокрема металургії та сільського господарства. Очевидною стала небезпека такої ситуації після початку російської агресії, бо лише протягом першого місяця війни тільки 17 % великих підприємств продовжили працювати без обмежень (ще 30 % змогли перейти на роботу в онлайн, а решта – не працювали зовсім, або призупинили свою діяльність) [4].

В аграрному секторі ситуація була ще складнішою, більше 10 % посівних площ виведено з обігу в результаті проведення бойових дій, що суттєво вплинуло як на експортний потенціал держави, так і на наповнення державного бюджету. На думку аналітиків, фермерам простіше адаптуватися до важких умов,

вони оперативніше налагоджують логістику ресурсів, на відміну від великих агрохолдингів, яким складніше адаптуватися до нових реалій [5]. Ще однією проблемою є «транспортна блокада», зокрема загальні втрати від блокади морських торговельних портів (забезпечували до 65 % міжнародної торгівлі України) становлять від 3 до 5 млрд доларів щомісячно (не враховуючи пошкоджень об'єктів інфраструктури морських портів) [3].

Це означає, що вже сьогодні має формуватися стратегія повоєнної економічної відбудови України, орієнтованої на використання інноваційних засобів та ресурсів, яка спрямована:

1) скорочення кількості контролюючих органів та їх повноважень, а також лібералізації дозвільних процедур. Зокрема, варто забезпечити подальше зниження податкового навантаження на економіку шляхом диференціації ПДВ, зменшення податків для малого бізнесу;

2) обмеження соціальних видатків та мінімізація бюджетного сектору економіки і збільшення видатків на оборону, що становить забезпечення соціального захисту громадян. Соціальна підтримка малозабезпечених і безробітних може реалізовуватися шляхом організації громадських робіт (крім людей, які не спроможні долучатися до них за станом здоров'я чи за віком). Варто зазначити, що такий механізм можна запровадити вже сьогодні, це дозволить підвищити розмір соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам та залучати їх до суспільного виробництва;

3) зміну цілей структурної економічної політики держави, де замість підтримки бюджетоформуючих та експортно орієнтованих галузей (бо вони визначають сировинний характер економіки), стимулювати розвиток малого бізнесу, заохотивши самозайнятих осіб і підприємців інвестувати у стартапи та реалізацію інноваційних проєктів. На думку експертів, «..після закінчення війни можливостей для бізнесу буде багато, і важливо, щоб держава мала орієнтир на розвиток країни через підтримку малого бізнесу, а не тримати фокус на великі корпорації та монополістів, бо повернути біженців, що вже перетнули наш кордон, буде вкрай важко»[1].

Враховуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки, що повоєнна економічна відбудова України можлива лише тоді,

коли економічна політика держави матиме обґрунтовану стратегію, спрямовану на дерегуляцію національної економіки та створення сприятливого інвестиційного клімату. Крім того, варто спрямувати бюджетне фінансування на гарантування населенню базових медичних та освітніх послуг, а також забезпечити підтримку закладів культури (музеї, бібліотеки, театри тощо), і основний акцент націлити на фінансуванні оборонних програм та розбудові військово-промислового комплексу, зокрема створення сучасної системи територіальної оборони.

Список використаних джерел

1. Болтян О. Як працювати підприємцю, якщо навколо війна? *Дзеркало тижня*. 2022. 22 березня. URL: <https://zn.ua/ukr/business/jak-pratsjuvati-pidprijemtsju-jakshcho-navkolo-vijna.html>.
2. Борщевський В. Економічний індивідуалізм дасть опір тоталітаризму сусіда. *День*. URL: <https://day.kyiv.ua/article/ekonomika/ekonomichnyu-individualizm-dast-opir-totalitaryzmu-susida>.
3. Даценко В. Транспортна блокада Росії. *Дзеркало тижня*. 2022. 8 квітня. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/transportna-blokada-rosiji-light.html>.
4. Самаєва Ю. Як працює тил. *Дзеркало тижня*. 2022. 31 березня. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/jak-pratsjuje-til.html>.
5. Через бойові дії неможливо провести посівну на 3,5 млн гектарів сільгоспземель. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricconomy/3448570-cerez-bojovi-dii-nemozливо-provesti-posivnu-na-35-miljona-gektariv-minagropolitiki.ht>.

Ждаміров Дмитро Юрійович,

магістрант кафедри маркетингу
та торговельного підприємництва УПА;

науковий керівник: Польова Тетяна Володимирівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та торговельного підприємництва
Української інженерно-педагогічної академії

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ ДОХОДІВ ВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Програмне забезпечення для обліку та аудиту розвивається на основі цифрових технологій. Нові форми та інструменти інноваційного процесу дають можливість застосовувати сучасні комп'ютерні програми в режимі «онлайн». Особливості діджи-

талізації облікового процесу та аудиту доходів від реалізації готової продукції (товарів) містять: відмову від паперових носіїв, застосування електронного підпису, складання звітності, не відриваючись від процесу виробництва та реалізації, прискорення ведення обліку та аудиторської перевірки.

Діджиталізація обліку та аудиту в Україні проходить у декілька етапів:

- заміна паперових документів на електронні форми документації, їх автоматичне формування, застосовуючи відповідні комп'ютерні програми;

- створення юридично чинних документів з електронними підписами;

- впровадження цифрових технологій, використання «хмарних» сервісів та інструментів штучного інтелекту [1, с. 165].

Засоби штучного інтелекту дозволять повністю або частково автоматизувати стандартні облікові процеси. З його допомогою забезпечується якісне і надійне ведення обліку, зменшення витраченого часу, автоматизація визначення і контролю господарських процесів.

«Хмарні» сервіси дозволять зберегти і захистити дані під час виникнення технічних проблем у програмних продуктах або комп'ютерах, отримувати швидкий і повний доступ до необхідної інформації з будь-якого місця. Вони мають безліч переваг: економія коштів (не потребує придбання відповідного обладнання); зменшення витрат на обслуговування сервісів; доступ до інформації з будь-якої точки світу; швидкий обмін даними між працівниками різних підрозділів; безпечне зберігання даних.

Проте в такій організації облікового процесу і аудиту є і недоліки. «Хмарні» сервіси передбачають використання інтернету. За відсутності доступу до мережі Інтернет можуть виникнути проблеми в програмній системі та під час ведення обліку і проведення аудиту [2, с. 114].

У діджиталізації облікового процесу та аудиторської перевірки є необхідність обрати програми, які здатні задовольнити всі умови і потреби підприємства або аудитора. Найпоширеніші продукти програмного забезпечення в умовах діджиталізації:

- SMARTfin.ua (автоматичне оновлення показників діяльності підприємства, цілодобовий доступ, зручний інтерфейс);
- iFin.ua (автоматичне формування звітності і подання її до контролюючих органів, інтегрування з іншими програмами);
- BAS бухгалтерія (керівник компанії може застосовувати програмні інструменти призначені для звітності, менеджер з продажу – виставляти рахунки, аналізувати складські залишки, відстежувати платежі та заборгованості);
- електронна бухгалтерія Приват 24 («хмарний» сервіс дозволяє вести облік банківських, касових операцій, контролювати рух, формувати звіти про доходи і витрати);
- Sage (застосовує інструменти штучного інтелекту, автоматизує ведення і звірку облікових даних, виявлення шахрайства);
- BlackLine (на основі штучного інтелекту виконує звірку рахунків і заповнення журналу);
- Workday («хмарна» система автоматизує складання звітності про витрати, доходи, результати, обробку рахунків-фактур) [3, с. 58].

У системі діджитал-технологій під час формування облікової інформації працівники отримують доступ до даних за господарськими операціями і засобів їх контролю. Це зменшує необхідність складати первинні документи на папері, що приведе до достовірності і відповідності облікової інформації.

Новим трендом виступає інтеграція облікових систем з іншими, наприклад, програмним забезпеченням для вирішення завдань аудиту. Це забезпечить отримання точних і актуальних даних, спростить процес складання звітів. Подібне застосування програм підходить для малих підприємств (скорочує витрати коштів і часу). Інтеграція програмних систем має зростаючу тенденцію у сфері обліку і аудиту доходів від реалізації [3, с. 59].

Щоб забезпечити якість процесів обліку та аудиту, необхідно навчати працівників новим технологіям, програмам. Це сприятиме зменшенню помилок і підвищить ефективність використання автоматизованих систем.

Під час впровадження нової комп'ютерної системи її слід регулярно моніторити, щоб переконатися в безперебійній роботі

і що співробітники ефективно її використовують. Регулярна оцінка застосовуваних цифрових технологій і ефективності їх використання надають змогу швидко виявити проблеми, оперативно вжити заходи для їх усунення і визначити потребу в оновленні комп'ютерної системи.

Отже, сьогодні важко уявити господарську діяльність підприємства без використання цифрових (діджитал) технологій, які стають невід'ємним і важливим фактором ефективного функціонування компанії, в тому числі на ділянці обліку та аудиту доходів від реалізації готової продукції.

Також за умов воєнного стану, коли для суб'єктів підприємницької діяльності актуальною є економія ресурсів, складнощі викликають такі аспекти: вартість програмних продуктів з урахуванням налаштування та оновлення системи; збільшення витрат часу і коштів на навчання співробітників; сприйнятливості автоматизованих систем до злому, вірусів, вимкнення електроенергії.

Список використаних джерел

1. Шепелюк В. А. Сучасна діджиталізація обліково-аналітичної інформації. *Нові інформаційні технології управління бізнесом* : зб. тез VI Всеукр. науково-практ. конф. Київ, 2023. С. 165–166.

2. Мариніч О. І. Вивчення діджитал-аудиту з використанням програмного забезпечення. *Нові інформаційні технології управління бізнесом* : зб. тез VI Всеукр. науково-практ. конф. Київ, 2023. С. 113–115.

3. Захаров Д. М., Городиський М. П. Напрямки розвитку інформаційних систем з ведення бухгалтерського обліку. *Нові інформаційні технології управління бізнесом* : зб. тез VI Всеукр. науково-практ. конф. Київ, 2023. С. 57–59.

Кір'ян Олена Іванівна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки та менеджменту

Української інженерно-педагогічної академії;

Золочевський Олександр Володимирович,

аспірант Української інженерно-педагогічної академії

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІДНОСИН ФРАНЧАЙЗИНГУ

Як відомо, робота підприємців за договорами франчайзингу, як і більшість інших договірних бізнес-відносин, дуже негатив-

но реагують на тривалі ситуації, які у звичайних умовах відносять до форс-мажору. Тож бізнес змушений шукати нові рішення, особливо з урахуванням збільшення відповідних територій – Україна, Сирія, Ізраїль, Придністров'я та ще багато різних регіонів, де стан військових конфліктів знаходиться в гострій або так званій в'ялоплинній фазі. З одного боку, є нагальна потреба в подальшому функціонуванні, розвитку, продовженні діяльності бізнесу для наповнення бюджетів регіонів та країни, з іншого – страхувати бізнес за таких умов, укласти тривалі контракти в умовах підвищеного ризику більшість компаній свідомо не бажають. З такою самою проблемою стикаються і підприємці, які бажають працювати за моделлю франчайзингу. Розглянемо основні складові, які стають проблемними для однієї або обох сторін і потребують додаткових умов у змісті франчайзингових договорів.

Передусім питання буде стосуватися саме платежів. І якщо паушальний платіж є первинним та одноразовим, тому не стає приводом для суперечок, то роялті й відрахування (частіш за все – рекламні) є приводом для дискусії учасників вказаних бізнес-відносин у разі настання умов форс-мажору. Причина в тому, що досить часто в договорі можуть і вказують не відсоток від прибутку франчайзі, а певну суму за обумовлений проміжок часу (в місяць, квартал, рік). У цьому випадку в разі виникнення проблем у франчайзі і втраті бізнесу або за необхідності його зупинення франчайзер за відсутності додаткових умов може вимагати продовження здійснення вказаних виплат. Зупинити їх можливо лише за допомогою укладання додаткового договору між франчайзером і франчайзі про призупинення або припинення діяльності франчайзі за згодою сторін з моменту настання форс-мажору. Якщо ж франчайзер не буде згоден, вирішити питання франчайзі може лише в судовому порядку з ризиком отримання арешту всього майна та бізнесу до отримання рішення суду.

Протилежною проблемою може стати припинення існування франчайзера як юридичної особи (а інколи – і фізично). Це призводить до того, що франчайзі неочікувано втрачає право здійснювати значну частку діяльності або всю діяльність без додаткових юридичних дій щодо оформлення нового стану

як юридичної особи. У разі знищення компанії-франчайзера франчайзі має можливість почати самостійну діяльність.

Сучасні реалії евакуації багатьох бізнесів в інші регіони з території підвищеного ризику інколи вступають у суперечність з базовими пунктами франчайзингових договорів щодо місцезнаходження бізнесу франчайзі. Особливо це стосується умов, коли франчайзер має значну кількість угод з франчайзі і намагається уникнути самоконкуренції при їх більш тісному розташуванні на окремій території. Для запобігання вказаної проблеми варто доповнювати договір пунктом, в якому або прописується відсутність можливості географічного переміщення бізнесу франчайзі під маркою франчайзера (і тоді франчайзі заздалегідь свідомо розуміє потенційні ризики); або ж доповнювати договір пунктом, в якому франчайзер за зверненням франчайзі протягом обумовленого терміну, але не довше 1 місяця, зобов'язується запропонувати для діяльності інші регіони; або обумовлюється право франчайзі переміщати бізнес в інші регіони з інформуванням франчайзера не пізніше як за тиждень до моменту переміщення бізнесу.

Ще одним суттєвим елементом під час виникнення формажору є поведінка персоналу, від якої залежить збереження і їх життя та здоров'я, і клієнтів, які знаходяться в межах компанії, і збереження обладнання та інших ресурсів. Тому в сучасні договори франчайзингу важливо вносити пункт про обов'язкове навчання персоналу діям в умовах кризи, навчання створенню безпечного середовища та навичкам поведіння в зоні бойових дій, надання первинної допомоги тощо. Цей пункт стає потрібним як інструктаж з техніки безпеки перед початком допуску до будь-якої роботи. Тож франчайзер та франчайзі повинні прописувати відповідальність сторін за обізнаність персоналу. Це пов'язано з тим, що в багатьох випадках за навчання персоналу відповідає саме франчайзер, а за набір, відбір і первинне стажування – залежно від змісту договору – можуть відповідати обидві сторони і, звертаючи увагу на професійні навички, вказані знання та вміння безпечної діяльності в кризових умовах зазвичай залишають поза увагою.

Фінансово значущим елементом для франчайзера та франчайзі в разі надання франчайзі не тільки права користуватися маркою, але й основних фондів, доступу до постачальників то-

що стає вимога щодо піклування про надані ресурси (основні фонди та ін.). У разі пошкодження або знищення вказаного майна за відсутності чітких пунктів у договорі про умови виникнення цієї проблеми і зобов'язань щодо відновлення чи відшкодування може виникнути кілька різних проблемних ситуацій. Перша – коли франчайзі зобов'язаний компенсувати вартість втраченого майна франчайзеру, бо отримав його в користування і зобов'язаний повернути. Франчайзі в цьому випадку не має на чому продовжувати діяльність і отримувати прибутки, але має борги перед франчайзером і, скоріш за все, буде змушений визнати себе банкрутом або ризикує власним майном. Протилежна ситуація – коли франчайзі в договорі добився пункту повної відповідальності франчайзера за майно і вимагає від нього повного оновлення фондів для продовження діяльності або компенсації втраченої вигоди. Компенсувати в період військового конфлікту вартість втрат страхові компанії, скоріш за все, не будуть за типовим договором. Тому для уникнення вказаних негараздів є необхідність прописувати всі можливі ситуації та відповідальність і ризики кожної зі сторін. Це мінімізує ризики банкрутства і для франчайзера, і для франчайзі під час знищення ресурсів, основних фондів тощо.

Як бачимо, військовий конфлікт вимагає від обох сторін франчайзингу свідомого підходу до змісту договору та доповнення його тими складовими, які в мирних умовах вирішують здебільшого шляхом укладання договорів страхування. Однак воєнний стан для більшості страхових компаній стає приводом визнати ситуацію форс-мажором і платежів не здійснювати. Тому уточнення відповідальності і свідоме розширення договору франчайзингу – реалії воєнного стану.

Коваленко Вадим Валентинович,
аспірант Пенітенціарної академії України

ПРОГАЛИНИ В ЗАКОНОДАВСТВІ ЩОДО БРОНЮВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ-ПІДПРИЄМЦІВ ЯК ЧИННИК КОРУПЦІЙНОГО РИЗИКУ

Умови здійснення підприємницької діяльності завжди мали швидкозмінний характер, а нормативно-правова база такої діяльності потребувала перманентних змін. Навіть у країнах з ви-

сокорозвинутою економікою зміни ринкових процесів часто випереджають чинне законодавство. В певному проміжку часу виникає суперечність між новими умовами та законодавством, яке регулює нові відносини або зміни в існуючих відносинах. Прогалини, які створюються завдяки такій суперечності, заповнюються тіншовими «правилами гри». Із введенням в Україні воєнного стану з'явилися кардинально нові виклики як для суб'єктів підприємницької діяльності в цілому, так і для фізичних осіб підприємців зокрема.

Так, постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.2023 № 76 «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час» (далі – Постанова) затверджено Порядок та критерії визначення підприємств, установ та організацій, які є критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період (далі – Порядок).

Порядок визначає механізм бронювання під час дії воєнного стану військовозобов'язаних за списками військовозобов'язаних, що пропонуються до бронювання на період мобілізації та на воєнний час, які працюють: в органах державної влади, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, а також на підприємствах, в установах і організаціях, яким встановлено мобілізаційні завдання (замовлення), а також на підприємствах, в установах і організаціях, які здійснюють виробництво товарів, виконання робіт і надання послуг, необхідних для забезпечення потреб Збройних Сил, інших військових формувань та, які є критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період [1].

Можемо констатувати, що механізм бронювання військовозобов'язаних під час дії воєнного стану стосується військовозобов'язаних, які, крім органів влади та самоврядування, працюють винятково на підприємствах, установах та організаціях, тобто перебувають у трудових відносинах з юридичними особами.

Разом з тим відповідно до ч.ч. 1, 2 Господарського кодексу України суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність,

реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Такими суб'єктами господарювання є: 1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці [2].

Підприємство, відповідно до ч. 1, 4 ст. 62 Господарського кодексу, є юридичною особою та самостійним суб'єктом господарювання, який створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами [2].

Можемо зробити висновок, що такий вид суб'єктів господарювання, як фізичні особи – підприємці (далі – ФОП) таким Порядком не охоплюється.

Водночас у статті 13 Конституції України зазначено, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів господарювання [3].

Фізичні особи-підприємці, згідно з ч. 3 ст. 55 Господарського кодексу, залежно від середньої кількості працівників за календарний рік відносяться або до суб'єктів мікропідприємництва (не більше 10 працівників) або до суб'єктів малого підприємництва (не більше 50 осіб). Але порядку, що встановлює механізм визначення фізичних осіб-підприємців, які є критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період, для цілей бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час не існує.

Відсутність чи неповнота норм права, необхідних для ефективного регулювання суспільних відносин, є прогалиною в законодавстві. Підпунктом 1.4.1 пункту 1.4 Посібника з оцінки корупційних ризиків та розробки планів протидії корупції про-

галини в законодавстві віднесені до організаційно-інституційних чинників корупції [4].

На підставі вищевикладеного, з огляду на те, що наявність прогалин у законодавстві вимагає від правотворчого органу цілком визначених дій, своєчасність яких впливає на якість та ефективність регулювання суспільних відносин, вважаємо, що є необхідність поширити дію Порядку, що визначає механізм бронювання військовозобов'язаних під час дії воєнного стану на осіб, які перебувають у трудових відносинах з фізичними особами-підприємцями, за умови, що такі ФОП здійснюють виробництво товарів, виконання робіт і надання послуг, необхідних для забезпечення потреб Збройних Сил, інших військових формувань та, які є критично важливими для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

Список використаних джерел

1. Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час : постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2023 р. № 76 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-%D0%BF#Text>.

2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.03.2003 р. № 436-IV, зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n378>.

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р., зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Вінборн С., Сисоєв В., Ткаченко В. Посібник з оцінки корупційних ризиків та розробки планів протидії корупції. Київ, 2015. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/posibn_USAID.pdf.

Кузьменко Євгенія Романівна,
студентка Української інженерно-педагогічної академії;
науковий керівник: Євченко Вероніка Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент
Української інженерно-педагогічної академії

УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Маркетинг на сучасному етапі – багатогранне поняття та явище. Під маркетингом розуміється концепція, ринкова філо-

софія бізнесу, окремий вид підприємницької діяльності, одна з систем управління бізнесом, стратегія і тактика мислення та дій суб'єктів ринкових відносин, одна з найбільш динамічних сфер економічної діяльності, вид професійної діяльності, комплекс специфічних функцій, методологія ринкової діяльності, яка визначає стратегію і тактику функціонування підприємства в умовах економічної конкуренції, ринкова наука, ринкова діяльність, науково-прикладна дисципліна.

Маркетинг базується на постійному і систематичному аналізі потреб ринку, що дозволяє компанії розробляти ефективні товарні та цінові стратегії, спрямовані на конкретні сегменти споживачів, що своєю чергою забезпечує компанії певні конкурентні переваги.

Проте сьогодні поширена думка про кризу маркетингу, спричинену процесами глобалізації, посиленням конкуренції, прискоренням науково-технічного прогресу, зміною споживача, його поведінки та стилю життя, зниженням ефективності традиційної маркетингової комунікації тощо. Тепер маркетингова система має стати більш гнучкою і динамічною.

У ході дослідження було проаналізовано проблеми та перспективи управління маркетинговою діяльністю підприємства в сучасних умовах. Встановлено, що маркетинг сприяє економічному зростанню і розвитку шляхом збільшення обсягу попиту та пропозиції, використання ефектів масштабу та досвіду, покращення на цій основі добробуту населення і створення нових економічних можливостей [1]. Комплексне маркетингове дослідження являє собою основу для прийняття ефективних управлінських рішень, які допомагають мінімізувати частину ризиків і втрат у грошовому еквіваленті, а правильно сформована стратегія та програма розвитку бізнесу є запорукою успішної роботи бізнесу та майбутнього прибутку.

Встановлено, що прогнозування ринку, розробка стратегії та планування власних дій на ринку, формування ринкового попиту є основними принципами маркетингової концепції управління в центрі компанії [2].

Проаналізувавши різні тлумачення терміна «маркетинговий менеджмент», можна сказати таке: управління маркетинговою

діяльністю – це комплекс заходів для вирішення стратегічних і поточних цілей для досягнення поставленої мети.

Рис. Функції маркетингу

Управління маркетингом здійснюється за такими підходами:

- вдосконалення виробництва;
- товари;
- активізація ділових зусиль;
- маркетингу;
- соціально-етичного маркетингу.

Встановлено, що основні функції маркетингу містять:

- комплексне вивчення ринку;
- розробка маркетингової стратегії;
- цінова політика;
- комунікаційна політика;
- політика розподілу;

- товарна політика;
- аналіз і контроль маркетингу.

У теорії управління маркетингом виділяють такі види функцій: загальні і специфічні. Розглянемо класифікацію у вигляді рисунка.

На основі проведеного дослідження було досліджено основні види стратегій маркетингу, які наведено в таблиці.

Таблиця

Основні види стратегій маркетингу [3]

Ознаки класифікації	Види стратегій
За станом ринкового попиту	Маркетингова стратегія конверсії, креативна маркетингова стратегія, мотиваційна маркетингова стратегія, синхронна маркетингова стратегія, допоміжна маркетингова стратегія, ремаркетингова стратегія, демаркетингова стратегія
За видом реалізації	Товарна стратегія, сегментна спеціалізація, односегментна концентрація, вибіркова спеціалізація, повне охоплення
За елементами комплексу маркетингу	Товарна стратегія (інновація, модифікація, усунення, просування), цінова стратегія (орієнтована на витрати чи споживача; стратегія проникнення, «вирівнювання», нейтральна тощо); стратегія збуту (стратегія інтенсивного, вибіркового, інклюзивного збуту; стратегія залучення, втручання та тиранії)
За охопленням ринків	Стратегія диференційованого (масового) маркетингу, диференційований маркетинг

Особливостями, які вплинули на маркетингову діяльність і стали основою системи управління в компанії в умовах пандемії та війни, є:

- 1) переорієнтація зусиль маркетологів на онлайн-діяльність;

2) розвиток цифрового маркетингу і придбання його інструментів компаніями у зв'язку з обмеженням пересування та мобільності в сучасних умовах;

3) перегляд структури витрат, у тому числі маркетингових заходів у зв'язку з динамічними змінами попиту та пропозиції, а також нестабільністю цін на ринках більшості найменувань продукції виробників;

4) зміна логістичних ланцюгів як на стадії закупівлі, так і на стадії постачання приводить до орієнтації виробництва на покупців. Одним з головних сучасних трендів є безконтактна кур'єрська доставка, яка визначає розвиток доставки за допомогою «дронів» та доставки «автопілот» [4].

Для досягнення організації маркетингової діяльності на підприємстві в сучасних умовах необхідно вирішити такі завдання:

1) постійний моніторинг змін потреб споживачів і забезпечення оперативного реагування на запити споживачів;

2) перегляд конкурентних методів та застосування основних інструментів маркетингу;

3) удосконалення структури витрат за рахунок маркетингової діяльності;

4) розширення пропозиції інноваційних маркетингових інструментів [4].

Отже, можна зробити висновок, що, враховуючи результати дослідження, вважаємо за доцільне зазначити, що для зміцнення позицій компанії на ринку неминуче виникає необхідність поєднання нових форм маркетингової діяльності – цифрового маркетингу, ситуаційного та індивідуально орієнтованого маркетингу. Комплексний підхід до впровадження маркетингу означає врахування поточних і перспективних запитів споживачів.

Список використаних джерел

1. Скібіцький О. М. Роль маркетингу у підвищенні конкурентоспроможності підприємства. *Інноваційний та інвестиційний менеджмент* 2009. С. 381–383.

2. Вачевський М. Суть і принципи маркетингу в діяльності підприємства. *Економіка України*. 2003. № 12. С. 34–39.

3. Дорош О. І. Маркетингова стратегія у системі забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Логістика». 2011. № 684. С. 150–155.

4. Касич А. О., Малюшенко О. О. Особливості управління маркетинговою діяльністю підприємства в умовах пандемії. *Економіка і суспільство*. 2021. Вип. 34. С. 86–92.

Лисогор Володимир Володимирович,

студент 2 курсу магістерського рівня
вищої освіти Української інженерно-педагогічної академії;

Скрипка Олег Дмитрович,

студент 2 курсу магістерського рівня
вищої освіти Української інженерно-педагогічної академії;

науковий керівник: Євченко Вероніка Володимирівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та торговельного підприємництва
Української інженерно-педагогічної академії

РОЛЬ МОТИВАЦІЇ І СТИМУЛЮВАННЯ В УПРАВЛІННІ ДІЛОВОЮ КАР'ЄРОЮ ПЕРСОНАЛУ

У теорії управління персоналом кар'єра є результатом усвідомленого становища та поведінки людини у сфері роботи, пов'язаної зі службовим чи професійним зростанням. Однак концепція кар'єри не означає обов'язкового та постійного висхідного руху в рамках організаційної ієрархії.

У широкому розумінні кар'єра означає професійний поступ, зростання як етап підвищення людини до професіоналізму, перехід з одного рівня на інший. Результатом кар'єри є високий професіоналізм людини, досягнення визнаного професійного статусу. У вузькому сенсі, кар'єра є офіційним поступом. Тобто це не лише оволодіння рівнями та ступенями професіоналізму, а й досягнення певного соціального статусу у професійній діяльності, зайняття певної посади [1].

У сучасній науці розрізняють професійний та внутрішньоорганізаційний види кар'єри. Якщо працівник проходить різні етапи розвитку під час своєї професійної діяльності, зокрема навчання, роботу, професійний розвиток, розвиток індивідуальних професійних здібностей, професійних навичок – це професійна характеристика кар'єри. Співробітник може пройти ці етапи в різних організаціях. І в цьому випадку управління кар'єрою здійснюється незалежно та індивідуально кожним співробітником. Внутрішньоорганізаційна кар'єра передбачає проходження етапів професійного зростання в рамках однієї організації. І тут

управління кар'єрою здійснюється службою управління персоналом організації. Традиційно розвиток внутрішньоорганізаційної кар'єри розглядається в таких основних напрямках: вертикальне – рух по ієрархії; горизонтальне – рух інших функціональних областях організації [2].

Цікавим є також роль, яку мотивація та стимулювання відіграє в кар'єрі працівника, як ці процеси впливають на розвиток ділової кар'єри.

Метою цієї роботи є визначення значущості мотивації та стимулів в управлінні персоналом на кожному етапі розвитку кар'єри.

Мотивація – прагнення до дії, динамічний процес психофізіологічного плану, який регулює поведінку людини, визначає її спрямованість, організацію, активність та стійкість; здатність людини активно задовольняти свої потреби. Це сукупність постійних мотивів, що визначаються характером людини, її ціннісною орієнтацією та напрямом діяльності [3]. Що ж до роботи, це бажання працівника задовольнити свої потреби в певних благах у вигляді роботи, спрямованої на досягнення цілей організації. І тут співробітник розуміється як ланка у структурі організації.

Є кілька основних факторів, які впливають на успішну ділову кар'єру працівника.

Першим чинником є розробка кар'єри. Необхідно визначити цілі та завдання організації та з них визначити свої власні цілі та відповідно до них вибрати для себе кар'єру.

Другий чинник – це мотиви та потреби. Розуміння власних мотивів та потреб, визначення того, що є найважливішим для цієї конкретної людини – успіх, прагнення влади або самореалізація за допомогою професійного зростання. Також для злагодженої роботи команди необхідно, щоб співробітники розуміли мотивацію команди менеджерів.

Третій чинник – це психологічні характеристики. Багато в чому вони визначають схильності та поведінку співробітника, його успіхи в тій чи іншій сфері діяльності.

Четвертий чинник – це колектив та конфлікти. Для кожного співробітника необхідно розуміти поведінку членів команди, характер та характер конфліктів у процесі побудови ділової

кар'єри. Також для кожного працівника у процесі його роботи важлива організаційна культура підприємства.

Як очевидно з вищесказаного, мотивація має внутрішню структуру, відіграє значну роль у діловій кар'єрі персоналу. Ділиться на чотири типи:

- за результатом (працівник спрямовано досягає поставленої мети);

- по процесу (працівник зацікавлений у процесі роботи як такої);

- за оцінкою (бажання працівника отримати високу оцінку своєї роботи);

- мотивація уникати неприємностей (співробітник виконує свої функції для вирішення проблем з керівництвом).

У вітчизняних трудових реаліях існує таке поняття, як «ентузіазм», коли робота, яку виконує працівник, і побудова кар'єри відбувається в основному за рахунок внутрішніх спонукань. І тут існує гостра нестача зовнішніх стимулів. Співробітник може відчувати необхідність пройти певні етапи кар'єри, щоб досягти стадії, коли мотивація та стимулювання будуть збалансовані.

Слід зазначити, що поняття «кар'єра» одночасно означає процес та стан. Кар'єрист поглинений досягненням бажаного статусу, посади у створенні, тому управління кар'єрою є мотивувальним чинником. Сьогодні орієнтація працівників на побудову кар'єри у суспільстві характеризується позитивними якостями особи. Керуючи кар'єрою в організації, кар'єрна орієнтація мотивує співробітників на професійні досягнення. Якщо організація має кар'єрне зростання, це ознака успіху підприємства. З належним управлінням людськими ресурсами та чітким визначенням професійних вимог до персоналу, орієнтовані на кар'єру співробітники, безумовно, здатні привести компанію до досягнення стратегічних цілей та зробити її успішною. Мотиви, які спонукають співробітників до професійного зростання, підвищення статусу та життєвого рівня, є для організації стратегічним інструментом управління.

На кожному з етапів розвитку кар'єри переважають певні групи мотивів, найбільш характерні для цього етапу. Те, що мотивує працівника працювати під час формування кар'єри, відрі-

зняється від того, що мотивує працівника працювати на етапі завершення кар'єри.

Умовно розділимо розвиток кар'єри на п'ять етапів та визначимо, які спонукання притаманні кожному етапу кар'єрного та професійного зростання співробітника.

1. На початку трудової діяльності переважає мотивація до навчання. На цьому етапі знайомство з роботою в організації загалом. Співробітник прагне освоїти професію, тому на цьому етапі співробітник має бути навчений виконувати лінійні функціональні обов'язки, здобувати навички та дізнаватися про особливості посади.

2. На другому етапі в працівника з'являється мотивація до розвитку, що починається приблизно через рік після початку першого етапу. Тут у співробітника виявляється бажання розвинути свій потенціал, свої професійні якості. На цьому етапі менеджмент повинен приділяти увагу та сприяти розвитку цих якостей. Для працівника цей етап є інвестицією у себе як майбутнього фахівця у вибраній сфері діяльності.

3. На третьому етапі домінантною стає мотивація винагороди. Співробітник уже досяг певних успіхів у розвитку, він спеціаліст, хоч і не завжди з великим досвідом. Тут керівництву важливо сформувавши мотивацію винагороди, оптимальну комбінацію, яка найкраще підходить для посади працівника, його досвіду та потреб.

4. На цьому етапі спостерігається мотивація зростання, побудова кар'єри. Співробітник уже досвідчений спеціаліст з досвідом роботи, він прагне кар'єрного зростання, просування по службі. Цей етап для управління є найбільш складним, тут необхідно чітко визначити, що потрібно співробітнику від просування по службі, що він хоче задовольнити. Кар'єрне зростання можливе завдяки просуванню чи розширенню трудових повноважень, обов'язків, що також позитивно позначається на задоволеності працівника своєю роботою. Слід сказати, що й на цьому етапі керівництво не сформовано належним чином, керівництво може втратити працівника, цьому етапі відбувається зміна професійних кадрів.

5. За певних обставин працівник може сформувавши мотивацію для перепідготовки, перекваліфікації, освоєння нової про-

фесії, наприклад, коли існуюча стеля зростання не підходить працівникові. Якщо керівництво не бажає втрачати кваліфікованого співробітника, то можливо навчити співробітника в рамках одного підприємства, якщо передбачуване зростання задовольнить співробітника. Тобто мотивація перепідготовки приводить у кінцевому підсумку до мотивації навчання, з якої можна дійти невтішного висновку, що у разі розвиток праці працівників розвивається по спіралі.

Виявлення видів мотивації на різних етапах розвитку кар'єри носить умовний характер. На будь-якому етапі розвитку праці працівник керується насамперед мотивацією оплати праці, це один з основних принципів найманої праці. І все-таки ця модель відбиває тенденції формування певних видів мотивації, властивих кожному етапу розвитку ділової кар'єри.

Таким чином, мотивація та стимулювання відіграють важливу роль в управлінні діловою кар'єрою персоналу. Кожен етап розвитку бізнесу має контролюватись. З результатів моніторингу формують той чи інший тип мотивації працівника для досягнення як особистих цілей, і цілей організації. Мотивований персонал одна з найважливіших чинників підвищення ефективності діяльності організації загалом. Правильно сформовані способи мотивації та стимулювання приводять до високої організації роботи співробітників та до успіху організації в цілому, а також до зниження плинності кадрів і підвищення задоволеності співробітників своєю роботою.

Насамкінець необхідно сказати, що саме керівництво, керівництво підприємства відіграє провідну роль у формуванні мотивації управління діловою кар'єрою персоналу.

Список використаних джерел

1. Цимбал Ю. С. Підвищення ефективності мотиваційних механізмів у системі менеджменту організації. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20171\(123\)/sep20171\(123\)_110_TsymbalY.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20171(123)/sep20171(123)_110_TsymbalY.pdf).

2. Табу або свобода? Як прийнято стимулювати лояльність співробітників. URL: https://jobs.ua/rus/hr/manager/motivacija_personala/47.

3. Рихлевич Л. І. Формування системи мотивації персоналу підприємства. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/16947/1/Рихлевич%20Л.%20І.pdf>.

Марущак Олександр Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного, господарського
та цивільного права і процесу
Пенітенціарної академії України

КАМЕРАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЯК СПОСІБ ВИЯВЛЕННЯ НЕСПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ (ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ)

Сплата податків, зборів (обов'язкових платежів) є конституційним обов'язком фізичних та юридичних осіб, одним з найважливіших умов стабільного і послідовного розвитку сучасного українського суспільства, його економічної та соціальної основи.

Недоліки в правовому регулюванні оподаткування та діяльності контролюючих і правоохоронних органів сприяє поширенню таких негативних явищ, як створення тінювих схем приховування прибутків, а отже, і ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів.

Найефективнішою формою здійснення податкового контролю, а відповідно і виявлення ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) є податкова перевірка.

Податкова перевірка – це основна форма податкового контролю, яка являє собою комплекс процесуальних дій уповноважених органів по контролю за дотриманням податкового законодавства і здійснюється шляхом співставлення звітних даних платників податків з фактичним станом його фінансово-господарської діяльності.

Податкова перевірка може стати як приводом для відкриття кримінального провадження, так і може бути призначена вже в процесі розслідування, що ще раз підтверджує те, що виявлення та розслідування нерозривно пов'язані.

Оскільки саме результати перевірок є основним приводом для відкриття кримінальних проваджень по такому кримінальному правопорушенню, як ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), то виникає необхідність ретельно дослідити нормативно-правову регламентацію податкової перевірки, а саме її поняття, види, підстави призначення та особливості проведення.

Згідно зі статтею 75 Податкового кодексу України (далі – ПК України) перевірки поділяються на такі види:

1) камеральні; 2) документальні (планові або позапланові; виїзні або невиїзні); 3) фактичні.

Камеральною вважається перевірка, яка проводиться у приміщенні органу державної податкової служби виключно на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях (розрахунках) платника податків (75.1.1 ПК України).

Камеральна перевірка проводиться посадовими особами контролюючого органу без будь-якого спеціального рішення керівника (його заступника або уповноваженої особи) такого органу або направлення на її проведення (76.1 ПК України).

Основними завданнями камеральної перевірки є:

– візуальна перевірка правильності оформлення бухгалтерської звітності, тобто перевірка заповнення всіх необхідних реквізитів звіту, наявності підписів уповноважених посадових осіб;

– перевірка правильності складання розрахунків по податках, що містить арифметичний підрахунок підсумкових сум податків, які підлягають сплаті до бюджету, перевірку обґрунтованості застосування ставок податку і податкових пільг, правильності відображення показників, необхідних для обчислення бази оподаткування, перевірку своєчасності подання розрахунків з податків;

– логічний контроль за наявністю перекручувань у звітній інформації;

– перевірка логічного зв'язку між звітними і розрахунковими показниками порівнянності звітних показників з показниками попереднього звітного періоду;

– перевірка узгодженості показників, що повторюються в бухгалтерській звітності та податкових розрахунках;

– попередня оцінка бухгалтерської звітності та податкових розрахунків з точки зору достовірності окремих звітних показників, наявності сумнівних моментів або невідповідностей, що вказують на можливі порушення податкової дисципліни.

За результатами камеральної перевірки у разі встановлення порушень складається акт у двох примірниках, який підписується посадовими особами такого органу, які проводили перевірку, і після реєстрації в органі державної фіскальної служби вручається або надсилається для підписання протягом трьох робочих днів платникові податків.

Мацука Вікторія Миколаївна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів
Маріупольського державного університету

БІЗНЕС В УМОВАХ ВІЙНИ

Як і в інших сферах життя український бізнес зазнав значних втрат через повномасштабне вторгнення. Така кардинальна зміна негативно впливає на роботу підприємців та ускладнює можливість започаткування бізнесу. Однак, незважаючи на труднощі, викликані війною, підприємці змогли поступово адаптуватися до воєнних реалій і продовжувати розвиватися, розширюватися та створювати нові види бізнесу, де це можливо.

Війна стала викликом для української економіки, змусивши підприємців повністю змінити спосіб роботи. Деякі люди припинили роботу назавжди, інші припинили роботу тимчасово. Крім того, багато підприємств зазнали великих збитків, а деякі підприємці взагалі збанкрутували через жорстоке руйнування та окупацію. Але для тих, хто вижив, сьогодні головне завдання – звести кінці з кінцями та забезпечити українцям можливість працевлаштуватися.

Згідно зі статистикою Української асоціації торговців роздрібною торгівлею, роздрібна торгівля за час війни втратила понад 50 мільярдів гривень. Крім прямих втрат через бойові дії, сюди слід віднести і те, що значна частина потенційних клієнтів виїжджає з країни, а решта – починає заощаджувати. Однак, якби роздрібні операції припинили функціонування в умовах повномасштабного вторгнення, це призвело б до гуманітарної катастрофи. Сектор роздрібною торгівлі взяв на себе відповідальність за забезпечення українців продуктами харчування, одягом, ліками та засобами гігієни. Незважаючи на небезпеку, великі українські мережі продовжують інвестувати в економіку та відкривати нові роздрібні магазини [3].

За час воєнного стану багато що змінилося. Приміром, зняли з продажу продукти, які ми звикли бачити на полицях, оскільки виробництво знаходилося в зоні бойових дій. Але покупці хочуть здорові, екологічно чисті продукти та якісні послуги. Тому компанії повинні використовувати нові технології для оптимізації своєї роботи [2]. Щоб забезпечити швидке обслуговування,

роздрібні торговці використовують програмне забезпечення, POS-термінали, автоматичні каси та відповідне обладнання для автоматизації процесу купівлі. Наприклад, система автоматизації POS Chameleon допоможе українському ритейлу отримати прибутки у складних умовах.

У перші тижні після повномасштабного вторгнення Росії в Україну компанії зіткнулися з такими проблемами:

1. Логістика. Оскільки робота внутрішніх портів була паралізована, експорт морської продукції був заблокований.

2. Міграція людей. Вісім мільйонів людей покинули Україну, рятуючись від війни, а це означає, що робота може призупинитися через брак персоналу.

3. Мобілізація. Кожен українець хоче захищати свою Батьківщину, бо це святий обов'язок. Для компаній мобілізація працівників викликає проблеми у виробничому процесі [5].

4. Відсутність електроенергії. Якщо магазини можуть продовжувати працювати після вимкнення світла, то для підприємств – це означає зупинку виробництва.

Війна також вплинула на споживчий попит і кредитоспроможність: оскільки деякі цільові аудиторії переїхали за кордон, моделі споживання змінилися, і потреби людей були зосереджені переважно на їжі, воді, одязі тощо. Через бомбардування був порушений робочий час, інтернет і зв'язок, усі плани були скасовані, а працівники втомилися від цієї важкої події. Щоб зберегти бізнес, підприємцям доводиться відсторонюватися від боротьби і купувати генератор, що суттєво впливає на витрати. У зв'язку з підвищенням курсу долара США зросла вартість сировини та матеріалів, збільшився податковий тягар [4].

Незважаючи на важкі часи, українці зуміли адаптуватися до воєнного стану та продовжують підтримувати бійців та економіку [1]. Наприклад, підприємці намагаються розвивати свій бізнес і платити податки державі, що є невід'ємною умовою прискорення перемоги. Відмовляються постачати російську та білоруську продукцію, якої було забагато на полицях магазинів. Можна помітити тенденцію споживачів усе більше віддавати перевагу українським виробникам, маркам, брендам тощо. Почав виявлятися інтерес до зарубіжних компаній, діяльність яких потрапила під пильну увагу через Telegram-бот Boycott

Russia. Ви можете ввести в бот назву бренду або продукту, і він покаже вам, чи припинила діяльність компанія в Росії. Інакше покупці відмовляться використовувати їх товар.

Отже, радимо підприємцям долати труднощі на шляху розвитку за допомогою трансформації свого бізнесу.

Список використаних джерел

1. Всупереч обставинам: як український бізнес процвітає під час війни. URL: <https://www1.payoneer.com/ua/resources/defying-the-odds-how-ukrainian-businesses-thrive-during-war/> (дата звернення: 15.10.2023).

2. Головна задача – вистояти. Що турбує бізнес в Україні під час війни. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/glavnaya-zadacha-vystoyat-bespoit-biznes-1655831867.html> (дата звернення: 15.10.2023).

3. Колесникова А. А., Мацука В. М. Ризики ведення бізнесу в Україні // Наукові дослідження молоді з проблем європейської інтеграції : збірник тез доповідей XII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (6 квітня 2023 року, м. Харків). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 219–220.

4. Час для роботи: як відновлювався та адаптувався український бізнес за рік війни. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/chas-dlya-roboti-yak-vidnovlyuvavsya-ta-adaptuvavsya-ukrajinskiy-biznes-za-rik-viyni-12154170.html> (дата звернення: 15.10.2023).

5. Як український бізнес виживає під час війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/6/697711/> (дата звернення: 15.10.2023).

Пак Аліна Володимирівна,

кандидат технічних наук, доцент кафедри маркетингу та торговельного підприємництва
Української інженерно-педагогічної академії;

Золін Євген Олександрович,

магістр 2 курсу групи МС-22мг
Української інженерно-педагогічної академії;

Шаповал Сергій Михайлович,

магістр 2 курсу групи МС-22мг
Української інженерно-педагогічної академії

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

У зв'язку з воєнним станом в Україні та в умовах сучасного нестабільного ринку дуже важливо адаптувати структуру і діяльність підприємства до впливу зовнішнього середовища. Забезпечити максимальну адаптацію до зовнішнього середовища можливо в рам-

ках стратегічного планування та управління як організаційної системи підготовки і прийняття стратегічних рішень з основних напрямів функціонування та розвитку підприємства.

Аналіз публікацій стосовно теорії та практики формування стратегії показав, що цим питанням присвячено праці таких провідних учених, як: І. О. Бланка, В. О. Василенка, Х. Віссеми, В. М. Гейця, М. М. Єрмошенка, Т. М. Савельєва, Ф. Котлера, А. А. Мазаракі, В. В. Пастухової, М. Портера, А. А. Томпсона, Н. М. Ушакової та ін.

Кожна організація в процесі своєї діяльності дотримується певної стратегії поведінки і це не залежить від того, в який час і за яких умов вона функціонує. Термін «стратегічне управління» був прийнятий на початку 70-х рр. ХХ століття для того, щоб внести різницю між поточним управлінням і управлінням, яке здійснюється на найвищому рівні.

За Дж. Хіттенсом, «стратегічне управління – це процес управління з метою здійснення місії організації за допомогою управління взаємодією фірми з її оточенням» [1].

У зв'язку з воєнним станом й нестабільністю ринку дуже важливо адаптувати структуру і діяльність підприємства до впливу зовнішнього середовища.

Кожне підприємство, що діє в умовах ринкової економіки, є унікальним за своїми характеристиками. Отже, і зміст стратегічного бізнес-планування є процесом унікальним, а його форми і методи не можуть бути еталоном для інших підприємств.

Вибір стратегії залежить від багатьох факторів, у тому числі від стратегічної позиції підприємства, динаміки її зміни, виробничого і технічного потенціалу, наданих послуг, стану економіки, політичного середовища та ін.

Таким чином, кожне підприємство, що використовує стратегічне управління та стратегічне планування, має свої підходи до вибору стратегії.

Основними етапами стратегічного управління є: місія; цілі; аналіз середовища; розробка, вивчення стратегічних альтернатив та вибір оптимальної стратегії; формування стратегічних планів, проєктів та програм; реалізація планів, проєктів та програм; контроль за виконанням; оцінка результатів та коригування [1].

Деякі існуючі основоположні підходи можна розглядати як узагальнені принципи формування стратегії підприємства.

У зв'язку з цим, наприклад, певний підхід розкриває М. Мескон, який рекомендує сформуванню стратегічні альтернативи, а потім вибрати з них оптимальну стратегію [2]. У методичному розумінні розроблення і вибір стратегії підприємства – складне завдання, яке вирішують поетапно. Відповідно до методології стратегічного планування можна виділити такі етапи [1]:

1. Оцінка поточної стратегії, яка дає уявлення про стан підприємства, стратегії, які вона реалізує, і наскільки вони ефективні.

2. Аналіз портфеля продукції, послуг показує окремі частини бізнесу, пов'язані між собою; доповнює і деталізує відомості, отримані під час оцінки поточної стратегії.

3. Вибір стратегії здійснюється на основі трьох складників: ключових факторів успіху, що характеризують стратегію; результатів аналізу портфеля продукції; альтернативних варіантів стратегій.

4. Оцінка обраної стратегії, аналіз якої дає змогу визначити, чи приведе вибрана стратегія до досягнення підприємством своїх цілей.

5. Розроблення стратегічного плану, вибір його розділів і показників кожне підприємство проводить із власних позицій, враховуючи свої ресурси.

6. Розроблення системи бізнес-планів.

Отже, можна говорити про те, що стратегічне планування, в ідеалі, є неперервним процесом, який, проходячи через різні свої етапи та стадії, забезпечує сталий розвиток підприємства.

Таким чином, виходячи з принципів функціонування суб'єктів господарювання і характерних рис розвитку економіки в сучасних умовах та враховуючи воєнний стан, стратегія підприємства повинна бути високоефективною, тобто приносити максимальний прибуток у результаті досягнення запланованих цілей. Очевидно, що для досягнення високої ефективності розробленої стратегії необхідно враховувати умови, в яких вона буде здійснюватися, і, виходячи з цих умов, визначати всі подальші дії.

Список використаних джерел

1. Дикань В. Л., Зубенко В. О., Маковоз О. В. Стратегічне управління : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2013. 272 с.
2. Жихарева В. В., Савельєва Т. М. Формування стратегії розвитку підприємства в умовах невизначеності. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. С. 423–427.

Сікун Антон Миколайович,
заступник начальника кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права Пенітенціарної академії України;

Варламова Ярослава Геннадіївна,

курсантка 3-го курсу
Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМА СКАСУВАННЯ ГАРАНТІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ СЕРЕДНЬОГО ЗАРОБІТКУ МОБІЛІЗОВАНИМ

Захист суверенітету та територіальної цілісності України – це завдання не лише влади, а й кожного громадянина України. З 2014 року в Україні триває збройний конфлікт з російською федерацією. Протягом цього часу велика кількість цивільного населення була мобілізована до лав Збройних Сил України.

Регулювання порядку проведення мобілізації здійснюється відповідно до законодавства України, зокрема законами України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» 21 жовтня 1993 р. № 3543-ХІІ [1], «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІІ [2], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 р. № 2011-ХІІ [3], а також іншими нормативно-правовими актами.

З метою заохочення військової служби у Збройних Силах України Верховною Радою України 27 березня 2014 року ухвалено Закон № 1169-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення проведення мобілізації», однією з поправок якого було внесення змін до Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП). А саме, частину третю статті 119 було доповнено таким змістом: «Працівникам, які призвані на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, але не більше одного року, гарантується збереження місця роботи, посади і середнього заробітку» [4]. Такі зміни сприяли підвищенню привабливості військової служби.

У день повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну для забезпечення оборони 3 березня 2022 р. було ухвалено Закон України № 2105-ІХ, яким затверджувався Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 65/2022 «Про загальну мобілізацію. Мобілізація тривала 90 днів з дня набрання

чинності Указом. Термін проведення загальної мобілізації було продовжено указами Президента України № 342/2022 від 17 травня 2022 р., № 574/2022 від 12 серпня 2022 р., № 758/2022 від 7 листопада 2022 р. та останнім Указом № 59/2023 від 6 лютого 2023 р., який продовжив мобілізацію на 90 днів з 19 лютого 2023 р. [5; 6].

Сьогодні на час воєнного стану військовослужбовцям гарантовано зберігаються місця роботи і посада.

Гарантії працівникам, які були призвані на військову службу, є досить важливим аспектом захисту прав працівників в Україні. КЗПП України встановлюються та передбачаються мінімальні стандарти, які безпосередньо забезпечують захист прав працівників, що були мобілізовані до лав ЗСУ [7, с. 159].

Найбільшу увагу суспільства привернуло положення закону щодо скасування гарантії збереження роботодавцем середнього заробітку за мобілізованим або прийнятим на військову службу за контрактом працівником.

Таким чином, військовослужбовці, які проходять військову службу, отримують кошти:

- 1) посадового окладу, окладу за військовим званням;
- 2) щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, винагороди, які мають постійний характер, премія);
- 3) одноразові додаткові види грошового забезпечення.

Якщо говорити про підстави ухвалення Верховною Радою змін до законодавства, вважаємо доречним буде те, що роботодавцям важко фінансувати мобілізованих. Підприємства, установи та організації не в змозі зберігати середній заробіток військовослужбовцям та одночасно працевлаштовувати нових працівників. Також раніше ці кошти, які роботодавці виплачували мобілізованим, перераховувала на рахунок держава, що через час припинило працювати.

Не варто забувати, що отримавши статус військовослужбовців, ці особи мають право на пільги відповідно до чинного законодавства України. Держава таким особам та їх сім'ям повинна забезпечити особливий статус та додаткові гарантії соціального захисту.

Аналізуючи Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин»,

а саме пункт 17) у частині третій статті 119 слова «зберігаються місце роботи, посада і середній заробіток» замінили словами «зберігаються місце роботи і посада», то можна припустити, що у мобілізованих військовослужбовців погіршилась мотивація через зміни фінансування. Військовослужбовці виконують завдання держави не за гроші, але це може суттєво збільшити мотивацію та впевненість, що вони зможуть забезпечити свої родини.

Таким чином, правове регулювання трудових відносин з мобілізованими працівниками викликає додатковий розгляд цього питання правовою спільнотою для забезпечення ефективного захисту прав та інтересів таких працівників. Оскільки захист суверенітету та територіальної цілісності України є однією з найважливіших справ українського народу, держава повинна забезпечувати належну допомогу та підтримку, в тому числі і фінансову.

Список використаних джерел

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-ХІІ: станом на 30 черв. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ: станом на 12 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ: станом на 5 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення проведення мобілізації : Закон України від 27.03.2014 р. № 1169-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1169-18#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

5. Про загальну мобілізацію : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 69/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

6. Про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію» : Закон України від 03.03.2022 р. № 2105-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2105-20#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

7. Кметик Х. В., Шиян Ю. В. Правове регулювання трудових відносин з працівниками, мобілізованими до ЗСУ. *Юридичний вісник*. 2023. № 2 (67). С. 156–162.

Трещов Мирослав Миколайович,
доктор наук з державного управління, доцент,
т.в.о. завідувача кафедри управління та адміністрування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПЕРЕДУМОВИ РЕФОРМИ СПРОЩЕНОЇ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ В РАМКАХ ВСТУПУ УКРАЇНИ В ЄС

Ескалація російсько-української війни призвело до зниження рівня активності бізнес-середовища, масового порушення ланцюжків економічної діяльності, руйнування інфраструктури та еміграції значної частки населення за кордон. З іншого боку, на фоні активної фази воєнних дій та занепокоєння щодо збереження міжнародної безпеки в цілому та країн Європи зокрема Україна отримала унікальний шанс на членство в Європейському Союзі, що вимагає проведення комплексу інституційних реформ для досягнення критеріїв відповідності статусу кандидата на членство в Європейському Союзі.

Однією з головних реформ на цьому шляху для України є трансформація податкового законодавства та приведення його у відповідність з європейськими практиками, адже наявність значного сектору тіньової економіки, питома вага якого обчислена за різними методиками становить від понад 60 до 25 % обсягу офіційного ВВП, що є найвищим показником серед країн Європи. При цьому два класичних методи оцінки тіньової економіки, використовувані, крім Міністерства економіки України, більшістю експертів, зафіксували зростання її рівня починаючи з 2013 року, а саме: електричний метод – до 27 % від обсягу офіційного ВВП, а монетарний метод – до 33 % від обсягу офіційного ВВП, що є характерним для більшості країн з доходом на душу населення, меншим за середній, та слабким державним управлінням [2].

Отже, на нашу думку, основними пріоритетами у забезпеченні формування та реалізації державної податкової політики є підвищення ефективності, стабільності та прогнозованості системи адміністрування податків і зборів, підвищення якості

та ефективності податкового адміністрування, ефективне акумулювання ресурсів, необхідних для виконання державою своїх функцій, забезпечення справедливості та рівності податкової системи її адаптацію до норм та правил Європейського Союзу, відсутність негативного впливу для ведення бізнесу і сприяння економічному розвитку та розширення бази оподаткування.

На підставі аналізу позитивних і негативних тенденцій ресурсного забезпечення бюджетів нами напрацьовано низку рекомендацій щодо якісних трансформацій системи адміністрування податків і зборів, що мають забезпечити:

- створення сприятливих фіскальних для ведення бізнесу, активізації інвестиційної діяльності, а особливо залучення прямих іноземних інвестицій;
- забезпечення сталого соціально-економічного розвитку як країни в цілому, так і кожного окремого регіону, формування людського капіталу на інноваційно-інвестиційній основі [1];
- підвищення рівня конкурентоспроможності територій;
- реалізацію збалансованої бюджетно-податкової політики на середньо та довгострокову перспективу;
- умови для легалізації доходів як юридичних осіб, так і громадян;
- формування високої культури сплати податків серед населення [3].

При цьому нагальною є необхідність удосконалення податкової системи шляхом зміцнення позицій вітчизняного бізнесу в міжнародній конкуренції за рахунок зменшення частки податків у витратах підприємств і скорочення витрат часу платників на нарахування та сплату податків, спрощення адміністрування податків, встановлення податкової справедливості для відновлення рівних умов конкуренції, що передусім вимагає модернізації спрощеної системи оподаткування, яка перетворилася з інструменту підтримки мікробізнесу на систему ухилення від оподаткування суб'єктів великого і середнього бізнесу.

Зазначимо, що в червні 2023 року Рада виконавчих директорів Міжнародного валютного фонду затвердила перший перегляд програми «Механізм розширеного фінансування» серед інших проблемних питань, визначивши недоліки та ризики норм чинної спрощеної системи оподаткування, зокрема факти того, що:

– різноманітні податкові ставки та варіації в базі оподаткування між групами спрощеної системи оподаткування дозволяють платникам податків мінімізувати своє податкове навантаження;

– платники єдиного податку мають право переходити на загальну систему оподаткування, щоб скористатися перевагами збитковості під час інвестиційних періодів у рамках загальної системи, а потім повернутися до спрощеної системи, коли бізнес стає прибутковим;

– спрощена система оподаткування, замість зменшення податкового навантаження для мікробізнесу перетворилася на інструмент для оптимізації податків, а юридичні особи та професіонали фактично отримують пільги у вигляді низьких ефективних податкових ставок, недоступних у більшості інших країн світу;

– масовий перехід бізнесу на спрощену систему створює тиск на податок на додану вартість, що може призводити до недобросовісної конкуренції між платниками податку на додану вартість та платниками єдиного податку;

– спрощена система ставить під загрозу наповнення доходної частини місцевих бюджетів та належне фінансування органами місцевої влади публічних послуг, оскільки платоспроможні платники податків мають стимул переходити на цю систему, мінімізуючи свої податкові зобов'язання, а зниження податкової бази також стимулюється через спрощені стандарти податкового адміністрування;

– спрощена система оподаткування стимулює тіньову зайнятість, створюючи проблеми в контексті оподаткування праці та неформальної зайнятості, оскільки суб'єкти підприємницької ініціативи та фізичні особи надають перевагу статусу самозайнятості, що призводить до зниження обсягів сплати податків та спотворення статусу платників податків [4].

На підставі вищезазначеного стверджуємо, що в рамках реалізації стратегічної мети набуття Україною членства в ЄС однією з найбільш необхідних реформ є реформа спрощеної системи оподаткування або навіть повного скасування, оскільки чинна її редакція сприяє виникненню вертикально інтегрованих монополій, викривляє конкуренцію, ставлячи в нерівні умови суб'єктів

господарювання, які її використовують, та суб'єктів, які знаходяться на загальній системі оподаткування, використовується не лише мікробізнесом, який в демократичних країнах світу платить різні варіації податку на доходи фізичних осіб, а переважно середнім та навіть великим бізнесом з метою ухилення від оподаткування, натомість світова практика функціонування спрощеної системи передбачає лише спрощення процедури адміністрування податків: їх сплати та декларування, а не низькі ставки і уникнення оподаткування.

Список використаних джерел

1. Матвєєва О. Ю., Мунько А. Ю. Упровадження концепції розумного міста у процеси цифрової трансформації України заради сталого розвитку. *Науковий вісник: державне управління*. Київ: Про формат. 2023. № 1 (13). С. 138–162. URL: [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-1\(13\)-138-162](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-1(13)-138-162).
2. Тенденції тіньової економіки / Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.
3. Трещов М. М. Удосконалення адміністрування податків в умовах зміцнення ресурсної бази місцевих бюджетів України. *Теорія та практика державного управління*. 2014. Вип. 4 (47). С. 280–287.
4. IMF Executive Board Completes the First Review under the Extended Fund Facility (EFF) Arrangement for Ukraine. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/06/29/pr23249-ukraine-imf-exec-board-completes-1st-rev-eff-arrangement>.

СЕКЦІЯ 2

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА СВІТОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Аніщенко Вікторія Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНІКА ЯК СТРУКТУРНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Педагогічна техніка є структурною складовою професійної компетентності викладача закладу вищої освіти, віддзеркалюванням його майстерності та мистецтва діяти технічно й досконало системі «викладач – здобувач вищої освіти». Саме рівень володіння педагогічною технікою відображає схильність викладача до науково-педагогічної діяльності, у процесі здійснення якої він має застосовувати й розвивати особистісний потенціал креативного мислення, творчості, артистизму. Це дозволяє йому своєчасно здійснювати аналіз власних результатів науково-педагогічної діяльності та робити висновки стосовно формування власного іміджу, майстерності, впливу цих важливих характеристик на бажання здобувачів вищої освіти навчатися, разом з викладачем занурюватися в науково-дослідну діяльність, брати участь у різних проєктах, що реалізуються на базі закладу вищої освіти.

Сьогодні, крім матеріалу, що викладений у навчально-методичній літературі, крім завдань, які визначені навчальними програмами, у викладача повинно бути ще особисте завдання, яке визначається місцем заняття в системі провідних ідей навчального курсу (навчальної дисципліни) та його функцій у формуванні основ світогляду здобувачів вищої освіти. Тільки тоді педагогічний процес трансформується в мистецтво, а викладач буде організовувати науково-педагогічну діяльність не тому, що так вимагає керівництво та стандарти підготовки майбутніх фахівців, а тому, що його думки були пропущені крізь почуття, призму обізнаності емоційного впливу змісту навчального мате-

ріалу, форм, методів і технологій, що застосовуються під час освітнього процесу. Навчальний, науковий матеріал, який буде висвітлений викладацьким завданням, перестане бути некорисним та непотрібним для майбутніх фахівців, він перетвориться в переконання, в думки, що закріплені почуттями, він викликати бажання вести діалог, шукати, погоджуватися або відстоювати власну точку зору. Можна з упевненістю сказати, що розвинута уява викладача, перш за все, яскравість його мови, монологічної промови (лекційного матеріалу, інформаційних повідомлень тощо), чітке бачення організації та проведення навчальних занять завжди викликає у здобувачів вищої освіти зацікавленість, а з часом, і мотивацію до уважного слухання, формує вміння чути, самостійно навчатися, спонукає до наукових пошуків тощо. Дійсно сучасний викладач має відпрацювати свою власну техніку викладання, спілкування та наукового пошуку. Це пов'язано, перш за все, з новими вимогами щодо формування освітнього середовища закладу вищої освіти, організації освітнього процесу, наукової та виховної діяльності та, по-друге, необхідністю застосування взаємодії різних видів соціальної комунікації.

Сучасне освітнє середовище закладу вищої освіти – це складна, відкрита, динамічна, інтегративна система, яка передбачає наявність сукупності створених педагогічних та духовно-матеріальних умов функціонування закладу вищої освіти, що забезпечують саморозвиток викладачів і здобувачів вищої освіти, як вільних та активних особистостей, реалізацію їх творчого потенціалу. Саме таке освітнє середовище закладу вищої освіти є багатовимірним педагогічним явищем зі складною архітектонікою, що є простором для вибору та реалізації здобувачем вищої освіти індивідуальної траєкторії формування професійної компетентності. Сучасний викладач має постійно здійснювати аналіз розвитку освітнього середовища, ефективності управління освітнім процесом, раціональності використання педагогічних інноваційних технологій навчання, механізму залучення майбутніх фахівців до освітньої та науково-дослідної діяльності, комунікативного процесу в системі «викладач – здобувач вищої освіти», в якій особливий акцент має бути наданий характеристикам ціннісного та особистісно-професійного спілкування. Со-

ціальна комунікація, різновидом якої є особистісно-професійне спілкування, має базуватися на принципах рівності, поваги, толерантності, чесності, порядності, етичності та інших. Відображенням реалізації цих принципів у площині взаємодії викладача і здобувачів вищої освіти є педагогічна техніка, яка містить у собі техніку мовлення, техніку спілкування, техніку зовнішнього вигляду, техніку володіння особистісним психічним станом. Щодо техніки мовлення викладача, то треба наголосити на тому, що вона відображає володіння викладачем мовною компетенцією на високому рівні, а саме: красномовством, навичками професійно-емоційної передачі значення кожного слова, що впливає на розуміння майбутніми фахівцями необхідності навчатися говорити красиво і грамотно, висловлюватися чітко й логічно, будувати соціальні взаємозв'язки на основі принципу безбар'єрності та інклюзивності. Педагогічна техніка спілкування сучасного викладача допомагає розкрити найкращі свої особистісні та професійні якості (вміння слухати та чути, бути уважним, бачити та відчувати реакції аудиторії, захопити увагу аудиторії тощо) та пов'язана з технікою володіння власними психічними станами, що дозволяє обирати алгоритми спілкування в нетипових, непередбачуваних педагогічних ситуаціях (наприклад, швидко підібрати необхідні слова та змінити інтонацію та/або голос, застосувати відповідні ситуації невербальні інструменти (жести, погляд, поставу), зберігати спокій та здатність до логічного мислення, володіння своїми емоціями, аналізу того, що відбувається тощо. Техніка зовнішнього вигляду впливає на імідж викладача та полягає у його вміннях обирати правильне місце в аудиторії під час проведення навчальних занять (в тому числі, правильно ходити, сидіти, стояти), виявляти впевненість у тому матеріалі, який доносить аудиторії та ін. Отже, володіння викладачем педагогічною технікою є не тільки педагогічним інструментом досягнення цілей навчання майбутніх фахівців – формування їх професійної компетентності, а й є однією з головних структурних складових власної професійної компетентності та педагогічної майстерності.

Аніщенко Олена Валеріївна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу андрагогіки
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України

КУЛЬТУРА НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ: ПРАКТИКА АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Культура навчання являє собою комплекс цінностей, практик, механізмів особистісного та професійного зростання людини. Розвиток культури навчання впродовж життя як провідна цінність кожної особистості має уособлювати інтегративну характеристику здатності людини до усвідомленого особистісно-професійного зростання через різні формати освітніх практик. На наше переконання [1], невід'ємною складовою культури навчання впродовж життя має стати академічна доброчесність, що відіграє важливу роль у навчанні дітей, молоді та дорослих, викладанні, науково-дослідній роботі тощо. За [5, с. 17], доброчесність освітніх інституцій сприяє зміцненню громадянської культури суспільства в цілому. Не викликає сумнівів те, що ефективність розвитку академічної доброчесності можна забезпечити у середовищі, в якому першочергового значення набувають усвідомлення нагальності дотримання й власне дотримання етичних стандартів.

Щодо здобутків у сфері академічної доброчесності в Україні, то передусім слід підкреслити, що зміцнюється законодавча, нормативно-правова база у цій сфері [3], конкретизується поняттєво-термінологічний апарат [2, с. 6–18; 4], активізується проєктна діяльність в означеній сфері. У наукових, довідкових та інших джерелах широко висвітлено досвід забезпечення дотримання академічної доброчесності в закладах освіти різних типів. Найбільше публікацій з означеної проблематики знаходимо по вищій школі. Досить багато матеріалів напрацьовано по загальноосвітніх закладах. Окремі публікації стосуються закладів фахової передвищої освіти, наукових установ. У процесі наукового пошуку опрацьовано численні положення про академічну доброчесність закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Зазначимо, що в українських закладах вищої освіти (ЗВО) впроваджується цілісна політика академічної доброчесності. Відповідно до «Бухарестської декларації з етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європейському регіоні» [8] університети мають взяти на себе пряму відповідальність і докласти максимум зусиль для дотримання найвищих етичних стандартів. У документі зазначено, що «ті цінності та етичні стандарти, яким вони слідують, будуть не лише найістотнішим чином впливати на науковий, культурний і політичний розвиток їх академічного персоналу, студентів і співробітників, а й допоможуть у формуванні морального складу суспільства в цілому» [8].

Прикметним є те, що в Україні розробляються та впроваджуються кодекси, декларації академічної доброчесності (етики) закладів вищої і фахової передвищої освіти, етичні кодекси університетських спільнот (для науково-педагогічних, педагогічних працівників під час навчання, здійснення викладацької, наукової діяльності; здобувачів вищої освіти для здійснення ними освітньої, наукової, творчої діяльності; замовників освітніх послуг). Зазвичай такі документи є органічною складовою кодексів корпоративної культури закладів освіти різних типів. Особливо важливого значення набувають як ґрунтовність таких документів, їх прогностичність, так і їх авторитетність для всіх суб'єктів освітньої взаємодії.

Зкладами вищої освіти також упроваджуються положення про запобігання академічному плагіату та інші документи, методичні рекомендації щодо дотримання принципів академічної доброчесності, видаються тематичні довідкові видання для викладачів і студентів. Налагоджено роботу комісій з академічної доброчесності, розроблено програми міжнародних стажувань, упроваджуються курс «Основи академічного письма» та навчальні програми ToT (для студентів, педагогів, адміністрації). До навчальних курсів для студентів і здобувачів наукових ступенів включено змістові модулі, спрямовані на розвиток умінь та навичок з дотримання принципів доброчесності. Здійснюється обговорення проблем академічної доброчесності на засіданнях студентських гуртків. Проводяться тренінги, масові практико орієнтовані заходи (конференції, воркшопи, конкурси тощо) з академічної доброчесності. Аналіз дослідницьких матеріалів

свідчить про те, що діяльність багатьох ЗВО щодо забезпечення академічної доброчесності має ознаки системності.

Акцентуємо увагу на важливості впровадження проєктів для забезпечення політики академічної доброчесності в закладах вищої, загальної середньої освіти. З-поміж прикладів успішної проєктної діяльності виокремимо Проєкт сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUP) [7] (для шкіл – «Проєкт формування академічної доброчесності у школі» (SAISS)), що реалізуються Американськими Радами з міжнародної освіти за сприяння МОН України та підтримки Посольства США в Україні. Вони покликані популяризувати цінності академічної доброчесності, «надавати ресурси і план дій для залучення закладів освіти до зміцнення академічної доброчесності в освітньому середовищі» [6], впроваджувати онлайн-курси для широкого кола слухачів з розвитку навичок академічної доброчесності. За сприяння SAIUP, зокрема, розроблено онлайн-курс для педагогів «Академічна доброчесність» (платформа EdEra), програму підвищення кваліфікації працівників бібліотек «Академічна доброчесність та бібліотеки» (у партнерстві з Українською бібліотечною асоціацією) тощо.

Доцільно зазначити, що помітно активізувалася робота щодо забезпечення академічної доброчесності в закладах загальної середньої освіти. Розробляються відповідні положення про академічну доброчесність суб'єктів освітнього процесу у школах, інших загальноосвітніх закладах. До прикладу, у проєкті SAISS передбачено впровадження мінікурсу з основ академічної доброчесності для учнів, проведення практико орієнтованих семінарів/вебінарів для адміністрації шкіл, учителів, методистів та багато інших інформаційно-просвітницьких заходів.

В Україні закладами формальної і неформальної освіти, громадськими та іншими організаціями (і, зокрема, антиплагіатними компаніями) здійснюється популяризація цінностей академічної доброчесності. На рівні закладів освіти проводяться конкурси соціальної відеореклами для учнів ЗЗСО, студентів ЗВО. Поступово вдосконалюється антиплагіатний сервіс.

Здійснений аналіз нормативних, наукових та інших джерел дає підстави для висновку про те, що в українських закладах освіти (переважно ЗВО) здійснюється активна робота щодо за-

безпечення принципів академічної доброчесності. Водночас практика академічної доброчесності поки що не стала складовою культури навчання впродовж життя, а здійснювана діяльність щодо її дотримання в закладах освіти різних типів не є комплексною. З метою забезпечення ефективності впровадження в Україні академічної доброчесності як складової культури навчання впродовж життя, на нашу думку, доцільно: розробити Національну стратегію розвитку освіти впродовж життя на 2023–2033 рр. В означеному документі на засадах ціннісного підходу доцільно передбачити здійснення системних заходів, спрямованих на забезпечення академічної доброчесності у сфері формальної, неформальної освіти дітей, молоді та дорослих; обґрунтувати, розробити і запровадити систему загальнонаціональних інформаційно-просвітницьких заходів у сфері академічної доброчесності; впровадити тематичні рубрики / випуски з питань академічної доброчесності в національних і регіональних засобах масової інформації, в яких висвітлюється проблематика культурно-освітнього спрямування тощо.

Список використаних джерел

1. Аніщенко О. В. Практика академічної доброчесності в Україні у контексті культури освіти впродовж життя. *Академічна доброчесність: виклики сучасності* : збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 11.05 – 19.06.2020) / Польсько-українська фундація «Інститут Міжнародної Академічної та Наукової Співпраці», Духовна Академія Університету Кардинала Стефана Вишинського, Фундація ADD. Варшава, 2020. С. 7–11. URL: https://www.iiasc.org/wp-content/uploads/2020/07/iiasc_academic_integrity_06_2020-1.pdf.

2. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної доброчесності / упоряд.: В. Бахрушин, Є. Ніколаєв. URL: https://drive.google.com/file/d/1I1tjefmfqO1uNCn4p9cT5g6_58h0Cxq9/view.

3. Нормативно-правове забезпечення впровадження принципів академічної доброчесності. URL: http://library.kpi.kharkov.ua/uk/Academic_Goodness.

4. Розширений глосарій термінів та понять ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 р.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/ glyusariy.pdf>.

5. Фундаментальні цінності академічної доброчесності : пер. з англ. / за ред. Тедді Фішман / Міжнародний центр академічної доброчесності. Б. м., 2019. 39 с.

6. SAIUP. Про проєкт. URL: <https://saiup.org.ua/pro-proekt/>.

7. Проєкт сприяння академічній доброчесності в Україні (SAIUP). URL: <https://americancouncils.org.ua/programs/proekt-spriannja-akademichnij-dobrochesnosti-v-ukraini-saiup/>.

8. The Bucharest Declaration on ethical values and principles of higher education in the Europe region. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03797720500083922>.

Березовська Юлія Андріївна,

здобувачка освіти Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького;

Янковець Олена Володимирівна,

доктор філософії з філології, доцент,
доцент кафедри іноземних мов

Національної академії Державної прикордонної служби
України ім. Богдана Хмельницького

РОЛЬ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Входження України в європейський освітній простір вимагає подальшого вдосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації офіцерських кадрів в аспекті професійної іншомовної компетентності. Конструюючи зміст теоретико-практичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників під час навчання, ми усвідомлюємо нагальну потребу у формуванні неординарної творчої особистості, здатної здійснювати професійну діяльність компетентно. Тому освітній процес у вищому військовому навчальному закладі повинен бути спрямований на активізацію творчої активності майбутніх офіцерів-прикордонників. Метою професійної іншомовної підготовки офіцера-прикордонника є формування професійної іншомовної компетентності особистості згідно зі стандартом «НАТО 6001», яка володіє сформованою системою знань, навичок і умінь та яка здатна ефективно вирішувати поставлені завдання у професійній діяльності на міжнародному рівні, враховуючи особливості соціокультурного середовища, в якому вона перебуває.

Обґрунтування мети і завдань професійно спрямованої іншомовної підготовки військовослужбовців визначаються основними вимогами соціально-економічного розвитку сучасного суспільства до підготовки фахівців цієї сфери діяльності, новими тенденціями у зміні змісту функціонування міжнародних відносин, характером професійної діяльності офіцера.

Хайзм Д., який ввів поняття «іншомовна компетентність» у науковий обіг, трактує його як досвід, що дає особистості змогу успішно здійснювати цілеспрямоване спілкування з людьми в іншомовному культурному середовищі. Автор вважає, що ця компетентність охоплює такі складники, як: лінгвістичний (знання правил мови), соціально-лінгвістичний (засвоєння правил діалектної мови), дискурсивний (вивчення правил побудови смислового висловлювання), стратегічний (опанування правил підтримки контакту із співрозмовником). Хайзм Д. також одним з перших дійшов висновку, що опанування мови передбачає не лише засвоєння відповідних граматичних і лексичних норм та правил, але й соціальних умов застосування тих чи інших мовних структур [4].

Іванчук Г. у своїй праці звертається до «Плану дій щодо створення єдиного європейського індикатора провідних компетентностей» (The European Indicator of Language Competence), у якому визначено, що іншомовна компетентність складається із трьох складових: лінгвістичної (знання іноземної мови), соціальної (здійснення міжкультурної комунікації, культурний розвиток) та комунікативної компетентності (знання правил висловлювання з опертям на відповідні граматичні правила для використання мови як засобу комунікації) [1, с. 270].

На думку Н. Яцишиної, професійна компетентність – це ситуаційна, динамічна, інформаційна комбінація його компетенцій, яка дає йому змогу успішно виконувати свої професійні службові обов'язки. Професійна компетенція, своєю чергою, є інформаційною структурою в його свідомості, яка складається з інформації професійного спрямування, засвоєної під час навчання за спеціальністю [3, с. 217].

Іншомовна підготовка відіграє важливу роль у формуванні професійних якостей майбутніх офіцерів-прикордонників. Професійна підготовка в цій галузі містить у собі навчання іноземним мовам і розвиток комунікаційних навичок, які є надзвичай-

но важливими для успішної діяльності у сфері прикордонної охорони. Ось деякі аспекти ролі іншомовної підготовки:

1. Міжнародна співпраця. Прикордонні служби співпрацюють з іншими країнами та міжнародними організаціями. Англійська мова є мовою міжнародного спілкування. Офіцери, які працюють на кордоні, часто стикаються з іноземними громадянами та туристами. Знання англійської дозволяє ефективно комунікувати з особами, які перетинають кордон, надавати їм необхідну інформацію та забезпечувати їхню безпеку. Зокрема, знання іноземних мов допомагають офіцерам вести спільні розслідування, обмінюватися інформацією та координувати дії на міжнародному рівні.

2. Контроль над кордоном. Сучасна реальність вимагає від прикордонників більш широкого спектра навичок, серед яких знання англійської мови є ключовим фактором. Англійська мова є невід'ємною частиною підготовки офіцера, який відповідає за контроль на кордоні. Вона сприяє покращенню комунікації, забезпеченню безпеки та підтримує співпрацю з іноземними партнерами, зробивши процес контролю на кордоні більш ефективним та продуктивним. Крім того, мовні навички допомагають взаємодіяти з іноземними громадянами та особами, які перетинають кордон. Це важливо для забезпечення безпеки та ефективного контролю на кордоні.

3. Діалог та переговори. Офіцери-прикордонники часто стикаються з ситуаціями, де потрібно вести переговори та вирішувати конфлікти з іноземцями. Знання іноземних мов сприяє успішним переговорам і вирішенню конфліктів без використання сили.

4. Інтернаціональне право. Важливість знання англійської мови для офіцера-прикордонника в контексті міжнародного права не може бути переоцінена. Міжнародне право виступає як фундаментальний чинник діяльності прикордонних служб різних країн, і знання англійської мови сприяє розумінню та дотриманню цих законів і норм на міжнародному рівні. Багато міжнародних угод, договорів та конвенцій оформляються англійською мовою, і знання цієї мови допомагає офіцерам-прикордонникам розуміти їх зміст та дотримуватися їхніх положень. Варто зазначити, що англійська мова допомагає розуміти і тлумачити міжнародне право в контексті прикордонної діяль-

ності. Знання англійської мови робить доступними документи та рішення міжнародних судів та організацій, які регулюють прикордонну безпеку та полегшує роботу з міжнародними актами та правовими нормами, що регулюють прикордонну діяльність. Офіцерам-прикордонникам важливо розуміти міжнародні стандарти і закони, щоб дотримуватися їх під час роботи на кордоні.

Отже, іншомовна підготовка є важливим елементом професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, оскільки вона сприяє покращенню комунікації, розширює можливості співпраці та сприяє ефективному виконанню завдань у сфері прикордонної безпеки.

Список використаних джерел

1. Іванчук Г. Іншомовна комунікативна компетентність як складова професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 4. С. 267–274. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2016_4_38.

2. Стандарти НАТО: механізм і темпи впровадження, адаптація до українських реалій. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/02/12/standarty-nato-mehanizm-i-tempy-vprovadzheniya-adaptacziya-do-ukrayinskyh-realij/> (дата звернення: 17.10.2023).

3. Яцишина Н. В. Методика формування прагматичної компетентності майбутніх перекладачів (на когнітивно-збагачувальному етапі) : збірник наукових праць Херсонського державного університету. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. 81 (1). С. 216–219.

4. Hymes D. On communicative competence. *Sociolinguistics* / ed. J. B. Pride, J. Holmes. Harmonds worth : Penguin, 1972. P. 269–293.

Діденко Ростислав Олександрович,
аспірант Хмельницького національного університету

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ДО РОБОТИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Необхідність дослідження змісту готовності майбутніх фахівців міжнародних відносин до роботи в системі стратегічних комунікацій зумовлена тим, що ефективна комунікація забезпечує позитивну репутацію державних органів влади, відомств, організацій або установ. Стратегічні комунікації сприяють зміцнення довіри до них, покращують взаємодію зі споживачами послуг та клієнтами, забезпечують довіру до організацій та ус-

танов тощо. Також стратегічні комунікації допомагають організаціям, установам і компаніям досягти своїх цілей і завдань, забезпечують вплив на думки, уподобання та поведінку цільової аудиторії з метою покращення репутації та забезпечення успішної реалізації стратегічних цілей організації.

Щодо визначення поняття «стратегічна комунікація» або «стратегічні комунікації», то вони вперше почали застосовуватися в урядових структурах США у першій половині XX ст. і досить тривалий час живилися переважно зовнішньополітичним відомством і Міністерством оборони. Попри те, що нині існує досить багато різних трактувань цього поняття, варто звернути увагу на те, що спільним є акцент на процесі обміну інформацією. У тексті Воєнної доктрини України поняття «стратегічні комунікації» визначаються як скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [1]. Діяльність у системі стратегічних комунікацій передбачає поширення стратегічного нарративу, спрямованого на підтримку довгострокових стратегічних цілей держави.

Результати узагальнення наукових джерел [2–5] та освітньо-професійних програм підготовки фахівців міжнародних відносин до роботи в системі стратегічних комунікацій дозволяє зробити висновки про те, що фахівець у сфері стратегічних комунікацій повинен мати широкий спектр знань і навичок, оскільки ця галузь вимагає комплексного підходу до планування, виконання та оцінки комунікаційних стратегій. Ось деякі з основних знань та навичок, які необхідні для фахівця у цій сфері:

- розуміння стратегічного мислення – фахівець має розуміти, як спілкування впливає на досягнення бізнес-цілей та вміти розробляти стратегії, що сприяють досягненню цих цілей;

- знання цільової аудиторії – розуміння аудиторії, її потреб, цінностей та переваг є ключовим для успішних комунікаційних стратегій;

- дослідницька компетентність та аналітичне мислення – фахівець повинен вміти здійснювати аналіз ситуації на ринку, виявляти ключові тренди і аналізувати конкурентну ситуацію;

– креативність та творче мислення – стратегічні комунікації часто вимагають створення креативних ідей та рішень, що виділяють вашу компанію на ринку;

– вміння працювати з медіаресурсами – розуміння, як працює медіа, як спілкуватися з журналістами та реагувати на кризові ситуації є дуже важливими навичками;

– знання різних комунікаційних каналів та платформ, таких як соціальні мережі, PR, реклама, контент-маркетинг тощо;

– вміння ефективно реагувати на кризові ситуації та управляти репутацією компанії;

– комунікаційні навички;

– знання і розуміння сучасних технологій та інструментів, які можуть підтримати стратегічні комунікації, такі як аналітика, CRM-системи, соціальні медіа-платформи тощо;

– розуміння етичних норм і принципів, а також врахування суспільної відповідальності в комунікаційних стратегіях;

– мультимедійні навички використання графічних, відео та аудіоматеріалів у комунікаційних стратегіях;

– здатність створювати та управляти іміджем та брендом як компанії, так і особистим;

– міжкультурні навички та вміння культурних і мовних аспектів комунікації;

– знання законодавства, розуміння правових аспектів комунікацій та реклами, а також знання законів про захист особистих даних;

– навички управління проектами;

– вміння визначити ключові показники ефективності і відстежувати їх для оцінки результатів комунікаційних стратегій;

– готовність до постійного навчання і професійного розвитку.

Водночас під час підготовки персоналу, зокрема фахівців міжнародних відносин до процесу стратегічної комунікації, слід виокремити окремі блоки завдань, які ці фахівці можуть виконувати. Йдеться про готовність здійснювати аналіз ситуації; враховувати комунікаційні ризики та потенційні можливості; демонструвати спроможність виконувати стратегічно-операційні завдання та стратегічно-комунікаційні задачі; навички дослідження проблем та суб'єкти стратегічної комунікації; здійснювати оцінку ефективності, період часу і бюджет, а також будувати стратегічно-комунікаційну стратегію та стратегічно-комунікаційну тактику.

На думку вчених, саме цей перелік компетенцій, навичок і знань допоможе фахівцю міжнародних відносин до роботи в системі стратегічних комунікацій створювати ефективні стратегії та досягати успіху в цій галузі незалежно від конкретної організації або установи, в якій вони працюють.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Военної доктрини України»: Указ Президента України № 555/2015. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.

2. Примак Т. Маркетингові комунікатори: особливості підготовки фахівців. *Маркетинг в Україні*. 2011. № 4. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32609065.pdf>.

3. Яресько К. В. Підготовка студентів до здійснення антикризових комунікацій в сфері бізнесу та державного сектору. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця*: міжнар. науково-практ. конф. (30–31 трав. 2019 р.): тези допов. Харків: ДІСА ПЛЮС, 2019. С. 425–426.

4. Конаржевська В. І. Досвід збройних сил Німеччини у підготовці майбутніх офіцерів до здійснення стратегічних комунікацій. *Педагогіка та психологія*. 2018. Вип. 60. С. 186–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2018_60_21 (дата звернення: 17.07.2023).

5. Безверхнюк Т. М., Сивак Т. В. Тенденції розвитку кваліфікаційних потреб у спеціалістах зі стратегічних комунікацій. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2016. Вип. 18. С. 61–82.

Іваніцька Ірина Володимирівна,

викладач кафедри іноземних мов Військової академії

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ ІНШОМОВНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ РАКЕТНО-АРТИЛЕРІЙСЬКОГО ОЗБРОЄННЯ

Здатність майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння ефективно виконувати професійні завдання вимагає від них здійснення комунікації, адаптації в іншомовному середовищі та розуміння змісту специфічної іншомовної військової термінології.

З метою формування високого рівня іншомовно-термінологічної компетентності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння науково-педагогічні працівники звертаються до інноваційної моделі навчання іноземній мові, вико-

ристовуюють технології, що передбачають нові методологічні основи, сприяння розвитку ментальних здібностей, забезпечують гуманістичну спрямованість навчання [4]. Прикладами таких технологій є інтерактивні технології, які не є новими для освітньої системи, проте на особливу актуальність під час вивчення іноземної мови набули нещодавно. Пояснити таку ситуацію можна таким чином: сучасні вимоги щодо підготовки майбутніх фахівців, і зокрема майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння, вимагають сформованості не лише певної сукупності знань, умінь та навичок, а конкретних компетентностей.

У формуванні іншомовно-термінологічної компетентності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння інтерактивні технології дають змогу інтенсифікувати та оптимізувати освітній процес, за якого засвоєння мовних знань стає свідомим, а використання лексичних одиниць та граматичних конструктів – автоматизованим [1]. Водночас відбувається вдосконалення комунікативних умінь та навичок, розвиваються інтелектуальні та креативні здібності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння.

Враховуючи характеристику інтерактивних технологій навчання, адекватними та оптимальними для забезпечення процесу формування іншомовно-термінологічної компетентності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння можуть бути такі [2]:

- рольові ігри, що дають змогу організувати комунікацію за окремим сюжетом, розподіленими ролями (зміст яких є професійно спрямованим);

- проблемні ситуації, у яких передбачено виконання дій на основі критичних припущень, здогадок, інтерпретації фактів, формування висновків з умовиводів;

- вільне спілкування, що переважно повинно бути спонтанним, а тому вимагає активної мобілізації мовленнєвих та мисленнєвих резервів, збагачення мовної бази (зокрема специфічної військової термінології).

Інтерактивні технології навчання у формуванні іншомовно-термінологічної компетентності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння відображають тактику реалізації вимог до їх професійної підготовки, а також закономірності освітнього процесу залежно від конкретної навчальної дисципліни [3]. Виокре-

млени інтерактивні технології навчання у формуванні іншомовно-термінологічної компетентності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння відтворюють процес передачі та оволодіння знаннями, навичками та вміннями, розкриття здібностей та здатностей майбутніх офіцерів, формують їх активну комунікативну позицію.

Отже, інтерактивні технології навчання, що є компонентом інтерактивного навчання, дозволяють врахувати специфіку підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння, здатність їх можливостей у подальшій реалізації професійного іншомовного спілкування.

Список використаних джерел

1. Андрейко Я. В. Іншомовна професійна комунікативна компетенція. *Пед. науки* : зб. наук. пр. 2013. Вип. 63. С. 238–241.

2. Бухінська Т., Гладкоскок Л., & Мельник О. Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх юристів з використанням інтерактивних технологій. *Молодий вчений*. 2020. № 1 (77). С. 97–101. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-1-77-22>.

3. Корнева З. Компонентний склад іншомовної професійно-орієнтованої комунікативної компетентності студентів ВТНЗ. *Молодь і ринок*. 2014. № 6. С. 36–41.

4. Луговий В. І. Компетентності та компетенції: поняттєво-термінологічний дискурс. *Вища освіта України*. 2009. № 3. Київ : Генезис, 2009. С. 8–14. (Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології»).

Керноз Неля Євгенівна,

старший викладач кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Стрельцова Олександра Олексіївна,

здобувачка вищої освіти Національного університету
«Чернігівська політехніка»

ШОСТИЙ ПОКАЗНИК ТАЙММЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ

Розумні строки розгляду справи судом є важливою конституційною засадою національного судочинства (п. 7 ч. 2 ст. 129 Конституції України), тому відбулося впровадження в Україні контрольного переліку показників таймменеджменту, серед яких саме шостий показник: застосування інформаційно-

комунікаційних технологій (ІКТ) як інструменту управління часом у судових провадженнях [1] набирають обертів у світлі діджиталізації. Проте варто звернути увагу на законодавчі прогалини їх застосування в судочинстві держави, оскільки положеннями Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII щодо правосуддя вказано: «...під час дії воєнного стану повноваження судів не можуть бути припинені» (ст. 10); «...скорочення або прискорення будь-якої форми судочинства заборонено» (ч. 2 ст. 26) [2].

Новий курс на застосування ІКТ у судочинстві проголошено Законом України «Про електронні комунікації», яким з 01.01.2022 були внесені зміни до назв та змісту ст. 14 та інших ст.ст. ЦПК України і застосовано термінологічний зворот «Єдина судова інформаційно-комунікаційна система» (далі – ЄСІКС). Проте, всупереч цього, звернувшись до КАС України (ст. 18) та ГПК України (ст. 6), даних змін не відбулося, залишилися словосполучення «Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система» (далі – ЄСІТС) [3]. Але з 18.10.2023 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» від 29.06.2023 № 3200-IX (далі – Закон України № 3200-IX) у тексті ЦПК України слова «Єдина судова інформаційно-комунікаційна система» замінено словами «Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система» [4]. При цьому необхідно зауважити, що з 31.12.2023 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації» від 01.12.2022 № 2801-IX (далі – Закон України № 2801-IX) у тексті цивільних процесуальних Кодексів слово «інформаційно-телекомунікаційна» в усіх відмінках і числах замінять словом «інформаційно-комунікаційна» відповідно [5]. Така суперечність норм з різницею впровадження 2 місяці є неприпустимою законодавчою «розвагою», що перешкоджає пра-

вильному правозастосуванню під час оформлення документів та вчинення інших процесуальних дій.

Отже, вбачається необхідність відмітити норми Закону України № 3200-ІХ, що вже набрав чинності, але будуть введені в дію щодо обов'язковості електронних кабінетів для юридичних осіб приватної форми власності, з 18.10.2023 (для господарського), а з 20.02.2024 (для цивільного й адміністративного процесів), як законодавчі прогалини.

По-перше, порівнюючи положення ч. 7 ст. 14 Закону України № 3200-ІХ, можемо побачити, що дані частини врегульовують одну й ту ж норму суперечливо, оскільки в абз. 1 ч. 7 зазначено, що: «особі, яка зареєструвала електронний кабінет в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, суд надсилає будь-які документи у справах, в яких така особа бере участь, *виключно* в електронній формі шляхом їх направлення до електронного кабінету такої особи, що *не позбавляє її права отримати копію судового рішення в паперовій формі за окремою заявою*» [4], тому вживання слова «*виключно*» вбачається недоцільним, адже особа, хоч і за певною процедурою, все ж може отримати копії таких документів у *паперовому вигляді*.

По-друге, положеннями абз. 1 ч. 8 ст. 14 Закону України № 3200-ІХ встановлено, що «реєстрація в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, *не позбавляє права на подання документів до суду в паперовій формі*», що суперечить приписам абз. 2 цієї ж частини: «особа, яка зареєструвала електронний кабінет в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, може подавати процесуальні, інші документи, вчиняти інші процесуальні дії в електронній формі *виключно* за допомогою ЄСІТС або її окремої підсистеми (модуля), що забезпечує обмін документами» [4].

Разом з тим, слід зазначити, що Законом України № 2801-ІХ передбачене нововведення в усі цивілістичні процесуальні кодекси України: «учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції *поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та засобів електронної ідентифікації*, що мають високий рівень довіри, відповідно до вимог законів України» [5].

Колізійними також є норми двох взаємопов'язаних законів України № 2801-IX (набрання чинності відбудеться 31.12.2023 р.) [5] та № 3200-IX – 20.02.2024 р. [4] щодо визначення поняття «...власний електронний підпис, прирівняний до власноручного підпису відповідно до Закону України...», натомість уже в Законі України № 3200-IX це поняття замінене на «...кваліфікований електронний підпис або засіб електронної ідентифікації, що мають високий рівень довіри, відповідно до вимог законів України...» [4; 5].

На нашу думку, в умовах воєнного стану такі зміни є недоцільними, адже систематичне вимкнення світла, нестабільне електропостачання, інтернет-зв'язку та просте матеріальне незабезпечення відповідними технічними засобами унеможливають застосування цих норм законодавства, а тим паче в місцях, де ведуться активні бойові дії. Важливо врахувати ці обставини під час введення змін у законодавстві.

Впровадження ІКТ мають позитивно сприяти ефективності правосуддя та оцінки судів як інструмент для реєстрації справ, моніторингу тривалості та накопичення нерозглянутих справ, їх статистичної обробки, підвищення ефективності та планування у сфері часових меж, тому варто звернути увагу на саме питання шостого показника:

1) збирання даних про затримку розгляду та інформування суддів щодо цього; своєчасність повідомлення учасників справи, швидкість обміну інформацією; електронний збір даних як боротьба із затримкою судових проваджень;

2) економія часу суду за допомогою використання електронної системи документообігу та управління справами, а також відеоконференцій, які до того ж є матеріально заощадливішими;

3) прозорість суду, що забезпечується доступністю інформації для громадянина;

4) точна та актуальна інформація, що полегшить суддям особисте керування справами;

5) оперативне складання судових рішень та інших видів процесуальних документів за допомогою електронних форм та шаблонів тощо [2].

Тому запровадження ІКТ як ефективного управління часом судом в Україні має безумовну кількість переваг, а саме:

- доступність та відкритість інформації про діяльність судів (стосується прозорості роботи суду та доступності даних для користувачів суду; статистичні звіти можуть бути доступні на періодичній основі (щомісячно, щопівроку та щорічно) у формі офіційних звітів суду);
- своєчасність надання процесуальних документів (метою є швидкий обмін інформацією, щоб справу можна було вирішити в узгоджені терміни);
- економія часова та матеріальна як для громадян, так і для суду;
- оперативність надання інформації на сайтах судів (судді можуть отримувати інформацію та сповіщення з електронної системи управління справами, що забезпечує точність та економить час для аналізу заходів у справі та термінів);
- безперешкодна взаємодія з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та іншими організаціями;
- швидкісна дія забезпечення судового процесу від моменту подання позову до моменту набрання рішенням законної сили (різноманітні електронні форми та шаблони допомагають суддям складати судові рішення та інші види судових документів (наприклад, протоколи засідань, повістки тощо)).

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 21.09.2023).
2. Пояснювальна записка до контрольного переліку показників таймменеджменту / Європейська комісія з питань ефективності правосуддя. Старбург: 5 та 16.06.2023 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokaznikidiyalnosti/mign_standart/2023_06_30_pojasnen_kontr_perelek (дата звернення: 16.10.2023).
3. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20/ed20220213/conv#n2243> (дата звернення: 18.10.2023).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами: Закон України від 29.06.2023 № 3200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#n189> (дата звернення: 18.10.2023).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації: Закон України від 01.12.2022. № 2801-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-20#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

Колісник-Гуменюк Юлія Ігорівна,

доктор педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри технологічної освіти

Українського державного університету імені М. Драгоманова

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА СВІТОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Професійна компетентність – це сукупність знань, навичок, умінь, досвіду та особистих якостей, які необхідні для успішного виконання конкретної роботи або завдання в конкретній професійній галузі. Ця компетентність містить розуміння та володіння технічними аспектами роботи, а також здатність ефективно застосовувати ці знання та навички на практиці.

Основні складові професійної компетентності містять:

знання: засвоєна інформація і теоретичні основи, необхідні для виконання роботи;

навички: практичні вміння та навички, які дозволяють виконувати конкретні завдання, зокрема технічні та професійні навички;

досвід: практичний досвід і вміння використовувати його для розв'язання проблем і ухвалення рішень;

комунікативні навички: здатність ефективно спілкуватися з колегами, клієнтами та іншими сторонами;

м'які навички: здатність до критичного мислення, розв'язання проблем, ухвалення рішень, робота в команді, лідерські якості та етична поведінка;

організаційні навички: здатність планувати, організовувати та керувати часом, завданнями і ресурсами;

адаптація до змін: здатність адаптуватися до нових умов, технологій та вимог роботи.

Професійна компетентність є ключовим фактором для досягнення успіху в роботі та кар'єрному розвитку. Вона може бути

розвиненою та покращеною завдяки навчанню, практиці та особистому зростанню.

Розвиток професійної компетентності в українському та світовому освітньому просторі є ключовим завданням, оскільки сучасний ринок праці вимагає від професіоналів навичок і знань, які постійно оновлюються. Ось деякі загальні стратегії розвитку професійної компетентності.

Постійне навчання і самонавчання: професіонали повинні постійно оновлювати свої знання і навички, брати участь у курсах, семінарах, вебінарах та інших навчальних програмах. Засоби самонавчання, такі як онлайн-курси, відеоуроки і книги, стають усе більш доступними.

Сертифікація і акредитація: отримання професійних сертифікатів і акредитацій може підтвердити рівень компетентності та підвищити конкурентоспроможність на ринку праці.

Робота над особистісним інтелектом та м'якими навичками: розвиток м'яких навичок, таких як комунікація, креативність, емоційний інтелект і критичне мислення, є важливою частиною професійної компетентності.

Колаборація і співпраця: співпраця з колегами, участь у проєктах та робота в командах сприяють взаємному навчанню та обміну досвідом.

Використання сучасних технологій: використання новітніх технологій, таких як віртуальна реальність, штучний інтелект і аналітика даних, може значно покращити ефективність і результативність професійного розвитку.

Національні та міжнародні стандарти: дотримання національних та міжнародних стандартів у своїй галузі є важливим аспектом розвитку професійної компетентності.

Менторство та кар'єрний розвиток: участь у програмах менторства та визначення конкретних цілей кар'єрного розвитку можуть допомогти професіоналам досягти успіху в своїй галузі.

Підтримка від роботодавців та освітніх інституцій: роботодавці і навчальні заклади можуть надавати підтримку у формі фінансування навчання, розвитку кар'єри та професійних наставництв.

У світовому освітньому просторі існують різні стратегії розвитку професійної компетентності, які спрямовані на підготовку індивідів до успішної кар'єри та вдосконалення їхніх навичок

і знань. Ось кілька загальних стратегій, які використовуються у світовому освітньому просторі.

Постійна освіта і навчання протягом життя: в інформаційному суспільстві навчання не завершується після закінчення основної або вищої освіти. Люди постійно повинні навчатися та оновлювати свої навички для пристосування до змін у світі праці.

Міжнародна мобільність: студенти та професіонали з усього світу мають можливість навчатися та працювати в різних країнах, що сприяє здобуттю нового досвіду і розширює горизонти.

Сертифікація і акредитація: професійні сертифікати та акредитації підтверджують рівень компетентності та дозволяють індивідам підвищити свою конкурентоспроможність на ринку праці.

Онлайн-навчання і відкриті онлайн-курси (МООС): використання інтернету для навчання стає все популярнішим, дозволяючи доступ до якісної освіти з будь-якого місця в світі.

Практика через реальні випробування та інтернатури: стажування і робота на реальних проєктах дозволяють набувати практичний досвід та навички, необхідні для професійного розвитку.

Менторство і наставництво: взаємодія з досвідченими професіоналами може бути важливим чинником для розвитку компетентності та отримання порад і підтримки.

Участь у проєктах та дослідженнях: активна участь у наукових та професійних проєктах допомагає розвивати креативність, аналітичні здібності та інші навички.

Розвиток м'яких навичок: освіта містить розвиток міжособистісних навичок, які важливі для успішної кар'єри, таких як комунікація, критичне мислення, робота в команді і емоційний інтелект [1].

Ці стратегії дозволяють індивідам у світовому освітньому просторі збільшити свою професійну компетентність, підвищити конкурентоспроможність та досягти успіху в своїй галузі.

Список використаних джерел

1. Колісник-Гуменюк Ю. І. Формування професійно-педагогічної компетентності викладачів професійно-художніх дисциплін: результати експерименту. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Педагогічні науки. Харків : НАДПСУ, 2020. Том 20. № 1. С. 105–127.

Мичковська Ванда Ростиславівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФЦЕРІВ-ФІЛОЛОГІВ

Сьогодні перекладацька діяльність набуває дедалі більших масштабів і все більшої соціальної значущості. Активізація міжнародних відносин України, потреба у здійсненні оперативної комунікації між групами, співтовариствами та окремими людьми; зростання значення інтелектуальної праці, використання глобальних інформаційних ресурсів актуалізує таке важливе питання, як формування загальної культури, ерудиції, компетентностей особистості курсанта-перекладача. Виходячи з настанов вітчизняної теорії діяльності і особистості, зміст і структура професійної компетентності майбутнього фахівця визначається специфікою його професійної діяльності. Так, у сучасній літературі з теорії перекладу перекладацька діяльність розглядається як особливий вид мовної діяльності, спрямований на реалізацію завдань міжмовної комунікації. Вирішальну роль у техніці перекладу відіграє володіння спеціальними вміннями, які мають комплексний характер і реалізується на підставі всього комплексу мовленнєвих умінь, з яких складається володіння мовою і які беруть участь у процесі перекладу.

Професія перекладача вимагає широких знань: лінгвістичних, загальнокультурних з галузі країнознавства, літератури, історії, екстралінгвістичних, а також знань, необхідних для перекладу в спеціальних галузях – політиці, медицині, економіці та ін. Якісний переклад залежить від формування та розвитку особливих психічних процесів майбутнього фахівця. Успішність перекладу залежить від вміння концентрувати увагу, утримувати її, від розвиненості оперативної пам'яті, накопичення та переробки інформації. Вимагаються особливі вміння швидко переключатися з однієї мови на іншу.

Запровадження самого терміна «компетентність» пов'язують з ім'ям ученого О. Хабермаса, який використав це поняття як соціологічний термін у контексті теорії мовної комунікації. Надалі в різних наукових працях поняття «компетентність» розглядається як сукупність фахових, професійних якостей, властивих фахівцеві, рівня яких повинен досягти кожен індивід, що опановує професією. Отже, компетентність розуміється як атрибут професіоналізму.

На основі вивчення наукових позицій О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторського, М. Чошанова можемо представити загальний перелік компетентностей, що розглядаються в педагогічній науці як цілі загальноосвітньої та професійної підготовки майбутнього фахівця, а саме: науково-пізнавальна, саморозвиток, професійна, комунікативна, полікультурна, соціальна, інформаційно-технологічна. З огляду на структурні компоненти можемо зробити висновок, що: компетентність є здатність успішно відповідати на індивідуальні та соціальні потреби, діяти і виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних взаємин та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінки, знань та вмінь, усього того, що спонукає до дії. Компетентність формують знання; пізнавальні вміння і навички; практичні вміння і навички; ставлення до предмета діяльності; емоції; цінності та етичні норми. Для здійснення перекладу, професійна компетентність майбутнього перекладача (набір знань, навичок і вмінь) має містити такі компоненти: мовна компетенція; перекладацька компетенція (навички білінгвізму і перекладу), технічна компетенція (вміння кодувати і декодувати інформацію, презентабельність); особисті характеристики (розвиток пам'яті). При цьому перші три компоненти є характерними для всіх видів перекладу, а останні два є специфічними для усного послідовного перекладу.

Професійна діяльність перекладача носить комунікативний характер і розглядається як особливий вид мовної діяльності, спрямований на реалізацію завдань міжмовної комунікації. Із вищезазначеного можна зрозуміти, що ядром професійної діяльності перекладача є вербальна (усна й письмова) і невербальна комунікація, що має професійний характер. У загальному

вигляді професійна компетентність перекладача характеризується як певна кількість знань, умінь, навичок, якостей та інших особистісних характеристик, необхідних перекладачеві для успішного виконання своєї професійної діяльності. Науковець включає в професійну компетентність перекладача володіння мовленнєвою, мовною компетентністю, а також володіння навичками перекладу, ораторської мови і літературним талантом. Базова складова частина перекладацької компетенції включає знання, вміння, навички, які потрібні перекладачу в усіх типах перекладу – письмовому або усному незалежно від жанру перекладацького тексту. Отже, компонентний склад професійної компетентності курсантів-перекладачів – це лінгвістична компетенція, яка являє собою знання, вміння і навички у сфері вербальних і невербальних засобів, необхідних для розуміння чужих і створення власних моделей мовної поведінки, що відповідає сфері професійного спілкування. Лінгвістична компетенція складається з дискурсивного й технічного компонентів. Дискурсивний компонент включає всі аспекти володіння іноземною мовою. Однак володіння тільки лінгвістичною компетенцією – це лише одна з умов успішної діяльності перекладача.

Важливу роль у структурі професійної компетентності перекладача відіграє наступна її складова – соціокультурна компетентність, оскільки мова відображає національне бачення навколишнього світу, її своєрідність пов'язана з географічним положенням країни, історією, релігією, традиціями і звичаями. У структуру соціокультурної компетенції ми включаємо країнознавчий компонент (уявлення про національне надбання) і загальнокультурний компонент (уявлення про національний менталітет). Підготовка перекладача має бути комплексною, включати не тільки навчання професійно спрямованих курсів, а й психологічну підготовку, формування особистості перекладача на різних етапах розвитку.

Здійснюючи професійну комунікацію, курсант-перекладач змушений долати не тільки лінгвістичні і соціокультурні бар'єри, а й психологічні, наявність яких сковує його творчу активність. Перекладач часто працює в умовах недостатньої поінформованості, дефіциту вихідної інформації і браком часу. Також він повинен справлятися із численними бар'єрами різного характеру. В нього повинна виробитись конструктивна реак-

ція на невдачі, вміння аналізувати свої і чужі помилки. Щоб уникати негативних наслідків, перекладачеві потрібно творчо підходити до своєї справи. Таким чином, з огляду на те, що курсант-перекладач вступає у психологічну взаємодію із двома і більше людьми, виробляючи єдину стратегію сприйняття та розуміння іншої людини, що впливає на результат діяльності, у структурі професійної компетентності перекладача ми виділяємо третю складову – психологічну компетенцію, під якою розуміємо сукупність знань, умінь та характерних рис, необхідних для ефективної комунікативної дії в певному колі професійних ситуацій. Психологічна компетенція представлена двома компонентами: перцептивним та інтерактивним.

Четвертим елементом у структурі професійної компетентності перекладача є інформаційно-технологічна компетенція, яка представлена аналітичним і комп'ютерним компонентами. Володіння новітніми інформаційними технологіями є важливою складовою загальної культури сучасного курсанта-перекладача. У зв'язку з чим така компетенція, як інформаційно-технологічна, набуває першочергового значення. Саме ця компетенція розширює професійні можливості курсанта-перекладача, відкриває йому доступ до найсучасніших моделей ефективної діяльності. В умовах сьогодення діяльність перекладача пов'язана не тільки з інформацією, а й із комунікаціями, тому фахівець повинен володіти інформаційно-пошуковими навичками та вміннями: знати програмні продукти та застосовувати їх для здійснення й редагування перекладів; знаходити і працювати з інформацією ІКТ; забезпечувати іншомовну комунікацію за допомогою комп'ютерних технологій; використовувати комп'ютерні навчальні програми для самоосвіти та самовдосконалення з метою професійного зростання. Принципово важливими ознаками інформаційно-технологічної компетенції, що характеризують її як ключову, виступають: можливість застосування знань та умінь, що входять до цієї компетентності в будь-якій сфері життєдіяльності курсанта-перекладача; сприяння доступу фахівця до електронних носіїв інформації, озброєння його сучасними технологіями, проектування та втілення найбільш ефективних варіантів розв'язання завдань; активізація аналітичного, критичного, рефлексивного

мислення (під час аналізу інформації) у конструюванні власних варіантів перекладу тексту, розвиток духовної, інтелектуальної, емоційно-мотиваційної сфер особистості через забезпечення доступу до найновітніших досягнень світової культури, а також активізація розвитку інших ключових компетентностей шляхом залучення курсанта до прогресивних надбань філологічної науки, представлених на електронних носіях, у мережах інтернету тощо. Перш за все – це лінгвістична компетенція, яка являє собою знання, вміння і навички у сфері вербальних і невербальних засобів, необхідних для розуміння чужих і створення власних моделей мовної поведінки, що відповідає сфері професійного спілкування. Лінгвістична компетенція представлена нами в єдності дискурсивного й технічного компонентів.

Підсумовуючи сказане, ми вважаємо, що професійна компетентність курсанта-перекладача – це готовність і здатність використовувати засвоєнні теоретичні знання і накопичений практичний досвід для вирішення професійних завдань; інтегративна характеристика особистості фахівця, що включає лінгвістичну, соціокультурну, психологічну та інформаційно-технічну компетенції, що дозволяє перекладачеві ефективно здійснювати свою професійну діяльність. Перекладацька діяльність як особливий вид мовленнєвої діяльності спрямована на реалізацію завдань міжмовної комунікації. Тому професія перекладача має свої особливості: вміння переключатися з однієї мови на іншу; вміння використовувати фразеологічний ряд для висловлювання певної думки; швидкість формулювання висловлювання; толерантне ставлення до співрозмовників із різним соціальним статусом і рівнем володіння мовою.

Новікова Тетяна Львівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Національної академії Державної прикордонної служби
імені Богдана Хмельницького

ПИТАННЯ ЩОДО ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

На сьогодні в системі вищої освіти існує потреба в оновленні змісту та методики викладання професійно спрямованих дис-

циплін з метою підготовки висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців. До якості підготовки майбутніх фахівців висувається багато вимог. Однією з основних вимог є наявність у них глибоких фундаментальних та спеціальних знань, що формуються тільки в результаті їх самостійної пізнавальної діяльності. Весь навчальний процес з початку до кінця перебування слухачів у закладі вищої освіти повинен бути їх безперервною активною цілеспрямованою діяльністю, а основним завданням професорсько-викладацького складу є організація цієї діяльності та керування нею.

Слухачі мають прагнути більшої глибини розуміння явищ, долаючи шлях від простого до складного, що своєю чергою, відкриває нові можливості для досягнення більшої повноти знань. Накопичені таким чином знання є справжніми на відміну від формальних знань, які з'являються шляхом запам'ятовування результатів досліджень, що були проведені раніше. Свої знання слухачі демонструють під час проведення поточних і семестрових контролів і саме тут є можливість з'ясувати, чи є у них справжні знання, але це потребує детального і всебічного опитування, багато часу і в умовах масового навчання є практично неможливим. Тому просте опитування під час проведення такого виду контролів часто дає дуже неякісне уявлення про рівень знань слухачів. Тільки перевірка слухачів у процесі їх діяльності, під час виконання завдань, поставлених їм викладачем, дає повне уявлення про стан підготовки слухачів. Перевірка наявності та якості знань щонайкраще здійснюється в умовах спеціально організованої навчальної та наукової діяльності слухачів, під час виконання курсових і дипломних робіт, конкурсних наукових робіт, рефератів, підготовки презентацій, проведення ділових ігор тощо.

Значна увага у системі підготовки майбутніх фахівців приділяється запам'ятовуванню. Як відомо, існує безпосередньо волевовільне запам'ятовування, що супроводжується достатньо напруженою розумовою діяльністю, і мимовільне. Навчальну діяльність варто організовувати так, щоб у процесі цієї діяльності знання набувалися мимоволі. Для набуття слухачами справжніх знань необхідно організувати спеціальну навчальну активну діяльність, розвивальну систему підготовки. У навчальному процесі це виконання завдань від простого до складного, оскільки

ки саме такий підхід є основною формою оволодіння навчальним матеріалом.

Традиційно система підготовки майбутніх фахівців базується на викладенні слухачам навчального матеріалу та закріпленні в їх пам'яті необхідної інформації, а показником засвоєння матеріалу є відтворення цієї інформації на іспиті або заліку. Але дуже часто слухачі на момент проведення іспиту чи заліку вже багато чого з отриманої інформації не можуть відтворити.

Жоден фахівець, що має певний досвід роботи, не зміг би без попередньої підготовки знову скласти іспити з усіх предметів, які він вивчав у вищому навчальному закладі, але це не заважає йому бути кваліфікованим фахівцем і це він доводить своєю практичною діяльністю. Якість підготовки майбутнього фахівця значно відрізняється від критеріїв якості фахівця, що працює. Слухач, який став фахівцем, має продовжувати навчатися, навчатися знаходити рішення і саме вміння знайти оптимальне рішення і буде визначати якість його підготовки як фахівця.

Побудова системи якості навчання визначається такими умовами: навчити слухача вчитися та навчити вмінню навчатися самостійно. Підвищити якість освіти фахівця в умовах сьогодення можна за допомогою нових освітніх програм та технологій, побудованих на інноваційних принципах. Інновації – це ідеї, засоби та процеси, що використовуються для якісного вдосконалення системи навчання, а сутність інноваційної діяльності полягає у внесенні нових утворень у традиційну систему освіти. Обирати інновації слід згідно з їх реальністю, актуальністю, корисністю та перспективністю. Так, наприклад, мультимедійна презентація є однією з поширених форм використання мультимедійних технологій, а аудіовізуальна інформація, яку вона містить, вважається найбільш ефективною для сприйняття, тому що слухачі можуть і бачити, і чути одночасно.

Разом з традиційними навчальними матеріалами необхідно створювати і впроваджувати в навчальний процес сучасні електронні, інформаційно-технологічні засоби його підтримки. Впровадження таких засобів сприятиме формуванню інформаційної культури майбутніх фахівців, формуванню професійних знань, умінь і навичок, професійної самосвідомості, сучасного наукового світогляду, розвитку особистості та реалізації її творчого потенціалу.

Самофалов Олександр Леонідович,
кандидат юридичний наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського
права та процесу Пенітенціарної академії України;
Федорова Юлія Євгенівна,
курсантка 147-ї навчальної групи
Пенітенціарної академії України

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МИТНИХ ОРГАНІВ

Починаючи з часів незалежності України митна система зазнала численних перетворень та перебувала в постійному стані реформ. Питання управління митними органами та митною справою завжди були актуальні як для держави, так і для самих працівників митних органів. На сьогодні ми можемо констатувати, що всі проведені реформи не принесли позитивного та ефективного результату, тому на теперішній час митна система України проходить складний шлях до приведення законодавства у відповідність до стандартів Європейського Союзу. З огляду на те нині дослідження функціонування митних органів України є актуальним.

З 2021 року розпочала функціонувати Державна митна служба України у форматі єдиної юридичної особи, але відокремлені підрозділи не набували цього ж самого статусу. Ця подія стала прецедентною для нашої держави за допомогою досвіду Європейських країн. Відповідно до Положення КМУ про Державну митну службу «Державна митна служба України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів» [1].

У самому ж Митному кодексі України зазначено, що «Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну митну політику, спрямовує, координує та контролює діяльність митниць, здійснює інші повноваження, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, в межах своїх повноважень видає накази, організує та контролює їх виконання», а також у Кодексі окреслено основні завдання, які покладаються на митні органи під час здійснення митної справи [2].

Запровадження статусу єдиної юридичної особи тягне за собою як низку переваг, так і низку проблем з погляду управління цим органом та здійснення ним повноважень. На думку вченої Л. М. Дорофєєвої, така запропонована модель функціонування єдиної юридичної особи потребує більш глибокого наукового обґрунтування, без якого може не лише розбалансувати внутрішню організацію діяльності митних органів, а й створити незручності суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності та громадянам, які переміщують товари через митний кордон [3].

Міністерством фінансів України передбачалося, що такі зміни мають забезпечити: посилення інституційної спроможності митних органів; відновлення управлінської вертикалі, яка була втрачена під час функціонування ДФС; оптимізацію адміністративних, кадрових та інших ресурсів для посилення безпекової функції держави, а саме: вдосконалення системи аналізу ризиків, розробка нових ІТ-рішень; оновлення кадрового потенціалу через впровадження програми оцінки персоналу з кваліфікації та благонадійності; створення єдиного підходу до системи добору кадрів, системи стратегічного управління, інформаційної політики, формування ефективної комунікації у сфері боротьби з корупцією. Отже, створення єдиної юридичної особи для цієї служби дозволить запровадити ефективну організаційну структуру, побудовану за функціональним принципом, а також впроваджувати нові електронні сервіси, що своєю чергою приведе до позитивного ефекту для добросовісного бізнесу.

У ході реорганізації територіальних органів Державної митної служби виникли проблеми з ліквідацією колишніх митниць Державної фіскальної служби, лише під кінець 2022 року завершилася процедура припинення діяльності всіх старих органів. Під час переведення працівників до новоутворених структурних підрозділів вони проходили кваліфікаційні іспити, через те комплектування штабу зменшилось, але станом на 2022 рік комплектування штабу становило 90 %. За експертним дослідженням, проведеним Європейською Бізнес Асоціацією разом з DHL Express, в Україні 2021 року інтегральний показник Митного індексу знизився до 3,08 балів за 5-бальною шкалою – це найнижчий показник з першої половини 2019 року. Серед складників індексу найгірше митні експерти оцінили якість надання ми-

тних послуг. Процент рівня корупції залишився на тому ж рівні, що і в минулому дослідженні, але 21 % опитаних помітили збільшення виявів корупції [4]. На нашу думку, це пов'язано з недостатнім фінансуванням митних органів, що відображається на заробітній платі працівників. Директорка Європейської Бізнес Асоціації Г. О. Дерев'яненко зазначила у своєму експертному висновку, що спільнота Асоціації була схвильована безпрецедентними затримками оформлення вантажів, тиском митних органів з метою змусити компанії завищувати митну вартість імпортованих товарів. Цілком природно, що подібний досвід значно зіпсував оцінку бізнесом взаємодії з митними органами [4].

Одним із пріоритетних напрямків удосконалення функціонування митних органів є розвиток автоматизації та інформатизації митних процедур у процесі митного оформлення товарів та здійснення митного контролю, а також дотримання норм митного і податкового законодавства. До позитивних змін в організації роботи Державної митної служби України слід віднести запуск нового офіційного вебпорталу, на якому доступні такі можливості: доступ до інтерактивної карти роботи пунктів пропуску; перевірка автомобіля за VIN-кодом, пересвідчившись, що він дійсно пройшов митне оформлення в Україні і завезений легально, зі сплатою усіх зборів; онлайн-система скарг на роботу митниць, де можна повідомити про проблему і відстежувати статус обробки звернення.

Для представників бізнесу є корисним «Єдине вікно для міжнародної торгівлі», в особистому кабінеті якого вони можуть онлайн здійснити перевірку митної декларації, переглядати стан обробки черг електронних документів у підрозділах митного оформлення, що дозволяє декларантам більш розумно обирати підрозділ митного оформлення та раціонально планувати свій час. На нашу думку, для подальшого розвитку сервісних послуг митних органів необхідне впровадження технологій штучного інтелекту, що дозволить мінімізувати корупційні ризики в роботі митних органів та неупереджено виявляти факти порушення митного законодавства суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Функціонування центрального органу виконавчої влади, а саме Державної митної служби України, у форматі єдиної юридичної особи є новим для вітчизняної практики та досі повністю не досліджено доцільність та ефективність цієї реформи. Загалом встанов-

лено, що постійна зміна керівників та постійне реформування де-стабілізувала роботу митних органів. У ході нашого дослідження були сформовані такі напрямки вдосконалення роботи митних органів, а саме: підвищення кваліфікації працівників; запровадження інформаційних технологій у митній сфері; спрощення процедури розмитнення; збільшення фінансування служби для забезпечення гідної заробітної плати співробітникам та відповідно зменшення ризиків корупції.

На жаль, з початком повномасштабного вторгнення та оголошенням воєнного стану в країні загальмувалися темпи трансформації відомства та запуску роботи на повну потужність, але навіть у воєнний час Державна митна служба України прагне бути інституцією, відкритою і прозорою для бізнесу та громадян, не забуваючи про свою сервісну функцію.

Список використаних джерел

1. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України : постанова Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 р. № 227-2019-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#n2> (дата звернення: 07.10.2023).
2. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. №4495-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 07.10.2023).
3. Дорофєєва Л. М. До питання функціонування митної служби у форматі однієї юридичної особи. НДІ фіскальної політики: Наука оптимальних податкових рішень. URL: <https://www.ndifp.com/1524/> (дата звернення: 07.10.2023).
4. Оцінка бізнесом роботи митниці впала до дворічного мінімуму, – опитування ЕВА : вебсайт. URL: <https://eba.com.ua/otsinka-biznesom-roboty-mytnytsi-vpala-do-dvorichnogo-minimumu-opytuvannya-eva/> (дата звернення: 07.10.2023).

Соловійов Валерій Федорович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки та психології Львівського державного
університету фізичної культури ім. І. Боберського

СИСТЕМА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗВО

На погляд науковців, педагогічна система – це «впорядкована кількість взаємопов'язаних компонентів, які утворюють єди-

не ціле і підпорядковані цілям виховання та навчання»; її елементами є: мета та завдання; суб'єкти (педагоги) та об'єкт-суб'єкти (здобувачі освіти), їхня взаємодія; умови і принципи побудови спільної діяльності; зміст навчання та виховання; організаційні форми; методи, прийоми і засоби; дидактичні процеси; контроль і корегування роботи; результати та їх оцінювання [1, с. 648]. Систему педагогічної підготовки вчителів у закладах вищої освіти доцільно визначити як взаємозв'язок низки компонентів, підпорядкованих цілям формування компетентності педагогів, добре підготовлених до самостійного, відповідального та ефективного розв'язування завдань, що постають перед ними у фаховій діяльності [3, с. 157].

Ефективність формування педагогічної компетентності майбутнього вчителя, на переконання дослідників, залежить від: стабільності та надійності функціонування освітньої системи, яка забезпечує збереження соціально-ціннісних традицій і дотримання наступності у змісті навчання та виховання; створеного у закладі вищої освіти (ЗВО) цілісного освітнього середовища, що поєднує різні його складові (соціокультурну, навчально-виховну, інформаційно-методичну, наукову); комплексної реалізації основних функцій освітньої системи (аналітична, проєктивна, прогностична, діагностична, організаційна, регулятивна й корекційна); проєктування та реалізації у ЗВО обов'язкових системно-структурних утворень і процесів (навчання, виховної роботи, професійного розвитку здобувачів, методичної роботи, науково-дослідної роботи, організаційно-управлінської діяльності, підвищення кваліфікації викладачів тощо) [4, с. 291].

Розглядаючи педагогічну підготовку вчителів фізичного виховання у ЗВО фізкультурного профілю як систему, її системо-твірним чинником ми визначили категорію «випередження», адже сутнісні характеристики загальної освіти і фізичного виховання молоді повсякчас зазнають суттєвих змін завдяки невинним соціокультурним перетворенням. Зауважимо, що значна частина педагогічних працівників досі, на жаль, не готові виконувати роль надійного радника, наставника, новатора, який працює індивідуально, підтримує та надихає учнів, допомагає їм, організує суб'єкт-суб'єктну педагогічну взаємодію, рефлексію, проєктує подальші кроки школярів тощо.

Натомість випереджувальна педагогічна підготовка майбутніх учителів у ЗВО фізкультурного профілю – це підготовка, під час якої з урахуванням принципів фундаменталізації освіти, гуманізації та розвитку особистості майбутнього вчителя формується сукупність затребуваних суспільством компетентностей (професійних знань і вмій, способів мислення, а також особистісних якостей, які актуалізують у них потребу постійного розвитку та забезпечать можливість систематичного професійного самовдосконалення), що виражається передусім в опануванні нових засобів педагогічної взаємодії та освітніх технологій, актуальних у найближчому та віддаленому майбутньому. При цьому передбачається виконання із застосуванням цих засобів основних видів професійно-педагогічної діяльності: викладацької, пов'язаної з навчанням учнів фізичної культури на різних рівнях і стадіях; організаційно-методичної, що стосується функцій координатора спортивно-оздоровчих заходів в освітньому процесі середньої школи; виховної та соціально-педагогічної, яка реалізується в час динамічного суспільного розвитку. Іншим аспектом випереджувальної підготовки вчителя є така побудова освітньої програми, коли вивчення психологічних і педагогічних дисциплін (принаймні обов'язкового компоненту, включно з педагогічною практикою) відбувається не просто паралельно з вивченням фахових курсів вже на першому етапі навчання (бакалавраті), а дещо випереджує їх. У такому разі навчальний матеріал різних дисциплін спеціалізації вчителя «нанизується», інтегрується, охоплюється міждисциплінарними зв'язками зі змістом педагогічної підготовки.

У логіці сучасної наукової методології педагогічна підготовка вчителів фізичного виховання у ЗВО – функціональна система з усіма ознаками системності [2]: метою, структурно взаємопов'язаними елементами, що виконують певні функції, реалізацією необхідних процесів, прогнозованими результатами. Педагогічна підготовка – це багатоетапний процес, що здійснюється в межах освітньо-професійної програми підготовки у ЗВО фізкультурного профілю та потребує комплексу заходів: управлінсько-організаційних, безпосередньо освітніх (теоретичне навчання, практичні заняття, самостійна підготовка, виховна робота, науково-дослідна діяльність здобувачів тощо), допоміжних.

Ці та інші процеси здійснюються за допомогою відповідних ресурсів, методик і технологій.

Функціонально педагогічна підготовка у ЗВО фізкультурного профілю охоплює три ступені: 1) базовий психолого-педагогічний, який забезпечує формування педагогічної компетентності у здобувачів усіх спеціальностей, які навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти; 2) фізкультурно-педагогічний, на якому здобувачі отримують повноцінну педагогічну підготовку, яка відповідає профілю їхньої предметної спеціалізації та, відповідно, кваліфікацію вчителя (за спеціальністю 014.11 «Середня освіта (Фізична культура)»); 3) поглиблено-спеціалізований, на якому здійснюється підготовка магістрантів до викладання профільної (базової) дисципліни «Фізична культура» та суміжних курсів на старшому ступені загальноосвітньої школи, у коледжах, ЗВО.

Базова психолого-педагогічна підготовка (I ступінь) необхідна випускникам ЗВО фізкультурного профілю для професійної діяльності з будь-якої спеціальності в галузі фізичної культури і спорту (наприклад, тренер із певного виду спорту, тренер-викладач, інструктор-методист тощо). Універсальність психолого-педагогічних знань, умінь і навичок полягає в тому, що вони сприяють вирішенню соціально-особистісних завдань і різних функцій фахівця з вищою освітою в будь-якій царині діяльності.

На II ступені педагогічної підготовки – фізкультурно-педагогічному – здобувачі, які навчаються на бакалаврському рівні вищої освіти фізкультурного профілю, опановують кваліфікацію (бакалавр фізичної культури), що дає змогу працювати за посадою «Вчитель закладу загальної середньої освіти» і викладати відповідний навчальний предмет (Фізична культура) в закладі загальної середньої освіти (професійному ліцеї, закладі дошкільної освіти). Ця професійно-педагогічна кваліфікація вимагає формування у здобувачів системи загальнопедагогічних і специфічно-педагогічних знань і вмінь. Крім того, цей ступінь педагогічної підготовки також дозволить випускникам, які не пов'язують свою професійну діяльність з викладанням у закладах освіти, кваліфіковано вирішувати психолого-педагогічні завдання в межах своєї професії (керівник гуртка/секції з виду спорту, фітнес-тренер, методист з фізичної культури відділу

освіти тощо), які об'єктивно виникають у діяльності в галузі фізичної культури і спорту.

Метою поглибленої педагогічної підготовки (III ступінь) здобувачів, які навчаються на магістерському рівні, є подальше вдосконалення їхньої психолого-педагогічної культури, вироблення готовності до освітньої діяльності, фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи з молоддю, що навчається в коледжах, ЗВО, проведення науково-педагогічних досліджень у галузі фізкультурної освіти, розвиток здатності до самоосвіти, самовдосконалення, професійного й особистісного зростання.

Між трьома ступенями педагогічної підготовки забезпечується змістова та методико-технологічна наступність щодо засвоєння психолого-педагогічних знань і вмінь. Справді, педагогічна компетентність у процесі випереджувальної педагогічної підготовки здобувачів безперервно розширюється та поглиблюється, набуває цілісного та системного характеру. Психолого-педагогічні знання й уміння, засвоєні на I ступені, актуальні для будь-якої професії, на II та III ступенях доповнюються предметними професійно орієнтованими педагогічними знаннями й уміннями, необхідними вчителю, викладачу для організації й управління освітнім процесом. Вони забезпечують успішність вирішення освітньо-професійних і соціально-педагогічних завдань та потребують розвитку у процесі подальшої самостійної педагогічної діяльності.

Таким чином, стосовно досягнення сукупності результатів педагогічна підготовка розглядається як багатоетапний процес формування в майбутніх учителів фізичного виховання педагогічної компетентності. На кожному з етапів визначаються та конкретизуються завдання її розвитку у майбутніх учителів фізичного виховання, які співвідносяться з рівнями освіти і ступенями педагогічної підготовки.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Литвин А. Методологія у проекції педагогічних досліджень. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2014. № 5. С. 20–35.

3. Моделювання професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграційних процесів : монографія / за ред. С. С. Вітвицької. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2019. 304 с.

4. Товканець Г. В. Закономірності і принципи стратегії формування педагогічної культури майбутнього вчителя. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2017. Вип. 1 (40). С. 291–294.

Таран Оксана Миколаївна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, бізнесу і адміністрування
Державного біотехнологічного університету;

Махтанова Анастасія Юрївна,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Державного біотехнологічного університету

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ

У процесі проходження публічної служби формуються всі необхідні практичні та професійні навички, які визначають рівень професіоналізму конкретного службовця, а отже, визначають рівень ефективності виконання ним службових обов'язків [1]. Існує необхідність управління процесами професійного розвитку публічних службовців, оскільки в такий спосіб можна не лише отримати орієнтованого фахівця, але й створити конкурентні умови в публічній службі, що підвищуватиме професійні якості та ефективність діяльності службовців на посадах, це, своєю чергою, визначатиме якість публічних послуг.

Питаннями розвитку професійних компетенцій публічних службовців в Україні опікувалася низка провідних вітчизняних учених, серед яких: Г. Атаманчук, К. Баранцева, Н. Гончарук, П. Василенко, І. Маноха, В. Міляєва, І. Мурашко, Н. Нижник, І. Нинюк, В. Олуйко, Л. Пашко, Б. Пономаренко, С. Серьогін, І. Сурай, С. Хаджирадєва, О. Хохлов.

Відповідно до Закону України «Про державну службу» професійний розвиток – безперервний, свідомий, цілеспрямований процес особистісного та професійного зростання, що базується на інтеграції знань, умінь і компетентностей [2].

Система професійного розвитку існує протягом усього періоду проходження служби, починаючи від підготовки та закін-

чуючи звільненням публічних службовців. Така всеосяжність передбачає не те що необхідність, а безапеляційність, беззаперечність імплементації в процес такого розвитку всіх без винятку складників, пов'язаних із формуванням та вдосконаленням компетентностей публічних службовців.

У широкому розумінні професіоналізація являє собою процес, у результаті якого в публічних службовців формується об'єктивна (наявність знань, умінь, навичок, досвіду і професійно важливих та інших якостей) і суб'єктивна (усталена адекватна мотивація) готовність до професійної діяльності. Професіоналізм є результатом цього процесу, показником успішності його здійснення, якісною характеристикою публічного службовця, тобто професіоналізм виступає як певна соціально-професійна перспектива, більшою або меншою мірою доступна кожному публічному службовцю [3].

Професійна компетентність державного службовця знаходить вираження у вмінні ефективно працювати, враховуючи постійні зміни темпу життя та якісно виконувати професійні обов'язки в ситуаціях неузгодженості нормативно-правового забезпечення діяльності [4]. Компетентнісний підхід оцінює державного службовця, аналізуючи його самостійність, ініціативність, виконавську дисципліну та характеризується дотриманням основ етичної поведінки державних службовців та з питань запобігання корупції. Модель професійної компетентності сучасного службовця мають доповнювати самоактуалізація, стан професійного самопочуття, адаптивність, динаміка й напрям професійної самоідентифікації, навчання з теорії прийняття рішень для найбільш професійно придатних працівників.

Системи підвищення рівня професійної компетентності працівників публічного сектору, які створені в установах публічного сектору різних країн, покликані, відповідно, сприяти посиленню спроможності (знань, умінь, навичок) публічних службовців, фахово долати виклики часу у сферах лідерства, залучення представників громадянського суспільства та інших стейкхолдерів до процесів обговорення, розробки і впровадження публічних політик та надання якісних послуг населенню і суспільним інститутам. Вони виконують це завдання як напряму, через розробку і пропозицію навчально-тренінгових про-

грам, а також програм підвищення кваліфікації, так і опосередковано, через заохочення і популяризацію культури постійного навчання як однієї з головних характеристик ефективного сучасного публічного службовця [5].

Таким чином, ефективність виконання посадових функцій і обов'язків публічними службовцями і їх професійна готовність цього досягти напряму впливають не тільки на якість наданих публічних послуг, а й на сприйняття громадянами не тільки конкретного службовця як представника однієї з урядових установ, а й публічної установи в цілому.

Список використаних джерел

1. Година М. А. Зміст, структура та значення професійного розвитку державних службовців у системі заходів організаційноправового забезпечення публічної служби в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Державне управління. 2020. Том 31 (70). № 2. С. 18–23. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/5.pdf.

2. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

3. Пасемко Г., Таран О., Бабак Д. Професіоналізм у системі публічного управління як основа розвитку персоналу публічної служби. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-45>.

4. Оболенський О. Ю. Державна служба : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2003. 344 с.

5. Експертний документ на тему «Моделі підвищення рівня професійної компетентності державних службовців у зарубіжних країнах: порівняльний аналіз» підготовлено в рамках реалізації проєкту ЄС-ПРООН з парламентської реформи 2021. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/42498.pdf>.

Телюк Вікторія Іванівна,

заступник директора з навчальної роботи

ВСП «Автомобільно-дорожній фаховий коледж

Національного університету «Львівська політехніка»

ПЕДАГОГІЧНИЙ КОУЧИНГ ЯК ЗАСІБ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Стрімкий розвиток науки і техніки, щораз вищі обсяги інформації, глобалізація та інформатизація всіх сфер суспільного

життя привели до необхідності інтенсифікації навчального процесу. Перед професійною освітою поставлено завдання забезпечити підготовку висококваліфікованих кадрів, конкурентоспроможних на ринку праці, здатних до творчої праці, постійного професійного розвитку й саморозвитку, освоєння й упровадження наукових та інформаційних технологій. Отже, актуалізуються питання впровадження й удосконалення форм, методів і технологій навчання, що сприяють розвитку логічного мислення, творчих здібностей та активному мотивованому процесу засвоєння знань. Одним з таких підходів є застосування коучингових технологій.

Термін «педагогічний коучинг» (від англ. *coaching* – тренерство, репетиторство) є досить новим поняттям у вітчизняній педагогіці. За визначенням Міжнародної Федерації Коучингу (*International Coach Federation – ICF*), коучинг – це збудований за принципами партнерства процес, який спонукає до роздумів і надихає індивіда максимально реалізувати свій особистий і професійний потенціал. Цей процес передбачає налагоджену співпрацю, що допомагає досягати значущих результатів в особистому і професійному житті, поглиблювати знання, вдосконалювати навички та підвищувати якість життя загалом [3].

Становлення цього поняття як інструменту особистісного й професійного розвитку, розкриття внутрішнього потенціалу особистості почалось у 70-х роках минулого століття у спорті, когнітивній та організаційній психології, у сфері менеджменту і корпоративного бізнесу. Коучинг розглядався як новий стиль управління людськими ресурсами, що допомагає розкрити потенціал працівників, сприяє зростанню їх конкурентоспроможності та професіоналізму (Дж. Уїтмор (J. Whitmore)). Одним із сучасних видів коучингу є освітній коучинг («*educoaching*»), який нині широко застосовується за кордоном в освіті дорослих, неформальному навчанні тощо. Серед зарубіжних учених, які розглядають у своїх працях коучинг в освіті, слід відзначити А. Браун (A. Brown), Дж. Джеймсон (J. Jameson), К. Колетт (K. Collett) та ін.

В Україні коучинг у професійній освіті розглядається як ефективна технологія формування самоосвітньої компетентності студента (Н. Горук), цифрової компетентності майбутніх учителів

(О. Москаленко і Л. Петренко); інноваційна технологія професійної підготовки фахівців (Г. Кузан і Н. Гордієнко); педагогічна технологія студентоцентричного навчання (Г. Поберезська), як засіб формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів освіти (Н. Дудник), як інноваційна технологія науково-методичного супроводу професійного й особистісного розвитку вчителя в системі післядипломної освіти (В. Сидоренко) тощо.

Як зазначають дослідники, освітній коучинг передбачає системність, вертикальну і горизонтальну цілісність неперервного освітнього процесу; інтеграцію формальної, неформальної та інформальної освіти, навчальної, практичної і самоосвітньої діяльності; єдність професійної, загальної і гуманітарної освіти [2, с. 13].

В основі педагогічного коучингу покладено ідею неповторності й унікальності кожної особистості з її власними потребами, цілями, інтересами, мотивами. Дослідники наголошують, що освітній коучинг – це творча, рівноправна взаємодія учасників освітнього процесу, спрямована на виявлення та реалізацію потенціалу здобувачів освіти, досягнення ними високого освітньо-професійного рівня та як найповнішої реалізації власних ресурсів.

Педагог повинен формувати та підтримувати сприятливі соціально-психологічні умови для спільної діяльності, розвивати власні вміння вербальної й невербальної комунікації для здійснення суб'єкт-суб'єктивної взаємодії зі студентами, а саме активне слухання, правильна тональність і темп мовлення, тощо. За допомогою чітких, логічно побудованих питань на різних етапах процесу навчання педагог-коуч мотивує здобувачів освіти, налаштовує їх на учіння, на самоосвіту і досягнення результату [1, с. 99–107].

На етапі мотивації та визначення мети потрібно спрямувати студентів на бачення майбутнього успішного результату після вивчення теми, розділу, кредитного модуля, навчальної дисципліни в цілому, перед написанням дипломного проекту. Можна звернутися до студентів із проханням описати привабливий для них образ фахівця галузі, спитати якими вони бачать себе наприкінці заняття, вивчення теми тощо. Таким чином, викладач допомагає кожному студенту усвідомити власні цілі, чітко визначені в часі.

Потім обговорюються шляхи досягнення визначених цілей та дії, які необхідно здійснити, щоб досягти їх. Згодом форму-

ється покроковий план досягнення за допомогою методики «Рефлексії задоволеності просуванням до мети «від 1-го до 10-ти».

Саме коучинг-технології дають змогу перетворити звичайне навчання на цікавий, творчий процес; допомагають студентам створювати та коригувати власну траєкторію саморозвитку та самовдосконалення; дозволяють з'ясувати особистісні потреби й можливості та повною мірою розкрити творчий потенціал кожної особистості; вчать раціонально й ефективно організовувати своє навчання тощо. Коучинг в освіті вважаємо потужним додатковим інструментом, який стимулює мотивацію і відповідальність здобувачів освіти за результат своєї навчальної діяльності.

Список використаних джерел

1. Поберезська Г. Г. Коучинг як педагогічна технологія студентоцентричного навчання у ВНЗ. *Технологія і техніка друкарства*. 2017. № 4 (58). С. 99–107.

2. Сидоренко В. В. Педагогічний коучинг як інноваційна технологія науково-методичного супроводу професійно-особистісного розвитку вчителя в системі післядипломної освіти. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2014. № 3 (14). С. 13–19.

3. Code of ethics – International Coach Federation. URL: <https://coachingfederation.org/ethics/code-of-ethics> (дата звернення: 14.10.2023).

Третьяк Олена Станіславівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки і методики викладання
історії та суспільних дисциплін
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка;

Чебоненко Станіслав Олегович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВИКЛАДАЧА ДО ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Проблеми підготовки та проведення практичних занять з майбутніми фахівцями ставали предметом досліджень багатьох науковців. Так, Д. Казначеева [3, с. 205] звертала увагу на дотриманні академічної доброчесності педагогічними та науково-педагогічними працівниками через посилання на джерела

інформації у разі використання ідей та розробок інших, контроль дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти, самостійне виконання навчальних завдань тощо. В. Вдовічен, Л. Вдовічена, О. Меленко [2] представили методiku підготовки та проведення практичних занять, акцентуючи увагу на підборі завдань, кейсів, виходячи із змісту робочої програми навчальної дисципліни та надаючи поради викладачам щодо вирішення задачі, в якій представлена фабула розгляду судової справи. Бистрова Ю. зробила спробу класифікувати педагогічні технології, які може застосувати викладач у процесі проведення навчальних занять, серед яких можна виділити, такі як: «структурно-логічні технології: поетапна організація системи навчання, що забезпечує логічну послідовність постановки і вирішення дидактичних завдань на основі поетапного відбору їх змісту, форм, методів і засобів із урахуванням діагностування результатів; ... професійно-ділові ігрові технології: дидактичні системи використання різноманітних «ігор», під час проведення яких формуються вміння вирішувати завдання на основі компромісного вибору (ділові та рольові ігри, імітаційні вправи, індивідуальний тренінг, комп'ютерні програми тощо); тренінгові засоби: система діяльності для відпрацювання певних алгоритмів вирішення типових практичних завдань за допомогою комп'ютера (психологічні тренінги інтелектуального розвитку, спілкування, розв'язання управлінських завдань); ... діалогово-комунікаційні технології: сукупність форм і методів навчання, заснованих на діалоговому мисленні у взаємодіючих дидактичних системах суб'єкт-суб'єктного рівня» [1, с. 28].

Водночас залишаються недостатньо розробленими теоретичні основи формування готовності викладача до проведення практичних занять.

Спочатку треба зазначити, що до важливих складових практичних занять можна віднести, такі як: виявлення студентами особистісних властивостей (сильні, слабкі) для того, щоб відповідально ставитися до навчання та усувати недоліки, які можуть негативно позначатися на професійній діяльності; набуття студентами особистого досвіду роботи та поведіння в конкретних ситуаціях (самостійність через дотримання академічної доброчесності); розвиток концептуальних здібностей (здатності виді-

ляти саме головне); формування готовності у студентів до управління критичними ситуаціями (планування й організація роботи, контроль поведінки у важких життєвих ситуаціях); розвиток здатності студента до вирішення проблем (розвиток спроможності пропонувати декілька варіантів рішень); формування здатності до діалогу (застосування техніки постановки питань, вміння вислухати та бути переконливим, вести діалог).

Серед соціальних вимог до студента виступають: здатність приймати рішення – швидко, якісно, аргументовано; здатність до мотивації – вихваляє або невдоволений те, яким чином висловлюється; здатність до кооперації – вміння використовувати свої ідеї та тих, хто знаходиться поряд; здатність правильно поводитися в конфліктних ситуаціях – виявлення емпатії (співпереживання) до інших; здатність працювати в команді – спільне прийняття рішень. Серед особистісних вимог до студента виступають: витривалість щодо навантажень; настирливість; готовність приймати рішення; стійкість до фрустрації; позитивне мислення; гнучкість психіки.

Педагогічною умовою готовності викладача до проведення практичних занять обрано вміння обирати педагогічні технології, методи, прийоми, сучасні інструменти навчання, які дозволяють моделювати і відтворювати певну професійну діяльність майбутніх фахівців, орієнтувати їх на розвиток професійних якостей (бути: не конфліктним; уважним до дрібниць; стресостійким; готовим враховувати чужу точку зору; готовим працювати в команді; готовим взаємодіяти з різними людьми).

Проведення практичних занять у такому форматі потребує від викладача розробки завдань, які б дозволяли організувати дискусію, розвивали інтерес у студентів для отримання нових знань, формували в них соціальну, психологічну, комунікаційну, прогностичну компетентності, стимулювали обговорення (виділення основних моментів, на які треба звертати увагу; аналіз ситуації та спільне прийняття рішень; заохочення до вияву ініціативи; достатня аргументація тощо), привчали до відповідальності та нестандартних рішень (врахування різних обставин, ситуаційної поведінки, факторів ризику, криміногенних потреб, інтересів опонента, значущість поставлених цілей), націлювали на рефлексію (узагальнення інформації, критичне мислення,

прогноз результатів дій), розвивали самокритичність (виділення сильних та слабких сторін; доцільність застосування тих чи інших дій; оцінка ефективності власних рішень; управління поведінкою; чіткість та зрозумілість, інтонація, емоційність мови; вияв емпатії; мотивація; воля; евристична діяльність), стимулювання за участь у практичному занятті (розробка критеріїв та показників для визначення успішності навчання студентів; контроль якості засвоєння теоретичних знань і практичних вмінь для визначення прогалин у підготовці (контрольне усне та письмове опитування, тестові завдання, консультації, контрольні завдання, колоквиум тощо).

На практичних заняттях можуть бути задіяні різні форми їх проведення із використанням методів розв'язання ситуаційних завдань (пропонуються змодельовані або реальні ситуації для їх оцінки, аналізу та прийняття рішень), дебати (виробляються правила групової взаємодії для обговорення питань, що виникають за наслідком розгляду запропонованої викладачем ситуації), ігрові методи (ділові ігри, ситуаційно-рольові ігри, бліц-гра, мозковий штурм, кейс-менеджмент, тренінги, «асоціативний куш», робота в парах тощо).

До етапів моделювання викладачем ділової (ситуаційно-рольової) гри можна віднести, такі як: перший етап – визначити, на розвиток яких компетентностей та досягнення яких цілей спрямована гра; другий етап – розробка фабули, яка потребує участі декількох суб'єктів взаємодії (учасники та спостерігач), які виконуватимуть різні ролі за запропонованими інструкціями; третій етап – вироблення вимог до учасників гри, порядку здійснення зворотного зв'язку; четвертий етап – порядок підбиття підсумків гри, надання рекомендацій студентам щодо розвитку особистих якостей, удосконалення рівня знань, вмінь.

Завдання моделі визначено, такі як: 1) набути викладачам знань та вмінь щодо розробки методичних та дидактичних матеріалів для проведення практичних занять; 2) навчитися викладачам визначати різні форми, педагогічні технології, методи та прийоми для ефективного проведення та оцінювання результатів практичних занять; 3) викладачам вміти орієнтуватися на розвиток професійно важливих особистісних якостей студентів та формування компетентностей.

Компонентами готовності викладачів до проведення практичних занять були прийняті: цільовий компонент – вироблення мотивації у викладача до ефективного проведення практичного заняття; когнітивний компонент – викладач оволодіває теоретичними знаннями щодо використання різних технологій, методів, форм проведення практичного заняття; практичний компонент – якісне методичне та дидактичне забезпечення практичного заняття залежно від обраних форм, педагогічних технологій та методів; результативний компонент – формування вміння готувати матеріали для усного та письмового контрольного опитування, тести, виробляти критерії та показники для оцінювання участі студентів у вирішенні ситуативних завдань, ділових іграх, правильності підготовки документів.

Отже, модель формування готовності викладача до проведення практичних занять містить у собі мету, завдання, педагогічні умови, форми та методи проведення занять, етапи підготовки, засоби діагностики, компоненти готовності та результат. Запровадження цієї моделі дозволить викладачу під час підготовки до практичних занять врахувати різні форми та методи, прийоми, необхідні для ефективної взаємодії та налагодження як індивідуальної, так і групової роботи студентів, розвитку в них необхідних у подальшій професійній діяльності компетентностей. Подальших наукових розвідок потребує дослідження питань, що стосуються розробки рекомендацій щодо організації та проведення практичних занять з використанням технологій дистанційного навчання.

Список використаних джерел

1. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2015. № 1 (4). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Bystrova.pdf> (дата звернення: 01.09.2023).

2. Вдовічен В. А., Вдовічена Л. І., Меленко О. В. Методика викладання правничих дисциплін : навч.-метод. посіб. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т імені Ю. Федьковича, 2022. 144 с.

3. Казначеева Д. В. Академічна доброчесність як фактор забезпечення вищої освіти в Харківському національному університеті внутрішніх справ. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)* : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2019. С. 204–207.

Тушко Клавдія Юрївна,

доктор педагогічних наук, професор,
доцент кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького;

Ковальська Ірина Едуардівна,

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник науково-організаційного відділу
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Сфера професійних обов'язків офіцерських кадрів української прикордонної структури вимагає від них досконалого рівня здатності до реалізації професійної взаємодії.

Професійною взаємодією для сучасних офіцерів-прикордонників є досягнення оптимальних результатів та показник компетентності і професіоналізму.

Ретельне вивчення практичного досвіду підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, зокрема сформованість здатності до професійної взаємодії, реалізується у професійній сфері і може не досягнути оптимального рівня. Здатність до професійної взаємодії в майбутніх офіцерів прикордонної служби необхідно формувати перед початком професійної діяльності, тобто під час навчального процесу у відповідному закладі освіти.

Дослідження наукових проблем, за відповідною логікою, варто починати з аналізу дефінітивної системи. Основними дефініціями запропонованої проблеми є: «взаємодія» та «професійна взаємодія».

Структура прикордонників є таким типом зв'язку, що передбачає дію між об'єктами, станами об'єктивності завдяки законам причинно-наслідкового зв'язку.

Однозначне тлумачення змісту категорії «професійна взаємодія» у науковій літературі відсутнє. Основними ознаками цієї категорії є наявність форми спільної конкретної діяльності, емо-

ційного компоненту, різновидів взаємин, багатоманітність способів реалізації прямого та зворотного зв'язку.

Професійна взаємодія майбутніх офіцерів-прикордонників у службовій діяльності ґрунтується на різних видах вербального спілкування з колегами всіх рівнів, з мешканцями прикордонного регіону, громадянами іноземних держав, які перетинають кордон України тощо [1].

З метою глибокого та якісного розкриття характеристики зазначеної проблеми вважаємо, що слід сформулювати цілі, форми та способи діяльності, види спілкування тощо. На підставі цього буде сформована система професійної взаємодії у прикордонній професійній діяльності та проаналізовані її основні складові.

Таким чином, професійна взаємодія у прикордонному відомстві України є достатня та необхідна умова для реалізації відносин цієї професійної сфери. Професійна взаємодія у прикордонному відомстві охоплює і окремі особистості, і соціальні спільноти, і інститути в цілому, а також водночас безпосередній та опосередкований вплив між зазначеними об'єктами.

Особливостями професійної діяльності офіцерів Державної прикордонної служби України є розподіл функціональних обов'язків, регламентованість, авторитарність в управлінській ланці, неухильне виконання вимог статуту, обмеженість в ухваленні та реалізації певних рішень. Зазначені чинники не сприяють процесам самовдосконалення та саморозвитку, а відповідно і формуванню в офіцерів-прикордонників здатності до професійної взаємодії [2].

В Україні ухвалено Закон «Про Державну прикордонну службу України», в якому зазначено основні завдання відомства, присвячені забезпеченню цілісності кордонів та охороні суверенних прав і свобод України [3]. Ці завдання є складовою системи національної безпеки України.

В основі професійної діяльності офіцерів-прикордонників лежить виконання таких функцій:

- організація та здійснення прикордонного контролю;
- контроль та пропуск транспортних засобів та осіб;
- зупинення нелегального переміщення транспорту та осіб через кордон;

- узгодження дій з військовими та правоохоронними структурами щодо захисту кордону;
- реалізація розвідувальної, інформаційно-аналітичної та пошуково-розшукової діяльності щодо забезпечення цілісності держави;
- забезпечення участі у протидії кримінальним угрупованням різних видів.

Ще одним комплексом завдань, що виконують офіцери-прикордонники, є завдання, дотичні до охорони окремої ділянки кордону, зокрема: організація і здійснення прикордонного контролю та охорони кордону в окремому прикордонному загоні. Зазначене вище передбачає як автономну, так і злагоджену взаємодію з наявними органами охорони кордону.

Слід зауважити, що майбутні офіцери-прикордонники в кадровій системі прикордонного відомства належать, в першу чергу, до управлінської ланки. А це означає, що вони повинні ухвалювати та обґрунтовувати управлінські рішення, забезпечувати злагодженість колективу прикордонників, створювати міцні зв'язки з мешканцями прикордонних регіонів, достойно представляти Україну перед громадянами іноземних держав тощо.

В управлінській діяльності офіцерів-прикордонників, які виконують оперативно-службову діяльність, варто проаналізувати таке завдання, як управління підрозділом охорони державного кордону. Змістом цього завдання є ефективне виконання оперативно-службових завдань, а це і передбачає високий рівень здатності до професійної взаємодії.

Наступним важливим завданням є забезпечення постійної готовності до виконання дій та управління засобами щодо виконання всіх існуючих оперативно-службових завдань. Можна стверджувати, що в основі ефективного виконання поданих вище завдань лежить здатність до здійснення професійної взаємодії (узгодження зв'язків між військовослужбовцями та структурними підрозділами).

У контексті представленої проблеми формування здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії протягом їх професійної підготовки обумовлене особливостями професійної діяльності. Виконання більшості оперативно-службових завдань неможливе без процесу професійної взаємодії.

Зміст сучасної професійної діяльності та підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників під час навчання у вищому військовому навчальному закладі прикордонної служби характеризується активним впровадженням передового бойового досвіду, слідуванню історичним військовим традиціям, а також активному впровадженню інновацій, серед яких підготовка до професійної взаємодії є надзвичайно значущою.

Список використаних джерел

1. Дияк В. Особливості соціально-економічної підготовки як складової фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Педагогічні та психологічні науки. 2013. № 3. С. 76–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnapr_ppn_2013_3_10.

2. Іщенко Д. Методика оцінювання професійної компетентності офіцерів відділів прикордонної служби. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Педагогічні науки. 2015. № 2. С. 121–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadrspn_2015_2_13.

3. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208. Зі змінами; ост. ред. 9 черв. 2013 р.

Шаршаткін Данило Юрійович,
старший викладач кафедри організації
розвідувальної-інформаційної роботи
та технічних засобів розвідки
Військової академії

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ – ФАХІВЦІВ З ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗВІДУВАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У законі України «Про вищу освіту» (2014) поняття «компетентність» тлумачиться як здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей [1]. Поняття «професійна компетентність» є основною характеристикою діяльності фахівця. На думку вчених, воно охоплює змістовий (знання) і процесуальний (уміння) компоненти, а також

характеризується певними суттєвими ознаками, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення.

Зміст і структуру професійної компетентності фахівців з організації розвідувально-інформаційної роботи визначає специфіка їхньої професійної діяльності, зокрема складні умови виконання завдань, необхідність максимального напруження фізичних, психологічних, інтелектуальних можливостей, стресові навантаження, робота з розширеною номенклатурою інформації і даних, використання сучасної зброї та технічних засобів, навички роботи в бойових умовах, предметів та іншого спеціального обладнання та майна, яке постійно і динамічно оновлюється.

Результати узагальнення публікацій з проблеми формування і розвитку професійної компетентності, а також урахування особливостей професійної діяльності фахівців з організації розвідувально-інформаційної роботи дозволяють зробити висновок, що професійну компетентність розвідника утворюють різні компоненти, які забезпечують ефективне та надійне виконання професійних завдань.

На нашу думку, одним з основних компонентів професійної компетентності розвідника є розвідувальні навички, оскільки розвідка вимагає спеціалізованих навичок для збору, аналізу та інтерпретації інформації. Розвідник повинен бути здатний ефективно працювати з різними джерелами інформації, враховуючи аналіз відкритих джерел, технічну розвідку тощо.

Фахівці з організації розвідувально-інформаційної роботи мають бездоганно володіти навичками маскування, щоб приховувати свою ідентифікацію і дії, щоб уникнути виявлення ворогом. Це містить навички приховування слідів, використання природного маскування та інші методи.

Важливими є також навички використання спеціального обладнання – нічних прицілів, радіозв'язку, систем навігації тощо для виконання розвідувальних й інших завдань.

Розвідники повинні бути також здатними аналізувати інформацію, зібрану з різних джерел, уміти виділяти важливу інформацію від другорядної. Вони також повинні прогнозувати можливі наслідки і приймати рішення на основі отриманих даних.

Цілком очевидно, що для фахівців з організації розвідувально-інформаційної роботи важливим є високий рівень фізичної підготовки. Розвідник повинен бути в хорошій фізичній формі, оскільки здійснення розвідки в певних умовах може вимагати переміщення на великі відстані, перебування в екстремальних умовах та інші фізичні зусилля.

Також розвідники повинні дотримуватися високих стандартів професійної етики, оскільки їхня робота може вплинути на національну безпеку та життя інших осіб [2]. Фахівці цієї спеціальності повинні мати розвинені інтелектуальні здібності, зокрема аналітичне мислення, розв'язування проблем та прийняття рішень в умовах невизначеності.

Оскільки розвідники часто працюють у команді, тому важливо мати навички співпраці та комунікації з іншими членами групи. Йдеться про вміння ефективно спілкуватися з іншими членами команди, що містить у собі як слухання, так і вміння висловити свої думки та ідеї чітко і зрозуміло. Важливо вміти ділитися відповідальністю та підтримувати інших, мати навички вирішення конфліктів та розбіжностей у команді, зберігати конструктивні відносини.

Оскільки в деяких ситуаціях команді може бути потрібен лідер, який визначає напрямок та мотивує інших членів команди, то однією з рис розвідника має бути лідерська компетентність. Лідер повинен бути здатним бути авторитетом та вести команду до досягнення мети [4].

Також розвідники повинні мати ґрунтовне розуміння географічних та політичних особливостей регіонів, в яких вони ведуть розвідку.

Загалом ці компоненти допомагають розвідникам виконувати свої завдання ефективно та безпечно, збираючи важливу інформацію та сприяючи національній безпеці.

Отже, офіцер – фахівець з організації розвідувально-інформаційної роботи повинен мати високий рівень професійної компетентності, яка охоплює досить широкий спектр знань, умінь, навичок та професійно-особистісних якостей. Їхнє формування і розвиток в умовах освітнього процесу у ВВНЗ є актуальним завданням військово-педагогічної теорії та практики.

Список використаних джерел

1. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 року № 1556-VII (редакція від 16 вересня 2022 року, підстава – 2471-IX). *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 13.09.2023).

2. Діденко О. В., Шумовецька С. П. Формування професійної культури офіцера-прикордонника засобами спецкурсу «Українсько-російські відносини: історія і сучасність». *Збірник наукових праць Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського «Військова освіта»*. 2019. № 2 (40). URL: <http://znpvo.nuou.org.ua/article/view/192707/193715>.

3. Діденко О., Козубцов І. Професійні вимоги до офіцерського складу сил сектору безпеки та оборони. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: педагогічні науки. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2022. № 3 (30). С. 180–197. URL: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v30i3.1165> с.

4. Діденко О., Костюченко М. Лідерська компетентність як предмет наукових досліджень. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: педагогічні науки. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2022. № 2 (29). С. 208–221. URL: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v29i2.1046>.

Щербина Наталія Олексіївна,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ЇХНЬОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Важливим завданням сучасної вищої освіти в Україні стає необхідність реагувати на виклики сьогодення й готувати здобувача вищої освіти, який має потребу в активній пізнавальній діяльності, прагне навчатися протягом життя, й, на жаль, може адаптуватися до освіти в умовах воєнного стану. Саме тому науково-педагогічні працівники мають не лише навчити студента (курсанта) знанням з певного предмета, а й сформувати в нього/неї здатності творчо застосовувати їх на практиці, бути готовим до постійного саморозвитку й вміти критично мислити. Тому необхідність активізації

пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти є нагальною проблемою сучасної освіти.

На значенні пізнавальної діяльності студентів наголошує і дослідниця М. Ф. Шмир, яка зазначає, що активізація навчання є ключовою проблемою в підвищенні ефективності та якості навчального процесу. Завдяки активізації пізнавальної діяльності навчання спрямовується не лише на сприйняття навчального матеріалу, а й на формування позитивного ставлення студентів (курсантів) до пізнавальної діяльності [1, с. 64].

Почуєва В. В. звертає увагу на те, що підвищення професійної компетентності майбутніх спеціалістів вимагає активізації їхньої навчально-пізнавальної діяльності для максимально повної реалізації внутрішнього потенціалу в професії. Активізація навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах сприяє отриманню здобувачами вищої освіти систематизованих знань, умінь та навичок, а також формуванню активної життєвої позиції щодо професійного самовдосконалення і саморозвитку [2].

У педагогічних дослідженнях найчастіше активізацію пізнавальної діяльності розглядають як певну організацію подання і сприйняття навчального матеріалу студентам (курсантам), спрямовану на стимулювання процесу усвідомлення здобувачами вищої освіти їхніх загальних інтересів і потреб, визначення необхідних засобів та реалізацію активних дій для досягнення усвідомлених цілей. Наголошується також, що таке стимулювання є діяльністю, за якої оволодіння знаннями відбувається шляхом розкриття взаємозв'язків між явищами, порівняння нової інформації з відомою, конкретизації, узагальнення, оцінки навчального матеріалу з різних точок зору [3, с. 152–153].

Основою пізнавальної діяльності є складне переплетіння інтелектуальної, вольової та емоційної сфери особистості. Засоби активізації пізнавальної діяльності стимулюють волю і увагу, розширюють можливості для запам'ятовування, підвищують розумову працездатність, оптимізують функціональний стан студентів (курсантів). Провідним спонукальним чинником активної розумової діяльності здобувача вищої освіти, як головної умови ефективності та якості навчання, має бути внутрішня мотивація, пов'язана з особистісним розвитком, професійним зростанням, самоактуалізацією,

свідомим бажанням вирішити проблему, досягти чогось у житті, а не зовнішні примусові заходи впливу [3, с. 154].

Таким чином, усі дослідники підкреслюють важливість формування внутрішньої мотивації здобувача вищої освіти, його особистого прагнення до активної пізнавальної діяльності. На нашу думку, одним з таких способів є їх залучення до науково-дослідницької роботи.

Чорновол-Ткаченко О. О. зауважує, що поняття «науково-дослідницька діяльність студентів» містить у собі два взаємопов'язаних елементи: навчання студентів (курсантів) елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості та наукові дослідження, що здійснюються здобувачі вищої освіти під керівництвом професорів і викладачів [4]. Вона також підкреслює, що реалізована в комплексі науково-дослідницька діяльність студентів (курсантів) забезпечує вирішення таких основних завдань, як формування їхнього наукового світогляду, оволодіння ними методологією і методами наукового дослідження. Наукова діяльність здобувачів вищої освіти сприяє їхньому прискореному оволодінню спеціальністю, досягненню високого професіоналізму, розвитку творчого мислення та індивідуальних здібностей у вирішенні практичних завдань. Завдяки цьому вони набувають навички самостійної науково-дослідницької діяльності, розвивають ініціативність, формують здатність застосувати теоретичні знання у своїй практичній роботі. Найбільш здібні студенти (курсанти) можуть залучатися до розв'язання наукових проблем, що мають суттєве значення для науки і практики. Поступово у здобувачів вищої освіти формується потреба постійного оновлення й вдосконалення своїх знань, розширення теоретичного кругозору й наукової ерудиції [4].

Таким чином, активна участь здобувачів вищої освіти в науковій діяльності сприяє розвитку їхньої пізнавальної діяльності, формує внутрішню мотивацію до наукового пошуку і є дієвим рушієм подальшого саморозвитку.

Список використаних джерел

1. Шмир М. Ф. Активізація навчально-пізнавальної діяльності діяльності студентів у контексті діяльнісного підходу. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету*. Педагогічні науки. 2016. Вип. 72 (2). С. 63–66.

2. Почуєва В. В. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів. *The world of science and innovation. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. London, United Kingdom, 2021. P. 662–666.

3. Міхеєнко О., Ткаченко О., Дяченко О. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів в умовах дистанційного навчання. *Витоки педагогічної майстерності*. 2020. Вип. 26. С. 152–155.

4. Чорновол-Ткаченко О. О. Науково-дослідницька діяльність студентів у ВНЗ України: зміст та завдання. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2009. № 866. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4930/2/О.О.%20Chornovol-Tkechanko.pdf> (дата звернення: 17.10.2023).

Якімець Юрій Михайлович,

кандидат педагогічних наук,

заступник директора з навчально-виробничої роботи

ВСП «Автомобільно-дорожній фаховий коледж»

НУ «Львівська політехніка»

РОЛЬ ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Формування та розвиток творчої особистості фахівця є не лише важливою психолого-педагогічною проблемою, а й актуальним завданням професійної підготовки, адже темпи науково-технічного, економічного, соціального та культурного прогресу нині визначають професійна компетентність і мобільність фахівців, рівень їхньої адаптації до змін у соціально-економічній сфері, галузях науки і техніки. Метою професійної освіти є формування в майбутніх фахівців конкурентоспроможності, вмінь оперативного реагувати на запити динамічних змін практики, а також здатності самостійно шукати способи раціонального вирішення складних проблем, застосовуючи новітні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Ефективність цих процесів залежить від оптимального використання методів, засобів і технологій з урахуванням сучасних підходів до професійної підготовки фахівців.

Проблемою практико-орієнтованої підготовки фахівця та її складових займались: О. Антонова, І. Дичківська, І. Зязюн, С. Литвиненко, Н. Матюшенко, Н. Ничкало, Н. Олійник, І. Пальшкова, І. Підласий та ін. Зазначається, що практико-орієнтований підхід

у професійній освіті дозволяє створити умови для взаємопроникнення навчальної та професійної діяльності як способу досягнення професійної компетентності майбутніх фахівців. Сутність цього підходу полягає у здійсненні навчального процесу в контексті майбутньої професійної діяльності за допомогою відтворення у формах і методах навчання реальних професійних ситуацій, вирішення конкретних професійних завдань.

Принцип єдності теорії і практики розкриває співвідношення та взаємозв'язок загальнонаукової, загальнопрофесійної та професійно орієнтованої (теоретичної та практичної) підготовки відповідно до сучасного стану виробництва, визначає завдання та конкретні форми професійної діяльності. Теоретична підготовка є науковим базисом, основою для практичної підготовки, між ними повинна бути повна єдність; теоретична складова підготовки збігається з практичною за змістом. Уміння та навички професійної діяльності, які опановує студент під час практичної підготовки, підвищують його професійну мобільність, скорочують терміни адаптації фахівців на сучасному виробництві. Крайній результат досягається тоді, коли студент самостійно здійснює практичний пошук, що забезпечується системою лабораторних практикумів з кожного модуля, плануванням і вирішенням конкретних виробничих завдань, проектуванням, роботою над курсовими і дипломними проектами тощо.

Принцип професійної спрямованості вважається провідним у системі професійної підготовки, оскільки він відображає як кінцеву мету педагогічного процесу у професійній освіті, так і засоби її досягнення. Дотримання цього принципу дозволяє вирішити проблему відповідності навчання майбутній професійній діяльності. У підготовці техніків-механіків автотранспортної галузі це досягається розширенням важливих з погляду професійної діяльності модулів з технічного обслуговування та ремонту автомобілів, двигунів, експлуатаційної надійності механізмів і обладнання, систем діагностування технічного стану, класифікації та характеристики автомобільних масел, охорони навколишнього середовища тощо.

Пропонуємо такі підходи, які мають враховуватися під час оновлення змісту навчання майбутніх техніків-механіків автотранспортної галузі в коледжах:

– забезпечення такого рівня складності навчального матеріалу, який стимулював би у студентів формування звички долати труднощі;

– розширення проблемно-дослідницького підходу до навчання шляхом наповнення матеріалом, що спонукає до формування вмінь бачити приховане завдання;

– внесення змін і доповнень у зміст підготовки з метою подолання та запобігання помилок студентів, виявлених під час проходження практики;

– включення пошуково-дослідницьких питань і завдань для з'ясування ступеня підготовленості студентів для відвертання та подолання труднощів у подальшій професійній діяльності;

– постановка перед майбутніми фахівцями типових і актуальних завдань із метою подолання найбільш суттєвих ускладнень і випередження навчальної інформації щодо виробничих потреб (прогностичний підхід).

Провідними завданнями модернізації змісту професійної освіти є підвищення його науково-теоретичного рівня, а також взаємозв'язок теоретичної та виробничої підготовки, навчання і виховання в цілому. Такий зміст освіти створює сприятливі умови для формування ключових і професійних компетентностей, духовно-морального й інтелектуального розвитку студентів. Однак для цього необхідно правильно розташувати професійні модулі в навчальних планах, щоб забезпечити послідовність і систематичність навчання, наступність матеріалу з різних дисциплін, ефективне формування компетентностей тощо.

Таким чином, у структурі навчальних планів необхідно виявити міждисциплінарні зв'язки всередині циклів і між дисциплінами різних циклів, визначити основні з них, які передбачають діяльнісний і модульний характер теоретичної та практичної підготовки. З метою формування професійної компетентності студентів ми пропонуємо виокремлювати фрагменти навчальної інформації, які мають прямий та опосередкований стосунок до матеріалу професійно орієнтованих дисциплін. Це дає можливість посилити органічний зв'язок кожної дисципліни з майбутньою професійною діяльністю. У цьому контексті доцільно переглянути програми з усіх навчальних дисциплін і використовувати міждисциплінарні зв'язки, в яких би враховувалися професійні поняття, окреслюва-

лися питання, що мають практичну значущість для подальшої професійної діяльності.

Викладачам доцільно наповнювати зміст навчання інформацією стосовно організаційних, проектно-конструкторських, управлінських, технологічних завдань і видів діяльності сучасного техника-механіка, реалізовувати принцип зв'язку теорії з практикою, враховуючи типові види робіт, побажання роботодавців, економічні й екологічні вимоги тощо. Оновлення й удосконалення змісту спрямовані на всебічний розвиток особистості, формування її світогляду, моральних, естетичних, фізичних якостей, інтересів, потреб, загальної культури тощо.

Сутність практико-орієнтованого навчання полягає в тому, щоб уже під час навчання в коледжі сформувати систему знань, умінь та якостей особистості, які дозволили б студентам самостійно продовжувати освіту, вдосконалювати себе, вільно орієнтуватися у складних соціальних і професійних проблемах, успішно адаптуватися до швидкоплинних викликів суспільства та ринку праці, здобувати необхідні знання, опанувати нові вміння і навички.

Нині основними якостями фахівця автотранспортної галузі є розвинуте системне мислення, оволодіння методологічними знаннями, які дозволяють оперувати здобутою інформацією, шукати нову, опанувати різні види діяльності; активна життєва та професійна позиція, потреба щодо професійного й особистісного зростання та самовдосконалення. Неперервність професійної освіти забезпечується опорою на досягнутий рівень підготовки, постійним удосконаленням, підвищенням її рівня, наступністю у змісті професійної освіти, систематичним оновленням і поглибленням навчального матеріалу.

Dronova Daryna,

master student of higher education
of Ukrainian Engineering Pedagogics Academy;

Yevchenko Veronika,

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Marketing and
Trade Entrepreneurship Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

CREATIVITY AS AN IMPORTANT COMPONENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF ACADEMIC STAFF

Due to the development of digitalisation of education and the need to bring national education in line with international standards,

there is a need to research and implement the development of creativity of academic staff as an important component of their professional competences.

The existing socio-economic changes in society as a whole, the competitive nature of relations between educational institutions, and the gradual humanisation of the education system require creative activity and innovative activity of teachers, which contributes to the effective solution of emerging problems. It is innovations that push teachers to the latest scientific achievements, and innovative educational institutions gain competitive advantages and thus outpace other structural elements of the education system in their development. That is why creativity is definitely an important aspect of the professional competence of academic staff, and today it is also becoming a driving force in the development of its innovation activities and contributes to the efficiency and quality of services provided.

The term "creativity" has appeared in the world of education relatively recently, it is borrowed from the conceptual apparatus of psychology and gives a new meaning to the coverage of pedagogical phenomena [1].

Creativity is characterised by a constructive departure from the usual patterns of thinking, behaviour and actions of an individual and is the main competence that determines the professional growth and development of a teacher, his or her transition from one level of professionalism to another. Creative competence in the structure of teacher's competences reflects the creative achievements of the individual at different stages of professional activity and is understood as the ability to create new professional products and high performance through the realisation of the individual's creative abilities.

The work of a teacher implies the continuous presence of creative activity, as it is aimed at the formation and development of not only professionals in a particular field, but primarily a well-rounded personality. This is what determines the importance, complexity, diversity and subtleties of teaching.

The characteristics of the creative product of scientific and pedagogical activity are uniqueness, novelty, usefulness of the decisions made and the overall productivity of pedagogical activity, which is expressed in the optimal organisation of activities [2].

It is worth noting that creativity can be present in any type of teacher's activity – pedagogical, communicative or organisational.

A high level of teacher's creativity largely depends on the development of certain skills, available knowledge, abilities and personal qualities that are necessary for creative activity, namely:

- level of intelligence and appropriate ingenuity. Activation of a person's research activity, which is the ability to collect and store new ideas;

- the ability to leave the comfort zone. Increasing the number of new ideas when the usual methods of solving problems no longer work;

- flexibility, critical thinking. The ability to expand your own perception of the situation and strategies for solving non-standard problems;

- metaphoricality. Symbolic and associative thinking, emotional elation in creative situations, good imagination, fantasy;

- ability to take risks, desire to overcome stereotypes;

- communication and oratory skills, empathy;

- high culture, spirituality and value orientation;

- desire for continuous development, openness, interest in environmental changes;

- ability to see things through to the end;

- ability to improvise and quickly process new information [1; 3; 4].

At the personal level, the creative activity of a research and teaching staff member can be seen as a process of self-determination for a new, constructive change of self, own professional position and overcoming obstacles to self-realisation.

In general, scientific and pedagogical creativity can be considered in four main aspects, such as:

1. Purposeful change, introduction of innovations in the educational process.

2. The process of creating new technologies, methods and programmes that update the quality of the educational process.

3. Search, adaptation and implementation of effective methods and programmes in the educational process and practice.

4. Implementation of research, creative, reflective, innovative research, creative, reflective activities, as well as scientific, methodological and independent solution of professional problems [5].

Today, there is an urgent problem of continuous development of a new type of teachers who have professional creativity, think outside the box and can interest pupils and students with their knowledge, broadening their horizons.

Modern research and teaching staff contribute to the development and realisation of the creative abilities of young people who shape the future of our country. More effective in developing creativity are teachers who know the methodology and organisation of research activities and strive to acquire the latest knowledge not only in their field of study but also in any other field of knowledge.

In order to realise the creative potential of teachers in full, it is necessary to start with stimulating creativity at the stage of training of future specialists, and then systematically apply methods and techniques to stimulate creative research, create a creative educational environment, and promote additional continuous training of teachers using information technology in particular. At the state level, it is necessary to introduce systems to create tools for determining the level of development of creative abilities of pupils, students and academic staff.

References

1. Basiuk, L., Dobroskok, I. (2017), "Development of creativity as a prerequisite for the professional training of future service professionals", *Humanitarium*, Vol. 39, Issue 2, pp. 7–16.
2. Illiakhova, M. V. (2018), Creative competence of a scientific and pedagogical worker: theoretical and methodological analysis, № 61, T. 1, pp. 73.
3. Bondarenko, N. V. (2019), The mainstream of educational progress in Ukraine – competence creativity, "Science progress in European countries: new concepts and modern solutions": *Papers of the 9th International Scientific Conference*, September 6, Stuttgart, Germany.
4. Antonova, O. Ye. (2017), "Creativity as a leading component of future teacher's readiness for professional activity", *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Pedagogical sciences*, Issue 2, pp. 5–9.
5. Barko, V. I. (2010), "The role of creativity in the formation of professional competence", *Bulletin of the National Academy of Ukraine: a collection of scientific papers*, NUAU, Kyiv, Issue 6 (19), pp. 69–76.

Farmer Kathy,

MLIS, Research and Instruction, Librarian,
Associate Professor in University Libraries,
Murray State University;

Henry Jeff,

MLIS, Research and Instruction, Librarian,
Associate Professor in University Libraries,
Murray State University;

McLaughlin Sean J.,

PhD in History, Special Collections and Exhibits Director,
Associate Professor in University Libraries,
Murray State University;

Sye David,

MLIS, Research and Instruction Librarian,
Assistant Professor in University Libraries,
Murray State University

OPEN RESOURCES AT MURRAY STATE UNIVERSITY FOR UKRAINIAN SCHOLARS WORKING ON TOPICS RELATED TO THE LAW AND SOCIOLOGY

The author team is composed of experienced faculty members for University Libraries at Murray State University who would like to share their expertise supporting the research efforts of students and scholars. This paper focuses on open resources based at their university and more broadly in the United States that will be of high value to Ukrainian researchers working on topics related to the law and sociology.

Here at Murray State University Libraries, we have six Research & Instruction Librarians who are each in charge of a group of subject areas. David Sye, for example, covers History, Psychology, Political Science, and Sociology. Subject librarian duties include ordering books for the library in those areas, delivering instruction sessions tailored to classes in those disciplines, creating research guides, and providing specialized research assistance to students and faculty in those areas. These collaborations allow us at the library to connect students and faculty to both resources the library subscribes to or has purchased, as well as open-access resources that anyone can access via the internet.

Instruction sessions typically differ based on the discipline and subject matter of the course, however we do cover common topics in each session. Topics include getting assistance from the library and using Murray State's library resources (i.e. library catalog); navigating research guides, using boolean operators in academic research databases; and discipline/subject-specific resources. For example, in the Fall 2022 semester Sye was invited to deliver a section to a criminology course taught via the Sociology program. Being an upper level course, students were already familiar with library basics so the session focused on two topics:

- Searching for articles via SocINDEX and Criminal Justice Abstracts;
- Finding crime and justice statistics using freely accessible web sources.

While SocINDEX and Criminal Justice Abstracts are subscription databases from EBSCO, the United States federal government and various state governments publish statistics and make them accessible online. Highlighted resources for this session were the Crime in Kentucky Annual Report [1], the Federal Bureau of Investigation (FBI) Crime Data Explorer [2], and the Bureau of Justice Statistics [3].

Our research guides also feature some standardization across disciplines, including sections on finding books, finding scholarly articles, useful web resources, and citing sources in that area [4]. For guides covering the social sciences, i.e. History, Political Science, and Sociology, there are also pages containing links to various online collections relevant to study in those areas. The Political Science and Sociology guides point to a sampling of data sources, such as the previously mentioned FBI Crime Data Explorer and the Bureau of Justice Statistics. The lists are not all-encompassing so students are encouraged to reach out to the subject librarian to help identify other players to look for sources. In the History guide, there is a section dedicated to finding primary sources [5]. With regard to finding historical newspapers, the respective guide page includes not only subscription databases, but also a variety of open-access newspaper repositories and collections. One example collection included in the guide is American Prison Newspapers, 1800s-present: Voices from the Inside [6]. This collection includes newspapers that were written

and published by incarcerated individuals. The collection has been made accessible via JSTOR. Although institutions subscribe to JSTOR to provide full access to their users, JSTOR still provides a substantial amount of open-access content that anyone can access.

There are nine separate academic spaces under the university libraries umbrella at Murray State University, each with its own unique function to support our students, faculty, or the wider community. One of them is Pogue Special Collections Library, home to hundreds of box collections that usually come into our possession as gifts from donors who either studied at the university or lived in our region of western Kentucky. New visitors to our archival catalog [7] will see holdings that skew heavily towards prominent local families and businesses, churches, community groups, Civil War letters and photographs, and so on. Academics from Ukraine would be forgiven for quickly assuming that all of this may well be interesting to Kentuckians and that there is nothing here that would be relevant to their own work. This, however, would overlook one remarkable collection that is worth bringing to your attention.

One of our most colorful and respected graduates is William Harold Cunningham [8] , also known as Bill, a Vietnam War era army officer turned lawyer who rose to the rank of Kentucky Supreme Court Justice. He is a proud alumnus and prolific author of Kentucky history books who makes regular visits into the archives. After retiring from the state supreme court in 2019, he began the process of packing up nearly four decades worth of legal documents, speech notes, photographs, and letters for safekeeping at a Pogue Special Collections Library, where they can be accessed by researchers and students in our pre-law program.

The most compelling aspect of MS20-08 [9] for researchers working on prison rehabilitation is without doubt the inmate correspondence found in boxes four through six, or as Justice Cunningham usually calls it, his “jail mail” [10]. What makes Justice Cunningham very typical of his western Kentucky home and also very unique relative to his peers across the country and abroad is that he kept up post-sentencing written communication with 74 individual convicts that he personally had sent to prison. Some of these amounted to no more than a single exchange of letters, though some of these relationships stretched out over years and even decades. This

time-consuming pursuit evolved out of his personal philosophy that convicts were not defined by their crimes and that every inmate had a legitimate road to rehabilitation. For Justice Cunningham, sentencing was typically the beginning of his relationship with a convict rather than the end and he took a personal interest in guiding those who were redeemable back into society. The content of these letters also sheds light on the thinking of inmates, particularly those who were able to come to terms with the consequences of their actions and were grateful to Justice Cunningham for acknowledging their humanity despite the circumstances by which they came to meet. He in fact came to consider many of these inmates as personal friends over the years, including one he had sentenced to over 40 years for murder.

The staff at Pogue Special Collections Library can digitize and share these letters with any Ukrainian researcher who would like to explore the collection in greater depth. Better still, Justice Cunningham is willing to make himself available for discussion with Ukrainian scholars who would like to learn more about his judicial philosophy and its impact on rehabilitation. He is a spry 79 years old who still visits campus regularly to speak with our pre-law students and he would be delighted to make your acquaintance. Please reach out to the author directly to facilitate this connection.

Another important resource that is utilized by the librarians at Murray State University is Google Scholar [11]. While it is not completely comprehensive, Google Scholar provides a simple and effective way for researchers from anywhere in the world to search for scholarly articles across a wide variety of disciplines. Just like Google indexes webpages from all across the internet and provides a simple and effective search engine to find webpages you are interested in, Google Scholar indexes “research articles and abstracts from most major academic publishers and repositories worldwide, including both free and subscription sources” (Google Scholar, n.d.a). This means that all papers found on Google Scholar may not be freely accessible to everyone, however, many are. Additionally, with the increased government mandates or policies that publicly funded research be available to everyone (The White House, 2022; European Commission, n.d.), this number should hypothetically increase.

There is also a way to connect Google Scholar to content that is available through a researcher's affiliated library so that they can search Google Scholar and have access to articles that are either publicly available or accessible because of their institutional affiliation. Creating an effective single place to search for everything that is available to the researcher. To activate this ability the researcher's library would need to set this up through Google Scholar. Once this is done, all they need to do is go to the library links section under settings in Google Scholar, search for their affiliate institution, select all the options that apply, and save it in the settings. Additionally, if a researcher's library participates in a union catalog, such as OCLC's Open WorldCat, Google Scholar will show if their library has access to any books that are presented in the search results (Google Scholar, n.d.b). Both of these functionalities allow researchers to place interlibrary loan requests for materials that are not readily available to them if their library offers interlibrary loan services.

Lastly, searching Google Scholar is not very difficult to search using basic search terms to attain relevant search results. However, if a researcher would like to maximize the efficiency of their searches, there are several things that Google Scholar offers and supports that can help them do that. First, Google Scholar offers an advanced search function that allows them to utilize the functionality of Boolean operators and some special search characters that they may otherwise be unfamiliar with, search for articles by specific author, or search for articles in specific journals. If the researcher prefers to utilize special search operators in the basic search box of Google Scholar, there are many to choose from that can assist them in maximizing their search efforts [12].

In terms of discovering research sources for children and young adults in the areas of sociology and law, researchers need to understand that the United States federal government and scholars segregate segments of this research area apart from traditional sources within the field of education. In the 1960s, the United States federal government established national Medicine, Education, and Agriculture libraries. Each library established an index and/or database archive. The National Library for Education established the Education Resources Information Center or ERIC database [13]

to serve as an open-access archive for government reports, grey literature, and a journal index for education and connected fields. Originally, the database was distributed through a microfiche collection that moved to the internet in 1992. Part of the microfiche collection still exists today in libraries due to a lack of digitization authorization. Currently, educational researchers are responsible for adding federally funded research and data sets to ERIC to ensure that access to federally funded research is continuously available.

Additionally, the U. S. Department of Education established the National Center for Education Statistics [14] and the U. S. Department of Education Civil Rights Data Collection [15; 16] to collect data sources concerning all areas of education. The National Center for Education Statistics is mandated to collect, analyze, and report on the condition of American education from federally funded daycare/preschool facilities to post-secondary institutions. The Education Civil Rights Data Collection focuses on gathering data from United States primary and secondary public schools. The collection includes data specifically about school discipline, restraint/seclusion of students, and harassment/bullying.

References

1. Crime and Traffic Data (2023), Kentucky State Police, accessed October 24, available at: <http://kentuckystatepolice.org/crime-traffic-data/>.
2. Crime Data Explorer (2023), Federal Bureau of Investigation, accessed October 24, available at: <https://cde.ucr.cjis.gov/LATEST/webapp/#/pages/home>.
3. Bureau of Justice Statistics (2023), Bureau of Justice, accessed October 24, available at: <https://bjs.ojp.gov/>.
4. Sociology Research Guide (2023), Murray State University Libraries, accessed October 24, available at: <https://lib.murraystate.edu/sociology>.
5. History, Primary Source vs. Secondary Source (2023), Murray State University Libraries, accessed October 24, available at: <https://lib.murraystate.edu/history/primarysources>.
6. American Prison Newspapers, 1800s-present: Voices from the Inside (2023), JSTOR, accessed on October 24, available at: <https://www.jstor.org/site/reveal-digital/american-prisonnewspapers/?searchkey=1697636070143>.
7. Manuscripts – by subject (2023), Murray State Special Collections and University Libraries, accessed October 24, available at: <https://lib.murraystate.edu/c.php?g=1003133&p=8570394#s-lg-box-wrapper-31963160>.

8. Shawn Touney (2023), "Justice Bill Cunningham awarded an honorary doctorate at Murray State University commencement", Murray State University, accessed October 24, available at: <https://www.murraystate.edu/news/posts/justice-bill-cunningham-honorary-doctorate.aspx>.

9. MS20-08 William 'Bill' Harold Cunningham Collection (2023), Murray State University Libraries, accessed October 24, available at: <https://lib.murraystate.edu/specialcollection/MS20-08>.

10. Inventory of Collection MS20-08 William 'Bill' Harold Cunningham Collection (2023), Murray State University Libraries, accessed October 24, available at: https://lib.murraystate.edu/ld.php?content_id=63950663.

11. Google Scholar (2023), Google, accessed on October 24, available at: <https://scholar.google.com/>.

12. Google Advanced Search Operators (2023), Google, accessed on October 24, available at: <https://docs.google.com/document/d/1ydVaJJeL1EYbWtlfj9TPfBTE5IBADkQfZrQaBZxqXGs/edit>.

13. ERIC (2023), Institution of Education Sciences, accessed on October 24, available at: <https://eric.ed.gov/>.

14. Home (2023), National Center for Education Statistics, accessed on October 24, available at: <https://nces.ed.gov/>.

15. Home (2023), Civil Rights Data Collection, accessed on October 24, available at: <https://ocrdata.ed.gov/>.

16. Civil Rights Data Collection (2023), US Department of Education, accessed on October 24, available at: <https://www2.ed.gov/about/offices/list/ocr/data.html>.

Kosovych Olha,

Doctor of Philology, professor,

Head of the Department of Romance and Germanic Philology
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

PEDAGOGICAL FACILITATION IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE PROCESSES IN EDUCATION

The forms of inclusion of students with special educational needs in educational relations and the pace of this process vary. However, the process itself is currently in a state of development, attracting the attention of governments and the world community. This determines the relevance of researching this process, identifying the peculiarities of its development in countries around the world, and studying certain phenomena related to the inclusion process.

One of the problems of scientific research is the problem of designations, the emergence of new terms in the professional language of the teacher, which determines its own areas of research. One of these new terms is the term “facilitation”. The term “facilitation” comes from the English word “facilitate”, was introduced by C. Rogers, and began to be used to refer to the style of management [3]. According to C. Rogers, the primary task of the teacher is “to allow the student to learn, to feed his own curiosity” [3]. The actualisation of the concept of “facilitation” in this study is associated with an attempt to study possible pedagogical resources that will help to achieve positive results in the implementation of the inclusive orientation of educational organisations at all levels and areas of education. Pedagogical facilitation as a collaborative management style based on empathy and tolerance can stimulate the effectiveness of inclusion in education. This determines the relevance of the study and substantiation of the possibilities of pedagogical facilitation in the development of inclusive educational organisations. Hypothetically, assuming that the active implementation of facilitation as a new management style will increase the effectiveness of the development of inclusive processes in education, we tried to consider this process in accordance with the modern methodology of education.

According to N. Kurmysheva, facilitation is one of the means of implementing the conceptual foundations of collaborative learning, in which “all participants of the educational process together and individually need to have the skills of working with with other people, teamwork. And if this skill can be formed to a certain extent in adults, then in relation to children it is simply children, it is simply vital. This skill <...> is developed throughout life as important for the realisation of a person’s professional activity” [1].

Facilitation in education is a manifestation of new thinking that is designed to ensure the improvement of the professional competencies of the teacher on the way to managing the processes of learning, education, development carried out in the inclusive environment of an educational organisation. Pedagogical facilitation is based on the subject-subject nature of pedagogical interaction. The activities of a teacher-facilitator are aimed at stimulating the

processes of self-development, self-education, and self-learning through the organisation of a special style of communication based on a partnership between a teacher and a student. Implementation of this approach in an inclusive environment requires a clear understanding of the organisational features of the classroom, which are caused by the need to differentiate learning tasks according to the level of development of students. It is necessary to take into account the specific educational needs of students with disabilities, the limits of their current and immediate development. When engaging in the educational process, a teacher-facilitator should be able to initiate students' independence and promote their mental development. Special skills are required to organise positive interaction between students, build interpersonal relationships between them, focused on joint activities. in solving educational tasks. The implementation of the ideology of inclusion contributes to the professional development of the teacher himself, providing for the acquisition of a new style of managing students' educational activities.

The theoretical foundations of facilitation as a social phenomenon are actively developing in management and are associated with the need for changes in the management of manufacturing companies. However, these developments are applicable to the management of educational activities carried out in the system of educational organisations. By projecting certain provisions into the field of pedagogical science, we can formulate the theoretical foundations of facilitation in pedagogical practice. Its ideology is directly related to the organisation of group work of students. A certain priority of this form of organising learning activities in the system of inclusive education makes it important to understand the general provisions of the theory of facilitation, because the goals of facilitation include finding the right methods of group work in a creative and effective way.

In an inclusive educational organisation, the group may include students with special educational needs alongside normative peers. The phenomenon of the group is that here an individual can receive support from all members of the group, and the success of such support depends on the teacher. Creating an atmosphere of friendly support and trust in a group that solves educational tasks is one of the most difficult tasks, which requires a teacher who is proficient in facilitation techniques.

There is a variety of facilitation techniques and methods. Let's look at the classification proposed by Tony Mann. He distinguishes four types of facilitation ("all", "group", "all to one", "one to all") [2]. In our opinion, this typology is of particular value when organising the learning process in mixed groups, although, as its creator notes, each type has both advantages and disadvantages. Modern pedagogical technologies are clearly visible through the prism of this typology. For example, the "all" type of facilitation implies that each member of the group works independently, solving his or her part of the task, followed by an exchange of opinions and the combination of individual solutions into a single whole. This approach allows the teacher to differentiate tasks based on the special needs of a student with disabilities. The «group» type involves working together, developing a common opinion in solving a learning task. The teacher-facilitator should be able to engage the passive, often insecure part of the group in joint work. It is especially important to work with unconstructive behaviour of individual group members. In this case, it is very important to anticipate the behaviour of individual students and prevent possible variants of negativism. This requires a special competence of the teacher, his/her professional skill, which consists in the ability to use intervention techniques to extinguish negativism and engage students in the work.

Pedagogical facilitation as a style of pedagogical management is reflected in the didactic component. Knowledge of the theory of learning, understanding of the peculiarities of answering questions about didactics is an important indicator of a teacher's professionalism. And here it is worth paying attention to facilitation techniques that can be used to build the learning process. For example, "Future Search" is a technique that involves searching for possible options for the development of certain social or natural phenomena; "Brainstorming" is a technique for generating new ideas, guesses, etc. Adaptation of various techniques that are currently used in the management sphere to the learning process will contribute to the further development of facilitation as a new phenomenon in education.

Every period of the development of the educational institution sees some changes and transformations. The current stage of history is no exception. The era of digitalisation has come, the very life of

society is changing, new guidelines, values and meanings are being born. The value of inclusive society has given rise to the development of inclusion in education. Possible processes associated with the need for intra-group and external differentiation in the education system determine the need to introduce a new style of educational process management. Pedagogical facilitation is becoming in demand in the life of educational institutions. The study confirms the possibilities of facilitation, its popularisation as a new style of pedagogical interaction can become an important resource for the development of inclusion in education, increasing the level of efficiency of managing pedagogical processes.

References

1. Kurmysheva, N. (2021), "Social and joint learning as a direction of educational process management", *Image of a modern teacher*, No. 3 (198), pp. 20–24, available at: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/232111/232965>.
2. Mann, T. (2007), "Facilitation – An Art, Science, Skill or All Three?" *Build your expertise in Facilitation*, Resource Productions.
3. Rogers, C. R. (2001), "The interpersonal relationship in the facilitation of learning", *Supporting Lifelong Learning*, Volume I: Perspectives on Learning: 25.

Obrusna Svitlana,

D.J.S., professor, professor in State and Legal Disciplines Department,
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy;

Chuban Viktoriia,

PhD in Economics, Associate Professor,
reader in Civil Protection Management Department,
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes
of National University of Civil Defense in Ukraine;

Krichker Olha,

PhD in History, University lecturer in
Professional Linguistic Communication Department,
Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes
of National University of Civil Defense in Ukraine

ETHICAL STANDARDS IN LEGAL PRACTICE

Legal values and ethical standards play an important role in the legal profession. The legal profession is important for any society because its representatives are accountable to their clients, the judiciary and the general public welfare. Consequently, a lawyer's

professional behavior and actions must be consistent with legal factors and ethical standards.

Legal culture as an integral and significant component of a lawyer's professional culture has been studied by such scholars as S. Alexeiev, I. Voronova, L. Herasin, O. Danylian, O. Dzioban, E. Ahranovskaya, H. Klimova, M. Panov, S. Slyvka, Yu. Todyka, A. Petryshin, S. Maksymov, M. Trebin and others.

In view of the fact that lawyers have a great responsibility for the preservation and protection of people's rights and freedoms, the observance of certain legal values and ethical standards is proved to be very important in their professional activity.

Legal values are the standards that define the moral and ethical principles that are to be followed in the field of law. Values ensure respect for human rights and freedoms and define the fundamental principles of the legal system. The fundamental legal values are:

1. Legality is compliance with laws and legal norms.
2. Equality means that regardless of their status, origin, nationality, religion, etc., citizens are equal before the law.
3. Justice is ensuring fairness and equality for all citizens.
4. Humanity is the respect for and protection of human rights, dignity and freedoms.
5. Legality means that legal procedures and procedural rules are followed.

Professional legal ethics is a kind of applied ethics that is formed on the basis of the interrelation and interdependence of legal and moral principles, of norms and of legal and moral awareness. Moreover, professional legal ethics is a specific form of manifestation of morality in general.

By this we mean a set of specific general moral principles and norms that are applied when a lawyer acts to enforce the law. They are the main content of this type of ethics. Professional ethics of a lawyer supports the process of proper formation of consciousness and moral views of employees of the legal profession. It makes them comply with moral norms, ensures true justice, protection of rights, freedoms, honour and dignity of people, protection of their own honour and reputation.

It is obligatory for every lawyer to study moral aspects and moral conflicts that may arise in the legal profession. Nowadays, under the

current conditions, it has become even more urgent and acute. This is because the focus is on the humanisation of public and state life, in so far as the legislation now pays special attention and considers the issue of the independent decisions of investigators, prosecutors, judges and notaries to be of great importance. Their decisions must be not only lawful but also fair. A lawyer must have a full understanding and practical application of the basic concepts of moral categories: good and evil, justice and duty, conscience, dignity and honour.

Regarding the ethical standards in the professional activities of a lawyer, they are the following:

1. Professionalism is a high level of knowledge and skills, compliance with professional standards.

2. Confidentiality or privilege is keeping the client's confidential information private.

3. Integrity is the observance of moral and ethical principles in professional activities.

4. Absence of conflict of interest is the avoidance of situations where the lawyer's interests conflict with the client's interests.

5. Relations with colleagues is the observance of mutual respect and co-operation with colleagues.

Adherence to legal values and moral standards is thus an important component of a lawyer's professional activity. It guarantees a high level of professionalism and trust in the profession.

References

1. Aronov, Ya. (2020), Professional culture of a lawyer and its importance in legal practice: dissertation. ... candidate law Science (Doctor of Philosophy), 12.00.01 – Theory and history of the state and law; history of political and legal students, Kyiv, available at: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/disertatsiji-avtoreferati-vidguki/aronov_2020-aref.pdf.

СЕКЦІЯ 3
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ:
ОСОБИСТОСТІ, ГРУПИ, КОЛЕКТИВУ

Волеваха Ірина Борисівна,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України;

Кревська Ірина Валеріївна,
студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Пенітенціарної академії України

СТРЕС ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ ПЕРСОНАЛУ ДКВС

Проблема професійної деформації фахівців різних сфер діяльності особливо гостро постає у сучасний період суспільної та політичної нестабільності в Україні. Особливо актуальною ця проблема виявляється у розрізі професійної діяльності працівників ДКВС, професія яких входить до переліку тих, де найчастіше трапляється професійна деформація у вигляді синдрому емоційного вигорання (від 30 до 90 % працівників) [2, с. 110].

Існують різні підходи до визначення поняття цього явища, але більшість учених сходяться на думці, що професійна деформація особистості – це зміна якостей особистості (стереотипів сприйняття, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування і поведінки), які відбуваються під впливом тривалого виконання професійної діяльності. Внаслідок нерозривної єдності свідомості та специфічної діяльності формується професійний тип особистості. Найбільший вплив професійної деформації на особистісні особливості представників тих професій, робота яких пов'язана з людьми (держслужбовці, керівники, працівники з кадрів, педагоги, психологи).

Професійна деформація є достатньо небезпечним явищем, яке призводить до негативних змін у структурі особистості, чинить негативний вплив на «Я» – концепцію людини, збіднює можливості її самореалізації і саморозвитку [1, с. 90].

Результати вітчизняних та зарубіжних досліджень свідчать про виникнення професійної деформації особистості під впливом стре-

сорів. Стресорами виступають фактори навколишнього середовища або особисті, під дією яких виходять з рівноваги фізіологічні та психічні функції людини, що позначається на нервовій системі організму та які спричиняють виникнення стресу.

Професійний стрес – це негативний реакційний стан, який виникає в результаті невідповідності між вимогами та ресурсами, доступними для протидії цим вимогам, у процесі виконання професійних обов'язків. Він може виникати в осіб, які є представниками будь-якої професії, проте по-різному виявляється у професійних та особистісних якостях [3, с. 170]. Характеризуючи вияви стресу у працівників ДКВС, слід зазначити, що це напружений стан, який виникає в них внаслідок дії емоційно негативних і екстремальних чинників, пов'язаних з виконуваною професійною діяльністю.

Основні характеристики професійного стресу працівників ДКВС містять:

- надмірне фізичне чи психологічне навантаження. Занадто велика кількість роботи, напруга чи постійний тиск можуть призвести до перевантаження працівника ДКВС, що сприяє розвитку стресу;

- конфліктні стосунки на роботі. Негативні взаємини з колегами, керівництвом або іншими співробітниками можуть стати джерелом стресу;

- неочікувані події або непередбачувані зміни. Раптові зміни в робочому графіку, обов'язки чи стратегії роботи можуть порушити звичний порядок речей і викликати стрес;

- відчуття небезпеки на роботі. Небезпечні умови праці або відсутність відповідного захисту можуть сприяти виникненню стресу;

- низький рівень контролю. Відчуття втрати контролю над власною роботою або ситуацією може викликати стрес;

- низький рівень підтримки. Відсутність підтримки з боку колег чи керівництва може ускладнити вирішення труднощів та сприяти стресу;

- нестабільність умов праці. Невизначеність щодо майбутніх подій, нестабільність умов праці, наприклад, часті зміни в організаційній структурі, також є чинником виникнення стресу;

– розходження між цінностями працівників і цілями організації. Коли цінності та цілі працівників не відповідають цілям організації, це може створити конфлікт і викликати стрес;

– високий рівень відповідальності. Професії з великою відповідальністю за інших можуть відчувати стрес через значний рівень відповідальності за долю інших осіб;

– неможливість вирішення конфліктів. Якщо працівник не може вирішити конфліктну ситуацію, особистість перебуває у стресі;

– відчуття невизначеності в майбутньому [4, с. 66].

Необхідно зазначити, що абсолютний рівень професійних вимог не є визначальним для виникнення професійного стресу. Найважливіше – неузгодженість між ними та суб'єктивною оцінкою особистісних ресурсів, необхідних для задоволення цих вимог, які до того ж нерідко сприймаються досить ірраціонально та некритично. При цьому спостерігається когнітивний дисонанс: чим напруженіше працює людина, тим активніше вона уникає думок і почуттів, пов'язаних із внутрішнім вигоранням. Завдяки багатьом дослідженням з'ясовано, що поширене уявлення про те, що стрес у роботі рівнозначний невдачі та власної слабкості. Саме тому він викликає засноване на почутті провини заперечення і призводить до того, що людям важко визнавати наявність цих проблем. Відповідно, їм важко ділитися ними та вирішувати їх. Професійний стрес – це проблема не так «важких» людей, як «важких» (невирішених) ситуацій у взаєминах і у структурі міжособистісної взаємодії, нечіткого позначення соціальних ролей та функцій, недостатньої емоційної підтримки з боку колег та керівництва [5, с. 10–11].

Дія професійного стресу така, що за певних умов професійної діяльності він призводить до професійної деформації особистості. І цілком закономірно, що вияв професійно небажаних якостей у діяльності суб'єкта може, своєю чергою, стати причиною стресу, що призводить до неадекватної поведінки та виникнення передумов до порушення функціональної і професійної надійності.

Таким чином, професійна деформація працівників ДКВС – це небезпечне явище, чинниками якого значною мірою є стресогенні фактори та рівень здатності працівників справлятися з ни-

ми. Вона негативно позначається не лише на якості виконання професійних обов'язків, а й на особистому житті працівників, тож адміністрація повинна бути максимально зацікавлена в ефективному проведенні профілактичної та реабілітаційної роботи у цьому напрямку. У суспільстві існує великий рівень вимог до персоналу ДКВС, адже від їхньої діяльності залежить безпека всіх жителів країни.

Список використаних джерел

1. Кунцевська А. В. Екологічність діяльності фахівця у галузі соціальної роботи. *Актуальні проблеми психології*. Т. 7. Вип. 2. Київ : Міленіум, 2004. С. 89–96.
2. Максименко С. Д., Руденко Я. В., Кушнерьова А. М., Невмержицький В. М. Психічне здоров'я особистості : підручник. Київ, 2021. 438 с.
3. Сіпко Л. О., Півторацька І. Ю. Соціально-психологічні чинники виникнення професійного стресу у працівників Державної служби з надзвичайних ситуацій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки. 2018. Вип. 1. Том 1. С. 169–173.
4. Левенець А. Є. Психологічні засоби підвищення професійно-психологічної стійкості працівників пенітенціарних закладів. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 2. С. 62–71.
5. Синдром вигорання: профілактика и управление : пособие для сотрудников, работающих в программах снижения вреда. URL: https://www.aidsactioneurope.org/sites/default/files/191_0.pdf.

Єрмак Сергій Миколайович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

декан факультету заочного навчання та навчання за кошти фізичних, юридичних осіб Пенітенціарної академії України

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Останніми роками навантаження на нервову систему пересічного українця зросло в рази. Антитерористична операція на Сході країни; ріст цін та інфляція; ситуація, спричинена карантинними обмеженнями у зв'язку з розповсюдженням коронавірусної хвороби COVID-19; повномасштабне вторгнення з боку російської федерації і, як наслідок: введення воєнного стану, евакуація та переселення, пошкодження майна, загибель знайомих, друзів, родичів, запровадження обмежень, комендантські години, аварійні вимкнення світла тощо. Ось далеко не-

повний перелік факторів, що носять травмувальний характер та викликають стресові розлади.

Поняття «стрес» уперше з'явилося у фізиків. Під ним розуміли будь-яку напругу, силу або тиск, що передавалось певній системі.

Проте з часом цей термін перекочував у наше повсякденне життя. Концепцію стресу вперше розробив Ганс Г'юго Бруно Сельє. За його визначенням, стрес – це стан фізіологічної або психологічної напруги, зумовлений різноманітними чинниками (соматичними, розумовими, емоційними, зовнішніми або внутрішніми, частіше – їх сукупністю), які спрямовані на порушення функцій організму та яких організм намагається уникнути. За своєю природою стрес не є шкідливим, адже він допомагає організму вижити [1].

Питаннями розвитку теорії стресу займалися В. Аболін, Н. Бамбурак, Н. Водоп'янова, В. Крайнюк, Є. Кузнєцова, Р. Лазарус, В. Маришук, К. Матені, В. Писаренко, О. Реан, Н. Родіна, Л. Смольська, Т. Ткачук, С. Фолкман та ін. [2].

Усі вони у більшості своїй виділяють три стадії вияву стресу:

– стадія тривоги – організм мобілізує всі свої сили, що виявляється в м'язовій напрузі, підвищеній тривожності, втомлюваності, перепадах настрою, перезбудженні, дратівливості, нетерплячості, зниженій працездатності, розладах сну, погіршенні пам'яті, розсіяності тощо;

– стадія опору та адаптації – організм використовує адаптаційні механізми та переходить на вищий рівень працездатності;

– стадія виснаження – адаптаційні механізми з часом знижуються, що приводить до виникнення різного роду захворювань.

Саме другу стадію власне і можна визначити як стресостійкість, тобто властивість особистості адаптуватись, зберегти значущі міжособистісні стосунки, самореалізуватись, досягти бажаних цілей, зберегти працездатність та власне психічне здоров'я.

Зважаючи на це, для протидії стресу потрібно провести власну самооцінку ресурсів та специфічну оцінку події, що викликає стрес.

У цьому сенсі рекомендовано використовувати певні техніки, щоб врегулювати свій емоційний стан.

1. Для зняття гострої фази стресу – зробити будь-які фізичні вправи, покричати, виплакаться.
2. Використати дихальні вправи: черевне дихання, дихання за квадратом, фокусне дихання тощо.
3. Переключити режим роботи мозку (ретельне вивчення предметів, відчуття запахів поруч, сон на 20–30 хвилин.
4. Вербалізувати емоції: проговорення, опис уголос, письмово, під диктофон у телефоні своїх переживань, відчуттів. Розмова з напруженою частиною тіла, складання «терапевтичних листів самому собі».
5. Деперсоніфікувати стресоформувальні події. Уявіть, що стресова подія відбулась не з Вами. Ви почули про неї від інших. Проговоріть декілька раз про неї, пригадуючи якомога більше подобиць та ін.

Це далеко не весь спектр технік, опанувати якими можна навіть самостійно, без звернення до відповідного спеціаліста – психолога, медика, психіатра. Так, наприклад, команда HappyMind за підтримки компаній SATELIT.ua та BESTTEST.com.ua створила спеціальний онлайн-тренажер для самостійного покращення психічного здоров'я для військових ЗСУ та мирного населення, яке постраждало від військової агресії росії [3]. Доступ до ресурсу абсолютно безкоштовний. Повторення простих та при цьому максимально ефективних вправ у довільному порядку, у зручний час, протягом певного періоду дозволяють значно понизити рівень депресії, стресів, тривожності, вигоряння, нав'язливих думок, порушення сну тощо.

Список використаних джерел

1. Стрес і життя: погляд ендокринолога (до сторіччя з дня народження Ганса Сельє). *Новини медицини та фармації*. 2007. Вип. 16 (222). URL: http://www.mif-ua.com/archive/article_print/3180 (дата звернення: 16.10.2023).
2. Смольська Л. М. Стресостійкість та життєстійкість: креативна модель формування в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Психологія. 2021. Вип. 4. С. 113–117. URL: <http://psy-visnyk.uzhnu.uz/index.php/psy> (дата звернення: 16.10.2023).
3. Онлайн-тренажер для самостійного покращення психологічного здоров'я. URL: <https://happymind.help/#about> (дата звернення: 16.10.2023).

Єсіна Олеся Андріївна,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Мелітопольського державного педагогічного університету
ім. Богдана Хмельницького

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Посилення інтенсивності бойових дій у результаті повномасштабного вторгнення росії на територію України звернуло увагу наукової спільноти на питання психологічного супроводу військовослужбовців, яке стало ключовим і актуалізувало потребу в дослідженнях, спрямованих на розширення та поглиблення наукових доробок з військово-психологічної теорії та практики. Одним із ключових аспектів у рамках військової психології є вивчення особливостей самоідентифікації військовослужбовців та її психологічних детермінантів.

Дослідження ідентичності, ідентифікації та самоідентифікації розпочинається у 70-х роках ХХ століття. Ці феномени широко вивчалися у міждисциплінарних роботах, адже мають зв'язок із психологією, соціологією, політологією та суміжними науками [5, с. 24]. Для заглиблення в особливості самоідентифікації військовослужбовців варто опрацювати базові поняття «ідентифікації», «ідентичності».

Ідентифікацію варто розглядати як емоційно-когнітивний процес неусвідомленого ототожнення суб'єктом себе з іншим суб'єктом, групою, певним зразком [2, с. 221]. Існує думка, що саме ідентифікація і є тим самим механізмом засвоєння соціального досвіду та рушієм динамічного та постійного розвитку особистості. Поняття ідентичності формується з сукупності ідентифікацій. Ідентичність забезпечує інтеграцію особистості: усвідомлення в собі моделей та способів поведінки, якостей, рис характеру, які притаманні одночасно людині та соціальному середовищу, в якому вона існує, та з яким активно взаємодіє. Самоідентифікація, своєю чергою, виступає процесом формування уявлення про себе як про самототожну, цілісну та унікальну особистість [6, с. 110].

Самоідентифікація військовослужбовців має свою специфіку. Якщо про ідентичність у військовослужбовців ми говоримо

як про базове поняття, яке забезпечує інтеграцію особистості та передбачає усвідомлення цією особистістю своєї належності до справи захисту свободи та незалежності своєї держави, прийняття соціальних норм, вимог і зразків поведінки, цінностей та образу життя військовослужбовців [1, с. 5], то самоідентифікація в цьому випадку набуває характеристики структурного елементу ідентичності. У процесі самоідентифікації, на відміну від процесу ідентифікації, військовослужбовець не акцентує увагу на порівнянні себе з іншими, а концентрується на співвіднесенні себе з самим собою.

Доцільно буде розглядати самоідентифікацію військовослужбовців крізь призму професійної самоідентифікації. Український психолог В. Злишков трактує професійну самоідентифікацію як «багатомірний динамічний нелінійний процес, що зумовлює механізми, умови і результати структурування і переструктурування професійної ідентичності особистості; прагнення суб'єкта оволодіти знаннями, навичками та вміннями самодіагностики, своєрідного «примірювання» до себе професійно значущих особливостей характеру, поведінки, спілкування» [1, с. 5–6]. У процесі професійної самоідентифікації військовослужбовцем відбувається засвоєння функціонально визначених професійних ролей, входження особистості до професійного середовища та динаміка оцінки себе як військового фахівця.

Як результат цих міркувань самоідентифікацію військовослужбовців можна розглядати тристоронньо: як соціально-психологічний результат когнітивно-емоційних та ціннісних процесів ідентифікації людини з образом військовослужбовця; як мотиваційно-когнітивне ядро готовності до служби в армії; як ключовий компонент у структурі загальної соціальної ідентичності особистості, невід'ємну частину «Я-концепції» особистості [5, с. 25].

Процес становлення самоідентифікації має чотири етапи. Успішність проходження кожного етапу впливає на загальне ставлення до професії військовослужбовця, свого самосприйняття в ній. А це прямо впливає на мотивацію, від якої залежить якість та успішність виконуваних бойових завдань [4, с. 56]. Зазначені етапи становлення самоідентифікації чітко дають прослідкувати, як людина приймає себе у ролі військовослужбовця:

– підготовчий етап. Перший етап передбачає початок професійного самовизначення, яке містить у собі уявлення про професію, образи і стереотипи, пов'язані з нею. Аналізується співвідношення власних здібностей та навичок з вимогами, які передбачає діяльність у професії. На основі збору цієї інформації визначається власне місце в системі. У військовослужбовців цей етап може відбуватись у різні відрізки життя. Для сучасного періоду характерно, що він може передувати рішенням стати добровольцем або підписати контракт, як відбулось з багатьма українцями у 2014 та 2022 роках, або мати місце вже по факту мобілізації чоловіка (жінки мобілізуються за власним бажанням, тому їх ми відносимо до добровольців);

– етап прийняття. На цьому етапі людина відчуває готовність виконувати свої професійні функції. Військовослужбовець набуває необхідних поведінкових моделей, психіка адаптується до умов та стресорів, які супроводжують бойову діяльність. Людина звикає до нового соціального середовища, приймаючи та підтримуючи правила групи, до якої тепер належить;

– етап самореалізації. Здобувши базові, стандартні навички та знання, необхідні для виконання професійних обов'язків, військовослужбовець починає долучати до власного досвіду нові способи та методи виконання завдань. Особистість ставить цілі та досягає їх, іноді залучаючи нові рішення, які допомагають виявити себе у професійній діяльності. Часто для військовослужбовців на етапі самореалізації важливими стають нагороди, підвищення звання, як підтвердження того, що потенціал реалізується;

– етап самовдосконалення. Коли всі попередні етапи пройдені, засвоєні та усвідомлені, в особистості з'являється потреба у самодіагностиці, самопізнанні, формуванні професійної самооцінки. Здатність до аналізу, саморефлексії – запорука власного зростання у професії військовослужбовця.

Важливо зауважити, що самоідентифікація може мати і незрілі форми, що пов'язані із загальною соціальною незрілістю особистості та неформованими духовними цінностями [5, с. 26].

Професійна самоідентифікація військовослужбовців також зумовлена низкою чинників, цілеспрямовано впливаючи на які, можна регулювати процес її формування [3, с. 30]:

- соціальне схвалення і ставлення до професії військовослужбовця;
- вік;
- соціальний статус, освіта;
- сформована етнічна, національна та громадянська ідентичність;
- ціннісно-мотиваційні детермінанти;
- особистісні якості;
- соціальний клімат у підрозділі.

Отже, процес самоідентифікації військовослужбовців є складним та багаторівневим. Від того, наскільки успішно сформується під впливом психологічних детермінантів самоідентифікація, буде залежати загальне психічне та фізичне здоров'я військовослужбовця, рівень його мотивації, ефективність у бою та загалом якість життя. Актуалізуючи вивчення та дослідження процесу самоідентифікації військовослужбовців, поглиблюючи знання щодо особливостей протікання цього процесу, спеціалісти з психічного здоров'я, в тому числі психологи-офіцери, зможуть позитивно впливати на його перебіг та уникнути кризових станів особистості.

Список використаних джерел

1. Боднар А. Я. Особливості формування професійної самоідентифікації курсантів вищих військових навчальних закладів. *Психологія та психосоціальні інтервенції*. 2018. Т. 1. С. 3–8.
2. Гребенюк М. О. Самоідентифікація як механізм формування ідентичності особистості. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 8. С. 219–228.
3. Гребенюк М. О. Соціально-психологічні чинники формування професійної самоідентифікації курсантів НГУ. *Наукове забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України* : збірник тез доповідей VIII науково-практичної конференції. 2017. С. 29–30.
4. Гребенюк М. О. Становлення професійної «Я-концепції» як запорука успішної адаптації до умов військової служби. *Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи». Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. С. 54–56.

5. Мозговий В. І. Методологічні засади дослідження особистісної ідентичності військовослужбовців. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: психологія. 2016. Вип. 61. С. 24–28.

6. Хоружий Г. Ф. Самоідентифікація особистості: філософський аналіз. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 192 с.

Кайманова Яна Вікторівна,

старший викладач кафедри психології

Північноукраїнського інституту імені Героїв Крут

ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОГО І ПСИХІЧНОГО СТАНУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ БРАЛИ УЧАСТЬ У БОЙОВИХ ДІЯХ

Особливістю військової служби є необхідність виконувати професійні обов'язки в умовах, що ускладнюють наслідки емоційного та фізичного стресу, пов'язаного з військовими діями. Виконання складних бойових завдань у військовій галузі зазвичай супроводжує зменшення фізичних та психічних резервів, що призводить до перебоїв у житті, несприятливих змін особистості та негативних наслідків для загального стану здоров'я, працездатності та взаємин з оточенням.

Перебування на війні належить до тієї екстремальної ситуації, коли людина постійно перебуває у найсильнішому психоемоційному стресі, долаючи його вольовими зусиллями. Обходиться все це дуже високою ціною: майже у всіх учасників бойових дій неминуче тією чи іншою мірою спостерігаються зміни у фізичному та психічному стані.

Світова статистика показує, що кожен п'ятий учасник бойових дій за відсутності будь-яких фізичних ушкоджень страждає на нервово-психічні розлади, а серед поранених і калік – кожен третій. Але це лише частина того гігантського айсберга, який утворюється після екстремальних дій. Інші наслідки починають виявлятися через кілька місяців після повернення до нормальних умов життя. Це різноманітні психосоматичні захворювання. За даними експертів Військово-медичної академії, в учасників бойових дій (порівняно зі здоровими людьми) у два-три рази вища ймовірність таких захворювань, як гіпертонічна хвороба, гастрит, виразкова хвороба шлунка та дванадцятипалої кишки.

Загальний стан здоров'я характеризується слабкістю, запамороченням, зниженням працездатності, головними болями, болями у серці, сексуальними розладами, порушеннями сну, фобічними реакціями тощо [3].

Основними проблемами колишніх військовослужбовців є страх (57 %), демонстративність поведінки (50 %), агресивність (58,5 %) та підозрілість (75,5 %). До їх поведінкових особливостей належать конфліктність у сім'ї, з родичами, колегами по роботі, спалахи гніву, зловживання алкоголем та наркотиками.

Крім того, менталітет військовослужбовця нестійкий, і навіть найменша втрата може призвести їх до самогубства. Особливі види: агресія; страх нападу ззаду; відчуття провини. Для учасників бойових дій також характерні: емоційна напруженість та емоційна ізоляція, підвищена дратівливість та агресивність, незрозумілі спалахи гніву, напади страху та тривоги. Неодноразово і яскраво повторюються сни про бойові ситуації та різні кошмари, нав'язливі спогади про травматичні події. У супроводі важкого досвіду раптовим може бути емоційний вибух та «повернення» до травматичної ситуації. Найпоширенішими є думки про самогубство, а в інших випадках думки про самогубство можуть бути застосовані на практиці [4].

Усі ці вияви свідчать про наявність в учасників бойових дій посттравматичного синдрому. Вчені назвали ці вияви посттравматичними стресовими розладами (ПТСР).

Синдром посттравматичних стресових розладів – це міжнародна назва, яку дослідники називають патологічним станом, що пов'язаний з негативним стресом ведення бойових дій [2].

Виділяються такі основні клінічні симптоми при посттравматичних стресових порушеннях [1]:

1. Надпильність – виявляється в тому, що людина уважно стежить за всім, що відбувається довкола, ніби їй постійно загрожує небезпека. Ця небезпека як зовнішня, так і внутрішня. Причина її полягає у страху, що небажані травматичні враження, які мають руйнівну силу, прорвуться назовні. Найчастіше надпильність виявляється у вигляді постійної фізичної напруги, яка не дозволяє розслабитися та відпочити, може створити чимало проблем. Підтримка такого високого рівня пильності потребує постійної уваги та величезних витрат енергії. Крім того,

людині починає здаватися, що це і є її основна проблема і щойно напругу вдасться зменшити або розслабитися, то все буде добре. Насправді ж фізична напруга виконує захисну функцію (захищає нашу свідомість), і не можна «прибирати» психологічний захист, доки не зменшиться інтенсивність переживань. Коли це станеться, фізична напруга піде сама.

2. Перебільшене реагування – за найменшої несподіванки людина робить стрімкі рухи (кидається на землю, почувши звук вертольота, що низько пролітає, різко обертається і приймає бойову позу, коли хтось наближається до нього з-за спини), раптово здригається, кидається бігти, голосно кричить.

3. Притупленість емоцій. Багато ветеранів скаржаться, що з часу важких подій, що вразили їх, їм стало набагато важче відчувати багато почуттів. Повністю чи частково втрачається здатність до емоційних виявів. Найважче стає встановлювати близькі та дружні стосунки з оточенням, недоступними виявляються радість, любов, творче піднесення, грайливість та спонтанність.

4. Агресивність виявляється у прагненні вирішувати проблеми за допомогою грубої сили. Як правило, це стосується фізичної силової дії, проте трапляється також психічна, емоційна та вербальна агресивність. Просто кажучи, людина схильна застосовувати силовий тиск на оточення щоразу, коли хоче досягти свого, навіть якщо ця мета не є життєво важливою.

5. Порушення пам'яті та концентрації уваги виникають тоді, коли з'являється необхідність зосередитися або щось згадати принаймні за певних обставин. У деякі моменти концентрація може виявлятися на високому рівні, але варто з'явитися якомусь стресовому чиннику, як людина втрачає здатність зосередитися.

6. Депресія в стані посттравматичного стресу досягає найтемніших і безпросвітних глибин людського відчаю, коли здається, що все безглуздо і марно. Це супроводжується нервовим виснаженням, апатією і негативним ставленням до життя.

7. Загальна тривожність виявляється як на фізіологічному рівні (ломота в спині, спазми шлунку, головний біль), так і в психічній сфері (постійне занепокоєння і стурбованість, параноїдальні явища – наприклад, необґрунтований страх переслідування), а також в емоційних переживаннях (постійне відчуття страху, невпевненість у собі, комплекс провини).

8. Напади люті. Багато ветеранів повідомляють, що напади вибухової люті частіше виникають під дією наркотичних речовин, особливо алкоголю. Однак такі напади з'являються і без вживання наркотичних речовин, так що було б неправильно вважати сп'яніння головною причиною цих явищ.

9. Зловживання наркотичними і лікарськими речовинами. У спробі знизити інтенсивність посттравматичних симптомів багато ветеранів починають зловживати курінням, алкоголем та наркотичними речовинами (меншою мірою). При цьому серед ветеранів – жертв посттравматичного синдрому – виділяють дві великі групи: ті, хто приймає тільки лікарські препарати, прописані лікарем, і ті, хто взагалі не приймає ні ліків, ні наркотиків.

10. Раптові спогади – це, мабуть, найбільш важливий симптом, який дає право говорити про присутність посттравматичних стресових порушень. У пам'яті колишнього військовослужбовця раптово спливають моторошні сцени, пов'язані з травмуючою подією, причому ці спогади можуть виникати як уві сні, так і під час неспанья. Наяву вони з'являються в тих випадках, коли навколишнє середовище чимось нагадує те, що відбувалося «в той час», тобто під час травмуючих подій: запах, образ, звук. Яскраві образи минулого обрушуються на психіку і викликають сильний стрес. Головною відмінністю посттравматичних спогадів від звичайних спогадів є те, що перші супроводжуються сильними почуттями тривоги і страху. Непрохані спогади, які приходять уві сні, називають нічними кошмарами. У ветеранів війни ці сновидіння часто (але не завжди) пов'язані з бойовими діями. Сни такого роду бувають, як правило, двох типів: перші передають травмуючу подію з точністю відеозапису, так, як воно зафіксувалося в пам'яті людини, що пережила його; у снах другого типу обстановка і персонажі можуть бути зовсім іншими, але принаймні деякі з елементів (особа, ситуація, відчуття) подібні до тих, що мали місце в події, що травмувала. Людина прокидається від такого сну зовсім розбитою, м'язи її напружені, вона вся в поті. Потіння виявляється саме як реакція на сновидіння, незалежно від того, запам'яталося воно чи ні.

11. Галюцинаторні переживання – особливий різновид непроханих спогадів про травмуючі події, які відрізняються тим, що пам'ять про те, що трапилося, виступає дуже яскраво, а події

поточного моменту ніби відходять на другий план і здаються менш реальними, ніж спогади. У цьому «галюцинаторному» стані людина веде себе так, ніби вона знову знаходиться у вирії минулих травмуючих подій. Вона діє, думає і відчуває теж саме, як і в той момент, коли їй довелося рятувати своє життя. Вони частіше виникають під впливом наркотичних речовин, зокрема алкоголю, проте галюцинаторні переживання можуть з'явитися в людини і в тверезому стані, а також у того, хто ніколи не вживав наркотичні речовини.

12. Проблеми зі сном (труднощі із засинанням і переривчастий сон). Регулярне недосипання призводить до крайнього нервового виснаження.

13. Думки про самогубство. Багато учасників бойових дій повідомляють, що в якийсь момент досягали цієї межі. Ті ж, хто знайшов у собі сили жити, дійшли висновку: потрібно бажання і завзятість – і з часом з'являються більш світлі перспективи.

14. «Провина того, хто вижив». Слід зазначити, що почуття провини через те, що людина вижила у важких випробуваннях, а хтось загинув, нерідко притаманне тим, хто страждає від «емоційної глухоти» (нездатності пережити радість, любов, співчуття тощо). Багато жертв посттравматичного синдрому готові на що завгодно, лише б уникнути нагадування про трагедію, про загибель товаришів. Сильне почуття провини може іноді провокувати напади самозневажливої поведінки.

Отже, ми зазначили основні симптоми та перебіг розвитку посттравматичного стресу, які слід враховувати під час організації адаптаційних та реабілітаційних заходів з військовослужбовцями, які брали участь у бойових діях. У поведінці людини, яка повернулася з війни, поєднуються способи поведінки, що сформувалися під впливом стрес-факторів бойової обстановки, і колишні (довоєнні) способи поведінки.

Список використаних джерел

1. Бриндіков Ю. Шляхи подолання посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців: соціально-психологічні аспекти. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ; Ніжин : ПП Лисенко, 2016. Т. IX: Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. Вип. 8. С. 72–82.

2. Вплив військового конфлікту на прояви насильства в родині та громаді / І. Бандурка та ін. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям із дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник. Київ : Україна, 2015. С. 14–22.

3. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій : методичний посібник / уклад.: О. М. Кокун, Н. А. Агаєв, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.

4. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення : методичний посібник / О. Кокун та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.

5. Тохтамиш О. М. Реабілітаційна психологія : навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ Віндрук. 2004. 102 с.

Клочко Алла Олексіївна,

доктор психологічних наук, доцент,

в.о. завідувача кафедри психології та здоров'я людини
Білоцерківського національного аграрного університету

ВПЛИВ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я НА МЕНТАЛЬНУ ПРОДУКТИВНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Однією з важливих проблем у період воєнного стану в Україні є проблема підтримки та збереження психічного здоров'я особистості, оскільки це має прямий вплив на процеси навчання здобувачів освіти в цей складний період, задоволення потреб особистості, здатності особистості адаптуватися до складних умов війни, визначати нові напрямки розвитку.

Резильєнтність є одним з основних ресурсів людини, що допомагає їй долати стрес і кризові ситуації та визначається як здатність «відновитися» після кризи до докризового психічного й фізичного стану та, згідно з теорією «посттравматичного зростання», прийняти будь-який негативний результат кризи для особистісного зростання і найкращої якості життя [1].

Модель резильєнтності особистості являє собою систему стійких позитивних рис особистості, це ресурс особистості, який сприяє успішному поверненню людини до нормального психічного та фізичного стану після стресових і травматичних подій.

Результати опитування здобувачів освіти щодо вивчення екологічної майстерності розвитку резильєнтності особистості в умовах сьогодення показали такі результати.

Якісний аналіз отриманих даних дає змогу констатувати, що загальна вибірка опитуваних демонструє переважно середній рівень резильєнтності, що становить 44,8 %. Це означає, що вони посередньо стійкі до нових стресових ситуацій. Вони частково впевнено відчувають себе, а тому не завжди правильно приймають рішення, коли відчувається щось нове. Не завжди мають здатність вистояти, відновитися і психологічно зрости, зміцніти після складних життєвих негараздів або катастроф. Перевага високого рівня означає, що респонденти мають високу здатність до відновлення, зміцнення, вони добре пристосовуються до стресових ситуацій та негараздів.

Щодо результатів дослідження окремих загальних показників резильєнтності всіх опитаних маємо такі загальні дані.

За шкалою «дистанціювання» у 56,3 % особистостей переважає низький показник. Як результат, вони не мають здатності відокремлюватися від ситуацій та зменшувати їх значущість. Для цієї стратегії характерно не вміння використовувати інтелектуальних прийомів раціоналізації чи перемикання уваги з негативу на позитив, а також знецінення важливості ситуації, гумор чи усунення. Ще однією ознакою цієї стратегії є можливості знецінення власних переживань, недооцінка власних сил щодо ефективного подолання проблемних ситуацій.

За наступною шкалою «самоконтролю» у 44,1 % переважає низький рівень, а це означає, що респондентам не притаманно подолання негативних переживань за рахунок цілеспрямованого придушення та стримування емоцій, вони не мають достатнього вміння контролю. Особистостям вибору стратегії поведінки притаманний страх, надмірна вимогливість до себе.

За шкалою «пошук соціальної підтримки» у 40,5 % респондентів переважає низький рівень. Респондентам притаманно складність у пошуку емоційної підтримки, їм складно довіритись комусь у питаннях допомоги при складних стресових ситуаціях. Складно довіритись для пошуку інформаційної, емоційної чи зовнішньої підтримки. Мають страх перед тим, щоб звернутись до близьких чи знайомих за рекомендаціями, які мають з цього питання необхідні знання. Не мають потреби в емоційній підтримці чи в прагненні бути вислуханим, чи поділитись з кимось своїми переживаннями.

За наступною шкалою «прийняття відповідальності» у 52,7 % переважає низький рівень. Вони характеризуються тим, що не сприймають ніякої критики щодо себе, а тільки правота їх дій. Не завжди розуміють, що за всі дії потрібно нести відповідальність. Вважають, що всі дії, які вони роблять є абсолютно правильними, помилок у них ніяких немає, завжди задоволені собою і тим, що відбувається навколо.

За передостанньою шкалою «планування вирішення проблеми» у 44,9 % переважає середній рівень. Це означає, що вони вміють достатньо швидко приймати рішення щодо виходу зі складної ситуації, але їм все ж таки важливо обдумати дрібниці, аби не зробити гірше. Певною мірою вони покладаються на досвід, але і беруть до уваги те, що відбувається в цей момент. Вони не завжди мають готовий план щодо вирішення проблеми, але за рахунок можливості швидко переключатись, то можуть швидко розібратись з усіма нюансами.

За останньою шкалою «позитивна переоцінка» високий рівень переважає 60,7 %. Це здобувачі освіти, які проблему розглядають з позитивного боку, тобто вважають її як причину особистого зростання та покращення свого становища. Людина переосмислює проблему і вважає її всього-на-всього як хороший досвід надалі, сприйняття проблеми через призму етапу саморозвитку. Філософське переосмислення проблемної ситуації, включення її у ширший контекст роботи особистості над саморозвитком.

Узагальнюючи вищевикладене, підкреслимо, що розвитку резильєнтності можуть сприяти багато чинників, які впливають на те, як люди поведуться й реагують на стрес. Резильєнтність можна тренувати. Почати варто зі зміни власної оцінки ситуації, оскільки на нас впливають не події, а значення, яке ми їм надаємо. У тренуванні резильєнтності значну роль відіграє вирішення проблем, а не їх уникнення [2].

Отже, резильєнтність не є фіксованою рисою. Розвиток резильєнтності – складний особистісний процес. Це містить поєднання внутрішніх сильних і зовнішніх ресурсів, і немає універсальної формули, як стати більш стійким. В однієї людини можуть виникнути симптоми депресії або тривоги після травма-

тичної події, а інша може взагалі не повідомляти про жодні симптоми.

Гнучкість, адаптивність і наполегливість можуть допомогти людям скористатися своєю стійкістю, змінивши певні думки та поведінку. Дослідження засвідчують, що люди, які вірять у те, що інтелектуальні здібності, так само як і соціальні якості, можна розвинути, демонструють меншу реакцію стресу на біду й поліпшують результативність.

Список використаних джерел

1. Чиханцова О., Гуцол К. Психологічні основи розвитку резильєнтності особистості в період пандемії Covid-19. Київ, 2022. 128 с.
2. Pilafas G., Strongylaki N. P., Papaioannou D., Menti D., Lyrakos G. Adaptation of 'Nicholson McBride Resilience Questionnaire' (NMRQ) in Greek. A reliability and validity study in an epidemiological Greek sample. *Health & Research Journal*. 2020. № 6 (4). P. 123–131.

Криворучко Наталя Василівна,

здобувачка вищої освіти

Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького;

науковий керівник: Шевченко Світлана Віталіївна,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології

Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК – ВПО

Увага до самореалізації особистості в сучасній психології обумовлена сьогоднішньою актуальністю проблем внутрішньої активності особистості, максимального використання нею своїх ресурсів для повного самоздійснення у процесі розвитку та діяльності. Великий інтерес становлять для дослідників аспекти та особливості самореалізації жінок у сучасному світі, оскільки сьогодні ролі, завдання та значення жінок у ньому різко відрізняються від наявних ще зовсім недавно. При цьому інститути соціалізації продовжують формувати особистість відповідно до норм, цінностей та культурних традицій в аспекті зразків ма-

скулінної та фемінної поведінки, припускаючи інтеріоризацію жіркою запропонованих культурних стандартів.

У такому становищі існує явна суперечність, що виражається соціальною бажаністю і необхідністю одночасної реалізації жінками різноспрямованих тенденцій – сімейних ролей та необхідності професійного становлення та реалізації себе в соціальному просторі сучасного життя. Увага до проблеми самореалізації особистості жінок посилюється в контексті переживання нею вікових криз. Вивчення вікових особливостей самореалізації жінок дозволить провести психологічний аналіз, виявити домінуючу спрямованість та визначити загальну задоволеність жінок своїм самоздійсненням.

У сучасних дослідженнях самореалізація розкривається як «потреба, форма та результат активності особистості» (Л. С. Виготський, Д. А. Леонтьєв), «здійснення можливостей «Я» за допомогою власних зусиль та діяльності з іншими людьми» (Л. А. Коростильова), як «розкриття талантів, потенцій та можливостей людини» (Р. А. Зобов, В. Н. Келасьєв), вид творчості (М. А. Зобов), спосіб формування життєвих цілей (І. О. Мартинюк), як категорія сенсу та змісту (Є. Г. Злобіна, Л. В. Сохань) та ін. У низці робіт самореалізація вивчається як системне психологічне утворення особистості (Е. В. Галажинський, П. П. Горностай, Л. А. Коростильова, С. І. Кудінов). Останніми роками з'явилися роботи, в яких аналізуються окремі аспекти самореалізації: самореалізація в основних сферах життєдіяльності (Л. А. Коростильова, Л. І. Ожигова, Л. В. Попова), специфіка професійної самореалізації (С. А. Воломеєв, Р. Г. Гаджієва, О. І. Пустовіт), самореалізація особистості в зрілому та пожилому віці (Т. З. Козлова, І. В. Солондікова, Н. Г. Шевченка).

У вітчизняній психології статеві аспекти розвитку особистості відображені в роботах А. А. Алі-Заде, Б. Г. Ананьєва, А. Г. Асмолова, В. П. Багрунова, В. А. Геодакян, В. Є. Кагана, І. С. Кона; у зарубіжній психології – Дж. Мак-Кі, А. Шеріфф та ін. Природа статевих відмінностей у психологічній науці вивчається з позиції статевого диморфізму, що розкриває статеву диференціацію як універсальний біологічний процес (Б. Г. Ананьєв, В. П. Багрунов, В. А. Геодакян, І. В. Грошев, П. А. Ковальова, І. С. Кон, Є. П. Корабліна) і з погляду статевого символізму (К. Джеклін, К. Дюкс, Е. Іглі, Е. Маккобі,

Дж. Хемпсон та ін.), пов'язаного з конструюванням статі протягом життя. У низці гендерних робіт останнього часу науково обґрунтовується взаємодія у складному процесі створення полових відмінностей біологічних (природа) та соціальних (виховання) факторів (Д. Гірі, В. Є. Каган).

Останнім часом відзначається зростання інтересу до розробки проблеми професійного розвитку суб'єкта діяльності. Ця проблема стає актуальним науково-практичним завданням нашого часу. Цей інтерес цілком закономірний, оскільки в сучасному суспільстві не тільки існує спектр професій, а й відбуваються швидкі комплексні інновації у професійній галузі, розширюються сфери професійної діяльності, з'являються нові організації, змінюються соціально-економічні взаємини. Це передбачає нові вимоги до суб'єкта діяльності, до процесу його розвитку у професії.

Науковою спільнотою накопичено величезну кількість праць, що відображають сутність самореалізації. Складність вивчення цього феномена у психологічній науці багато чому пояснюється складністю його об'єктивного пізнання [3, с. 5].

Особливо широкі перспективи самореалізації відкриваються у професійній діяльності. Професійна діяльність посідає центральне місце в житті багатьох людей, які віддають їй основний час та сили. У рамках професії розвиваються здібності, відбувається кар'єрне та особистісне зростання, досягається певний соціальний статус, забезпечуються фінансові основи життєдіяльності. Наслідкування своєї професії, використання професійних навичок – один із суттєвих факторів досягнення певного ступеня життєвої успішності [2].

Самореалізація особистості жінок на сучасному етапі може бути різною, може відповідати чи не відповідати змісту традиційної гендерної ролі. Однак для деяких жінок, незважаючи на необхідність поєднання орієнтації сімейної ролі з професійною, знижено значущість самореалізації у просторі професійної діяльності: «...з погляду українок, жіноче щастя особливо повно може бути реалізовано в сім'ї. Щаслива жінка, яка має можливість присвятити своє життя сім'ї, бути домогосподаркою, займатися рукоділлям, кулінарією. Американські респондентки, навпаки, вважають, що жіноче щастя є досяжним у професійній самореалізації» [1]. Жінки в реалізації гендерної ідентичності використовують стратегію «особистісні вклади в інших», персо-

налізацію, і критеріями самореалізації визначають конкретну думку, задоволеність інших і соціальні норми моралі. Особливу цінність для представниць жіночої статі мають «інші»: сім'я, родичі, друзі, колеги та взагалі люди. У процесі підтвердження гендерної ідентичності жінки, прагнучи підтвердити свою гендерну ідентичність і в просторі професійної діяльності, і у сфері взаємин, орієнтовані на вияв «влади над» іншими в гендерній ролі і «незалежно від емоційних прихильностей у професійній ролі [3].

Таким чином, увага до проблеми самореалізації особистості жінок у сучасній психології обумовлена актуальністю питань, пов'язаних з відсутністю цілісних науково обґрунтованих знань про психологічні особливості вияву цієї психологічної структури особистості в жінок. Подальше емпіричне вивчення психологічних детермінант самореалізації жінок дозволить провести психологічний аналіз, виявити домінімальну спрямованість та визначити загальну задоволеність жінок своїм самоздійсненням. Ці дані ляжуть в основу програм психологічного супроводу у вигляді психологічного просвітництва жінок, метою якого є формування об'єктивізації особистих переживань, цілей, спрямованості, з одного боку, та саморозуміння – з іншого.

Список використаних джерел

1. Коломієць Є. А. Методологічні проблеми самореалізації особистості у просторі освіти. URL: <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/331/image/331-181.pdf>.
2. Москаленко О. В., Миронова Г. В. Взаємозв'язок професійної самореалізації молоді з процесами її самоактуалізації, самовизначення та самоєфективності. *Світ психології*. 2011. № 1. С. 193–200.
3. Селезньова Є. В. Самоактуалізація як інтегративна особистісна компетенція. *Світ психології*. 2011. № 1. С. 179–181.

Криворучко Олександр Олександрович,

здобувач вищої освіти

Мелітопольського державного педагогічного університету

імені Богдана Хмельницького

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Актуальність теми дослідження зумовлена об'єктивними змінами картини світу особистості внутрішньо перемішених

осіб як регулятора її життєдіяльності та умовою успішного буття в сучасному мінливому світі. Важливість осмислення ВПО реальності посилюється умовами воєнного стану, які формують у них інший спосіб сприйняття і розуміння світу, інший стиль життя й цінності.

Проблема формування картини світу являє собою предмет вивчення багатьох учених, але й на сьогодні залишається ще не достатньо дослідженою. У психології картина світу вивчається через призму аналізу світу конкретної людини і світу в цілому.

Уперше картина світу як наукова категорія стала вивчатися на початку 20 сторіччя, коли У. Джемс сформулював висновок, що світ «повсякденної свідомості» є лише одним з багатьох «світів свідомості».

Поняття «картина світу» є одним з фундаментальних понять філософії і психології і висловлює загальні наукові уявлення про навколишню дійсність в їх цілісності. Поняття «картина світу» відображає світ у цілому як єдину систему, пізнання якого передбачає «пізнання всієї природи і історії». У процесі пізнання навколишнього світу в свідомості людини відображаються і закріплюються знання, вміння, навички, типи поведінки і спілкування. Сукупність результатів пізнавальної діяльності людини утворює певну модель (картину світу). В історії людства було створено та існувало досить велика кількість найрізноманітніших картин світу, кожна з яких відрізнялася своїм баченням світу і специфічним його поясненням. Однак прогрес уявлень про навколишній світ досягається переважно завдяки науковому пошуку [3, с. 4].

Носенко Е. Л., розглядаючи картину світу як інтегруючий фактор знань, зазначає принципи, які виступають як дидактичні вимоги до цілісної картини світу [1].

Першим є принцип забезпечення цілісності сприйняття образу світу. На користь цього принципу свідчать дані когнітивних психологів, які стверджують, що тих, хто навчається, доцільно вводити в коло широких понять, що стосуються об'єкта пізнання. Ці поняття виконують роль своєрідних «випереджальних організаторів», після освоєння яких легше сприймаються дрібні деталі, які поглиблюють розуміння суті об'єкта. Другий принцип – це наявність у картині світу «лакуна» або «порожніх

клітин». Він означає, що цілісність зображення тієї чи іншої картини світу не повинні перевищувати можливостей сприйняття учня. Третій принцип – принцип концентричності засвоєння цілісної картини світу. Зміст цього принципу полягає в тому, що об’єкт пізнання повинен зберігатися на різних етапах навчання, а рівень деталізації зображення і рівень абстракції повинно зростати на наступних щаблях навчання. Четвертий принцип – принцип кумулятивності, згідно з яким картина світу радикально не змінюється в процесі її вивчення, а тільки розширюється і уточнюється. П’ятий принцип – забезпечення внеску різних картин світу у формування його цілісного образу: практичної, міфологічної, релігійної, художньої, загальнонаукової і філософської. Шостий принцип – облік когнітивних можливостей суб’єктів пізнання картини світу при виборі категоріальних парадигм світопізнання і актів, в яких відбувається цей процес. Сьомий принцип – використання під час навчання універсальних концептуальних і чуттєвих категорій свідомості людини, які використовуються для створення образів світу при забезпеченні та їх різного наповнення й обліку особливостей їх сприйняття залежно від рівня сформованості пізнавальних можливостей суб’єктів пізнання [2].

Аналіз наукових напрацювань з теми дозволили нам констатувати, що динаміка формування картини світу у ВПО відбивається в рівнях її сформованості. На наш погляд, доцільно виділити недостатній, перехідний і достатній рівні сформованості картини світу у ВПО (табл.).

Таблиця

Рівні сформованості картини світу у внутрішньо переміщених осіб

Рівні	Характеристика рівня
Недостатній рівень	дифузне, нерозчленоване уявлення про картину світу
Перехідний рівень	локальність, мозаїчність уявлень про картину світу
Достатній рівень	комплексне уявлення про картину світу

Отже, картина світу внутрішньо переміщених осіб нами розглядається як цілісна система уявлень особистості про навколишній світ, інших людей, про себе, свою діяльність, в основі якої лежить емоційно-ціннісне сприймання навколишньої дійсності, опосередковане через особистісний досвід і образ власного Я.

Список використаних джерел

1. Кириченко В. В. Наукова концептуалізація моделі становлення картини світу особистості у сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ : Фенікс, 2018. С. 75–94.
2. Титаренко Т. М Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 376 с.
3. Тищенко С. П. Внутрішній світ особистості у словесному вираженні і концептуальна модель дослідження. *Наукові записки ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Київ : ВДТРОЯ, 2008. Вип. 36. С. 305–321.

Мірошниченко Оксана Миколаївна,

кандидат психологічних наук, доцент,
начальник кафедри психології
Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ КОЛАБОРАНТА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

24 лютого 2022 року відкритим вторгненням із суші, моря, повітря до України російська федерація грубо порушила Статут ООН, численні норми міжнародного права та вчинила акт агресії – найбільш серйозне та грубе порушення міжнародного правопорядку. Враховуючи непоодинокі випадки заперечення війни проти України і обіймання посад в окупаційних органах влади, 14 березня 2022 року Президентом України підписано два закони, що стосуються колабораціоністів, які набули чинності 16 березня 2022 року. На сьогодні в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України утримується значна кількість осіб, засуджених та підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109-114, 258, 436-437 Кримінального кодексу України. З метою організації нале-

жної соціально-психологічної роботи з цією категорією осіб, а також з'ясування причин та умов, які детермінують колабораціоністську діяльність або окремі її вияви.

Історично питання колабораціонізму в буденній свідомості українців побутує як вічне. Цей історико-політико-психологічний феномен не має усталеної традиції вивчення в Україні. Від часу II світової війни співпраця автохтонного населення із загарбниками (франц. *collaboration* – співпраця) отримала стійку однозначність терміна – колабораціонізм. Своєю чергою, дослідження феномена колабораціонізму дає відповіді на актуальні запитання української соціально-психологічної реальності як минулих століть, так і сучасності.

Однією з передумов виникнення колаборації є присутність прийшлої нації-завойовника (озброєних чоловіків, які прагнуть домінування) на теренах автохтонної осілості та фізичне винищення в битвах або через геноцид домінуючих автохтонів (під домінантністю тут ми розуміємо, крім жадоби влади, ще й відповідальність, яку накладають на себе за долю влади й народу-держави чоловіки).

Другою необхідною умовою масової колаборації є стан національної фрустрації (наприклад, полон Наполеона II, взяття Батурина, Крути, голодомор), розпачу у зв'язку з поразкою. Компроміс з агресором розглядається як тимчасовий, від якого завжди можна відмовитися («зрада» І. Мазепою московського царя вмотивована прагненням повернення абсолютної влади – державності після вимушеної тимчасової автономії). Маргіальність козацтва від 1709 року (Полтава) можна зрозуміти як свідому колаборацію з окупантами – хutorянська влада й хutorянська відповідальність, – перефразовуючи слова П. Куліша.

Третьою ознакою постає фаворитизм щодо окупантів «ліпших» людей автохтонної нації: аристократії, шляхти, еліти, інтелігенції. Згодом колабораціонізм охоплює всі соціальні верстви.

Мотиваційною основою патріотизму, навпаки, виступає ідентифікація з власним народом – кровно, мовно, культурно, релігійно спорідненою великою соціальною групою – «любов до ближнього». Натомість мотиваційною основою колабораціонізму стає фаворитизм перед наїзником з подальшою ідентифікацією з чужинцем – «любов до дальнього», словами Ф. Ніцше.

Небажання опору чужому може свідчити про надмірну внутрішню поляризацію соціуму, за якої ворог розглядається як друг, гвалтівник як визволитель. Колаборанти стають третьою силою, яка доповнює попередню дихотомію (патріот – окупант) перехідною ланкою: патріот – колаборант – окупант (вельми доречно з цього приводу теза Аристотеля «замирення діалектичних суперечностей»).

З психологічного погляду спричинити колабораційну поведінку можуть різні мотиви. Немає типової «особистості колаборанта», є особи, що потрапили в різні життєві обставини і здійснювали вибір щодо своєї діяльності в умовах повномасштабного вторгнення під впливом власних ціннісних орієнтацій і світогляду в цілому.

Припускаємо, що провідними мотивами можуть стати такі:

1. *Непристосованість до наявних соціально-політичних умов* в силу особистісних обмежень. Політична свідомість несформована. Зміна життєвих умов (безвідносно до політичного контексту) пов'язується з новими індивідуальними можливостями. Більш притаманно людям молодіжного та середнього віку. Принцип «Половити рибку в мутній воді».

2. *Особливості світогляду* – переконання (несформована або на низькому рівні національна ідентичність). Більш характерно для людей старшого і похилого віку. Російська федерація розглядається як правонаступниця СРСР. Зміни пов'язуються з поверненням до ідеалізованого минулого. Ця категорія вважає себе законслухняною, але в рамках іншої правової системи (уникнення визнання соціально-політичних змін). Основний принцип: «У наш час було краще».

3. *Економічні мотиви*. Політичний контекст відсутній. Розглядається можливість отримати прибуток. Моральні обмеження (наслідки для інших людей, зрада) не беруться до уваги. Основний принцип «Мета виправдовує засоби».

4. *Підкореність обставинам, або вивчена безпорадність*. Низький рівень особистісної зрілості, інфантилізм, фаталізм, залежність від соціальних суб'єктів різного рівня (від індивідів до систем) та підкореність соціальним обставинам. Основний принцип «Плисти за течією».

Відповідно, особливого значення набуває проблема вдосконалення комплексу превентивних та оперативних заходів для виявлення і запобігання вищезазначеним загрозам з максимальною ефективністю. Світова практика запобігання терористичних загроз та заходів соціальної непокори розглядає профайлінг як ефективний механізм виявлення та попередження загроз. Це підтверджується досвідом спеціальних служб та підрозділів таких держав, як Ізраїль, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Сполучені Штати Америки, Туреччина, Швейцарська конфедерація та інших.

Профайлінг (англ. profile – профіль) – сукупність методів і методик оцінювання та прогнозування поведінки особи на підставі аналізу найінформативніших ознак, психологічного портрета особистості, характеристик зовнішності, невербальної та вербальної поведінки, місце перебування тощо [1, с. 175–178].

Для більш змістовного розуміння особистості колаборанта можна застосувати низку психодіагностичних методик, які дозволять визначити основні мотиви такої діяльності, а саме: методика «Шкала психологічного благополуччя К. Ріфф» в адаптації С. В. Карсканової (2011); методика «Шкала авторитаризму правого спрямування» Б. Альтмейєра (в адаптації Н. А. Дьяконової); методика «Опитувальник суб'єктивного економічного благополуччя» В. А. Хашенко (2011); методика «Адаптивні стратегії поведінки» Н. Н. Мельникової (2004).

Ймовірно, колабораціонізм як історично зумовлена вимушена стратегія соціальної поведінки, за якою співпраця з окупантами є тимчасовою, ситуативною, і як форма негативного соціально-політичного конформізму вичерпала себе. Цілком природний конформізм до демократичної України як частини демократичної Європи не можна розглядати як колабораціонізм, оскільки несе гуманізм, а не антагоністичність. На часі актуалізація українцями своєї національної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Подзолкова Т. Ю. Актуальні проблеми здійснення наукових досліджень щодо використання профайлінга під час протидії злочинам в умовах воєнного часу. *Український дослідницький простір в умовах війни: адаптація й перезавантаження технічних і юридичних наук*. Харків – Рига, 2022. С.175–178.

Нікітіна Ірина Володимирівна,
практичний психолог-консультант,
керівник центру розвитку особистості «ПізнавайКА»,
студентка Мелітопольського державного
педагогічного університету імені Богдана Хмельницького;
науковий керівник: Шевченко Світлана Віталіївна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології Мелітопольського
державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ПІДЛІТКА

Сьогодні проблема розвитку емоційного інтелекту (EMOTIONAL QUALITY) знаходиться в центрі наукових дискусій. Специфіка сучасного стану наукових досліджень емоційного інтелекту обумовлена тим, що немає єдиної психологічної теорії та уявлень про емоційний інтелект.

Емоційний інтелект – сукупність ментальних здібностей до розуміння власних емоцій і емоцій інших людей.

Щодо можливості розвитку емоційного інтелекту в психології існують дві відмінних одна від іншої думки. Низка вчених (наприклад, Дж. Мейер) дотримуються позиції, що підвищити рівень EQ практично неможливо, оскільки це відносно стійка здатність. Водночас емоційні знання – вид інформації, якою емоційний інтелект оперує, порівняно легко формуються, в тому числі і в процесі навчання. Їх опоненти (зокрема, Д. Гоулман) вважають, що емоційний інтелект можна і потрібно розвивати. Одним з підтверджень цієї позиції є той факт, що нервові шляхи мозку продовжують розвиватися аж до середини людського життя. У зв'язку з цим стає можливим і емоційний розвиток, який виявляється у свідомому регулюванні емоцій [15].

На підставі аналізу науково-педагогічної літератури дійшли висновку, що розвиток емоційного інтелекту і пов'язаних з ним форми практичного та творчого інтелекту є актуальним питанням і все більше привертають до себе увагу науковців та дослідників. Проблема розвитку емоційного інтелекту вивчалася такими науковцями, як: Ч. Дарвін, З. Фрейд, Г. Гарднер, Д. Гоулман, Д. Майер, П. Саловей, Р. Карузо, Л. Фельдман Баррет, Т. Бредбері, І. Керолл, Р. Барон, П. Екмен та ін. На сьогодні

вивченням емоційного інтелекту займаються: Д. Люсін, Е. Носенко, Н. Коврига, О. Власова, С. Дерев'янка, М. Манойлова, Г. В. Юсупова, А. Петровська, Д. Дубравін та інші.

Важливість розвитку емоційного інтелекту визнається все більшою кількістю дослідників по всьому світі. Нині концепція емоційного інтелекту, згідно з положенням про Нову Українську школу, є вагомим аспектом під час освітнього процесу.

Розуміння власних емоцій є важливим аспектом у становленні особистості. Це дає можливість одночасно розвивати емоційну та мотиваційну сферу, формувати самопізнання. Наші емоції свідчать про те, що ми відчуваємо та в нас є потреби. Ми постійно відчуваємо ті чи інші емоції та почуття. І дуже важливим моментом є вміння дати їм реальну оцінку в тій чи іншій життєвій ситуації.

Питання розвитку емоційного інтелекту підлітків є недостатньо вивченим на сьогодні, але є пріоритетним при організації та реалізації освітнього процесу у цьому віковому періоді.

Немов Р. С. зазначив, що підлітковий вік – «це самий важкий і складний з усіх дитячих вікових груп, що являють собою період становлення особистості. Разом з тим – це самий відповідальний період, оскільки тут складаються основи моральності, формуються соціальні установки, ставлення до себе, до людей, суспільства, крім того, в цей час стабілізуються риси характеру та основні форми міжособистісного спілкування».

Оскільки підлітковий вік є періодом підвищеної емоційності, емоційні переживання підлітків характеризуються глибиною, мічністю, тривалістю, вони більш різноманітні за змістом і спрямованістю порівняно з молодшими школярами. Для повноцінного становлення особистості саме в підлітковому віці важливо розвивати емоційний інтелект.

Розвиток емоційного інтелекту в підлітковому віці є важливим з кількох причин: 1. Самоусвідомлення: емоційний інтелект допомагає підліткам розуміти свої власні емоції, ідентифікувати їх і навчитися керувати ними. Це дозволяє їм зрозуміти, як їх емоції впливають на їх поведінку і взаємодію з іншими. 2. Соціальні навички: емоційний інтелект допомагає підліткам розуміти емоції інших людей, що сприяє розвитку емпатії.

Підлітки, які розвивають свій емоційний інтелект, навчаються розуміти себе та свої внутрішні потреби, вміють ефективно проживати свої емоції, вміють впоратися зі стресом, розуміють почуття та емоції інших.

Тому вважаємо, що доцільно у шкільні навчальні програми, додати і програми з розвитку емоційного інтелекту. Однією з таких програм є авторська програма «Емоційний інтелект – шлях до успіху», яка пройшла апробацію з січня 2019 по травень 2020 н.р. у Криворізькій загальноосвітній школі І–ІІІ ст. № 90, Дніпропетровської області та у вересні – листопаді 2020 р. у Криворізькій загальноосвітній школі І–ІІІ ст. № 19, Дніпропетровської області.

Для виявлення рівня розвитку емоційного інтелекту було обрано комплекс діагностичних методик: 1. Методика Н. Холла; 2. Опитувальник емоційного інтелекту «ЕМІН» (Д. В. Люсіна); 3. Експрес EQ-тест «Школа EQ» Д. Дубравіна.

Під час двох етапів впровадження програми нами було проведено дослідження емоційного інтелекту та співставлено результати до та після впровадження програми. Отримані результати подано в таблиці та на рисунку.

Таблиця

**Результати дослідження емоційного інтелекту
за трьома методиками**

Рівень	Діагностичний етап		Контрольний етап	
	Кількість	Відсоток	Кількість	Відсоток
Високий	2	7 %	9	30 %
Середній	16	53 %	18	60 %
Низький	12	40 %	3	10 %

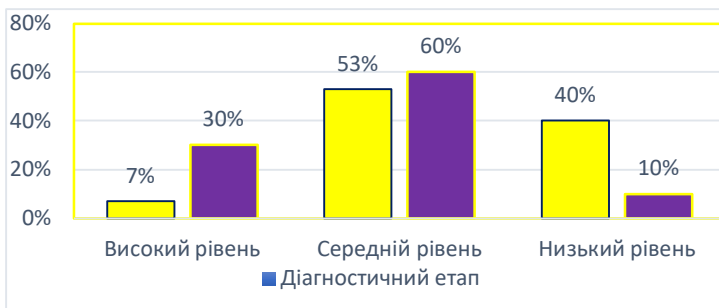

Рис. Результати дослідження емоційного інтелекту за трьома методиками

Отже, проаналізувавши отримані дані, можемо говорити про таке: збільшується високий рівень емоційного інтелекту, а саме 30 % після проведення занять, проти 7 % під час діагностичного етапу. Також несуттєво, але зростає середній рівень. Низький рівень емоційного інтелекту суттєво зменшився, а саме 10 проти 40 %, що говорить про позитивні зміни впровадження програми.

Питання розвитку емоційного інтелекту підлітків є пріоритетним під час організації та реалізації освітнього процесу у цьому віковому періоді. Адже підлітковий вік – це можливість для його розвитку та вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Власова О. І. Психологія соц. здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку. Київ, 2005. 308 с.
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків : Віват, 2018. 512 с.
3. Дубравін Ден. Психологія емоцій: відчуття під контролем. Київ, 2018. 256 с.
4. Дубравін Ден. Управління гнівом. Київ, 2019. 208 с.
5. Калошин В., Трокалюк О. Емоційний інтелект: сутність, необхідність, підхід до визначення. *Управління школою*. 2007. № 33. С. 2–17.
6. Кобринчук З. П. Розвиток емоційного інтелекту підлітків. *Психологічні науки "Young Scientist"*. 2018. Вип. № 4 (56).
7. Кондрашова Л. В. Гармонізація інтелектуального та емоційного факторів навчання у забезпеченні якісної освіти учнів. Кривий Ріг : КДПУ, 2008. 274 с.
8. Наукові записки. Випуск 121. *Серія: Педагогічні науки. Частина II*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 332 с.
9. Орел Е. Особливості інтелекту професійних програмістів. *Вісник МУ. Серія психологія*. 2007. № 2. С. 70–80.
10. Мірошник З. М. Особистість як об'єкт психологічного впливу. *II Всеукраїнська науково-практична конференція студентів і молодих учених* : зб. матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих учених. Кривий Ріг : ДВНЗ «КНУ», 2016. 164 с.
11. Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу : монографія. Кривий Ріг, 2014. 312 с.
12. Фельдман Б. Л. Як народжуються емоції. Харків, 2018. 480 с.
13. Чернобай І. В., Чаркіна О. А. Розвиток емоційного інтелекту як передумова формування особистості майбутнього. Особистість як об'єкт психологічного впливу / за ред. І. В. Чернобай. Кривий Ріг : Вид-во Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «КНУ», 2016. 164 с.

14. EQ презентації до занять. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1qN3fVPjKZqgs1kmrG2Cm1BGHpFr7lE_i?usp=sharing.

15. Лящ О. П. Детермінанти та можливості формування емоційно-го інтелекту особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/>.

Савченко Людмила Леонідівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради;

Карпенко Анастасія Олександрівна,

здобувачка освіти Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради;

Савченко Дарина Русланівна,

здобувачка освіти Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

СПРИЯТЛИВИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ КЛІМАТ ЯК ФАКТОР ЗГУРТОВАНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ ГРУПИ

Студентський колектив – офіційне об'єднання молоді для навчання в освітньому закладі. Така спільнота має власні завдання, що прямо не збігаються із завданнями кожного її члена. Ступінь згуртованості є показником психологічного клімату студентського колективу, який відображає ступінь задоволеності студентами наявних міжособистісних стосунків.

Розгляд проблеми згуртованості студентської групи органічно поєднаний із соціально-психологічною проблематикою освітнього процесу. Адже в цих рамках йдеться про утворення і розвиток у групі таких зв'язків, які дають змогу зовнішньо задану структуру перетворити на психологічну спільність людей, міцно згуртований організм, здатний високоефективно виконувати поставлені завдання щодо засвоєння майбутньої професії. Крім того, важливість та складність проблеми полягає в тому, що і теоретичні, і практичні аспекти групової згуртованості ми розглядаємо в рамках психології студентського колективу. Важ-

ливість проблеми, що вивчається, пояснюється також роллю, яку посідає на теперешньому етапі реформування освіти: необхідність високої психологічної згуртованості, злагодженості студентських груп, факультетів, ЗВО в цілому – як однієї з найважливіших передумов успішного навчання та виховання майбутніх спеціалістів для держави.

Групова згуртованість розглядається соціально-психологічною наукою як важлива характеристика міцності, єдності та стійкості міжособистісних взаємодій і взаємин у малій групі.

Процес гуртування малої групи становив об'єкт дослідження багатьох учених у царині психології. Узагальнюючи наукові праці, в яких розкрито передумови згуртованості колективу, варто виокремити кілька напрямків. Дослідження згуртованості як емоційно-комунікативної єдності групи проводили В. Зацепін, А. Леонавічус, Т. Ньюк, Л. Уманський та ін. Згуртованість як емоційно-ціннісна єдність групи вивчалась Є. Дубовською, Р. Кричевським, М. Обозовим, Л. Ханіним. Ціннісно-орієнтаційну єдність групи досліджували Т. Давидова, Р. Немов, А. Петровський, В. Шпалінський. Про згуртованість як передумову єдності поведінки засвідчили дослідження О. Гущина, Ю. Дубермана, Ю. Неймера. Предметно-ціннісну єдність згуртованої групи доводили Г. Андреева, О. Донцов, В. Утлик.

У своїх дослідженнях науковці неодноразово наголошували на важливості психологічного клімату як чинника, що позитивно (або негативно) впливає на процес формування особистісних якостей студента.

Під психологічним кліматом науковці В. Зинченко, Б. Мещерякова розуміють емоційно-психологічний настрій колективу, в якому на емоційному рівні відображаються особисті та ділові стосунки членів колективу з їх моральними нормами та інтересами.

За визначенням В. Утлик, психологічний клімат – це стиль, емоційне забарвлення спілкування та взаємодії людей, яке впливає на їхню спільну діяльність; це відносно стійкий емоційний настрій людей у колективі [4, с. 37]. Наведені визначення надають підстави до дослідження особливостей психологічного клімату академічної групи як одного з чинників виховання духовних цінностей особистості.

Групова згуртованість – характеристика групи, яку представники групової динаміки використовують для вираження ступеня прихильності до групи її членів. Американські дослідники соціальної психології (Р. Бейлс, Т. Ньюк, Г. Хоманс та ін.) вкладають у поняття «групова згуртованість» різний зміст: продуктивність, колективність у праці, кінцевий ефект дії сили, що утримує індивідів у групі, консенсус (згоду), атракцію (привабливість) та ін. [2, с. 141].

Конкретними показниками згуртованості вважають: рівень взаємної симпатії в міжособистісних стосунках – чим більше членів групи подобаються один одному, тим вищою є згуртованість групи; ступінь привабливості (корисності) групи для її членів – чим більше людей, для яких суб'єктивна цінність одержаних у групі переваг є вищою за значущість затрачених зусиль, тим більшою є привабливість групи, а значить, і її згуртованість.

Основоположники концепції групової згуртованості (К. Левін, Л. Фестінгер, Г. Хоманс та ін.) вважають її своєрідною рівнодією сил, які утримують людей у групі. Сили згуртування визначаються своєрідним балансом рівнів привабливості своєї та інших доступних для особистості груп.

Основними факторами згуртованості називають схожість загальних ціннісних орієнтацій членів групи, чіткість і визначеність групових цілей, демократичні стосунки з керівництвом, невеликий обсяг групи, її авторитет і престиж та ін. Вітчизняний психолог В. Шпалінський запропонував розглядати групову згуртованість як ціннісно-орієнтаційну єдність, а А. Петровський показником згуртованості вважав існування в групі явища колективістичної ідентифікації [2, с. 141].

Сприятливий психологічний клімат у групі переживається кожним студентом як стан задоволення стосунками з однокурсниками та викладачами. Це підвищує настрій, позитивно впливає на бажання вчитися і розвивати свої творчі навички. Водночас недостатньо згуртовану групу важко націлити на вирішення будь-якого завдання. Несприятливий клімат індивідуально переживається як незадоволення взаєминами в групі, умовами і змістом навчання. Це позначається на настрої людини, її відвідуванні занять загалом, байдужості щодо виховних заходів і громадської роботи.

Для покращення психологічного клімату академічної групи фахівці радять куратору та іншим викладачам ЗВО дотримуватись низки порад: невимушено розмовляти зі студентами про їх інтереси (як до, так і під час, і після занять); вітатися зі студентами як у навчальному закладі, так і за його межами; завжди звертатися до студентів за ім'ям; спілкуючись зі студентами, дивитися в очі; заохочувати ідеї, запропоновані студентами [3, с. 132].

Позитивний психологічний клімат має стати сприятливим підґрунтям формування згуртованості студентської групи. Цьому сприятимуть і різноманітні форми виховної роботи: лекції-дискусії, ділові ігри, тренінгова робота, створення та реалізацію творчих проєктів. На згуртованість студентського середовища та покращення психологічного клімату позитивно впливають такі різновиди діяльності: організація конференцій та круглих столів на морально-етичну тематику; участь у волонтерській діяльності; залучення до колективних творчих справ; спільний перегляд та обговорення шедеврів світового кіно; проведення днів самостійності та відповідальності. Позитивному психологічному клімату академічної групи, а відтак – формуванню згуртованості, сприятиме заохочення до парної та групової роботи: 1) рецензування літератури з морально-етичних проблем; 2) обмін власними міркуваннями щодо духовного самовиховання особистості; 3) робота у студентських гуртках гуманітарного спрямування; 4) обговорення проблем духовного змісту на форумах у режимі онлайн.

Так, у другій половині вересня за ініціативою психологічної служби Харківської гуманітарно-педагогічної академії відбувся тренінг «Згуртування студентського колективу», в якому взяли участь здобувачі освіти перших курсів. Мета заходу – досягти оптимального рівня психологічної сумісності колективу, згуртування групи і побудови ефективної командної взаємодії.

Учасники тренінгу ознайомилися з психологічними особливостями функціонування групи, процесом самопізнання, чинниками, що впливають на згуртування команди; оволоділи навичками аналізу індивідуальних і групових проблем, прийомами ефективної взаємодії, вмінням працювати в команді; навчилися знаходити подібності в учасників групи для покращення взаємодії між ними, усвідомлювати свою роль та функції в групі.

Тренінг сприяв розвитку комунікативної компетенції студентів, формуванню командного духу шляхом згуртування групи, розвитку відповідальності та внеску кожного учасника у вирішенні спільних завдань, усвідомленню себе частиною команди.

Дві години веселої, невимушеної і водночас ефективної роботи дали змогу кожному учаснику психологічного заходу повному подивитися на своїх одногрупників, знайти спільні риси, навчили молодь розуміти й поважати відмінності один одного.

Отже, процес згуртованості студентської групи постане як цілеспрямована діяльність, що вимагає від педагогічних працівників ЗВО створення відповідного психологічного клімату, здатного оптимізувати життя студентської спільноти, налаштувати на інтелектуальну працю та моральне вдосконалення, заохотити до товариських взаємин та суспільно значущої діяльності.

Список використаних джерел

1. Дунець Л. М. Психологія спілкування. Хмельницький, 2003. 142 с.
2. Психологічна енциклопедія: А – Я / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
3. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. Київ : НПУ, 2000. 210 с.
4. Утлик В. Є. Психологічний клімат студентської групи. *Інновації в освіті*. 2010. № 8. С. 32–42.

Скуловатова Олена Вікторівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології та здоров'я людини

Білоцерківського національного аграрного університету

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Ритм життя сучасного суспільства можна по праву назвати стресогенним, а в деяких випадках навіть екстремальним та критичним. Це обумовлюється багатьма факторами, серед яких ми можемо відзначити поточні соціально-економічні перетворення, політичну ситуацію, екологічний стан навколишнього середовища, а також щораз більший інформаційний вплив, все це починається на психологічному здоров'ї людини, адже змушує її реагувати та діяти в цих складних умовах.

Здатність особистості успішно долати несприятливі умови середовища, демонструючи високу стійкість до стресогенних факторів, отримала назву – життестійкість, і сьогодні її наявність як ніколи інакше є життєво важливою, навіть необхідною умовою виживання.

Мадді С. [3] розглядає життестійкість як переконання людини, які дозволяють їй залишатися активною і перешкоджають негативним наслідкам стресу, причому вони є більш важливим предиктором подолання, ніж оптимізм та релігійність.

У конструкті життестійкості він виділяє три ключових компонента (аттитюди) [2].

Залучення (commitment) – це переконаність у тому, що активна участь, включеність у реальну дійсність «дає максимальний шанс знайти щось варте й цікаве для особи». Людина з розвинутою залученістю отримує сили та мотивацію, щоб діяти, та задоволення від власної діяльності, реалізує себе, відчуває свою значущість, цінність. Протилежність залученості відчуження, відчуття себе «поза» життям.

Контроль (control) – це переконання в тому, що тільки боротьба як вибір власної стратегії діяльності може вплинути на реальний результат, на наслідки, хоч і немає гарантії успіху, та можливості власного впливу обмежені. Людина з сильно розвиненим компонентом контролю відчуває, що сама вибирає свою діяльність, свій шлях. Протилежність контролю – безпорадність, безсилля та зневіра у власні сили.

Прийняття ризику (challenge) – це переконаність у тому, що все, що відбувається, необхідне для розвитку, оскільки дає досвід. При цьому негативний досвід так само цінний, як і позитивний, оскільки дає можливість чомусь навчитися. Протилежність ухвалення ризику – невпевненість, відмова від нових можливостей на користь безпеки.

Чим більш виражені ці компоненти, тим нижче внутрішнє напруження у стресових ситуаціях. Це відбувається через механізм стійкого подолання (hardy coping) стресів та легшого їх сприйняття. Усі три компоненти доповнюють один одного і разом допомагають знижувати і легше переносити екзистенційну тривогу. Розвиток цих компонентів – основа позитивного світо-

відчуття, підвищення якості життя, розуміння перешкод як джерел додаткового зростання та розвитку.

Дослідження Флоріана В. та співавторів [3] показало, що включеність підвищує рівень розумового здоров'я, зменшує оцінку загрози та використання сфокусованих на емоціях копінг-стратегій, збільшуючи роль вторинної переоцінки подій. Своєю чергою, показник виразності контролю позитивно впливає на розумове здоров'я, спричиняє зниження оцінки загрози події, що сприяє переоцінці події та стимулює до використання копінг-стратегій, орієнтованих на вирішення проблем та пошук підтримки.

Важливо зауважити, що життєстійкість не так властивістю, як внутрішнім ресурсом (установкою), яку людина може осмислити і змінити, щоб підтримати своє фізичне, психічне та соціальне здоров'я. Тобто поступова зміна установок приводить до зміни стратегії реагування на стресові чинники.

Отже, життєстійкість можна вважати аналогом життєвої сили людини, яка відображає міру подолання нею певних життєвих обставин, самої себе, а також міру докладених зусиль, працюючи над собою і над обставинами свого життя. Важливо зазначити, що деякі люди, які зазнають змін у житті або перед травматичними подіями, не виявляють жодних психологічних порушень. Вони є добре пристосованими та психічно стійкими, незважаючи на величезний стрес або величезні труднощі. Такого стану можна досягти завдяки психологічному благополуччю та імунітету, які можуть бути підвищеними і збільшеними шляхом адаптації деяких психологічних стратегій.

Список використаних джерел

1. Florian V., Mikulincer M., Taubman O. Does hardiness contribute to mental health during a stressful reallife situation? *The roles of appraisal and coping. Journal of Personality and Social Psychology*. 2015. № 68 (4). P. 687–695.
2. Kobasa S. C. Stressful life events, personality, and health – inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2017. № 37 (1). P. 1–11.
3. Maddi S. R. On hardiness and other pathways to resilience. *American Psychology*. 2015. № 60 (3). P. 261–262.

Шарпова Юлія Володимирівна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ДО УМОВ ПОЛОНУ

У наш час проблема соціальної адаптації особистості до нових умов життєдіяльності містить у собі декілька аспектів, таких як пристосування до певних соціальних умов, відносин у суспільстві, вимог оточення, режиму та виду діяльності. Тому сьогодні особливо актуальним є пошук шляхів успішної адаптації особистості до певних змін соціальних умов, взаємодії особистості та нового середовища, резерву її діяльності і психологічного розвитку.

Потрапляння людини до полону – це важка психологічна травма, яка залишає свій вплив як під час перебування в полоні, так і після повернення з полону. Коли особистість потрапляє до умов полону, вона проходить процес адаптації не тільки до специфічних умов тримання, а й соціальної адаптації до оточення.

Особистість, яка потрапила в полон, можна вважати експертом у виживанні, тому що життя в полоні – це життя в негуманних, тісних, негігієнічних умовах, нестача харчування, води, сну, виснаженість, яка може бути в т. ч. наслідком тортур. Навіть, якщо особистість буде мати добру натренованість, фізичну витривалість і ментальну стабільність, неможливо повністю опанувати стійкість до тортур.

У наш теперішній нелегкий час усе більш актуальним стає питання про стадії військового полону та особливості їх впливу на адаптацію військовополонених до таких нових умов свого існування.

Праці таких дослідників, як В. Альпаков, В. Франкл, О. Хміляр, Ю. Ширококов підтверджують, що полон – це явище, в якому виявляються найскладніші стани для особистості в її житті. Великий страх військових щодо потрапляння в полон має підґрунтя, яке створюється історіями та свідченнями звільнених осіб про жорстокість та тортури і психологічні зміни, які вони понесли в полоні.

Адаптація військовополонених в умовах полону пов'язана з психологічним впливом у таких умовах та оточення, в якому опинилась особистість. Відповідність між рівнем соціальних потреб та їх задоволення, страх за своє життя та жахливі умови тримання визначає соціальну адаптацію військовополонених, пристосування до нових умов існування, неможливість задовільнити свої потреби, зміни поведінки, неприйняття норм нового соціального середовища. Соціальна адаптація – це здатність особистості справитись з новими умовами свого існування та вимогами такого середовища. У результаті такої адаптації формуються нові соціальні потреби, прагнення, спілкування та переконання [2, с. 72].

Адаптаційні можливості умов полону обмежені, тому такий перехід може призвести до дезадаптованої поведінки, емоційних та психічних розладів, які формуються внаслідок тортур та страху перед смертю. У процесі адаптації до умов полону можна виділити такі його стадії. Ширококов Ю. визначає п'ять стадій полону, які будемо розглядати нижче [6, с. 313–322].

Захоплення військовослужбовців у полон – це перша стадія полону. Саме на цій стадії військовослужбовець уперше переживає вітальну фазу полону. Серед причин захоплення в полон військовослужбовці, які пережили цю ситуацію, відмічали такі: внаслідок поранення або контузії, як результат майстерності та підготовки супротивника, наслідок відчаю та зневіри у свої власні сили в ситуації безвиході.

Саме на цій стадії військовополонені відчувають стан паніки, яка триває перші хвилини захоплення в полон. Захоплення зазвичай відбувається неочікувано, тому важко усвідомити, що саме відбувається. Військовополонені відчувають загрозу для життя і можуть виникати такі реакції, як бажання втекти. Організм намагається впоратися з шоком, тому виникає нестримне тремтіння всього тіла. В такому стані неможливо тверезо мислити.

Другою стадією полону є транспортування військовополоненого від місця захоплення до місця постійного утримання або допиту, яка також характеризується переживанням вітальних реакцій, бо саме в ході конвоювання військовополоненого можуть вбити з різних причин: тяжкий фізичний стан, спроба втечі, супротив тим, хто утримує, небезпека викриття тощо.

На цій стадії виникає невіра, яка може тривати від перших хвилин до декількох годин. У військовополонених виникають думки, що цього не може бути, або надія, що скоро їх врятують. Але тут треба пам'ятати, що полон може тривати довго і найважливіше – це зберігати надію, але бути готовим до затяжних випробувань. Якщо впоратись з таким стресом у перші хвилини або навіть години, це може надати додатковий внутрішній ресурс, який буде супроводжуватись думкою, що можна дихати, думати і є можливість перепочити.

Третя стадія військового полону – це перший допит. Саме під час допитів на полоненого здійснюється максимальний психологічний тиск, намагаються психологічно зламати та змусити повідомляти певну інформацію, схилити до співпраці та подальшої провокаційної діяльності. Така стадія теж має свої особливості [6, с. 313–322].

Стан першого шоку минув, але особистість знаходиться у стані мобілізації. І тут розпочинається період адаптації до нових умов. У військовополонених виникає підвищена пильність і тривога, надзвичайна обережність та увага до дрібних деталей. Він часто супроводжується лячною реакцією на шум або різкий рух, а також схильністю думати про найгірше.

У деяких військовополонених може виявлятися опір та поступливість. Поведінка в полоні сильно варіюється в різних індивідів: деякі опираються будь-яким спробам примусу, інші ж не можуть впоратися навіть з порівняно незначним тиском. Але навіть у таких умовах треба пам'ятати, що найважливішим завданням є вижити, тому навіть за таких умов необхідно приймати внутрішні рішення [2, с. 89].

Четвертою стадією полону є адаптація. Стадія адаптації має свої характерні особливості: для запобігання порушень дисципліни, бунтів та втеч адміністрації таборів застосовують різні заходи та впливи. Наприклад: тих, хто демонструє мужність, утримують у приміщеннях камерного типу поодиноці, офіцерів відокремлюють від солдат. Обов'язковою умовою утримання є господарські роботи, такі як прибирання вулиць, розбирання завалів, збирання гільз та інших предметів. Усі ці особливості призводили до того, що військовополонені від терпимості до нових цінностей і зразків поведінки переходили до прийняття

нових цінностей і норм табірною середовища, для них був характерний внутрішній конфлікт, коли зовнішня поведінка не відповідає внутрішнім переконанням військовослужбовця.

Саме на цій стадії виникає депресія і відчай від втрати свободи, присутня нудьга, ізоляція, жорстоке поводження та відсутність контакту із зовнішнім світом. Зазвичай це викликає депресію та пасивність навіть у найвитриваліших людей.

Останнім етапом адаптації є поступове прийняття, яке може тривати від одного місяця до декількох років. Люди, які провели багато часу в полоні, зазвичай мають доволі ефективні навички опанування страху і віднаходять ефективні моделі поведінки. На такому періоді вже приймається рішення отримати певний контроль над своїм життям і конструктивно використати свій час та обмежені ресурси, але, на жаль, цей період не досягається багатьма полоненими через порівняно короткі періоди перебування в полоні.

П'ята стадія – повернення з полону, тобто отримання військовослужбовцем повідомлення про його обмін та подальше пересування. Але, хоч особистість і розуміє, що скоро цей жах може скінчитись, виникають певні суперечності між минулим та майбутнім.

Процес адаптації колишніх полонених до життя на свободі потребує відновлення фізичного та психічного здоров'я. Зміна зовнішніх умов існування військовослужбовця ініціює початок процесу поступового витіснення або заміни старих звичок на нові, зокрема відбувається їх витіснення зі свідомості людини. Водночас із звільненням від старих звичок відбувається спад психічного напруження, в якому полонені перебували більшість часу [5, с. 128–135].

Дослідники поведінки військовополонених дають змогу виокремити особливі психічні реакції, які умовно поділяються на три фази: шок потрапляння в полон, зміни характеру від тривалого перебування в полоні і фаза звільнення з полону. Своєю чергою, перебування в полоні поділяється також на три складові: вітальна реакція, адаптація, апатія [1, с. 14–22].

Хміляр О. зазначає, що полонені знаходяться в постійному стані очікування невідомого майбутнього. Тому з'являється так звана «ілюзія порятунку», що все коли-небудь добре закінчиться. Але згодом в особистості виникає некерована реакція протек-

сту. В багатьох випадках військовополонені поводять себе ірраціонально: вдаються до втечі або намагаються вихопити зброю у противника.

Франкл В. зазначав, що під час смертельної небезпеки в полонених можуть виникати психічні реакції, такі як «зловісне почуття гумору» та «холодна цікавість». Вони виникають як відповідна реакція психіки людини на несумірний жах, якого вона до цього ніколи не відчувала. Саме тому під час затримання важливо не втрачати самоволодіння [3, с. 212].

Необхідність організації спеціальної психологічної підготовки військових на випадок полону та перебування в ньому виправдана тим, що певна поведінка полоненого може йому або допомогти, або ускладнити умови знаходження в полоні. Під час психологічної підготовки до можливої ситуації полону слід ознайомити військових з цими методами та їх метою, а в окремих підрозділах навіть організувати тренування, під час яких військові потраплятимуть у деякі з подібних ситуацій, але при цьому слід мати на увазі ризик отримання психічної травми. Тому такі вправи роблять лише з військовими, які виявили добровільну готовність на участь, за умов попередньої психологічної оцінки їх психофізичних особливостей. Протягом спеціальної психологічної підготовки до ситуації полону військові опановують також деякі практичні навички саморегуляції психофізичного стану, на кшталт дихальних вправ, вправ з креативної візуалізації та ізометричних вправ. Цінність цих технік ґрунтується на припущенні, що зниження шкідливого впливу стресу можна забезпечити не лише нейтралізацією чинників стресу (в неволі це практично не можливо), а й полегшенням емоційних реакцій на стрес. У будь-якому випадку ці техніки довели свою ефективність у покращенні окремих періодів життя в полоні. Психологічні дослідження показали, що окремі риси особистості можуть полегшити перебування в полоні, що слід враховувати при психологічному відборі кандидатів у спецпідрозділи та інші види діяльності з високим ступенем можливості опинитися в полоні.

Тверді переконання, оптимізм, віра та пошук сенсу життя також допомагають витримати полон. Психологічна підготовка має охоплювати основні знання про загрози, з якими можуть

зіткнутися полонені після звільнення. По-перше, саме звільнення – це доволі стресова подія, і під час неї слід зберігати спокій, який ще залишився в полоненого. По-друге, необхідно забезпечити певний період оздоровлення та реабілітації звільнених військових перед їх поверненням у зону бойових дій [4, с. 86].

Таким чином, можна зробити висновок, що військовополоненим, які потрапили до полону, необхідно бути спокійними і не показувати свій страх, не чинити опір і не намагатися вступати з ворогом у бесіду, не порушувати встановлених правил, щоб не спровокувати погіршення умов. Крім того, варто налаштуватися психологічно, що з полону не звільнять миттєво, але пам'ятати, що звільнять обов'язково.

Список використаних джерел

1. Апальков В. В. Психологія поведінки військовослужбовця в умовах полону. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. Вип. 2 (55). С. 14–22.

2. Кокун О. М. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій : методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.

3. Савінцев В. І. Військова психологія та педагогіка: інноваційний підхід : підручник : у 2-х ч. Ч. 1. Київ : НУОУ, 2012. 412 с.

4. Комар З. Психологічна стійкість воїна : підручник для військових психологів. Київ : Stabilization Support Services, 2017. 184 с.

5. Хміляр О. Ф. Психологія життя військовослужбовця після полону. *Психологія особистості*. 2022. Вип. 38. С. 128–135.

6. Широбоков Ю. М. Стадії військового полону та особливості їх впливу на психіку військовослужбовців. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2016. Вип. 20. С. 313–322.

СЕКЦІЯ 4

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Андрущенко Тетяна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
Пенітенціарної академії України

ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ СІМЕЙНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ

З моменту ухвалення Сімейного кодексу в 2002 році підхід до розмежування сімейно-правових договорів не зазнав суттєвих змін. Але враховуючи, що на сьогодні в сімейному праві з'явилися нові договірні конструкції, розширилась договірна свобода сторін договору, то постало питання щодо розробки сучасної теоретичної концепції сімейного договору, які мають спрямовуватись не тільки на визначення його поняття, ознак та юридичної конструкції, а й визначення єдиного підходу до їх класифікації. Таке питання стає ще більш актуальним в умовах можливої декодифікації сімейного та рекодифікації цивільного законодавства, оскільки є група договорів, які складно віднести до цивільних, але водночас предметом їх регулювання не є сімейні відносини.

Отже, відповідно до традиційної цивільно-правової класифікації сімейно-правові договори можна поділити за такими критеріями:

1. Залежно від моменту виникнення прав і обов'язків у сторін договору розрізняють договори консенсуальні і реальні. Консенсуальний договір трактується як такий, що вважається укладеним (набуває чинності) з моменту досягнення згоди сторін з усіх його істотних умов у формі, передбаченій законом. Відповідно, реальним є договір, для визнання якого укладеним, крім погодження сторонами істотних умов договору, необхідно вчинити певну дію (наприклад, передати майно) [1, с. 169]. Водночас дихотомія розподілу договорів на консенсуальні та реальні, саме в сімейному праві, не має практичного і наукового значення, адже враховуючи юридичну природу сімейно-правових договорів, всі вони є консенсуальними. Доказом цього є закріп-

лене в ч. 3 статті 640 ЦКУ імперативне правило, згідно з яким договори, для яких передбачена нотаріальна форма будуть вважатися укладеним з дня нотаріального посвідчення (точніше, з моменту його посвідчення). Хоча й це правило не можна вважати універсальним, адже для деяких сімейно-правових договорів необхідним є настанням певної обставини. Сергій Вавженчук зазначає, що консенсуальні договори починають діяти не тільки з моменту визнання їх вчиненими, а й може бути приурочений до визначеної дати або пов'язуватиметься з іншою обставиною [2, с. 12]. Така особливість, з огляду на момент настання якого договір вважається укладеним, має практичне значення для шлюбного договору, оскільки він набуває юридичної сили з дня реєстрації шлюбу в органах РАГСУ. Отже, за загальним правилом, сімейно-правові договори будуть завжди консенсуальними, якщо інше прямо не передбачено в сімейному законодавстві. Тому можна стверджувати, що в доктрині сімейного права сформулась свого роду «презумція консенсуальності» сімейно-правових договорів.

2. Залежно від характеру розподілу прав і обов'язків між учасниками угоди сімейно-правові договори поділяються на двосторонні та багатосторонні. Класичним прикладом двостороннього сімейно-правового договору є шлюбний договір, який передбачає взаємні права та обов'язки подружжя або ж передшлюбні договори (договір про заручини), більшість аліментних договорів. Яскравим прикладом багатостороннього сімейно-правового договору є договір сурогатного материнства, в якому сторонами є не тільки біологічні батьки та сурогатна мати, а й медичний заклад, який надає послуги щодо використання репродуктивних технологій.

Слід зазначити, що такий критерій розподілу з огляду на кількість сторін не має особливого наукового значення для матеріального права, оскільки з аналізу норми сімейного законодавства можемо визначити кількість сторін договору, їх права та обов'язки. Водночас визначення кількості сторін договору набуває своєї повноти та вагомості для нотаріусів у разі укладення нотаріального посвідчення та виконання сімейно-правових договорів.

3. За ступенем юридичної завершеності можна виокремити договори остаточні та попередні. Відповідно до статті 635 ЦКУ

попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (в певний термін) укласти договір у майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором. У Сімейному кодексі відсутня диференціація договорів на попередні та остаточні і, враховуючи юридичну природу сімейно-правових договорів, такий підхід є цілком виправданим та зрозумілим, оскільки мотивом та метою укладення сімейно-правових догорів не є отримання прибутку. Але враховуючи майновий еквівалент у деяких видах сімейно-правових договорів, слід зазначити, що інтереси сторони таких договорів мають бути захищені. Тому вважаємо, що укладення попередніх договорів має бути виключно правом особи, інакше це буде виявом порушення свободи договору.

4. За змістом діяльності, що ними регулюється, цивільно-правові договори поділяють на майнові та організаційні.

Майновими є договори спрямовані на регулювання діяльності осіб щодо певного майнового блага [3]. Їх відмінною рисою є спрямованість на отримання майна або блага, що досягається виконанням зобов'язання. Специфікою організаційних договорів є те, що вони призначені створити передумови, передбачити можливості для подальшої підприємницької або іншої діяльності. Сімейно-правові договори, своєю чергою, не підлягають подібному розмежуванню, оскільки метою їх укладення не може бути отримання прибутку, бо це суперечить їх юридичній природі.

5. З урахуванням наявності або відсутності еквівалентності відносин договори поділяються на оплатні і безоплатні.

Дійсно однією з основних функцій сімейно-правових договорів буде захист майнових прав та інтересів його сторін. Водночас майновий елемент передбачає скоріше свого роду компенсацію, аніж отримання прибутку. Розглянемо на прикладі шлюбного договору. Майбутнє подружжя, укладаючи шлюбний договір та визначаючи режим користування спільним майном, розподіл майна, визначення права на утримання тощо, має на меті забезпечення дотримання майнових інтересів та прав у випадку розірвання шлюбу. Інший приклад, договори про заручини. Майбутнє подружжя та їх батьки, готуючись до весілля, мають певні майнові витрати на його організацію, тому коли перші передумують, з тих чи інших причин, то постає питання, хто

компенсує майнові витрати за «свято, що не відбулося». Цікавим з цієї точки зору буде договір сурогатного материнства. Чинне сімейне законодавство не передбачає укладення договору щодо надання послуг сурогатної матері, але й не забороняє. Якщо проаналізувати міжнародне законодавство в частині укладення договорів, що передбачають надання послуг сурогатної матері, то можна зробити висновок, що в більшості країн такий договір є безоплатним і має благодійну мету, інакше такий договір буде вважатись недійсним [4, с. 103]. У таких договорах може бути передбачена тільки майнова компенсація витрат сурогатної матері на медичні послуги, ліки, вітаміни, здорове харчування, проживання тощо, але аж ніяк не отримання прибутку.

6. Залежно від значення договору для задоволення певних (приватних або суспільних) інтересів розрізняють звичайні (приватноправові) договори і договори публічні.

До публічних договорів належать договори, укладені комерційною організацією з метою встановити її обов'язки щодо продажу товарів, виконання робіт і надання послуг, які такі організації за характером своєї діяльності мають здійснювати щодо кожного, хто до них звернеться. Своєю чергою, правова сутність приватноправових договорів є прямо протилежною публічним договорам, що становлять основу не тільки цивільного права, а й сімейного. Отже, значення та місце договорів у сімейному праві складно переоцінити, оскільки останні, не маючи явних ознак публічності, попереджують свавільне втручання в особисте та сімейне життя особи. Гарантом дотримання принципу недопустимості втручання в особисте та сімейне життя особи є стаття 32 Конституції України. Роз'яснення якої надається в рішенні Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012: «право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних та фізичних осіб» [5]. Конституційний суд виходить з того, що неможливо визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сферах особистого та сімейного життя, оскільки є частиною природних прав людини, які не є вичерпними. Відповідно саме сімейно-правовий до-

говір являє собою ефективний інструмент, що надає змогу повною мірою «реалізувати особисті та сімейні права в різноманітних і динамічних відносинах майнового та немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях тощо» [5].

Отже, на сьогодні в сімейному законодавстві відсутня єдина класифікація сімейно-правових договорів, водночас у доктрині сімейного права існує декілька підходів до розмежування сімейно-правових договорів, що свідчить про широку різноманітність та праворегулювальний потенціал цих договірних конструкцій.

Список використаних джерел

1. Яворська О. С. Реальні договори в цивільному праві України. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.]. Одеса : Юрид. л-ра, 2013. Вип. 70. С. 169–175.

2. Вавженук С. До питання класифікації договорів на консенсуальні та реальні договори. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 10. С. 11–15.

3. Суханов Е. А. Цивільне право : у 4-х т. Том 3: Зобов'язальне право : підручник. 3-тє вид., переробл. і доповн. Волтерс Клувер. URL: 2008/<http://ibib.ltd.ua/grajdanskoe-pravo-tom-obyazatelstvennoe-pravo2008.html>(дата зверення: 06.10.2023).

4. Оніщенко О. В. Сурогатне материнство в Україні та за кордоном: порівняльно-правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2015. № 3 (36). С. 102–108.

5. Рішення КСУ від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12> (дата зверення: 06.10.2023).

Баулін Олег Вячеславович,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу наукової та нормативно-методичної діяльності
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ, УВ'ЯЗНЕНИХ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Частина 1 ст. 8 Закону України «Про попереднє ув'язнення» встановлює, що взятих під варту осіб тримають у маломісних або загальних камерах, але й передбачає можливість їх (крім неповнолітніх) тримання в одиночних камерах, яке може

застосовуватися як виняток, з метою збереження таємниці досудового розслідування, захисту ув'язнених від можливих посягань на їх життя, запобігання вчиненню ними нового кримінального правопорушення, забезпечення національної чи громадської безпеки, чи за наявності на те медичних підстав за відповідним рішенням слідчого, який здійснює досудове розслідування, чи начальника слідчого ізолятора (далі – СІЗО), погодженим з прокурором.

Зазначені положення дублює п. 10 гл. 1 розділу III Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, в якому ще конкретизується, що тримання в одиночних камерах ув'язнених оформлюється постановою про переведення ув'язненого до одиночної камери (додаток 9), підписаною начальником СІЗО. Реквізити бланку цієї постанови передбачають виклад відомостей про дату її складання начальником СІЗО; обставини, що дають підстави для тримання особи в одиночній камері; дату отримання санкції прокурора; час поміщення особи у одиночну камеру та звільнення з неї; результати обшуку ув'язненого, що здійснюється черговим інспектором й засвідчується його підписами.

При цьому у формі бланку цієї постанови відсутні реквізити щодо ознайомлення з її змістом самої особи, яка поміщується в одиночну камеру. А про це слід було б зазначити. Відсутність у формі відомчого бланку місця для даних про те, що ув'язнений ознайомився зі змістом такої постанови (особисто або через її оголошення йому), справляє враження про ігнорування права людини на повагу до її людської гідності як усвідомленої власної цінності в соціумі. Це право забезпечує соціальне буття людини. Воно є у кожного й піднесене в Україні до найвищих соціальних цінностей (ст.ст. 3, 28 Конституції України).

Порядок застосування ізоляційних запобіжних заходів і здійснення прокурорського нагляду та судового контролю за триманням під вартою під час досудового розслідування врегульовано у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК). Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 7 КПК повага до гідності особи є однією із засад кримінального провадження. Стаття 11 КПК прямо встановлює: під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності

особи; забороняється поведження, що принижує людську гідність особи; останній надається право захищати свою гідність усіма незабороненими законом засобами.

Правовий механізм реалізації цієї засади в Україні є недосконалим, бо він був започаткованим ще за радянської системи кримінальної юстиції, в правовій доктрині якої судового контролю на стадії попереднього розслідування не існувало, а постава прокурора або його санкція на постанові слідчого про взяття особи під варту не підлягала оскарженню до суду. На сьогодні процесуальні засоби забезпечення поваги до людської гідності зосереджені в правовому інституті слідчих (розшукових) дій та доказовому праві. Міжнародні стандарти такого механізму передбачають більший спектр гарантій, до яких включають можливості правових інститутів оскарження та судового контролю.

Останні властиві й нашій правовій системі. В Україні кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 2 ст. 55 Конституції України). Для здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні діють слідчі судді (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК). Ці положення мають слугувати вдосконаленню системи гарантій прав ув'язненої особи, яка переводиться до одиночної камери.

Зрозуміло, що особа частіше знає, у зв'язку з чим і на яких підставах її переводять до одиночної камери. Проте на практиці були випадки, коли підозрюваних поміщали до таких камер, іноді на досить значний строк (у межах строку тримання під вартою за ухвалою слідчого судді) лише за формально складеної й недостатньо обґрунтованої та вмотивованої постанови слідчого чи прокурора. До того ж без своєчасного ознайомлення із відповідними документами як самих підозрюваних, так і їх захисників.

Робиться це для створення психологічного тиску, який може вплинути на підозрюваного й змусити його давати необхідні слідчому показання, для визнання ним вини і погодження на запропоновані стороною обвинувачення умови відповідної угоди, викриття співучасників злочину або місць знаходження речових доказів тощо. Особливо болючою ця ситуація виглядає

через неможливість оскарження цього рішення, оскільки у ч. 1 ст. 303 КПК, в якій перелічені рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, що можуть бути оскаржені на досудовому розслідуванні, про постанови про поміщення чи переведення ув'язненого до одиночної камери не згадується.

Таким чином, скарги на такі важливі для прав людини рішення можуть стати предметом розгляду лише під час підготовчого провадження у суді (ч. 2 ст. 303 КПК). Але на той час питання часто втрачає свою актуальність.

Що стосується судового контролю за дотриманням законності під час ухвалення рішень про поміщення, переведення ув'язненого підозрюваного до одиночної камери та захисті його прав під час утримання в одиночній камері, то в ст. 206 КПК визначені загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини. Згідно із ч. 1 цієї статті кожен слідчий суддя, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи. Проте у цій статті КПК ситуації, пов'язані з утриманням особи в одиночній камері, не передбачені. Тому вона не може розглядатися ефективним засобом захисту прав осіб, які утримуються в одиночних камерах під час досудового розслідування.

Про одиночні камери у КПК згадується лише у двох статтях розділу, присвяченому виконанню рішень суду. Зокрема, застосування заходу стягнення до осіб, позбавлених волі, у виді переведення засудженого до приміщення камерного типу (одиночної камери) належить до питань, що вирішуються судом під час виконання вироків (п. 13-2 ч. 1 ст. 537 КПК). Порядок вирішення цього питання, як і питання про примусове годування засудженого, передбачає розгляд у судовому засіданні суддею одноособово відповідного клопотання (подання) органу або установи виконання покарань протягом 24 годин з моменту надходження до суду за участю заінтересованих осіб та інших визначених у законі суб'єктів (ч. 4, ч. 5 ст. 539 КПК). Порівняльний аналіз наведених положень КПК дає підстави для висновку, що в Україні засуджена до позбавлення волі особа при переведенні її під час відбування покарання до одиночної камери має значно більше гарантій

для захисту своїх прав та інтересів, ніж особа, яка підозрюється у вчиненні злочину. Це алогічно в силу презумпції невинуватості й тому є неприпустимим у демократичній та правовій державі.

Як відомо, утримання в одиночних камерах шкідливе для здоров'я людини, тривале утримання особи в повній ізоляції вважається жорстоким поведженням з нею і дорівнюється до катування [1]. Європейський комітет із запобігання катуванням невіпадково встановив такі гарантії щодо ізоляції осіб, які зафіксовані у його звітах щодо Данії (1991 р., § 29; 1997; 2001); Норвегії (1994; 1996; 2006); Швеції (1995, §§ 19–27): одиночне ув'язнення під час досудового слідства має застосовуватися лише в особливих випадках, бути суворо в межах обсягу провадження і пропорційне потребам розслідування; обмеження має санкціонувати суд; ув'язнені повинні мати ефективне право на апеляцію, доступ до лікаря, письмовий звіт якого повинен подаватися до компетентних органів влади, їм повинні надаватися, крім прогулянок, змістовні заняття і забезпечено належне людське спілкування [2]. І можна цілком підтримати позицію, що одиночне ув'язнення має застосовуватися в рідкісних випадках, коли в конкретному провадженні є прямі докази того, що існує серйозний ризик для здійснення правосуддя, якщо підозрюваний буде вступати в контакт з іншими ув'язненими, а рішення про це повинно ухвалюватися у відкритому судовому засіданні, на підставі як можна більш повного його обґрунтування, з наданням можливості як для його оскарження, так і обов'язкового перегляду судом через короткі проміжки часу, щоб переконатися, що одиночне ув'язнення все ще є необхідним [3].

Таким чином, в Україні для приведення порядку поміщення ув'язнених підозрюваних до одиночних камер у відповідність до міжнародних стандартів необхідно доповнити чинний КПК такою статтею: «Стаття 206-2. Ухвала слідчого судді, суду про переведення підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, до одиночної камери», в якій визначити відповідні підстави і порядок, строки тощо, й одночасно доповнити назвою такої ухвали наведений у ст. 309 КПК перелік ухвал слідчого судді, що можуть бути оскаржені під час досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. The Istanbul statement on the use and effects of solitary confinement Adopted on 9. December 2007 at the International Psychological Trauma Symposium, Istanbul. URL: https://www.solitaryconfinement.org/_files/ugd/f33fff_74566ecc98974f8598_ca852e854a50cd.pdf.

2. Reports, particularly report re Denmark (1991 §29; 1997; 2001); Norway (1994; 1996; 2006); Sweden (1995 §19-27). European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). URL: <http://www.cpt.coe.int/>.

3. A sourcebook on solitary confinement. Sharon Shalev. Mannheim Centre for Criminology. School of Economics and Political Science. London, 2008. URL: https://www.solitaryconfinement.org/_files/ugd/f33fff_18782e47330740b28985c5fe33c92378.pdf?index=true.

Денисенко Катерина Вікторівна,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри адміністративного, цивільного
та господарського права і процесу
Пенітенціарної академії України;

Борко Ірина Сергіївна,

курсантка 147-ї навчальної групи
Пенітенціарної академії України

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Ефективне забезпечення та реалізація прав людини є головним обов'язком кожної цивілізованої, правової та демократичної держави, яка створює на виконання цього завдання низку організаційних інституцій та правових засад. Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

У цьому аспекті важливе місце в системі національних інституцій забезпечення прав людини відіграє Офіс Омбудсмена

або ж за офіційною назвою – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений).

Ця посада була закріплена в Конституції України ще в 1996 році, де визначалось право людини на звернення за захистом до Уповноваженого (стаття 55), водночас профільний Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» набув чинності лише в 1998 році.

На сучасному етапі державотворення омбудсмен – це вартувий верховенства права, законності та захисту й утвердження прав людини і громадянина, зокрема уразливих категорій населення, таких як: особи з інвалідністю, засуджені та в'язні в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, діти, позбавлені батьківського піклування, особи похилого віку, які перебувають у закладах інтернатного типу й інші. Однак, незважаючи на таку вкрай важливу місію, посада Уповноваженого постала в багатьох скандальних епізодах, які впливають на репутації Офісу Омбудсмена та нашої держави.

У 2022 році, під час дії режиму воєнного стану, посаду Уповноваженого обіймала Людмила Денисова, звільнення якої викликало хвилю сенсаційних публікацій у засобах масової інформації та негативної реакції, зокрема в Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН).

Моніторингова місія ООН з прав людини заявляє, що звільнення Уповноваженої Верховної Ради України з прав людини Людмили Денисової суперечить міжнародним стандартам і підриває незалежність цієї важливої правозахисної інституції в Україні. «Ми вважаємо, що зараз, як ніколи, для України важливо мати незалежну та сильну інституцію, яка зможе неупереджено розслідувати порушення прав людини та підтримувати потерпілих у пошуку справедливості та відшкодування шкоди. Міжнародні стандарти вимагають, щоб законодавство, яке регулює такі інституції, містило незалежний та об'єктивний процес звільнення з чітко визначеними підставами» [2].

Також українські правозахисники зазначають, що звільнення омбудсмен є грубим порушенням норм вітчизняного законодавства. Одна з найавторитетніших громадських організацій з аналізу та моніторингу роботи парламенту «Опора» у своєму аналізі пояснила, чому такий крок парламенту порушує законо-

давство. Експерти вказують, що відповідно до частини 1 статті 10 Закону «Про правовий режим воєнного стану», у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента, Верховної Ради, Кабміну, Нацбанку і Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Так само стаття 4 Закону «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» передбачає, що його повноваження не можуть бути припинені в період дії воєнного стану [3].

Крім вищезазначеного, на просторах інтернету можна знайти і іншу інформацію, що пов'язана з посадою Уповноваженого, а саме те, що начебто всі омбудсмени України постійно пов'язані з тими чи іншими політичними представниками, що своєю чергою, також є порушенням засад незалежності Уповноваженого.

Загалом головна думка всіх журналістських статей у цьому питанні полягає в тому, що висловлення недовіри до омбудсмена в умовах воєнного стану є незаконним, а кандидатів на посаду Уповноваженого Верховної Ради України обирає з власних політичних мотивів.

Поряд з цим, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» статті 12, частини 4 абзац 2, у період дії воєнного стану Верховна Рада України може ухвалити рішення про звільнення посадової особи з посади, призначення на яку та звільнення з якої віднесено до повноважень Верховної Ради України, крім підстав, передбачених спеціальними законами, також у разі висловлення недовіри такій посадовій особі (за винятком посадових осіб, призначення на посади та звільнення з посад яких здійснюється Верховною Радою України за поданням Президента України або Кабінету Міністрів України) [4].

Ми вважаємо, що в час, коли Україна виборює право на державність, розробляти великі бюрократичні процедури звільнення посадових осіб є, як мінімум, нелогічним, водночас і запобігти свавілля з боку Верховної Ради України потрібно, в тому числі, в питаннях щодо Уповноваженого. А тому ми пропонуємо внести зміни до статті 10, доповнити статтю 12 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та статтю 9 «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», нормами в яких буде передбачено, що висловлення недовіри до Уповно-

важеного з боку Верховної Ради України під час дії воєнного стану можливе лише за проведення спеціальної перевірки органами прокуратури (які зможуть встановити факти колабораціонізму чи інших порушень законодавства) та незалежних правозахисників (які забезпечать аполітичність цього рішення) строком не більше двох місяців.

Крім цього, з метою уникнення політизованого відбору кандидатів на посаду Уповноваженого, ми пропонуємо закріпити в статті 5 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» обов'язок залучення до процедури відбору кандидатів на посаду Уповноваженого незалежних правозахисників.

Для реалізації вищезазначеного необхідним є подання пропозицій до Комітету з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнародних відносин Верховної Ради України щодо доповнення процедури висловлення недовіри Уповноваженому в період дії воєнного стану та закріпленні обов'язкової участі незалежних правозахисників у процедурі відбору кандидатів на посаду Уповноваженого.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.10.2023).

2. Процес звільнення Денисової підриває незалежність інституції омбудсмена – Моніторингова місія ООН: вебсайт Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-prozvilnennyadenisovoyi/31877500.html> (дата звернення: 13.10.2023).

3. Денисову звільнили з посади омбудсмена. За що і чи це законно: вебсайт BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-61644136> (дата звернення: 13.10.2023).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. №389-VIII. Дата оновлення: 12.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n88> (дата звернення: 13.10.2023).

Коба Марія Миколаївна,
доктор філософії в галузі права, доцент,
старший викладач кафедри правового
забезпечення діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України;
Лосюк Тарас Тарасович,
курсант факультету забезпечення діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України

РОЛЬ ОМБУДСМАНА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І МИРНИХ ЖИТЕЛІВ

У період конфліктів і криз захист прав людини та верховенство права стають дедалі важливішими. Нещодавні події в Україні та Ізраїлі, а саме війна в Україні та напад ХАМАС на Ізраїль, яскраво проілюстрували сувору реальність того, що права та безпека жінок, дітей, людей похилого віку – усього цивільного населення та й військовослужбовців зокрема, є під серйозною загрозою. Ці трагічні події слугують болісним нагадуванням про те, що в хаосі збройних конфліктів часто нехтують фундаментальними принципами людяності.

Необхідно визнати, що захист прав людини та верховенство права повинні активно підтримуватися, навіть у найскладніших обставинах. Виникає запитання: що можна зробити, щоб природні права людей не були порушені та не зазнавали утисків під час війни (воєнних конфліктів, збройної агресії тощо)?

Відповідь лежить, зокрема, в діяльності інституту Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Омбудсман, як незалежна та неупереджена посадова особа, виступає охоронцем прав людини, посередником у суперечках, що виникають в особи з державою (її посадовими особами) та сприяє підзвітності уряду.

Міжнародна асоціація юристів визначає діяльність Уповноваженого як службу, передбачену Конституцією або актом законодавчого органу чи парламенту і очолювану незалежним високопосадовцем, відповідальним перед законодавчим органом чи парламентом, що збирає скарги скривджених осіб на урядові відомства, посадовців і співробітників або діє ініціативно і має

повноваження розслідувати, рекомендувати виправні дії та подавати звіти [1, с. 2].

Український омбудсман наділений широкою юрисдикцією, оскільки має право приймати звернення громадян і реагувати на порушення їхніх прав і свобод з боку будь-яких органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, їх посадових та службових осіб. Найбільш ефективним та дієвим способом реагування Уповноваженого на звернення є відкриття провадження у справі, завдяки якому з'ясується: чи мало місце порушення прав людини в кожному конкретному випадку, який державний орган, службова або посадова особа має нести відповідальність за порушені права, а також яких заходів необхідно вжити для відновлення порушених прав. В інших випадках український омбудсман може роз'яснити заходи, що їх має право вжити заявник, або ж направити звернення за належністю в орган, до компетенції якого належить розгляд справи, та проконтролювати розгляд цього звернення [2, с. 19].

Метою парламентського контролю, який здійснює Уповноважений, є:

- захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України;

- додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина суб'єктами, зазначеними у статті 2 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»;

- запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню;

- сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність з Конституцією України, міжнародними стандартами у цій галузі;

- поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина;

- запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод;

- сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу [3].

Діяльність Уповноваженого – це спосіб забезпечення державної уваги до прав, свобод та обов'язків конкретної особи, авторитет правового судження, інструмент підвищення авторитету прав у свідомості суспільства. Але діяльність Уповноваженого жодною мірою не може замінити традиційні інститути захисту прав людини (суди, прокуратуру), його роль – доповнити наявні механізми позасудового захисту [4, с. 138].

Роль і функції Уповноваженого з прав людини в Україні під час війни виходять за межі звичайного правового нагляду. Вони втілюють відданість забезпеченню основних прав і свобод як військовослужбовців, так і цивільних осіб у розпалі бойових дій.

В умовах російської військової агресії роль українського Уповноваженого у захисті прав військовослужбовців лише зростає. Омбудсман гарантує доступ військовослужбовців до правосуддя навіть під час війни. Це містить моніторинг умов військових у місцях ув'язнення, розгляд звинувачень у зловживаннях та забезпечення належної правової процедури. Також військовослужбовці можуть зіткнутися з дискримінацією або несправедливим ставленням на місцях проходження служби. Омбудсман працює над запобіганням виявів дискримінації та забезпечує захист військовослужбовців згідно із законом. Прикладом можуть слугувати останні події в ТЦК у місті Тернополі [5].

Уповноважений Верховної Ради з прав людини Дмитро Лубінець заявив про перевірку після того, як побачив у інтернет-мережі кадри із побиттям у територіальному центрі комплектування та соціальної підтримки міста Тернополя. Відомості про те, що Уповноважений реагує на таку подію, є свідченням того, що ця інституція є дієвим механізмом захисту прав громадян, особливо в умовах сьогодення.

Ще одним важливим напрямом діяльності Уповноваженого, яка допомагає забезпечити гідні умови для тих, хто служить в умовах війни, є гуманітарна допомога військовослужбовцям та членам їх сімей. Ця допомога містить у собі забезпечення їх основними товарами першої необхідності, медичною підтримкою та психологічною підтримкою для подолання стресу і травм, які можуть виникнути внаслідок участі у воєнних діях.

Інший, не менш важливий напрям діяльності Уповноваженого, є забезпечення доступу до медичної допомоги та соціальних послуг для поранених або інвалідів. Ця діяльність спрямована на забезпечення того, щоб особи, які постраждали внаслідок участі у воєнних діях, отримували необхідну медичну допомогу, реабілітацію та підтримку, а також мали доступ до соціальних програм і послуг, які допомагають їм адаптуватися до нових умов та забезпечувати гідне життя.

До відання Уповноваженого належить захист цивільного населення від насильства. Мирні жителі в зонах конфлікту нерідко знаходяться під загрозою насильства, включно із неправомірним затриманням, сексуальним насильством та примусовим переміщенням або викраденням. До способів реагування Уповноваженого на вказані протиправні вчинки належить – проведення моніторингу ситуації в зонах конфлікту, де цивільне населення зазнає загроз (документування порушення прав людини та насильства, що сталося, і зібрання відповідних свідчень та доказів). Уповноважений через своїх представників за напрямами подає звернення до компетентних державних органів та їх посадових осіб з метою надання інформації про виявлені порушення і заклику до вжиття заходів щодо забезпечення безпеки та притягнення винних осіб до відповідальності.

Шляхом надання правової допомоги цивільному населенню, омбудсман допомагає постраждалим звертатися до судів чи інших правозахисних органів для захисту їхніх прав.

До сфери повноважень омбудсмана, у разі надзвичайних ситуацій, належить право на звернення до міжнародних гуманітарних та правозахисних організацій для надання допомоги і наголошення на необхідності дотримання міжнародних стандартів прав людини.

Уповноважений наділений правом на забезпечення доступу цивільних осіб до гуманітарної допомоги, особливо в регіонах з порушеною інфраструктурою; захист прав власності та права на освіту тощо.

Таким чином, омбудсман в Україні відіграє важливу роль під час війни. Незалежно від того, захищає він права

військовослужбовців чи захищає добробут цивільного населення, його функції охоплюють важливі аспекти захисту прав людини.

У світі, де тривають війни, і цивільне населення та військові однаково уразливі до порушень прав, омбудсман є життєво важливим механізмом для забезпечення справедливості, підзвітності та збереження людської гідності. Оскільки Україна продовжує боротися з викликами війни, офіс омбудсмана залишається ключовим у відстоюванні принципів демократії, прав людини та верховенства права.

Список використаних джерел

1. Gottehrer D. M. Fundamental Elements of An Effective Ombudsman Institution. URL: https://www.theioi.org/downloads/934ch/Stockholm%20Conference_15.%20Plenary%20Session%20II_Dear%20Gottehrer.pdf (date of access: 06.10.2023).

2. Марцеляк О. В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/50594284.pdf> (дата звернення: 06.10.2023).

3. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text> (дата звернення: 08.10.2023).

4. Коментар, верстка, художнє оформлення Інституту законодавства Верховної Ради України. 1996. 375 с.

5. Українська правда. Омбудсмен починає перевірку через відео з побиттям мобілізованих у Тернополі. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/10/8/7423152/> (дата звернення: 08.10.2023).

Колодяжний Максим Геннадійович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу кримінологічних досліджень
НДІ вивчення проблем злочинності
ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України

СТРАТЕГІЯ УБЕЗПЕЧЕННЯ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ: ВІД ПРАВОВОГО ІДЕАЛІЗМУ – ДО НАУКОВОГО РОМАНТИЗМУ

Наша держава протягом усього періоду незалежності перебуває у стані перманентної суспільно-політичної та соціально-

економічної турбулентності. Протягом 2020–2023 рр. остання була істотно посилена двома потужними форс-мажорними соціальними викликами у виді пандемії COVID-19 й підступної російської військової агресії. Вони принесли нещастя в життя кожного українця. Тому з метою збереження державного суверенітету, відновлення територіальної цілісності, закладення на найближчі десятиліття міцного фундаменту державотворення Україна та український народ зобов'язані сформувавши та продумано реалізувати за всіма напрямками суспільного розвитку низку важливих реформ у найбільш уразливих сферах.

Однією з таких по праву вважається сфера безпеки дорожнього руху (далі – БДР). Катастрофічну ситуацію, що має місце у вказаній царині, заслужено називають «дорожньою війною» через великий обсяг людських втрат, каліцтв та економічної шкоди. Лише у 2022 р., тобто у період транспортного колапсу та зниження інтенсивності дорожнього руху, в Україні під час ДТП загинуло 2,8 тис. осіб, а травмувалось 23,1 тис. учасників дорожнього руху [1]. Збитки від дорожньо-транспортного травматизму щороку оцінюються Світовим банком у нашій країні щонайменше у 2 % її ВВП (2019 р.) [2].

З урахуванням вищевикладеного виникає необхідність у науково обґрунтованому визначенні засад та основних напрямків майбутньої стратегії забезпечення дорожнього руху в Україні. Адже чинна Стратегія розрахована до 2024 р. Тому від того, яка філософія й соціальна парадигма буде закладена у цьому документі, фактично залежить ефективність державної політики України щодо підвищення рівня БДР.

Є думка, що діаметрально протилежними концепціями зменшення смертності й травматизму в нашій державі є існуюча державна політика України у сфері БДР з ознаками правового ідеалізму, а також її можливий антипод у виді наукового романтизму. Розкриємо їх зміст та спробуємо запропонувати авторську модель щодо підвищення рівня БДР в Україні на підставі сучасної прогресивної зарубіжної практики.

Доказом правової ідеалізації національної політики з забезпечення дорожнього руху та експлуатації транспорту є таке:

– акцентуація уваги у чинній Стратегії підвищення рівня БДР в Україні на період до 2024 р. на необхідності посилення

юридичної відповідальності за правопорушення на транспорті [2]. На сьогодні цей документ виконує роль правового підґрунтя для реалізації в Україні відповідної карально-спрямованої державної політики;

– істотне посилення юридичної відповідальності за низку правопорушень у сфері БДР у 2021 р. (Закон «2695»);

– перебування на розгляді у ВР України низки проєктів законів, якими передбачається посилити юридичну відповідальність за правопорушення на транспорті (проєкт законів №№ 6463, 9076, 7354, 6502, 5050-1 та ін.);

– переважання в діяльності підрозділів патрульної поліції примусу над профілактичними, сервісними, допоміжними, роз'яснювальними та іншими некаральними напрямками соціально значущої роботи, в тому числі щодо встановлення та усунення причин та умов, які сприяють учиненню автотранспортного правопорушення, як того вимагає ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» тощо.

Насправді правовий ідеалізм є однією з багатьох різновидів деформації правосвідомості. Указаний напрям помилкової й історично невинуватої державної політики в жодному разі не можна нормативно закріплювати в майбутній Стратегії забезпечення дорожнього руху. Адже правова охорона суспільних відносин у цій сфері має відбуватись природно без передбачення у Стратегії. Лише такий підхід здатний привести національне законодавство до зарубіжних стандартів (стратегії у сфері БДР США, Канади, Австралії та ін. не закріплюють потребу в посиленні відповідальності). Це – з одного боку. З другого, часткова відмова від жорсткої моделі правозастосування здатна підвищити довіру громадян, передусім водіїв, на яких у своїй більшості спрямований державний примус, до Національної поліції загалом. Нагадаємо, що рівень довіри населення до поліції є головним індикатором ефективності її діяльності (ч. 3 ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію»).

Певною протилежністю правовому ідеалізму в питанні вирішення проблеми дорожньо-транспортної смертності й травматизму є концепція наукового романтизму. Вона тією чи іншою інтерпретацією може зводитись до думки, що кримінальну й адміністративну протиправність у сфері БДР можна подолати

без державного примусу, без правової охорони відповідних суспільних відносин. Річ у тім, що такий підхід теоретично може мати місце, однак за певних виключних умов. Нині це є ніщо інше, як наукова утопія. Науково-романтичну концепцію з ознаками футуристичності у вказаній царині можна допустити, якщо, наприклад, із соціальної системи «учасники дорожнього руху - транспортні засоби - дороги» зникне перший і головний елемент (людський фактор) - водії, які частіше допускають протиправну (легковажну, самовпевнену, агресивну, неухважну) поведінку й притягуються до відповідальності за вчинення правопорушень на транспорті.

На сьогодні вже розроблені й навіть упроваджені технології, які дозволяють фактично відмовитись від водія у його класичному розумінні при управлінні транспортною засобу. Цьому сприяють сучасні технології, штучний інтелект, які покладені в основу функціонування безпілотного транспорту. У таких країнах, як, наприклад, США, Сінгапур, КНР, уже є досвід експлуатації таких автомобілів для надання послуг з пасажирських перевезень. Разом з тим навіть якщо уявити, що увесь транспорт буде безпілотним, тобто буде відсутня основна детермінанта автотранспортних правопорушень (людський фактор), об'єктивно виникне необхідність у передбаченні правових наслідків для тих суб'єктів, які допустили певні помилки під час розроблення автоматизованих алгоритмів, розробки спеціального програмного забезпечення, що призвело до загибелі/травмування учасників дорожнього руху або пошкодження чужого майна. Цей концептуальний підхід у забезпеченні БДР є не лише цікавим, а й має всі можливості до активного застосування на практиці вже у недалекому майбутньому.

Обстоюється позиція, що при забезпеченні дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні має бути обраний «серединний», найбільш оптимальний варіант – умовна концепція соціального реалізму. Вона є певною альтернативою і містить окремі складові як «ідеалістичної», так і «романтичної» концепцій щодо підвищення рівня БДР. Річ у тім, що доки за кермом транспорту перебуває людина (недосконала, схильна до свідомих або несвідомих помилок), доти будуть ДТП, а значить стануть неминучими фатальні наслідки на дорогах. Тому держава

має реалізовувати таку державну політику, де буде місце для виваженого примусу в різних його виявах, однак який не становитиме ядро такої політики. Ця обставина є дуже важливою.

Вплив на свідомість реальних та потенційних правопорушників (зменшення криміногенності людського фактору) можна здійснювати не лише шляхом притягнення їх до юридичної відповідальності. Для цього має бути розроблений відповідний соціально-психологічний механізм (інституційна засада БДР) у виді: потужної державної інформаційної політики (правова пропаганда); передбачення на постійній основі спеціальних уроків з БДР у школах; висвітлення у ЗМІ фотографій із загиблими учасниками дорожнього руху або затриманими водіями у стані алкогольного та іншого сп'яніння; демонстрація громадянам прикладів невідворотності юридичної відповідальності для осіб, які порушили ПДР, у тому числі депутатів, суддів, працівників правоохоронних органів, представників «золотої» молоді та ін. Саме ці та чимало інших заходів дозволили сформувати в західних країнах суспільство, мінімально толерантне до будь-яких порушень транспортної безпеки.

Як показує життя, саме концепція соціального реалізму перебуває в основі доволі ефективної стратегії Vision Zero (Мета: Нуль), спрямованої на зменшення в ЄС до 2030 р. на 50 % смертності й тяжкого травмування учасників дорожнього руху й на 100 % – до 2050 р. Досягнення такої амбітної мети передбачається завдяки реалізації низки некаральних (проактивних) напрямів діяльності, що мають цілком кримінологічний (упереджувальний) характер: управління безпекою дорожнього руху; безпека пересування по дорогах; безпека транспортних засобів; безпека учасників дорожнього руху; медицина катастроф.

Лише при оцінці реальних соціальних загроз для транспортної сфери та розробці доступних засобів їх повного або часткового усунення з урахуванням особливостей рівня правової культури й правосвідомості українців, соціально-економічного потенціалу нашої держави, результативності діяльності патрульної поліції тощо можливе розроблення дієвої Стратегії убезпечення дорожнього руху та істотне підвищення рівня БДР в Україні.

Список використаних джерел

1. Департамент патрульної поліції. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/>.
2. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 р. № 1360-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text>.

Костюченко Наталія Дмитрівна,

здобувачка вищої освіти

Національного університету «Чернігівська політехніка»;

науковий керівник: Керноз Неля Євгенівна;

старший викладач кафедри публічного та приватного права

Національного університету «Чернігівська політехніка»

МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ПРАВОСУДЦЮ: ПРОБЛЕМАТИКА

Альтернативні методи врегулювання конфліктів, які знайшли своє закріплення на міжнародно-правовому рівні, викликають особливий інтерес як серед учених-правознавців, так і правників-практиків України, оскільки в національній системі правосуддя необхідно було створити нові механізми врегулювання правових суперечок з метою зменшення навантаження на суди. Тому медіація в правовому сенсі, як національне надбання, вперше закріплена в Законі України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX [1] та набуває особливого значення як перспективна альтернатива судовому розгляду.

Підставою для впровадження та імплементації процедури медіації в правові рамки країн-членів ЄС стало прийняття 21.05.2008 року Директиви 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради з певних аспектів медіації в цивільних і комерційних справах [2]. Що ж стосується України, то процес вкорінення медіації в суспільство розпочався з Акта проголошення незалежності в Україні, однак лише з 15.12.2021 року – дати набрання чинності Законом України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX цей інститут набув врегулювання, зокрема: поняття медіації, її фундаментальні принципи, процес проведення, статус медіатора тощо.

Отже, медіація як «мистецтво досягнення компромісу» – це систематизований, комплексний процес діалогу (переговори) між конфліктуючими сторонами, який відбувається під керівництвом медіатора для запобігання виникненню або позасудовому врегулюванню конфлікту.

Третейські суди в Україні можна вважати попередником медіації, як інший спосіб досудового врегулювання конфліктів. Але за роки їх діяльності, як юрисдикційних органів по врегулюванню спорів, що виникають із цивільних та господарських відносин, з 15.12.2017 року виникли суттєві прогалини в законодавстві, що знайшли відображення в практиці Конституційного Суду України, зокрема в Рішенні від № 2-р(II)/2022 від 06.04.2022 у справі за конституційною скаргою Марго П. О. щодо конституційності п. 1 ч.ч. 5,7 ст. 454 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України, яким констатовано неконституційність положень щодо унеможливлення «...поновлення судом строку на подання особою, яка є стороною, третьою особою в справі, розглянутій третейським судом, заяви про скасування рішення третейського суду», які «...втрачають чинність через три місяці з дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року...» [3]. Тому впровадження медіації, як додаткового альтернативного способу врегулювання суперечок в Україні, є актуальним. Для спрощеного сприйняття змін щодо медіації у процесуальних кодексах України пропонуємо (табл.).

Таблиця

**Зміни щодо медіації в процесуальних кодексах України
«Про медіацію»**

ЦПК України [4]	КАС України [5]	ГПК України [6]
УНІФІКОВАНІ ЗМІНИ		
1. Сторони можуть примиритися шляхом медіації на будь-якій стадії судового процесу		
ч. 7 ст. 49 ЦПК	ч. 5 ст. 47 КАС	ч. 7 ст. 46 ГПК
2. Особа не може бути представником, якщо вона була медіатором у справі		

Продовження таблиці

1	2	3
ч. 3 ст. 61 ЦПК	ч. 3 ст. 58 КАС	ч. 3 ст. 59 ГПК
3. Медіатори не можуть бути допитані як свідки		
п. 2 ч. 1 ст. 70 ЦПК	п. 2 ч. 1 ст. 66 КАС	п. 2 ч. 1 ст. 67 ГПК
4. У підготовчому засіданні суд з'ясовує, чи бажають сторони укласти мирову угоду, провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації		
п. 2 ч. 2 ст. 197 ЦПК	п. 2 ч. 2 ст. 197 ЦПК	п. 2 ч. 2 ст. 197 ЦПК
5. Суд може оголосити перерву у підготовчому засіданні у разі необхідності, якщо сторони домовилися провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації		
п. 5 ч. 5 ст. 198 ЦПК	п. 5 ч. 5 ст. 198 ЦПК	п. 5 ч. 5 ст. 198 ЦПК
6. Суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі звернення обох сторін з клопотанням про зупинення провадження у справі у зв'язку з проведенням медіації		
п. 4 ¹ ч. 1 ст. 251 ЦПК	п. 4 ¹ ч. 1 ст. 251 ЦПК	п. 4 ¹ ч. 1 ст. 251 ЦПК
ЗАКОНОДАВЧІ РОЗБІЖНОСТІ		
1. У разі якщо домовленості про укладення мирової угоди у справі судом першої інстанції, відмову позивача від позову або визнання позову відповідачем досягнуто сторонами за результатами проведення медіації вирішує питання про повернення позивачу з державного бюджету 60 відсотків судового збору, сплаченого під час подання позову		
ч. 1 ст. 142 ЦПК	відсутня	ч. 1 ст. 130 ГПК
2. У разі якщо домовленості про укладення мирової угоди, відмову позивача від позову або визнання позову відповідачем досягнуто сторонами за результатами проведення медіації вирішує питання про повернення позивачу з державного бюджету 60 відсотків судового збору, сплаченого під час подання відповідної апеляційної чи касаційної скарги		
ч. 2 ст. 142 ЦПК	відсутня	ч. 2 ст. 130 ГПК

Закінчення таблиці

3. Строки, на які зупиняється провадження у справі: на час проведення медіації, але не більше дев'яноста днів з дня постановлення судом ухвали про зупинення провадження у справі		
п. 3 ¹ ч. 1 ст. 253 ЦПК	відсутня	п. 3 ¹ ч. 1 ст. 229 ГПК
4. Проведення медіації не впливає на перебіг строку звернення до адміністративного суду		
відсутня	ч. 6 ст. 222 КАС	відсутня

Отже, положеннями КАС України не охоплено різні важливі аспекти щодо медіації, чим порушується принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом та судом, а тому потребує негайного усунення.

Незважаючи на те, що інститут медіації в Україні юридично закріплений, але медіація все одно залишається недоступним поняттям для українського суспільства: більше половини респондентів можуть правильно пояснити термін «медіація», що підтверджується результатами соціологічного опитування на платформі Gradus [7].

Недостатній рівень інформаційно-просвітницької кампанії в Україні не дозволяє громадськості повною мірою використовувати медіацію у вирішенні конфліктів. Проєкт ЄС «Право-Justice» за підтримки ЄС вперше опублікував *Комунікаційну стратегію для формування розуміння сутності та переваг процедури медіації*, в якій зазначається, що інтернет є основним каналом інформації про медіацію, своєю чергою найменший відсоток має преса та радіо [8].

За результатами *Комунікаційної стратегії* стало очевидно, що медіацію, як позасудову процедуру вирішення конфліктів використовує дуже маленький відсоток населення України – 7 %, найменший рівень досвіду в людей з невеликих міст та практично відсутній у людей зі східного регіону. Проте 64 % опитаних респондентів залишилися задоволені досвідом [8].

Отже, результати опитування свідчать про такі проблеми запровадження медіації в Україні, як: 1) недостатньо розвинені правова свідомість, правова культура, освіченість громадян; 2) обмежене інформування суспільства про переваги медіації як

альтернативного способу вирішення спорів; 3) низький рівень довіри до цієї процедури через необізнаність; 4) відсутність компромісної позиції сторін; 5) неналежне фінансування з боку держави.

Тому для усунення вищезазначених проблем необхідно: привести національне законодавство щодо медіації до уніфікації, що сприятиме єдиному правозастосуванню, скороченню строків розгляду справ та зменшенню судових витрат, у т. ч. на правничу допомогу; проводити правопросвітницьку діяльність для підвищення рівня правосвідомості, правової культури та освіченості осіб в Україні, у т. ч. через розповсюдження інформації про медіацію як «позасудову добровільну, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіаторів намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [1]; організувати навчальні тренінги для правників з метою формування розуміння сутності та переваг процедури медіації.

Таким чином, медіація – це новий додатковий законодавчий позасудовий механізм вирішення конфліктів в Україні, який має стати перспективною альтернативою судовому розгляду.

Список використаних джерел

1. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 10.10.2023).

2. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj> (дата звернення: 10.10.2023).

3. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 06.04.2022 № v002p710-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-22#n89> (дата звернення: 10.10.2023).

4. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 07.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6543> (дата звернення: 10.10.2023).

5. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Дата оновлення: 07.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 10.10.2023).

6. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. Дата оновлення 07.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 10.10.2023).

7. Дані медіа моніторингу та контент-аналізу «Медіація як метод вирішення суперечок». URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/> (дата звернення: 10.10.2023).

8. Комунікаційна стратегія для формування розуміння сутності та переваг процедури медіації. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/650/18e/f39/65018ef39d8d5392149620.pdf> (дата звернення: 10.10.2023).

Міден Ервін Лотарович,

кандидат історичних наук,
помічник ректора групи організаційно-аналітичної
роботи та контролю Пенітенціарної академії України

ПРОТИДІЯ МОБІНГУ В РАМКАХ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Пенітенціарна система України є невід’ємною складовою системи правосуддя та виконання покарань. Її головною метою є забезпечення виконання вироків суду та реабілітація засуджених. Однак, як і в інших сферах життя, пенітенціарна система не залишається поза впливом суспільних проблем. Однією з цих проблем є мобінг, який може виникати як серед співробітників, так і серед осіб, які знаходяться під владою цієї системи. Мобінг у пенітенціарній сфері створює серйозні перешкоди для досягнення головної мети системи – реабілітації та ресоціалізації засуджених осіб.

Поняття мобінгу охоплює широкий спектр образливих дій, спрямованих на засуджених, співробітників або інших осіб, які перебувають під владою пенітенціарної системи. Мобінг може виражатися у формі фізичного, психологічного, або економічного насильства. Співробітники пенітенціарної системи можуть вчиняти акти мобінгу через надмірну владу, агресивну поведінку, чи інші форми втручання у психологічну та фізичну цілісність осіб, під їхньою опікою. Вияви мобінгу в пенітенціарній системі можуть бути різноманітними. Вони містять психологічний тиск, образливі коментарі, запобігання доступу до основних

потреб, інші форми фізичного та морального насильства, а також використання влади для здійснення різного роду шахрайства.

Статистика та результати досліджень свідчать про те, що мобінг у пенітенціарній системі є актуальною та серйозною проблемою, яка потребує негайної уваги та дій [1].

У пенітенціарній системі України на сьогодні можна виокремити кілька проблем, що напряму пов'язані з мобінгом:

1) *психологічний тиск на засуджених*, коли співробітники пенітенціарної системи можуть вчиняти психологічний тиск на засуджених шляхом послідовних і необґрунтованих образливих коментарів, вимагань або загроз (це може призвести до серйозного психологічного стресу та погіршення психічного стану засуджених);

2) випадки *фізичного насильства* в пенітенціарній системі можуть бути досить поширеними, коли співробітники або інші засуджені можуть зловживати своєю фізичною силою для покарання чи контролю над іншими особами, що призводить до травм та фізичного страждання;

3) *систематичне обмеження доступу до основних потреб*, таких як харчування, медична допомога або зв'язок з родиною, може бути формою мобінгу (це створює несприятливі умови для відбування покарання засудженими та порушує їхні права);

4) *сексуальний мобінг*, який може містити в собі некоректні сексуальні коментарі, вимоги або навіть фізичне сексуальне насильство (це створює вразливість для засуджених та може мати тяжкі наслідки для їхнього фізичного та психічного здоров'я);

5) співробітники пенітенціарної системи можуть *використовувати свої повноваження для особистої вигоди або шахрайства* над засудженими (це може містити в собі незаконне вимагання грошей або інші форми корупції).

Співробітники Державної кримінально-виконавчої служби України мають особливі права та обов'язки, оскільки їхні дії впливають на життя і безпеку засуджених, а також на функціонування самої пенітенціарної системи. Основним завданням Державної кримінально-виконавчої служби є забезпечення виконання вироків суду, забезпечення безпеки та реабілітації засуджених. Проте порушення прав та обов'язків співробітниками може призвести до виникнення ситуацій мобінгу в пенітенціарній системі.

Визначення мобінгу в пенітенціарній системі повинно базуватися на законодавстві та нормативних актах, що регулюють діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України. Важливо пам'ятати, що мобінг може приймати різні форми та вияви, і визначення має бути широким та включати як фізичне, так і психологічне насильство. Законодавство має визначити, які дії співробітника пенітенціарної системи можуть бути визнані мобінгом, і передбачити відповідні санкції для порушників. Наявність чіткого визначення та нормативного регулювання допоможе уникнути несправедливих ситуацій та сприятиме покращенню умов у пенітенціарній системі.

Покарання за мобінг у пенітенціарній системі України є важливою складовою для забезпечення дотримання прав засуджених та відповідальності тих, хто вчиняє або сприяє мобінгу. Однак ефективність покарань важливо обговорювати, адже вони повинні бути відповідними до вчинених правопорушень і спрямовані на запобігання подібним діям у майбутньому.

При визначенні покарання для співробітника Державної кримінально-виконавчої служби України, який вчинив дії, що можуть бути розцінені як мобінг стосовно його колеги чи засудженої особи, маємо можливість керуватися Кодексом України про адміністративні правопорушення. Відповідно до ст. 173⁵, вчинення мобінгу (цькування) працівника, тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до тридцяти годин і накладення штрафу на фізичних осіб-підприємців, які використовують найману працю, посадових осіб – від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин. Однак, якщо діяння співробітника Державної кримінально-виконавчої служби України, що розцінюється як мобінг, було вчинено у складі групи осіб або особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке ж порушення, то це вже тягне за собою накладення штрафу на громадян від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до п'ятдесяти годин і накладення штрафу на фізичних осіб-підприємців, які використовують найману

працю, на посадових осіб від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин [2].

Співробітники Державної кримінально-виконавчої служби України, які практикують мобінг, повинні бути піддані дисциплінарним санкціям відповідно до законодавства та внутрішніх нормативних актів. Санкції можуть містити в собі дисциплінарні стягнення, такі як догана, позбавлення посади, звільнення або інші заходи, які визначені відповідними нормативними документами. Зокрема, мобінг, що містить у собі фізичне насильство або інші серйозні порушення, може призвести до кримінальної відповідальності для винних осіб.

В Україні, на жаль, антимобінгові норми у трудових відносинах співробітників Державної кримінально-виконавчої служби України вичерпуються правовими положеннями про заборону примусової праці (ст. 43 Конституції України) та дискримінації (ст. 2-1 КЗпП України) [3, с. 97].

Співробітники, які вчиняють мобінг, можуть бути притягнуті до суду та підлягати кримінальним санкціям, таким як позбавлення волі. Крім цього, пенітенціарна система має розвивати механізми для звернення засуджених або співробітників зі скаргами на мобінг та забезпечувати їхнє безпечне і конфіденційне розглядання. Також важливо вдосконалювати систему моніторингу та звітності щодо мобінгу з метою запобігання подібних випадків. Законодавство повинно бути чітким та справедливим у визначенні порушень і встановленні санкцій.

Список використаних джерел

1. Rokach A., & Philibert G. Bullying and Victimization in Jail. *Psychology and Education : An Interdisciplinary Journal*. 2016. № 1–2 (53). P. 99–111.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Дата оновлення: 14.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

3. Пузирний В. Ф. Захист від мобінгу в трудових відносинах. *Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах* : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 листопада 2018 р.). Харків : Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2018. С. 95–97.

Олійник Владислав Станіславович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права Пенітенціарної академії України

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Епоха цифровізації вносить зміни в структуру прав людини та форми їх реалізації і захисту. Так до традиційних груп прав людини нині додалася група «цифрових прав», як прав людини, що полягає в праві людей на доступ, використання, створення та публікацію цифрових творів, доступ та використання комп'ютерів та інших електронних пристроїв, а також комунікаційних мереж, зокрема, до мережі Інтернет. Особливість групи цифрових прав полягає в тому, що вони не є ізольованими правами від решти груп прав, а як би сприяють реалізації особистих, політичних, соціально-економічних прав людини і громадянина, індивідуальних та колективних прав у нових умовах. Швидке розповсюдження інформаційних технологій сприяє врахуванню думки громадян, що є інтернет-користувачами, про діяльність органів державної влади. Доступ до інформаційних ресурсів державних органів дозволяє громадянам контролювати діяльність відповідних органів влади, що забезпечує участь індивіда в управлінні справами держави. Цифрові засоби можуть допомогти в питаннях раннього запобігання порушень, відслідковування та припинення торгівлі людьми та експлуатації тощо. У цьому сенсі та в багатьох інших відносинах цифрові засоби відіграють важливу роль у підтримці прав людини.

Як заявила Верховний комісар ООН з прав людини Мішель Бачелет на засіданні Комітету з правових питань та прав людини Парламентської асамблеї Ради Європи 14 вересня 2021 року: «Сьогоднішній безпрецедентний рівень нагляду по всьому світу з боку державних і приватних суб'єктів не сумісний з правами людини. Багато – якщо не більшість з нас – не знають про той обсяг інформації, яка збирається, обробляється, використовується і розповсюджується про стільки аспектах нашого життя» [1].

Наступним серйозним порушенням недоторканності приватного життя з боку урядів, деяких державних органів, окремих

людей та приватного сектору є технології спостереження, зокрема розпізнавання облич. І якщо в боротьбі зі злочинністю в ході правоохоронної діяльності вони можуть бути корисними суспільству, то в інших випадках використання програмного забезпечення для адресного прослуховування каналів зв'язку і розпізнавання облич може приводити до порушень прав людини, довільних арештів і затримань, порушення права на мирний протест. Цифрові технології досить часто використовуються для масового стеження, носять масштаби і характер, які явно порушують право на недоторканність приватного життя та інші права. Різні типи стеження, моніторинг в інтернеті та заходи для збору даних, такі як історія переглядів у браузері; історія покупок; історія пошуку; місце розташування; фінансові дані; дані про стан здоров'я та інші дані кожної жінки, чоловіка та дитини надходять у масові банки даних, торкаючись інтересів кожної людини. Як стверджує Мішель Бачелет, «ці банки даних можуть містити докладний опис наших думок, характеру та наших відносин, нашого соціального походження, медичної інформації, фінансового стану тощо. Вони можуть бути відфільтровані, оброблені та оцінені за допомогою цифрових процесів для цілого спектра завдань без якої-небудь підзвітності; без належного контролю за результатами; і навіть без нашої обізнаності про те, що відбувається, і що такі банки даних» [2]. Несумлінне використання інтернету підриває демократичні підвалини суспільства, розповсюджує дезінформацію та нагнітаючи ненависть, порушуючи право громадян на достовірну інформацію. Соціальні мережі використовуються нерідко з метою розповсюдження небезпечної дезінформації, фейкових новин і розпалювання такої, що пов'язана з цим дискримінації, ксенофобії і расизму.

В умовах стрімкого і масового розповсюдження неточної чи недостовірної інформації стає все складніше виявляти в інформаційному потоці достовірні та перевірені факти і рекомендації, що надходять з авторитетних джерел. Зусилля з дестабілізації країни шляхом підриву суспільної довіри до державних установ та шляхом оспорювання основних цінностей суспільства стали більш розповсюдженими. Поширенню дезінформації сприяє також незаконне засекречування, порушення утримання тих, що надаються відомостей, неопублікування відомостей,

не надання відомостей про обставини, що створюють небезпеку для життя або здоров'я людей і т. ін. Негативні наслідки, що несе збільшення кількості випадків зловмисного використання ІКТ, розповсюдження дезінформації, витік даних являє собою серйозну загрозу безпеці суспільства і держави. Тому «основною роллю цифрової держави є захист цифрових прав своїх громадян від зазіхань на них дій зловмисників, що намагаються дезінформувати суспільство або окрему людину» [3]. Завданням держави є захист цифрових прав громадян від різних порушень, але те, що існує сьогодні, законодавство не повною мірою відповідає сучасним реаліям. Тому законодавство, яке стосується регулювання цифрових прав громадян, потребує модернізації і систематизації, приведення його понятійного апарату в стрункий, не суперечливий стан [4, с. 133], конкретизації змісту його норм з урахуванням технологічних особливостей цифровізації.

Список використаних джерел

1. Statement by United Nations High Commissioner for Human Rights, Michelle Bachelet. 14 September 2021 (Заява Верховного комісара ООН з прав людини Мішель Бачелет 14 вересня 2021 р.). URL: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=27455&LangID=E> (дата звернення: 20.09.2023).

2. Права людини в нову епоху // Виступ Верховного комісара ООН з прав людини Мішель Бачелет у Женевському університеті 14 листопада 2018 р. URL: <https://www.ohchr.org/RU/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23874&LangID=R> (дата звернення: 05.10.2023).

3. Керування цифровими правами. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B5%D1%80%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BC%D0%B8 (дата звернення: 24.09.2023).

4. Верлос Н. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 129–133. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2020.21> (дата звернення: 05.10.2023).

Пузирна Наталія Станіславівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Беспалова Аліна Русланівна,
здобувачка вищої освіти
Національного університету «Чернігівська політехніка»

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ДІЯННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасна Україна стоїть на порозі важливого перетворення, і її майбутній успіх як суверенної і незалежної держави, що дотримується принципів демократії, соціальної справедливості і правової держави, залежить від рішучості політиків, державних службовців та активної громадянської участі. Ніколи раніше не було так важливим зміцнити її фундаменти.

Однією з найбільших загроз для України є корупція, яка заважає ефективному економічному, соціальному і гуманітарному розвитку країни та уповільнює процес її європейської інтеграції. Це, своєю чергою, ставить Україну у вразливе положення перед зовнішніми загрозами.

Одним з основних інструментів боротьби з корупцією є застосування кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення [3, с. 168]. Правова відповідальність є найважливішим аргументом у боротьбі з цими недоліками. Це відповідальність перед суспільством та законом, яка повинна покарати тих, хто порушує принципи справедливості та чесності.

Незважаючи на те, що війна в Україні триває вже 9 років і повномасштабне вторгнення росії в Україну продовжується вже другий рік, кількість облікованих корупційних кримінальних правопорушень не зменшується, а виявляються і надалі зростає. Дуже прикро, що в той час, коли всі українці працюють задля перемоги, сплачують податки, віддають власні кошти на потреби армії, деякі службовці не втрачають нагоди збагатитися корупційним шляхом.

Здійснення таких кримінальних правопорушень, особливо в умовах воєнного стану, підриває довіру громадян України до влади, правоохоронних органів та довіру країн Європи до нашої держави. У зв'язку з цим питання посилення кримі-

нальної відповідальності за корупційні правопорушення набуває сьогодні особливо важливого значення.

Система боротьби з корупцією в Україні мала свої недоліки, навіть у мирний час, а нині, під час війни, потрібно докласти подвійні зусилля для покарання корупціонерів. Проект закону щодо посилення відповідальності за корупційні діяння під час воєнного стану є важливим кроком у цьому напрямку. Він пропонує розглядати набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких перевищує її законні доходи, як державну зраду під час воєнного стану та після його закінчення або скасування. Це крок у напрямку забезпечення чесності та прозорості у владі, який допоможе Україні досягти своїх важливих цілей.

Так, у проєкті Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України стосовно посилення відповідальності за корупційні дії під час воєнного стану, запропоновано ввести нові положення [1]. Згідно з цими положеннями особу, яка зловживає своєю посадою та отримує активи на суму більше шести тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, перевищуючи її законні доходи, в період дії воєнного стану та впродовж року після його припинення чи скасування, можуть засудити як зрадника держави.

Для введення цих нових положень проєкт Закону пропонує розширити статтю 111 Кримінального кодексу України, яка регулює випадки державної зради. Відповідно до цих змін посадовця-корупціонера можуть позбавити волі на строк до 15 років або засудити до довічного позбавлення волі з конфіскацією майна та позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Важливо зазначити, що ці зміни до Кримінального кодексу України були внесені Законом України від 3 березня 2022 року № 2113-ІХ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» [2]. Цей закон розширює коло осіб, які можуть бути покарані за такі дії, і передбачає суворі санкції для відповідних порушників.

Здійснення вчинків, що можуть бути класифіковані як державна зрада або диверсія, в умовах воєнного стану передбачає

вчинення певних дій, описаних у статтях 111 або 113 Кримінального кодексу України [4]. Це стосується подій, які мають місце в часі і на території, де введено спеціальний правовий режим через збройну агресію або загрозу нападу, які загрожують державній незалежності та територіальній цілісності України. Також це передбачає надання відповідним державним і військовим органам повноважень для відвернення загрози і забезпечення національної безпеки в умовах обмеження конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб за умови введення воєнного стану.

Умови для визначення вчинення державної зради або диверсії під час збройного конфлікту включають вчинення зазначених дій у період і на території збройних конфліктів між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами на території однієї держави, зазвичай з підтримкою ззовні (внутрішній збройний конфлікт).

Встановлення жорстких санкцій за такі дії є належним і виправданим заходом у контексті війни проти Росії та інших збройних конфліктів. Це дозволяє притягнути до кримінальної відповідальності та надати найбільш суворе покарання особам, які вчиняють диверсію чи державну зраду, і запобігти подальшим випадкам таких суспільно небезпечних дій.

З метою забезпечення притягнення винних до кримінальної відповідальності і її невідворотності, також необхідно встановити абсолютну заборону на звільнення від кримінальної відповідальності, покарання чи його відбування, зняття чи погашення судимості у разі вчинення злочинів проти національної безпеки України, передбачених у статтях 109–114-1 Кримінального кодексу України, а також проти миру та безпеки людства, передбачених у статтях 437–439 і частині 1 статті 442 Кримінального кодексу України. Таким чином, зміни, запропоновані проектом Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні дії під час дії воєнного стану, є належними і спрямованими на запобігання розкраданню міжнародної допомоги в умовах війни та відстрашення від співпраці з ворогом.

Таким чином, корупція залишається актуальною проблемою в Україні, особливо в умовах воєнного конфлікту. Вона підриває довіру громадян до владних структур і породжує негативні настрої у суспільстві. Боротьба з корупцією стає важливим завданням, яке вимагає системних змін та довгострокових зусиль. Подолання корупції сприятиме підвищенню довіри до влади, покращенню умов життя громадян та зміцненню міжнародних відносин України.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні діяння під час дії воєнного стану від 04 травня 2022 р. № 7348 / Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39559>.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон від 3 берез. 2022 р. № 2113-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text>

3. Лисько Т. Д., Респкіна Ю. Є. Проблеми правової визначеності юридичних дефініцій корупційних кримінальних правопорушень: деякі теоретичні та правозастосовні аспекти. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2020. № 4 (57). С. 167–174.

4. Плащенко К. Корупційні дії під час війни можуть прирівняти до держзради. *Радник у сфері публічних закупівель* (06 травня 2022 року). URL: <https://radnuk.com.ua/voiennyj-stan/koruptsijni-dii-pid-chas-vijny-mozhutpryivnyati-do-derzhzrady/>.

Пузирна Наталія Станіславівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Букатіна Вікторія Олексіївна,

здобувачка вищої освіти
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕМІЩЕННЯ ГРОМАДЯН ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до даних Організації Об'єднаних Націй після повномасштабного вторгнення росії в Україну нашу країну покинуло більше 5 мільйонів громадян.

Відповідно під час перетину митного кордону громадяни підпадають під процедуру митного контролю та митного оформлення. Ці процедури є взаємопов'язаними та взаємозалежними.

Для громадян, які переміщуються через митний кордон України, найбільш поширеними формами митного контролю є:

1. Усне опитування громадян.
2. Проведення особистого огляду громадян [1].

Але незалежно від об'єкту митного контролю посадовими особами митниць застосовується така форма митного контролю, як спостереження, що здійснюється без використання спеціальних технічних засобів (до прикладу, безпосереднє спостереження за поведінкою громадян, які перетинають митний кордон у зоні митного контролю), або ж спостереження з використанням технічних засобів.

Актуальність цієї теми. У зв'язку із запровадженням воєнного стану в державі особливого значення набуло регулювання процесу переміщення через митний та державний кордон України громадян і товарів.

При переміщенні через митний кордон України громадяни можуть здійснювати переміщення валютних цінностей, а саме грошових коштів у національній чи іноземній валюті, дорогоцінні метали, цінні папери, що є законним платіжним засобом як на території України, так і на території інших держав.

Здійснення переміщення валютних цінностей через митний кордон України дозволено повнолітнім фізичним особам, які зобов'язані дотримуватися митних правил та встановлених митних обмежень. Без обов'язкового декларування фізичним особам дозволено переміщувати через митний кордон України валютні цінності в розмірі до 10 000 євро. Якщо валютні цінності перевищують дозволений розмір, вони повинні бути задекларовані в письмовій формі (на вимогу митних органів) та надати документи, що підтверджують походження коштів, у частині яка перевищує 10 000 євро[2].

У митній декларації зазначаються такі відомості, що стосуються валютних цінностей: фактурна вартість та кількість, яка прописана в банківських виписках, товарних чеках чи інших підтверджувальних документах [2].

Особисті речі – це нові чи такі, що були у вжитку товари, які призначені для забезпечення щоденних потреб фізичної особи у зв'язку з перетином митного кордону України та не є об'єктом оподаткування.

До особистих речей віднесено:

- мобільні телефони (не більше 2 штук);
- годинники (не більше 2 штук);
- одна дитяча коляска та одне крісло, призначене для переміщення осіб з інвалідністю;
- спортивне спорядження для однієї особи;
- індивідуальне канцелярське та письмове приладдя;
- особисті прикраси, зокрема прикраси з дорогоцінних металів, які мають ознаки користування;
- товари особистої гігієни, в кількості яка забезпечує потреби однієї особи;
- один фотоапарат;
- одяг, білизна, взуття, які призначені для власного користування;
- ноутбук (не більше 2 штук);
- індивідуальні вироби медичного призначення, в кількості не більше 5 упаковок;
- 100 мл парфумів або 0,5 літра туалетної води;
- інші товари, які забезпечують повсякденні потреби особи.

Також громадяни можуть при переміщенні через митний кордон перевозити харчові продукти, до яких належать продукти або речовини, які призначені для споживання людиною. До харчових продуктів належать напої, жувальні гумки та будь-які інші речовини, що спеціально включені до харчового продукту під час виробництва, обробки та підготовки [1].

До терміна «харчовий продукт» не належать:

- рослини до збору врожаю;
- косметичні засоби;
- тютюнові вироби;
- корми;
- лікарські засоби;
- психотропні та наркотичні речовини.

Заборонено перемішувати через митний кордон харчові продукти, які підпадають під визначення 1-24 групи УКТЗЕД незалежно від обсягів.

Законодавчо встановлено, що харчові продукти, призначені для власного споживання, в грошовому еквіваленті мають не перевищувати 200 євро на одну особу.

Громадянам дозволено переміщати через митний кордон товар, яким є будь-які речі, в тому числі електронні послуги та предмети нерухомого майна. Громадяни, які досягли 18-річного віку, можуть ввозити на митну територію України тютюнові вироби та алкогольні вироби без сплати митних платежів та декларування [1].

Громадянам заборонено переміщення через митний кордон предметів, які становлять археологічне, історичне чи культурне надбання українського народу, а також природних ресурсів, що вичерпуються, та експорт товарів, який здійснюється з порушенням прав інтелектуальної власності.

Громадянам України заборонено ввозити/вивозити через митний кордон: психотропні та наркотичні речовини, вогнепальну та холодну зброю без наявності спеціального дозволу, отруйні та вибухонебезпечні речовини, неідентифікованих тварин, відеоматеріали та інші матеріали, які пропагують насильство, війну, порнографію, расизм. Також заборонено: ввезення на територію України живих патогенних мікроорганізмів (у тому числі бактерій, вірусів, грибків, рикетсій, мікоплазми, інших патогенних мікробів) та патологічного матеріалу, що містить збудників хвороб тварин, за винятком ввезення на територію України з метою проведення наукових досліджень чи для інших дозволених цілей.

Використання засобів митного контролю суттєво збільшує питому вагу об'єктів, що фактично перевіряються під час переміщення через митний кордон, підвищує ефективність митного контролю і культуру процедур контролю і митного оформлення, зменшує можливість порушення митних правил.

Незважаючи на введення воєнного стану в Україні, законодавством встановлено певні контролюючі заходи та правила, що стосуються переміщення громадян через митний кордон України. Також потрібно зважати на встановлені обмеження, що стосуються перетину митного та державного кордону чоловіками, які підпадають під дію Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Список використаних джерел

1. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44–45, № 46–47, № 48. Ст. 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 10.10.2023).

2. Про валюту та валютні операції : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2473-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 30. Ст. 239. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (дата звернення: 10.10.2023).

3. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 29. Ст. 377. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#top> (дата звернення: 10.10.2023).

4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 10.10.2023).

5. Про затвердження Вимог щодо ввезення (пересилання) на митну територію України живих тварин та їхнього репродуктивного матеріалу, харчових продуктів тваринного походження, кормів, сіна, соломи, а також побічних продуктів тваринного походження та продуктів їх оброблення, переробки : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16 листопада 2018 року № 553. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0346-19#Text> (дата звернення: 10.10.2023).

Самбор Микола Анатолійович,

кандидат юридичних наук, член-кореспондент Національної академії наук вищої освіти України, начальник сектору моніторингу Прилуцького районного відділу поліції Головного управління Національної поліції в Чернігівській області

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У XXI СТ.

Історія людства має певну циклічність, особливо у соціальних питаннях. Свого часу Еріх Марія Ремарк сказав: «У темні часи добре видно світлих людей». До певної міри глибокий соціальний зміст цього твердження можна з упевненістю застосовувати до правових явищ і категорій. Навряд чи серед усього спектра правових понять є більш значущі, ніж поняття прав, свобод та інтересів людини і громадянина. Адже саме людина перебуває у витоків усього соціального, зокрема і створеного

людиною універсального регулятора суспільних відносин – права. В умовах соціальних конфліктів у середині суспільств та міжкультурних чи міждержавних конфліктах, зокрема війнах, загострюються питання дотримання, використання, здійснення, охорони та захисту прав і свобод людини, вирішення яких, зазвичай, з огляду на історію, відбувається вже після таких конфліктів, оскільки таке вирішення за своєю суттю і є одним з елементів вирішення таких конфліктів, а на майбутнє – формує довготривалу сталу правову доктрину. Саме це ми спостерігали після закінчення Другої світової війни.

Права людини – складне і багатогранне явище, яке пройшло у своєму розвитку етапи, що послідовно змінювали один одного. Розуміння прав людини тісно пов'язане з особливостями цивілізації, до якої вони належать і які визначають протягом багатьох століть умови життя і поведінки людей [1, с. 6]. Разом з цим війни і військові конфлікти, свідками і учасниками яких є, не можуть залишити кожному свідому людину осторонь проблематики розуміння, використання, здійснення, охорони та захисту прав і свобод.

Права людини, на нашу думку, доречно сприймати як історично сформовані і сприйняті соціальні цінності, утілені в можливостях певної особистості, та поряд з цим – це водночас вектори розвитку держави та межі для здійснення влади стосовно окремої особистості та суспільства загалом [3, с. 48].

Не менш важливим є перегляд питань, пов'язаних з віднесенням прав і свобод до таких видів, як позитивні і негативні права і свободи, оскільки низка прав і свобод, як елементи структури суспільних відносин, потребують активних дій держави в особі її апарату, спрямованих як на забезпечення умов використання та здійснення цих прав, так і безпосередньої реалізації, а також, що не менш важливо – проведення просвітницької та роз'яснювальної роботи щодо наявності та використання таких правових можливостей.

Закріплення формули позначення прав, свобод та інтересів людини і громадянина в позитивному праві, безперечно, слід розглядати як певний фундаментальний крок у визнанні соціальним середовищем, соціальними інститутами, в тому числі й державою існування такого права, належності його людині

чи громадянинові, а також розробка процесу здійснення та реалізації цих правових можливостей. Разом з цим правова доктрина і позитивне право повинні визначати і володіти простором, який відкриватиме для людини нові можливості, а відтак і нові права та свободи, які стануть продуктом соціальних змін і відображатимуть природно-правове джерело походження цих правових категорій.

Глибоко переконані, що весь прогресивний шлях розвитку та вдосконалення прав, свобод та інтересів людини і громадянина, доречно сфокусувати в основні магістралі:

1. Оновлення наповнення змісту прав, свобод та інтересів людини відповідно до панівних доктрин та соціальних потреб.

2. Формування і розбудова форм здійснення прав, свобод та інтересів, процесів їх охорони, захисту та відновлення.

3. Визначення та деталізація повноважень суб'єктів публічної адміністрації щодо найменшої можливості в обмеженні чи забороні здійснення прав, свобод та інтересів, відійшовши від практики адміністративного розсуду – інтелектуально-вольової діяльності посадових осіб органів виконавчої влади або місцевого самоврядування (або уповноважених ними осіб), що ґрунтується на нормах позитивного права, здійснюється на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, пов'язана з оцінкою доказів, всебічному, повному і об'єктивному дослідженні всіх обставин справи в їх сукупності за своїм внутрішнім переконанням, керуючись власною правосвідомістю, спрямована на утвердження верховенства права, дотримання прав, свобод та інтересів людини і громадянина та пов'язана з ухваленням індивідуального акта застосування права [2, с. 120] у визначенні підстав обмеження прав, свобод чи інтересів та їх наповненості (це не той бік і не той зміст природно-правової доктрини цих категорій).

4. Оновлення позитивного права у формі законодавства, уніфікація термінів і понять, що використовуються на позначення таких категорій, як права, свободи та інтереси.

Позитивізм, на нашу думку, легітимує такі права людини, які криються у природі людини та соціуму. Така легітимація потрібна для самої держави, яка має не лише не перешкоджати здійсненню цих прав, а й активно створювати умови для їх ви-

користання та здійснення людиною [3, с. 45]. Разом з цим жодним чином неможливо надавати переваги у використанні, здійсненні, охороні, захисті чи відновленні прав і свобод, які знайшли вираз у позитивному праві, перед тими, які не мають відповідного аналогу в нормах позитивного права, а сформовані концепцією природного права.

5. Формування єдиної наукової доктрини, спрямованої на черпання витоків та векторів розвитку прав, свобод та інтересів як у класифікаційній структурі, так і змісту, форми цих категорій.

Права, свободи та інтереси людини повинні зберегти своє істинне природне покликання – створити свободу реалізації можливостей особистості, з огляду на наявні соціальні цінності, зокрема рівності та справедливості. Водночас не менш важливим у досягненні зазначених питань є сформована стала правова культура і правова свідомість окремої людини, соціальних груп, учасником, яких вона є, а також усіх суспільств, та їх цілісності, які не обмежені державними кордонами.

Насамкінець наголосимо, що права, свободи та інтереси людини – незмінні цінності минулого, сьогодення і майбутнього. Розуміння їх значення у суспільному бутті визначить вектори їх розвитку на майбутнє, де людина дійсно є найвищою соціальною цінністю, а діяльність держав, наддержавних утворень та інших державних та соціальних інститутів спрямовуватиметься на всебічне утвердження зазначеної тези, яка визначатиме не лише зміст і спрямованість держав, а й виступатиме надійним гарантом недопущення будь-яких спроб утисків прав, свобод та інтересів як з боку окремих фізичних осіб, у тому числі й лідерів, так і з боку соціальних інститутів, серед яких одним з найбільших є держава. Оновлення прав, свобод та інтересів за визначеними векторами слугуватиме їх утвердженню як прикладних елементів розвитку особистості на засадах свободи, рівності та справедливості, а також створить практичні перешкоди для зародження та розвитку будь-яких антидемократичних режимів, спроб узурпації влади, а отже, і антидемократичного впливу на особистість і суспільство, забезпечить прогресивний перспективний розвиток суспільних відносин.

Список використаних джерел

1. Фокіна М. О. Права і свободи людини як об'єкт конституційно-правового регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Харків, 2016. 18 с.
2. Sambor M. Administrative discretion in administrative-delict law. *Scientific bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs : Scientific Journal*. 2018. Special Issue № 2 (92). P. 115–121.
3. Самбор М. Права людини у сучасності людства. *Право України*. 2022. № 12. С. 37–52.

Шамрук Наталія Борисівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права Пенітенціарної академії України

НАПРЯМКИ ТА ФОРМИ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ В ПИТАННЯХ ВЗАЄМОДІЇ, ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Вирішення проблеми домашнього насильства та насильства в суспільстві прямо залежить від ступеня усвідомлення самим суспільством глибини цієї проблеми та її наслідків. Зростання ж насильства сьогодні є домінантною тенденцією для всього світу в цілому, до того ж насильство апіорі є негативним за своєю суттю і може виявлятися в різних ситуаціях і формах, а система заходів протидії цьому явищу може бути реалізована виключно через об'єднання зусиль усіх інституцій як державного, так і міжнародного сектору. Слід погодитись з тим, що лише інтегрований, комплексний підхід до проблеми запобігання домашнього насильства допоможе уникнути фрагментації за окремими напрямками та, відповідно, змінити практику діяльності відповідних служб як на національному, так і на міжнародному рівнях. Такий рівень взаємодії характеризується перш за все налагодженням міжнародної співпраці між представниками відповідних суб'єктів з метою запобігання насильству у сфері сімейних відносин.

На міждержавному рівні організовується співпраця між уповноваженими на те державними інституціями, а в окремих випадках і неурядовими організаціями. Зокрема, в питаннях участі в нормотворчій діяльності з питань міжнародного правового

регулювання питань запобігання домашньому насильству, в офіційну співпрацю можуть вступати ціла низка міністерств та відомств, як-то: Міністерство закордонних справ України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство юстиції України, Верховна Рада України та інші державні інституції (судові органи, Міністерство внутрішніх справ України, Офіс Генерального прокуратора, Секретаріат Уповноваженого ВРУ з прав людини). З цією метою створюються та активно працюють різного роду Робочі групи щодо ратифікації міжнародних нормативно-правових актів з цього питання та, відповідно, комплексного внесення змін до законодавства України. Яскравим прикладом такої плідної роботи щодо забезпечення основоположних прав і свобод людини, а саме руйнування гендерних стереотипів, які допускають насильство стосовно жінок, є ратифікація 20 червня 2022 року так званої Стамбульської конвенції шляхом ухвалення Закону України від 20.06.2022 № 2319-IX «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Проте варто зауважити, що Стамбульська конвенція була ратифікована Україною із заявами та застереженнями, які полягали в тому що Україна не розглядає жодне з положень Конвенції як таке, що зобов'язує її вносити зміни до Конституції України та Сімейного кодексу України та інших законів щодо певних правових інститутів.

Вартує уваги й те, що в законі про ратифікацію також чітко зазначено, що внаслідок широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації Україна не може гарантувати виконання зобов'язань, передбачених Конвенцією, на тимчасово окупованих територіях, в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі до повної деокупації цих територій та абсолютного відновлення конституційного ладу України, а тому відповідальність за всі акти насильства, в тому числі і сексуальні, які вчинено на окупованих територіях, буде нести країна-агресор.

Хочеться підкреслити, що незважаючи на те, що таке доле-носне рішення було ухвалено в найбільш складні для України часи, проте воно є критично важливим та своєчасним і, на наш погляд, сприятиме плідній співпраці різноманітних інституцій

як міжнародного, так і внутрішньодержавного характеру в таких напрямках:

- формування координаційних груп щодо проведення спільних заходів, спрямованих на запобігання домашньому насильству загалом і визначення окремих, більш конкретних заходів у цій царині;

- виконання вимог міжнародних правових актів у питаннях існування насильства у соціальній сфері, формування на цій основі національного законодавства та відповідних інституційних механізмів протидії цим явищам;

- забезпечення прозорості та гуманізму під час проведення відповідних заходів протидії домашньому насильству, дотримання вимог неприпустимості порушення прав осіб внаслідок такої діяльності;

- забезпечення відкритості діяльності відповідних служб для демократичного цивільного контролю;

- удосконалення системи підготовки фахівців, які беруть участь у заходах протидії та запобіганні домашньому насильству;

- інших напрямках, що відповідають пріоритетній державній меті – протидії домашньому насильству і підвищенню добробуту життя населення.

Відповідно, міжнародна співпраця здійснюватиметься в таких формах:

- обмін інформацією, документацією та відповідними матеріалами в рамках чинного законодавства зарубіжних країн, а також підготовка публікацій за напрямами співпраці, визначеними у цих засадах міжнародної діяльності;

- організація і проведення робочих зустрічей з метою представлення набутого досвіду;

- стажування відповідних фахівців в органах державної влади та інших соціальних інституціях зарубіжних країн;

- навчальні візити, що дають змогу вирішити практичні питання, пов'язані із діяльністю та впровадженням набутого досвіду;

- проведення спільних досліджень у сфері державної політики з питань протидії домашньому насильству;

- сприяння роботі зарубіжних експертів як радників щодо розроблення законодавчих актів або впровадження набутого досвіду;

– інших формах співпраці за узгодженням з носіями прав і обов'язків національного та міжнародного права тощо.

Отже, зважаючи на вищезазначене, варто підсумувати, що плідна діяльність, спрямована на протидію домашньому насильству, можлива тільки завдяки ефективно налагодженій міжнародній взаємодії різних суб'єктів як державного, так і неурядового сектору.

Список використаних джерел

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від від 20.06.2022 № 2319-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 10.10.2023).

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України. *Відомості Верховної Ради* від 7 грудня 2017 року, № 2229-VIII. 2018. № 5. Ст. 35.

Bondarenko Stepan,

National Academy of the Security Service of Ukraine,
Certified Partner of the All-Ukrainian Scientific
Organisation «Vseosvita»,
Expert of the National Strategy of Education
and Science of Ukraine 2030,
Ministry of Education and Science of Ukraine

THE DANGER OF COMMITTING CRIMES AGAINST THE NATIONAL SECURITY OF THE STATE: GLOBAL DIMENSION ISSUES

Crimes against the national security of a state are offenses that threaten the fundamental interests and stability of a nation [1]. These crimes typically involve actions that are intended to undermine a country's sovereignty, disrupt its governance, or compromise its security. The specific laws and definitions of these crimes can vary from one country to another, but common examples include:

1. **Treason:** treason is a grave offense involving acts of betrayal against one's own country. It may include attempts to overthrow the government, provide aid or comfort to enemies during times of war, or conspire with foreign entities to harm the nation.

2. **Espionage:** espionage involves the unauthorized gathering, transmission, or receipt of classified or sensitive information with the

intent to benefit a foreign power or harm one's own nation [3]. Spies may engage in activities such as stealing state secrets, conducting intelligence operations, or infiltrating government agencies.

3. Terrorism: terrorism encompasses acts of violence or intimidation designed to create fear and panic among the population. Terrorist acts can target civilians, government institutions, infrastructure, or symbolic landmarks. They are intended to advance political, ideological, or religious goals and can include bombings, hijackings, assassinations, and cyberattacks.

4. Sedition: sedition involves actions or speech that aim to incite rebellion, insurrection, or resistance against lawful authority. It often includes efforts to destabilize the government or promote unlawful violence or civil disorder.

5. Sabotage: sabotage is the deliberate destruction, damage, or disruption of critical infrastructure, military facilities, or key national assets. Acts of sabotage can interfere with a nation's ability to defend itself, maintain order, or provide essential services.

6. Cyberattacks: cybercrimes against national security include hacking, cyber espionage, and other malicious activities conducted online [5]. These crimes can target government agencies, critical infrastructure, or private companies, with the aim of stealing sensitive data, disrupting services, or conducting espionage.

7. Insurgency and Rebellion: insurgency and rebellion involve organized armed movements or uprisings against a government. These movements seek to challenge or overthrow the existing regime and may engage in acts of violence or guerrilla warfare.

8. Economic Espionage: economic espionage involves the theft or unauthorized acquisition of trade secrets, intellectual property, or proprietary business information for the benefit of a foreign entity. This can harm a nation's economic competitiveness and security.

9. Cyberterrorism: cyberterrorism refers to the use of cyberattacks to create fear, disrupt critical infrastructure, or advance political or ideological goals. It can have significant national security implications, particularly if it targets vital systems such as power grids or financial institutions.

10. Illegal Arms Trade: the illegal trade of weapons, including firearms, explosives, and other military equipment, can destabilize

regions and pose a threat to national security. This includes arms trafficking by criminal organizations and terrorist groups.

11. Nuclear Proliferation: activities related to the development, possession, or dissemination of nuclear weapons or materials can have severe national security implications, as they can lead to the spread of nuclear capabilities to non-state actors or hostile nations.

12. Foreign Interference: attempts by foreign governments or entities to interfere in a nation's political processes, elections, or decision-making can be considered crimes against national security. This may involve disinformation campaigns, propaganda, or efforts to undermine public trust in democratic institutions.

It's important to note that the legal definitions and penalties for these crimes vary by jurisdiction, and international agreements and treaties can also address some of these offenses. Governments typically take strong measures to prevent, investigate, and prosecute crimes against national security due to their potential to harm the nation's stability, sovereignty, and well-being.

Crimes against the national security of a state are considered particularly serious offenses because they pose significant dangers to the stability, sovereignty, and well-being of a nation. These crimes can have far-reaching consequences that extend beyond individual or localized harm [6]. Here are some of the dangers associated with committing crimes against the national security of a state:

1. Threat to Sovereignty: Crimes against national security often involve actions that challenge or undermine a country's sovereignty. This can include acts of espionage, terrorism, or cyberattacks by foreign agents or entities seeking to infiltrate and destabilize a nation.

2. Risk to Public Safety: Many crimes against national security, such as acts of terrorism or sabotage, pose an immediate and direct risk to public safety. These actions can result in loss of life, injury, and widespread panic, endangering the general population.

3. Economic Disruption: Certain crimes against national security, like economic espionage or cyberattacks targeting critical infrastructure, can disrupt a nation's economy. These actions can lead to financial losses, damage to businesses, and long-term economic consequences.

4. Impaired National Defense: Crimes involving the theft of military secrets, technology, or intelligence can weaken a nation's

ability to defend itself against external threats. This can put the country at a disadvantage in times of conflict or tension.

5. **Compromised National Interests:** Acts of espionage or treason can compromise a nation's foreign policy and diplomatic relationships [4]. Leaking sensitive information or collaborating with foreign adversaries can undermine national interests and damage international trust.

6. **Loss of Classified Information:** Unauthorized access to or disclosure of classified information can result in the exposure of sensitive military, intelligence, or diplomatic secrets. This can have profound consequences for national security, as it may reveal vulnerabilities or compromise covert operations.

7. **Undermining Democracy:** Attempts to interfere with a nation's democratic processes, such as election interference or disinformation campaigns, can undermine the foundations of democracy and create political instability.

8. **Legal and Diplomatic Consequences:** Committing crimes against national security can lead to legal repercussions, including prosecution and imprisonment. It can also strain diplomatic relations with other nations and result in international sanctions or penalties.

9. **Loss of Trust and Confidence:** When individuals or groups engage in activities that threaten national security, it erodes public trust and confidence in government institutions and security agencies. This can lead to societal divisions and a loss of faith in the ability of the state to protect its citizens.

10. **Long-Term Repercussions:** The consequences of crimes against national security can be long-lasting, affecting generations to come [2]. The fallout from these crimes may lead to increased security measures, surveillance, and restrictions on civil liberties, impacting the lives of citizens.

In summary, crimes against the national security of a state represent a grave threat to the well-being, stability, and sovereignty of a nation. They can result in immediate harm to individuals and communities, as well as long-term damage to a country's infrastructure, economy, and international standing. Due to these significant dangers, governments and law enforcement agencies often take strong measures to prevent, investigate, and prosecute such crimes.

References

1. Chuvakov, O., Balobanova, D., Samadova, S., & Barbul, P. (2022), "Conceptual foundations for the systematization of crimes against the basics of national security of Ukraine and some other countries", *Amazonia Investiga*, No. 11 (49), pp. 86–92.
2. deLisle, J. (2010), "Security First-Patterns and Lessons from China's Use of Law to Address National Security Threats", *J. Nat'l Sec. L. & Pol'y*, No. 4.
3. Ezirim, G. E. (2018), "Oil crimes, national security, and the Nigerian state, 1999–2015". *Japanese Journal of Political Science*, No. 19 (1), pp. 80–100.
4. Shved, A. (2021), "Crimes against the constitutional principles of the national security under the legislation of Ukraine and the Scandinavian countries", *Znanstvena Misel*, No. (55-2), pp. 21–24.
5. Yaremko, G., Ivanova, N., Mandrychenko, Z., & Gorpyniuk, O. (2021), "Criminal and legal protection of national security: Problems of systematization of crimes", *Amazonia Investiga*, No. 10 (47), pp. 207–215.
6. Bondarenko, S. Yu., & Vitomskyi, Yu. L. (2021), "Psychological theory as an ontology of the origin of the state, or an attempt to quell economic determinism", *In the X International Science Conference «Science foundations of modern science and practice*, pp. 200–210.

Minervino Quintiere Victor,

Brazilian Criminal Defense Attorney. PhD and Master of Law from the Brazilian Institute of Education, Development, and Research – IDP, Professor in the postgraduate program in Criminal Law at the University Center of Brasília-DF (UniCEUB), Professor in the postgraduate program at IBMEC in Economic Criminal Law;

Pereira de Oliveira Guilherme,

Postgraduate in Criminal law, Criminal Procedure and Criminology, Professor and speaker of criminal law, Brazilian Criminal Defense Attorney

CONTEMPORARY CHALLENGES IN THE APPLICATION OF HUMAN RIGHTS PRINCIPLES: ANALYSIS OF THE “8TH OF JANUARY”

Initially, we express our solidarity with the Ukrainian people, victims of Russian abuses and far beyond excesses.

Far from exhausting the topic, this text aims, based on the analysis of the principles of human rights at the international and Brazilian level, as well as the understanding of what occurred

on January 8, 2023, in Brazil, if the rights and fundamental guarantees of accused and prosecuted people have been protected.

To obtain answers on the topic, also to generate necessary reflections, the bibliographic methodology was used, comprising scientific texts from Brazil and foreign journalistic articles, in the same way we used decisions handed down by the Federal Supreme Court regarding the topic.

The true description of “human rights” is that they belong to the individual, as a human being, who cannot be deprived of their substance under any circumstances; These rights are, therefore, intrinsic to the human condition. The Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights present this fundamental ethical basis in their first paragraph of the preamble, recognizing “the inherent dignity and ... equal and inalienable rights of all members of the human family.”

With the adoption, by the United Nations General Assembly, of the Universal Declaration of Human Rights, on December 10, 1948, the references contained in the Charter, somehow concise, about “human rights and fundamental freedoms” acquired an authoritative interpretation.

The Universal Declaration recognizes civil, cultural, economic, political and social rights and, although it is not a legally binding document itself, since it was adopted through a deliberation of the General Assembly, the principles contained therein are currently considered to be legally binding on States, either as customary international law, or as general principles of law, or as fundamental principles of humanity.

On the verdict in the Tehran hostage case, the International Court of Justice clearly invoked “the fundamental principles enunciated in the ... Declaration” as being legally binding on Iran, particularly with reference to the unjust deprivation of liberty and the imposition of “physical constraints in oppressive conditions”.

The devastating experiences of the First and Second World Wars highlighted the imperative need both to protect human beings against the arbitrary exercise of State power and to promote social progress and better living conditions in broader freedom.

When analyzing the International Criminal Court – ICC, as well as the provisions of the American Convention on Human Rights in conjunction with international treaties and conventions ratified by Brazil, it is possible to verify fundamental principles for the regular development of criminal processing in the current stage of social and human development that most countries go through, namely: the principle of legality, the principle of presumption of innocence, the principle of individual criminal responsibility and the mandatory measurement of the so-called elements of intentionality (LIMA, 2006).

Drawing a parallel between international law and criminal law, in light of the criminal expansionism of Professor Jesús-Maria Silva Sánchez (2013) and its update, made by Víctor Quintiere (2022), it is possible to verify five stages on which Law Penalty began to intervene in the lives of individuals, individuals and legal entities, otherwise let's see.

With regard to the first speed, this would consist of the affirmation that Criminal Law at this moment complies with the classic dictates of due legal process, being applied in the light of guarantees, which generates a longer procedure, however (and in theory) , safer for the accused. Said procedure would, in the Spanish author's view, be used to elucidate cases involving more serious criminal offenses, generating, if the binomial authorship/materiality is found, a punishment as long as it is within procedural and criminal guarantees such as legality, due process, etc.

The second speed of Criminal Law has space in so-called crimes with less offensive potential, allowing prison sentences to be replaced by those that restrict rights, generating flexibility in state punitive measures, on the one hand, as well as procedural speed, on the other hand.

In the third speed, the guarantees and principles are made more flexible even when faced with serious conduct committed by the individual, treating them as an enemy, an expression coined by Günther Jakobs in what he called the “Criminal Law of the Enemy” of the State. Such treatment, in addition to the criminal prosecution that leads to conviction, has significant consequences in terms of the execution of the sentence, making it possible to conclude that, in the third speed, there is a mix between aspects inherent to the other two speeds of Criminal Law.

The fourth speed, possible to gauge from Daniel Pastor, from the work “Recodificación penal y principio de reserva de código” (2005), through the article in which he works with the neo-punitive drift of organizations as the cause of the current loss of prestige of human rights (2005, p. 73-114), when writing about what he called “neopunitivism”, a phenomenon derived from the penal expansion itself (CANCIÓ MELLÍÁ, p. 151) and based on Zaffaroni’s (2004) reasoning about the punitive cycles, highlights that Criminal Law, in the fourth speed, starts to restrict and suppress criminal and criminal procedural guarantees for defendants who, in the past, held the role of heads of state and, in carrying out such roles, ended up violating international treaties that protect human rights.

The fifth speed, in turn, associates Criminal Law and technology, in particular, the impacts of the second on the first. It is noted, therefore, that the fifth speed of criminal law is based on the following premises: 1) use of technology capable of enabling preventive and repressive combat against crimes, a phenomenon that should occur, as a suggestion to the State, in relation to crimes of greater economic impact and must then be structured in such a way as to enable its expansion to everyday crimes, that is, both in relation to crimes with medium offensive potential and in relation to crimes with lower offensive potential; 2) increased production of evidence of authorship and materiality by the State, which, in the long term, will have repercussions on the functioning of the investigative structure and on existing public spending on employees (a gradual decreasing trend), for example; 3) updating the concept of *nemo tenetur se detegere* which, as explained above, will not only continue to exist but, and above all, must be respected by public authorities; 4) maintenance of the idea of digital privacy, especially in criminal law, with any 4.1) incursion by the State being previously authorized by a substantiated judicial decision based on the case under examination, 4.2) however, privacy in the digital era cannot be compared to the classic concepts described in the historical report made in previous chapters and 5) paradigm shift related to the time and amount of guarantees provided to the accused in the face of the advent of technology as a true wildcard element capable of optimizing said elements, regardless of the severity of the crime.

Having unraveled the phenomenon of the expansion of Criminal Law, as well as the international principles applicable to Criminal Law, it is possible to move on to understanding the context involving, in Brazil, the episode of January 8, 2023.

Unfortunately, January 8th, as is the case for Ukrainians, dates back to Brazilians as a not very popular date, a symbol of crimes committed against nationals of their respective countries .

Antes de analisar o que efetivamente ocorreu em 08 de janeiro de 2023, fundamental trazer ao leitor o contexto do que estava ocorrendo no Brasil, em especial, no que diz respeito às eleições presidenciais de 2022.

The former president of Brazil, Jair Messias Bolsonaro, claimed that the electronic voting machines used in Brazil were prone to fraud since at least 2015 (BRAGON, HAUBERT, 2015), when he was a federal deputy, author of a constitutional amendment that provided for voting printed in the country. When releasing the amendment, Bolsonaro said that only with a printed vote could "democratically remove the PT (political party) from the country in 2018".[29] Subsequently, this amendment was overturned by the Federal Supreme Court and was not broken in the 2018 elections, according to the understanding that this could create a risk of breach of secrecy and freedom of choice, due to the possibility of poll workers needing to intervene in the event of printing failure (RAMALHO, OLIVEIRA, 2018).

Shortly after Luiz Inácio Lula da Silva's victory, a series of protests against the election results began. Initially consisting of roadblocks, 321 roadblocks were recorded on federal roads in 25 states and the Federal District on October 31 (MARQUES, 2022).

Some retired military personnel supported a truck drivers' strike before the second round. According to a report by Agência Pública, Aos Fatos e Núcleo Jornalismo, calls for demonstrations have been made since October 14, 2022 (NASCIMENTO, 2022). Protests on the highways lost strength on November 3, but began to take place in front of Armed Forces barracks in several states across the country. In Brasília, Bolsonaro supporters set up a camp in front of the Army Headquarters to instigate the army to carry out a coup d'état; the camp had infrastructure, such as a stage, rented tents and tents, chemical toilets, electrical generators, food and water.

Attacks on the Federal Police headquarters occurred after the graduation of Lula and Geraldo Alckmin, on December 12, carried out by Bolsonaroists after the arrest of chief José Acácio Tserere Xavante (MEDEIROS, PATRIOLINO, 2022), detained on charges of being one of the masterminds of the invasion of the departure area of Brasília International Airport, carried out ten days earlier. Vehicles were set on fire and destroyed around the upscale area of the federal capital, as well as clashes between the Military Police and vandals (MARRA, 2022).

On December 24, the Military Police of the Federal District deactivated an explosive placed in a kerosene truck, close to Brasília International Airport. The Civil Police of the Federal District found that it was an explosive emulsion, a type of bomb used in mining. The explosive was placed by gas station manager George Washington de Oliveira Sousa. Sousa admitted during interrogation that his act was ideologically motivated, as he did not accept the result of the elections held in October, and in his possession an arsenal with explosive material was found (TEIXEIRA, MAZZEI, 2022).

The attacks of January 8, 2023 in Brasília, also commonly referred to as January 8 or as January 8 coup acts, consisted of a series of acts of vandalism, invasions and depredations of public property committed by a crowd of people who invaded federal government buildings in Brasília with the aim of instigating a military coup against the government of Luiz Inácio Lula da Silva (Lula), newly elected president, and reestablishing Jair Messias Bolsonaro, defeated in the last elections, as president of Brazil.

About 1 pm, Brasília time, around 4 thousand people left the Army Headquarters and marched towards “Praça dos Três Poderes”, clashing with the Military Police of the Federal District (PMDF) on the Esplanada dos Ministérios. Before 3 pm that day, the crowd broke the security barrier established by law enforcement and occupied the ramp and roof slab of the National Congress Palace, while part of the group managed to invade and vandalize the Congress, the Planalto Palace and the Palace of the Federal Supreme Court.

Both President Luiz Inácio Lula da Silva and Jair Messias Bolsonaro were not in Brasília at the time of the invasions. The Federal Supreme Court considered that the events were acts of terrorism.

The governor of the Federal District, Ibaneis Rocha, reported that more than 400 people had been detained by 9 pm on January 8th. The following day, around 1,200 people who were camped in front of the Army Headquarters were also detained and taken by bus to the Federal Police headquarters.

As of March 2023; 2,182 people have been arrested for participating or being involved in the attacks. Shortly after the events, the Governor of the Federal District dismissed the then secretary of public security and former minister of Justice in the Jair Bolsonaro government, Anderson Torres, who was in Orlando on the day of the invasions.

Subsequently, the Minister of the Federal Supreme Court, Alexandre de Moraes, ordered Ibaneis to be removed for an initial period of 90 days, a decision revoked on March 15. After the attacks, President Lula signed a decree authorizing federal intervention in the Federal District, which lasted until January 31st.

Regarding the arrests of individuals, the crucial point of this work, on January 11, 2023, the National Council of Justice (CNJ) reported that 1,418 people had been arrested for the attacks and sent to the Papuda Penitentiary Complex and the women's penitentiary in Hive.

Of the total number of prisoners, 222 were detained at Praça dos Três Poderes and 1,196 were in the camp set up at the Army Headquarters. For humanitarian reasons, 599 people were released without the need to give statements, including elderly people, homeless people, people with health problems and mothers accompanied by children. The Federal Supreme Court (STF) created a task force to carry out the hearings, which were carried out by federal judges and the Court of Justice of the Federal District and sent to Minister Alexandre de Moraes, who was responsible for deciding on the maintenance of prisons. Earlier, the Federal Public Defender's Office (DPU) defended the release of hypervulnerable people and the replacement of prison with precautionary measures, such as a ban on leaving states of origin, visiting barracks and military units, using social networks and maintaining contact with other protesters who are not relatives.

It is indisputable that, on January 8, 2023, there was depredation of public property, and those responsible must be punished in accordance with Brazilian legislation.

However, the dynamics of the facts, especially the political contours that the episode took on, raises some questions, namely: a) would the concept of subjective criminal responsibility have been respected?; b) would the processing of criminal actions be in accordance with the principle of reasonable duration of the process?; c) would national and international procedural rules have been respected with regard to preventive detentions ordered?, and; d) with regard to the dosimetry of the sentence for those people already convicted, would the internal principle of individualization of the sentence have been respected, in addition to the dictates of the three-phase infra-constitutional system? Questions asked, important to get to the answers.

Regarding the first question, it is possible to verify that, given the imputation of crimes such as armed criminal association, violent abolition of the Democratic Rule of Law, coup d'état, qualified damage and deterioration of listed property, it will be essential that the Federal Supreme Court carry out due separation between the individuals who, in fact, had the objective, while participating in the acts of January 8, 2023, to commit crimes against democracy itself, from those who had gone to the “Esplanada” with the intention of demonstrating peacefully, people who should not be criminally convicted, under penalty of disrespecting the postulate of subjective criminal responsibility.

Regardless of the classification of the crimes mentioned above as examples of what has appeared in the first convictions, which took place in September 2023, the Democratic State of Law does not allow, under any circumstances, the sacrifice of innocent people, and also reasonable doubt must also be interpreted in favor of the accused (in dubio pro reo).

With regard to the second question, we think that the processing of criminal actions, due to their speed, is possibly in dissonance with the principle of reasonable duration of the process, provided for in the Federal Constitution of 1988. This is because, in less than a year, since January 8th, at least five people have been sentenced to date.

We are not here, repeat, defending impunity or, even, diminishing the seriousness of what happened on January 8, 2023. Our concern, as legal operators, is that possible convictions, due to excessive speed, may be harmed, with regard to the formation

of public opinion, due to disrespect for the procedural and procedural rules in force, both within the constitutional and infra-constitutional spheres. After all, a rule is a guarantee, even when discussing violations of the Powers themselves.

In relation to national and international procedural rules regarding pre-trial detention, we believe that there was a delay in the release of many of the individuals initially detained. Even though the event was attended by thousands of individuals, in theory, preventive detention in Brazil, based on the Criminal Procedure Code, is an exception. Analyzing demonstrations that took place within the Senate, as well as data from the CNJ (National Council of Justice) itself, it was possible to verify that the majority of people detained are primary, have good records and fixed residence, people who, therefore, would not tend to evade the proper application of the law. criminal. Another concern that surrounds the episode concerns the difficulty that many defenders reported in accessing prison records, as well as the incompleteness of data, among others.

Regarding the topic of prisons, it is also important to make comments regarding the institution of the custody hearing and its application in the episode of January 8th. Let us not forget that the Supreme Court itself, some time ago, emptied this obligation, in the decision of Minister Luiz Fux to suspend part of the legislative reforms in criminal procedural matters, among which, the rule of Article 310, § 4, which made prison illegal in case of failure to hold the custody hearing within 24 hours.

We conclude that in this case the criminal process did not go as it should, being a true legal aberration, where the detainees did not have their fundamental rights and guarantees respected as they should have been.

Finally, with regard to the dosimetry of the sentence of those people already convicted, some sentenced to 17 years in prison, we believe that, especially in the first phase of dosimetry, the moment in which the circumstances provided for in art. 59, of the CP, the STF must be careful not to impose a more severe sentence than is necessary, taking into account the basic elements of the criminal types analyzed, under penalty of violating the internal principle of individualization of the sentence, in addition to the dictates of the system three-phase infraconstitutional.

Finally, we explored what happened internally in Brazil to demonstrate that in different parts of the world, there are cases where people suffer injustices stemming from the judiciary, both in the context of wars between countries and internally. Although the objective of the legal system is to promote justice and equality, unfortunately, this is not always fully achieved.

In situations of armed conflicts, human rights violations can occur on a large scale, affecting the lives of countless individuals. In many cases, the judicial systems of these countries can be compromised or politically influenced, leading to impunity for serious violations or sometimes punishing beyond what is necessary and without respecting due legal process.

Internally, even in countries with more structured legal systems, there are cases where justice fails. Failures can occur due to factors such as corruption, discrimination, lack of adequate resources, lack of equal access to justice, and human error and that's why we need competent and unresigned lawyers to seek justice at any cost and ensure that their clients' rights are respected.

It is crucial that there be continuous efforts to combat these injustices and strengthen judicial systems worldwide. This involves promoting the rule of law, fighting corruption, ensuring fair trials, equal access to justice, and strengthening institutions responsible for law enforcement.

As garantist lawyers specializing in international law, our mission is to defend the fundamental principles of justice and human rights, whether domestically or internationally.

References

1. BRAGON, Ranier, HAUBERTt, Mariana (16 de junho de 2015), "Câmara aprova amarra ao TSE e exigência de impressão do voto", *Folha de S.Paulo*, Consultado em 13 de outubro de 2023.

2. CANCIO, MELIÁ, PEÑARANDA, RAMOS, SUAREZ, GONZÁLEZ (1998), *Consideraciones sobre la teoría de la imputación de Günther Jakobs*, em: JAKOBS, Estudios, pp. 17

3. CANCIO, MELIÁ (2006), "Derecho penal del enemigo y delitos de terrorismo", *en Revista Peruana de Ciencias Jurídicas*, No.º13, pp. 151.

4. GOLDSCHMIDT, James (2016), "Problemas Jurídicos y Políticos del Proceso Penal", *Conferencias dadas en la Universidad de Madrid en los*

meses de diciembre de 1934 y enero, febrero y marzo de 1935, BdeF, Buenos Aires, pp. 73.

5. LIMA, Renata Mantovani de e, BRINA, Marina Martins da Costa (2006), *O Tribunal Penal Internacional*, Del Rey, Belo Horizonte.

6. MARRA, Pedro (12 de dezembro de 2022), "Bolsonaristas ateiam fogo em ônibus e quebram placas em Brasília", *Estado de Minas*. Consultado em 9 de janeiro de 2023.

7. MARQUES, Gilvan et al (2023), "Caminhoneiros bolsonaristas fecham rodovias em 25 estados e DF", *UOL*. Consultado em 20 de julho de 2023.

8. MEDEIROS, Taísa, Patriolino, Luana (12 de dezembro de 2022), "Lula é diplomado em cerimônia no TSE: 'Vocês ganharam esse diploma'", *Correio Braziliense*. Consultado em 9 de janeiro de 2023.

9. NASCIMENTO, Simon (2 de novembro de 2022). < Protestos em frente aos quartéis pedem intervenção militar em 8 Estado e no DF>. *O Tempo*. Consultado em 13 de outubro de 2023.

10. PASTOR, Daniel (2005), *La deriva neopunitivista de organismos y activistas como causa del desprestigio actual de los derechos humanos, in Nueva Doctrina Penal*, 2005/A, Buenos Aires, pp. 73–114.

11. QUINTIERE, Víctor Minervino (2022), "O Direito Penal nas sociedades digitais: da expansão às perspectivas à luz do Criminal Dataveillance", *da criminologia e do direito à não auto-incriminação*, Editora D'Placido, Minas Gerais.

12. RAMALHO, Renan, OLIVEIRA, Mariana (6 de junho de 2018), "Por 8 a 2, STF derruba voto impresso nas eleições de 2018", *G1*, Consultado em 13 de outubro de 2023.

13. SÁNCHEZ, Jesús-María Silva (2013), *A Expansão do Direito Penal – Aspectos da política criminal nas sociedades pós-industriais*. 3a ed, Revista dos Tribunais, São Paulo.

14. TEIXEIRA, Pedro, MAZZEI, Maria (26 de dezembro de 2022), "Preso por tentativa de ataque no DF pediu para tirar citações a Lula e Bolsonaro de depoimentos", *CNN Brasil*, Consultado em 8 de janeiro de 2023.

15. TUNNEY, Catharine (9 de janeiro de 2020), "Trudeau says evidence suggests Iranian missile brought down Ukrainian flight", *cbc.ca*, CBC Canada, Consultado em 10 de janeiro de 2020, Cópia arquivada em 9 de janeiro de 2020.

16. ZAFFARONI, Eugênio (2004), *El derecho penal liberal y sus enemigos*, manuscrito de su intervención con motivo de recibir el título de doctor honoris causae de la Universidad de Castilla-La Mancha, Toledo, janeiro de 2004.

Szymanek Jarosław,

Prof. ucz., dr hab.

European Policy Research Center of the Academy of Justice in Warsaw

CONTEMPORARY TRENDS IN INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS STANDARDS: BETWEEN THE NEED FOR PROGRESSIVISM AND THE TEMPTATION OF PERMISSIVISM

It is probably worth considering contemporary trends in the development of human rights in the context of the duality of problems that human rights generate.

The mentioned dualism means, on the one hand, the obvious statement that the democratic progress of human rights is today a basic indicator of democracy and the rule of law. On the other hand, it creates an obvious temptation to permissiveness. That is, accepting behaviours and actions that until recently we unanimously recognized as bad, unethical or immoral. This dualism is especially visible today, when international human rights standards have become dogmas.

The protective dogma of human rights is, of course, in principle, absolutely appropriate, positive and necessary. Our civilization, which is an accumulation of various elements originating from different eras (antiquity, Judaism, Christianity), is associated with the promotion and protection of human rights. This element is absolutely necessary and obvious. No one disputes that the basis of our culture and our law is acceptance of human rights and effective mechanisms for their protection. However, today the progress of human rights goes further, promoting and promoting rights and freedoms that long ago crossed the Rubicon of the basic legal status of an individual and are increasingly controversial. Today, they constitute the background of human rights disputes, in which the vision of necessary progressivism, on the one hand, and dangerous permissivism, on the other, collides.

These two conflicting approaches, however, do not refute the most important thesis, namely that human rights are today the principle of the democratic legal order.

Today, it is through the primacy of respect for these international standards that political orders evolve. We define them as democratic

or undemocratic, and in extreme cases as authoritative when they meet or do not meet, point by point, standards. As a result, the degree of implementation of international standards is the premise for assessing the political system and legal order. This approach means that more and more countries strive to achieve standards of international human rights protection, and at the same time that more and more standards are introduced, according to logic, the more standards, the more democracy. We have to say that this grammar of human rights protection is simple and logical. The history of human rights also confirms it. Over the years, more and more new laws were invented, which meant that the catalogue of human rights and freedoms was growing. It is thanks to this logic that today, especially in Europe, we boast of very effective protection of human rights. It is thanks to this logic that we have such elementary rights as the right to life, the right to religious freedom, the right to information, the right to freedom of movement, the right to freedom of speech and the equality of rights of women and men, in accordance with the most important law, according to which all people are equal.

It should be clearly stated that contemporary standards of international human rights protection are the result of progressivism, i.e. the assumption that to protect people and their freedoms, new laws must be created. Without it, the modern human rights protection system would be ineffective. Therefore, it was the courage and determination in proclaiming new rights that were the driving force of the international human rights system. It is a long political and legal process that has created today's human rights standards that we all accept. So today, no one questions freedom of speech, religious freedom, freedom to act in political parties, freedom of movement, freedom to choose a profession, freedom to vote, and economic freedom. These and other rights and freedoms are an element of democracy and the rule of law.

Courage and progressivism in advancing human rights have contributed to the success of various international human rights protection regimes. It may be the United Nations system, it may be the Council of Europe system or the European Union system. These systems seem to be the maximum protection for human rights.

However, human rights are, above all, a social process, and this never stands still. That's why new rights are constantly being proposed. Sometimes this is due to technological progress. Sometimes it comes from new knowledge. Sometimes it comes from new circumstances that those who came before us did not have to face. The rights resulting from all these circumstances are rights that are the result of progress and adaptation to modernity. They determine our ambition to lead progress.

But there are also rights that do not result from new knowledge, do not result from technical progress, but rather from the pride of man who long time ago announced that God is dead.

It is these rights created in accordance with the ideology of relativism and rejection of the rudiments of the social order, that raise the greatest fears. The permissivism that is associated with them may create a danger that the progress we have made so far will be replaced by the destruction of the human condition.

This is all the more so because many of the new human rights actually attack man himself. Under the guise of self-development, increasing an individual's identity and awareness, in fact new rights often attack the foundations of what man and humanity have created. Permissivism for the right to abortion as a supposed human right or the right to euthanasia are the best proof of this. Therefore, it can be said that wherever there is a temptation to permissiveness, there is also a danger of devastation of man and his rights. After all, you cannot, following elementary logic, talk about the progress of democracy, the rule of law and human rights while demanding unlimited abortion or euthanasia. Indefinite euthanasia, contrary to many opinions, is not progress but a decline of human rights. Unlimited abortion has nothing to do with progress and democracy but with the killing of the weakest. The right to change a child's sex is not a human right at all, but a sick fantasy of social engineering. The same should be said about ideas that reject sex division and promote the idea of social or psychological gender.

All these so-called new human rights relating to the issue of one's corporeality, sexuality, reproductive abilities, the so-called Self-realization is today a serious threat to the entire system of protection of rights and freedoms. In the name of unrestrained freedom, freedom from conventions, social dependencies,

and religious dogmas, they promote a culture of relativism in which there is no place for such basic categories as sin and virtue, good and evil, social and anti-social action. All of them, promoting unlimited permissiveness, assume that rights and freedoms should be extensively interpreted, and that only the so-called the right to happiness, unfortunately often reduced to primitive sexual satisfaction, with which the human condition is identified, and which is the brutalization of man and his infantilization. All of them also detach man from his place in a broader cultural, social and civilizational background, promoting an essentially destructive view of the atomization of the individual, that he exists and lives for himself, and that all social, cultural, religious and moral conventions are oppressive and suppress unfettered freedom. This is why the contemporary debate over human rights is so fierce. On the one hand, there are all those who claim that each new human right has added value, that it is a manifestation of progress, modernism, democracy and the rule of law. On the other side, there are those who believe that progressivism has its limit line, beyond which dangerous permissiveness begins, which undermines dogmas, rewards the individual at the expense of the community, is ambivalent from the point of view of social sustainability and stability, axiologically relative, religiously sterile, and satisfaction puts man (however they understand them) in the first place, mistakenly considering him the quintessence of his freedom.

An example of such dangerous permissivism, which, under the pretext of falsely understood freedom, actually creates a denial of freedom, equality and human dignity is surrogacy, disguised either as a general right to happiness or as a special right to have a child (as the so-called reproductive right). It offers a supposedly progressive and democratic perspective on having a child for those who, for biological reasons, cannot have a child. However, in essence, surrogacy dangerously objectifies the person himself, giving him the characteristics of a good (object) that can be acquired in one way or another. In this way, the supposedly modern, democratic and libertarian right to surrogacy undermines human dignity, questioning the very foundation of the system of protection of rights and freedoms. When talking about human rights, we cannot ignore the obvious fact that they have certain fundamental

assumptions at their base, and these include the principle of human freedom and equality and his dignity, which is inherent, indisputable and inalienable.

Permissivism for new human rights is therefore not evidence of the development of human rights, but evidence of the decline of the idea of human rights. In fact, the new human rights attack humanity and cover human rights, which should be the Bible in a democracy.

References

1. Barut, A. (2016), "Prawa człowieka jako ideologia. Przyczynek do analizy współczesnego imaginariusz społecznego", *Political Dialogues*, No. 21.
2. Berger, P. L., Luckmann, T. (2010), *Społeczne tworzenie rzeczywistości*, Warszawa.
3. Błachut, M. (2007), *O końcu praw człowieka* [w:] *Ponowoczesność. Z zagadnień teorii i filozofii prawa*, Wrocław.
4. Delruelle, E. (1999), *L'humanisme, inutile et incertain? Une critique des droits de l'homme*, Bruxelles.
5. Hart, H. L. (1984), *Are there any natural rights?* [w:] *Theories of rights*, J. Waldron (red.), Oxford.
6. Kowalczyk, P. (1988), "Nowe prawa człowieka. Perspektywy i zagrożenia", *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, No. 2.
7. Puppinc, G. (2021), *Degeneracja praw człowieka*, Kraków.
8. Sulikowski, A. (2015), "Prawa a ideologia. Prawa jednostki z perspektywy krytycznej myśli prawniczej i społecznej", *Roczniki Nauk Społecznych*, T. VII, No. 4.
9. Turner, B. (1993), *Outline of a Theory of Human Rights, Sociology*, Vol. 27, No. 3.

СЕКЦІЯ 5

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗЕВОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Балишев Микола Володимирович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Пенітенціарної академії України

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОДАТКОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ОДИН З ЕЛЕМЕНТІВ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Виконання податкових норм у цивілізованому світі визначається не фактором розвитку економіки та соціальної функції держави, а свідчить про правосвідомість громадського суспільства. Сучасні дослідження засвідчують той факт, що країни з високим рівнем культури сплати податків, такі як Швеція, Норвегія, Фінляндія, Швейцарія, мають найвищий рівень дотримання податкових законів. У цих країнах населення має високий рівень свідомості про те, як їхні податки використовуються державою та яку користь від цього отримують.

Разом з цим не існує ідеальних умов для виконання податкового обов'язку, а тому навіть у країнах з високим рівнем соціальної відповідальності штрафи за порушення податкового законодавства можуть бути досить значними. Наприклад, у Норвегії штраф за несвоєчасну подачу податкової декларації становить 1% від суми недекларованого доходу за кожний день затримки. За неправильне заповнення податкової декларації штраф може становити до 30% від суми податку, який повинен бути сплачений. У Фінляндії штраф за невиконання податкових обов'язків може становити до 15% від суми несплаченого податку, а також нараховуватись пеня в розмірі 7% річних від суми несплаченого податку [1].

Згідно з п. 111.1 ст. 111 Податкового кодексу України за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, застосовуються такі види юридичної відповідальності: фінансова; адміністративна; кримінальна [2].

Отже, досягнення завдань податкового адміністрування неможливе без належної управлінської дисципліни, що досягається засобами адміністративного примусу.

Впровадження адміністративної відповідальності за податкові правопорушення є одним з елементів реформування податкової системи України та забезпечення її прозорості та конкурентоспроможності. Крім того, адміністративні санкції за податкові правопорушення є складовим елементом політики боротьби з корупцією та підвищення рівня довіри до контролюючих органів серед населення та бізнесу. Джерелом адміністративної відповідальності за податкові делікти є Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

Отже, адміністративна відповідальність за порушення податкового законодавства полягає в застосуванні адміністративно-правових норм з метою впливу на порушників податкових правовідносин.

Підставою для застосування відповідальності є наявність складу адміністративного правопорушення, а саме наявність винного або діяння з необережності чи бездіяльності, що завдає шкоди захищеним законом податковим відносинам, за яке передбачена адміністративна відповідальність.

Виходячи зі ст. 9 КУпАП [3], а також складів адміністративних проступків у сфері податково-бюджетних правовідносин можна дати таке визначення адміністративному податковому правопорушенню – незаконна дія або бездіяльність, яка є винною (умисною або ненавмисною) та порушує встановлений податковим законодавством управлінський порядок сплати, обчислення та адміністрування податкових зборів та платежів, або посягає на засади управління податковою системою.

Список використаних джерел

1. Taxation in EU overview: EU taxation for the 21st century, 2022. URL: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actionstopic/taxation_en (дата звернення: 12.10.2023).

2. Податковий кодекс України: Кодекс України; Закон від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> (дата звернення: 12.10.2023).

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24); Закон від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10> (дата звернення: 12.10.2023).

Давидченко Інна Дмитрівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри української лінгвістики,
літератури та методики навчання
Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

На сучасному етапі розвитку міжкультурних комунікацій українське суспільство визначається в загальноєвропейському та світовому просторі, здійснює кроки до інтеграції, спираючись на фундаментальні цінності власних та світових надбань, керується невід'ємними чинниками демократичного громадянського суспільства. Сутність процесу оптимізації полягає у створенні найсприятливіших умов для отримання очікуваних результатів без зайвих витрат часу і фізичних зусиль.

Реформування системи освіти в Україні, ступінь якого розкривають: Закон України «Про вищу освіту» [4], Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) [3], Бухарестське комюніке (2012) [1], Національна стратегія розвитку освіти України на період 2012–2025 рр. [7], стверджують необхідність реформування системи освіти з позиції її оприлюднення й актуалізують цю проблему. У Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2025 року [5] зазначено, що освіта України ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності.

Лінгвокультурологія як освітній компонент у закладі вищої освіти тією чи іншою мірою реалізує завдання формування системи не тільки світоглядних знань, а й світоглядних позицій здобувачів вищої освіти, має значний вплив на цей процес, посідає своє окреме конкретне місце і завдання в освітньому процесі, однак ефективність досягається лише за умови взаємодії, взаємовпливу, взаємопов'язаності знань.

Лінгвокультурологічна компетентність реалізується у знаннях історичного розвитку української нації, духовної і матеріальної культури, фольклору, традицій, звичаїв і обрядів україн-

ського народу, в уміннях використовувати лінгвокультурологічні знання у професійній діяльності. Кожній особистості необхідно набути вмінь характеризувати феномен української культури, історію її розвитку, місце у системі світової культури, оцінювати досягнення культури на основі знання історичного контексту їх створення, бути здатним до діалогу культур, вміти висловлювати і обґрунтовувати власну позицію до питань, що стосуються ціннісного ставлення до історичного минулого [2].

Формування лінгвокультурологічної компетентності здобувачів вищої освіти в умовах кризового суспільства в контексті євроінтеграції здійснюється у дистанційному (синхронному) або дистанційному (асинхронному) режимах віддалено за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій за допомогою впровадження заходів (педагогічні тренінги, майстер-класи, семінари, творчі вечори, конференції, круглі столи, брейн-ринги, усні журнали, квести, онлайн-курси, онлайн-консультування, онлайн-тренінги, хакатони, вебінари, використання інтерактивних, електронних віртуальних лабораторій, електронних соціальних мереж, відвідування інтерактивних музеїв науки, створення презентацій, платформ спілкування за науковими інтересами, міжнародних конкурсів з рішення науково-технічних задач, віртуальних технопарків та інші) за наступними 6-ма напрямками: доступ до інноваційних технологій; доступ здобувачів вищої освіти до технологій (Student Accessibility); доступ викладачів до технологій (Teacher Accessibility); доступ адміністраторів до технологій (Administration Accessibility); академічний інтернет (моделі Fiber-to-the-Building та wi-fi); «цифровий» мультимедійний контент»; «Цифрові» компетенції та грамотність викладачів (фасилітаторів, коучів) та здобувачів вищої освіти; відеочати у Skype, Zoom, групах Viber та Telegram.

Зміст та структура викладання освітнього компонента «Лінгвокультурології» в закладі вищої освіти в контексті євроінтеграції є предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців. Дидактичні можливості застосування різноманітних методів навчання на сучасному етапі також були предметом наукових зацікавлень. Мета вивчення лінгвокультурології як складової сучасної освітньої системи полягає у формуванні світогляду особистості, який би найкращим чином поєднував її професійну

діяльність із загальними світоглядними цінностями, закладеними в основу цієї системи. Тому цілком природним видається розглядати вдосконалення змісту циклу лінгвокультурологічних освітніх компонентів у контексті євроінтеграції, де основою для побудови планів, програм та підручників має стати аксіологічний підхід.

Проблема оновлення змісту освітнього компонента «Лінгвокультурологія» у закладах вищої освіти тісно пов'язана з процесом інтенсифікації освітнього процесу. Істотні перетворення змісту вищої освіти спонукали до розроблення і впровадження нових навчальних планів, в яких було реалізовано диференційований підхід до підготовки спеціалістів для педагогічної, виробничої та науково-дослідної діяльності, зумовили пошук нових шляхів інтенсифікації освітнього процесу у закладах вищої освіти України.

Для досягнення поставлених завдань передбачається використання таких методів дослідження: джерелознавчий пошук, теоретичний і компаративний аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, конкретизація, класифікація, порівняння – для систематизації та узагальнення філософської, педагогічної, психологічної наукової літератури, передового педагогічного досвіду, нормативної документації, наукових розвідок з теми дослідження провідних вітчизняних і закордонних учених; логіко-історичний – для розуміння становлення сучасної суті «умінь» та «комунікативних умінь» на тлі зміни історично-економічних формацій; системно-структурний аналіз – для врахування вимог інформаційного суспільства до системи вищої освіти, визначення змісту та взаємозв'язку її компонентів; анкетування, бесіди, інтерв'ювання, соціологічні опитування, тестування, вивчення результатів діяльності здобувачів вищої освіти – для дослідження рівнів сформованості професійних умінь у майбутніх фахівців; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності розроблених моделей формування лінгвокультурологічної компетентності в контексті євроінтеграції; математичні (ранжування, ресстрування), статистичні – для узагальнення та наочного представлення статистичних даних.

Постає невідкладна об'єктивна потреба виховувати молоді покоління у нерозривній єдності культурного й духовного аспектів, яке можна б об'єднати як духовно-культурне.

Першим кроком до оновлення та вдосконалення освітнього компонента «Лінгвокультурологія» в закладах вищої освіти мають стати інтегровані міждисциплінарні курси, які містять фундаментальні знання, що є базою для формування загальної й професійної культури особистості. З огляду на пріоритетність позиції формування цілісної особистості, відповідного сприйняття соціокультурної ситуації, збереження в навчанні принципів культуровідповідності та природовідповідності, врахування можливостей та вподобань, психологічних особливостей сучасного здобувача вищої освіти, заклади вищої освіти мають підняти планку щодо викладання цього освітнього компонента [6].

Отже, у сучасних умовах розвитку глобалізаційних процесів, складної політичної та економічної ситуації в Україні актуалізуються нагальні проблеми формування лінгвокультурологічної компетентності в контексті євроінтеграції, вдосконалення професійної підготовки здобувачів вищої освіти, здатних і готових здійснювати ефективну міжкультурну взаємодію з представниками різних культур, здобувати та сприймати нові знання про іншу культурну діяльність на основі розуміння та дотримання визначених у сучасному світовому суспільстві правил і норм, що покладені в основу міжнародного етикету спілкування.

Список використаних джерел

1. Bucharest Ministerial Conference. Mobility for Better Learning. Mobility strategy 2020 for the European Higher Education Area (EHEA). URL: <http://blatt.htu.tugraz.at/unirecht/?inh=bup2012>.

2. Давидченко І. Д. Формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2018. 359 с.

3. Державна національна програма «Освіта»: Україна XXI століття. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п#Text>.

4. Про вищу освіту : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

5. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року. URL: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/30817/.

6. Лесик Г. В. До питання про реалізацію компетентнісного підходу у процесі викладання гуманітарних дисциплін у вищій школі // Вища освіта України: теоретичний та науково-практичний часопис / за ред. В. І. Лугового, М. Ф. Степка. Київ; Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2011. № 1. Тематичний випуск «Наука і вища освіта: технологія взаємодії та інтеграції». 294 с. С. 162–168.

7. Національна стратегія розвитку освіти України на період 2012–2021 pp. URL: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

Діденко Олександр Васильович,

доктор педагогічних наук, професор,
заступник начальника кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін

Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗМІСТУ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАНДАРТІВ НАТО ТА ДОСВІДУ БОЙОВИХ ДІЙ

З ухваленням Воєнної доктрини Україною обрано стратегічний курс на реформування сектору безпеки і оборони з метою досягнення оперативної й технічної сумісності зі збройними силами держав-членів НАТО. Досягнути задекларованої мети можна шляхом реалізації низки завдань, серед яких пріоритетного значення набуває вдосконалення засадничих підходів щодо підготовки сил сектору безпеки і оборони та навчання особового складу діям в умовах сучасної війни, реформування системи військової освіти і підготовки кадрів, а також імплементація стандартів НАТО у контексті професійної підготовки військово-службовців [1].

Посилює необхідність трансформації військової освіти та впровадження сучасних форм і методів навчання ухвалення Європейською радою в червні 2022 року рішення про надання Україні статусу країни-кандидата. Можемо констатувати, що нині Україна має незмінну підтримку з боку НАТО за багатьма напрямками. Практичний аспект підтримки за рішенням Мадридського саміту – це комплексний пакет допомоги, в якому домінуюча роль відведена розбудові інфраструктури військових тренувальних центрів і відновленню спроможностей системи підготовки.

Враховуючи неминучий перехід сил сектору безпеки і оборони України на сучасне озброєння НАТО, який прискорився внаслідок російської агресії проти нашої держави, підвищується актуальність завдань підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації офіцерського складу Державної прикордонної служби України в контексті трансформації всіх ключових аспектів підготовки, застосування, управління та забезпечення. За таких умов зазначений процес має тривати упродовж усієї кар'єри військовослужбовців, що відповідає концепції безперервної освіти, яка заснована на принципах безперервності та гнучкості.

Щодо підготовки офіцерських кадрів у Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, то потреба в удосконаленні цього процесу обумовлена низкою додаткових чинників, зокрема зростанням вимог європейських та світових стандартів щодо здійснення прикордонного контролю; рівнем лідерських якостей майбутніх офіцерів, який може бути суттєво покращений; особливостями оперативно-службової діяльності офіцерів-прикордонників, які в умовах гібридної війни проти нашої країни змушені виконувати не лише суто прикордонні функції, а й військові [2].

На цей час у Національній академії здійснюється підготовка бакалаврів, магістрів та докторів філософії за трьома рівнями підготовки військових фахівців: тактичний, оперативний, стратегічний.

З урахуванням реформи системи військової освіти пропонується до запровадження система підготовки офіцерських кадрів *на тактичному рівні* із впровадженням лідерських курсів у форматі, який передбачає навчання на бакалавраті впродовж 4 років з інтеграцією в підготовку лідерських курсів L-1A – індивідуальна підготовка військовослужбовця тривалістю 35 ЄCTS та L-1B – підготовка начальника відділення інспекторів прикордонної служби (командира взводу) тривалістю 30 ЄCTS.

Щодо курсів капітанів – L-1C, тривалістю 18 ЄCTS, то їх пропонується опановувати перед призначенням на посаду начальника прикордонної застави (командира роти).

У системі спеціальної професійної військової освіти також передбачаються короткострокові курси підвищення кваліфікації за спрямуванням професійної діяльності після L1C і L2 по 2 ЄCTS.

Разом з тим запровадження такої моделі підготовки офіцерських кадрів має низку загроз і проблем, розв'язання яких буде необхідним для того, щоб зберегти привабливість закладу, науково-педагогічний склад, підвищити мотивацію до служби та професійного саморозвитку тощо.

Щодо посилення практичної складової у змісті освіти, то нині військовий компонент підготовки на всіх освітніх програмах бакалаврського рівня в Національній академії збільшено до понад 40 % порівняно з програмами підготовки набору минулих років. Також суттєво збільшено кількість практичних занять, пов'язаних з використанням зброї, БПЛА, тактики дій малих груп, управління, у тому числі в нічний час доби.

Для курсантів запроваджено проведення цілодобових комплексних практичних занять у вигляді квесту, що тривають чотири доби.

Серед пріоритетних завдань є потреба у підвищенні професійної майстерності науково-педагогічних працівників у зарубіжних закладах освіти. Це завдання нині вже успішно виконується.

Для поліпшення якості викладання військової компоненти важливе значення має бойовий практичний досвід науково-педагогічних працівників, який впроваджується в освітню діяльність. Для цього науково-педагогічні працівники здобувають досвід у частинах і підрозділах у районі бойових дій.

Важливою є англомовна підготовка військовослужбовців. Вона передбачає опанування мовних курсів різної тривалості перед вступом на відповідний курс професійної військової освіти та необхідність оволодіння всіма офіцерами англійською мовою з 2025 року не нижче другого стандартизованого мовленнєвого рівня (СМР-2) або рівня В-2. Відповідно до Дорожньої карти вдосконалення мовної підготовки на період до 2025 року, з наступного (2024) року передбачено проводити заняття на тактичному рівні військової освіти англійською мовою в обсязі не менше 20 %, а на магістерському рівні – не менше 50 %.

Водночас трансформація військової освіти в контексті реалізації стандартів НАТО може супроводжуватися певними негативними явищами, що потрібно врахувати на етапі розробки й обґрунтування змісту військової освіти та її нормативного забезпечення. Це ризик механічного перенесення в систему вій-

ської освіти тенденцій, що мають комплікативно-наслідувальний характер, в результаті чого нівелюється наукове обґрунтування цілей, змісту і результатів освітньо-професійної підготовки військовослужбовців у вищих військових навчальних закладах. Упровадженню стандартів має передувати їхній ретельний аналіз із прогнозуванням можливих наслідків для всіх компонентів системи військової освіти, оскільки повне наслідування, компіляція компонентів освітнього процесу без критичного осмислення й осучаснення, без урахування досвіду ведення бойових дій силами сектору безпеки і оборони України може негативно позначитися на якості військової освіти.

Список використаних джерел

1. Клачко В., Білявець С., Діденко О., Дем'янюк Ю. Стан, проблеми та перспективи трансформації військової освіти в контексті реалізації стандартів НАТО. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: педагогічні науки. 2022. № 28 (1). С. 90–104. URL: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v28i1.958>.

2. Псьол С., Діденко О. Застосування динамічних комплексних тренажерів у професійній підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: педагогічні науки. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2023. № 2 (33). С. 333–347. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/1404>.

Ждаміров Дмитро Юрійович,

магістрант кафедри
маркетингу та торговельного підприємництва
Української інженерно-педагогічної академії;

науковий керівник: Польова Тетяна Володимирівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та торговельного підприємництва
Української інженерно-педагогічної академії

1С: БУХГАЛТЕРІЯ – ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

На сьогодні Україна продовжує стикатися з внутрішньополітичними, економічними та соціальними викликами через воєнний стан. Ця ситуація серйозно вплинула на вітчизняні суб'єкти

господарювання, які змушені адаптуватися до нових умов і знаходити способи забезпечити стабільність і розвиток свого бізнесу. Розглянемо основні проблеми, з якими стикаються підприємства в умовах воєнного стану (рис. 1), та можливі стратегії їх подолання.

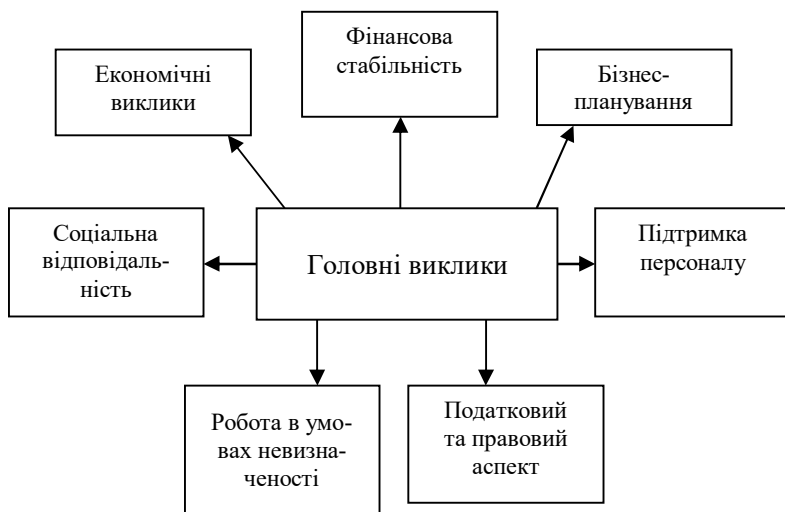

Рис. 1. Головні виклики для підприємств за умов воєнного стану

Економічні виклики полягають у наступному: воєнний конфлікт призводить до ускладнених умов господарювання, таких як інфляція, зростання цін на енергоносії, скорочення інвестицій і зниження споживчого попиту. Господарюючим суб'єктам необхідно знайти способи зниження витрат і пошуку нових ринків збуту.

Фінансова стабільність: зміни економічних умов можуть призвести до фінансових труднощів у бізнесі. Важливо мати стратегію фінансової стабільності, включно із забезпеченням достатньої ліквідності та резервів для непередбачених витрат.

Бізнес-планування: воєнний стан вимагає перегляду бізнес-планів і стратегій розвитку. Суб'єкти підприємницької діяльності повинні адаптувати свої плани до нових умов і змінювати стратегії на основі об'єктивної оцінки ризиків.

Підтримка персоналу: умови воєнного стану впливають на працівників, які можуть бути змушені змінити своє місце

проживання через конфлікт. Важливо розглянути можливість надання підтримки персоналу та навчання нових співробітників.

Податковий та правовий аспект: суб'єкти підприємницької діяльності повинні брати до уваги будь-які зміни в податковому та правовому середовищі, які можуть відбутися в умовах воєнного стану. Важливо не тільки дотримуватися вимог нормативних актів, а й бути готовими до податкових перевірок і ревізій.

Робота в умовах невизначеності: воєнний стан характеризується невизначеністю і ризиком. Суб'єктам підприємницької діяльності необхідно готуватися до швидких змін у бізнес-середовищі та оперативно реагувати на них.

Соціальна відповідальність: підприємства можуть відігравати важливу роль у підтримці суспільства в умовах воєнного конфлікту. Важливо проявляти соціальну відповідальність і підтримувати благодійність.

У сучасній бізнес-ситуації ефективний фінансовий облік і управління фінансами стали невід'ємною частиною успішної діяльності. Спрощення та автоматизація бухгалтерського обліку стають усе більш актуальними у зв'язку з великою кількістю господарських операцій, різними податками і змінами в законодавстві. У цьому контексті програма «1С: Бухгалтерія» (рис. 2) є надійним інструментом підтримки фінансового управління та бухгалтерського обліку підприємств під час воєнного стану.

Рис. 2. «1С: Бухгалтерія. Базова версія»

«1С: Бухгалтерія» – це інтегрована система, призначена для автоматизації бухгалтерського та фінансового обліку на підприємствах різних галузей та категорій. Однією з головних переваг цієї програми є простота у використанні й можливість налаштувати відповідно до конкретних потреб користувача. Це дозволяє вести облік фінансових операцій, управляти податковим обліком і звітами, а також готувати звітні документи.

Однією з головних переваг програми «1С: Бухгалтерія» є комп'ютеризація багатьох рутинних процесів. Це значно знижує ймовірність помилок і робить фінансовий облік більш точним і надійним. Програма дозволяє вести облік товарів і послуг, доходів і витрат, податкових зобов'язань, кадровий облік.

Аналітика та звітність є не менш важливою частиною фінансового управління. «1С: Бухгалтерія» дозволяє формувати різні фінансові звіти й проводити дослідження на основі аналітичних даних. Це дає можливість власникам бізнесу і керівникам бути в курсі фінансового стану компанії та ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення.

Проте «1С: Бухгалтерія» – це не лише бухгалтерська програма, а ще й інтегрована система фінансового менеджменту та бухгалтерського обліку. Це дозволяє вести облік операцій з фінансовими транзакціями, а також інвентаризації, складського обліку та багатьох інших аспектів підприємницької діяльності.

Ще однією важливою перевагою комплексу «1С: Бухгалтерія» є постійне оновлення. Зі змінами у вітчизняному податковому законодавстві та бухгалтерському обліку програма буде оновлена відповідно до нових вимог та змін у правилах. Це дозволяє підприємствам дотримуватися закону й уникати негативних наслідків податкових перевірок.

Таким чином, «1С: Бухгалтерія» є потужним інструментом для управління фінансами та ведення бухгалтерського обліку. Автоматизовані функції, аналітичні можливості та оновлення роблять її привабливою для бізнесу. «1С: Бухгалтерія» допомагає підприємствам управляти своєю фінансовою діяльністю, знижувати витрати й ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення.

Іванишин Наталія Любомирівна,

викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

АКТУАЛІЗАЦІЯ НЕОБХІДНОСТІ ВИВЧЕННЯ ДОСВІДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Процес інтеграції України до Європейського Союзу (ЄС) зумовлює необхідність посилення співпраці з країнами ЄС у галузі освіти, зокрема для розв'язання проблеми забезпечення якості професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання.

Європейський Союз – це партнерство 27 країн, що називаються державами-членами або країнами ЄС. Від моменту створення Євро-союзу 1957 року кількість країн, що входять до його складу, збільшилася з 6 до 27. Зокрема, 2004 року до ЄС приєдналися Естонська Республіка та Республіка Польща. Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС у 2022 році [1].

Заклади освіти, які готують фахівців цивільного захисту в державах Європейського Союзу, мають специфічні особливості організації та реалізації освітнього процесу, беруть участь у міжнародних програмах професійної підготовки та мають партнерські відносини зі спорідненими закладами освіти країн-членів ЄС.

Ефективність роботи фахівців Державної служби України з надзвичайних ситуацій залежить від їхньої належної професійної підготовки та зумовлена розширенням співпраці відповідних цивільних і пожежно-рятувальних служб в Україні та за кордоном. Інтеграція нашої держави до Європейського Союзу, приєднання України до механізму цивільного захисту ЄС 20 квітня 2023 року, що передбачає опанування державними службовцями англійської мови відповідно до стандартів NATO STANAG 6001 [3], актуалізує потребу підвищення якості іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання. Належний рівень професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців забезпечує академічну мобільність здобувачів, яка надає їм додаткові можливості щодо опанування зарубіжного дос-

віду та відіграє ключову роль в організації міжнародної діяльності з цивільного захисту.

Аналіз науково-педагогічної літератури з питань професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту в Україні та за кордоном, вивчення особливостей інтеграції України до механізму цивільного захисту ЄС та сучасного стану галузі безпеки життєдіяльності в нашій державі, а також власний педагогічний досвід дали змогу виявити низку притаманних процесу іншомовної підготовки майбутніх рятувальників суперечностей між:

- об'єктивно зростаючою потребою у висококваліфікованих фахівцях служби ДСНС, які досконало володіють професійною іноземною мовою, та недостатнім рівнем професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту у ЗВО із специфічними умовами навчання;

- вимогами до фахівців цивільного захисту щодо володіння іноземною мовою згідно із стандартами NATO STANAG 6001 та їх недостатнім урахуванням в ОПП з підготовки фахівців цивільного захисту;

- нагальними потребами дослідження передових ідей закордонного досвіду іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту та недостатнім його застосуванням з метою вдосконалення професійної іншомовної підготовки фахівців цивільного захисту.

Вочевидь, їх наявність можна пояснити тим, що переважна більшість вітчизняних університетів поки що недостатньо враховують у своїх освітньо-професійних програмах вимоги до фахівців цивільного захисту щодо володіння іноземною мовою згідно із стандартами НАТО і досвід підготовки таких фахівців у країнах ЄС.

Розв'язання цих суперечностей потребує вивчення теоретичних аспектів, аналізу наукових та документальних джерел, практичного досвіду професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту у країнах ЄС з метою пошуку можливостей екстраполяції кращих зразків зарубіжного досвіду у вітчизняний освітній простір.

Можливими шляхами вдосконалення професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту у вітчизняних ЗВО із специфічними умовами навчання вважаємо:

– виявлення основних тенденцій, ретельний аналіз змісту і завдань професійної іншомовної підготовки фахівців цього профілю в країнах ЄС;

– обґрунтування психолого-педагогічних засад професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту в країнах Європейського Союзу;

– виявлення подібного та відмінного у системах професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту в країнах Європейського Союзу та в Україні;

– розроблення навчально-методичного забезпечення щодо оптимізації професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту у ЗВО України на основі використання кращого досвіду країн-членів ЄС.

Узагальнюючи викладене, доходимо висновку, що доцільним є вивчення досвіду іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту в країнах Європейського Союзу, зокрема в Республіці Польща та Естонській Республіці, де освітньо-професійні програми за профілем і змістом наближені до українських, що зумовлює перспективи взаємообміну позитивними ідеями. Комплексний аналіз досвіду іншомовної підготовки в Республіці Польща та Естонській Республіці щодо розвитку професійної іншомовної компетентності майбутніх рятувальників, запровадження кращих ідей у систему професійної підготовки фахівців цивільного захисту України сприятиме вдосконаленню освітнього процесу у ЗВО із специфічними умовами навчання та підвищенню рівня професійної компетентності майбутніх рятувальників відповідно до європейських стандартів.

Список використаних джерел

1. Європейський Союз. URL: https://op.europa.eu/webpub/com/eu-and-me/uk/WHAT_IS_THE_EUROPEAN_UNION.html.

2. Закордонні партнери ЛДУ БЖД. URL: <https://ldubgd.edu.ua/content/zakordonni-partneri>.

3. Законопроект про застосування англійської мови в Україні від 28.06.2023 р. № 9432. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1854364>.

Ісламова Олександра Олегівна,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національної академії Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького

ПОРІВНЯННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ПРИКОРДОННИКІВ КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ

Сьогоднішня диктує колосальні зміни у сфері інформаційних технологій, засобів телекомунікації, що, як наслідок, призводить до змін форм і змісту освіти в цілому. Активно відбувається перехід від традиційних форм навчання до дистанційних. Окрім того, пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення росії на територію України значно прискорили цей процес на українських теренах.

Ситуація, що склалася, вимагає покращити якість підготовки майбутніх фахівців Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), які гідно боронять вітчизняні кордони, й інтенсифікувати взаємовідносини з країнами Європейського Союзу та НАТО завдяки професійній підготовці майбутніх фахівців-прикордонників [1].

З 2019 року Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (НАДПСУ) є учасником загальноєвропейського проекту «Програма оцінки оперативної сумісності», мета якого полягала в підбитті підсумків досягнень загальноприйнятих стандартів для всіх країн Європейського Союзу. На базі серверів агенції FRONTEX курсанти нашої академії та всіх прикордонних закладів освіти країн ЄС пройшли тестування з миттєвим отриманням результатів, які свідчили про високий рівень професійної підготовки та абсолютної відповідності європейським колегам [2]. Цей проект мав на меті встановити рівень дистанційного навчання у військових навчальних закладах. Саме тому проводилося опитування щодо ефективного впровадження освітніх ІКТ у процесі навчання майбутніх фахівців-прикордонників.

Результати опитування показали, що найпопулярнішими способами дистанційного навчання прикордонних закладів осві-

ти країн Європейського Союзу є проведення відеоконференцій, вебінарів, застосування платформи Virtual Aula. [3]. Встановлено також особливості систем дистанційного навчання майбутніх фахівців-прикордонників у закладах освіти країн ЄС:

– прикордонні заклади освіти в країнах ЄС автономно розробляють положення про дистанційне навчання майбутніх фахівців-прикордонників на всіх рівнях освіти і підготовки, але з метою офіційного визнання результатів навчання погоджують свої дистанційні навчальні курси із загальноєвропейськими освітніми стандартами підготовки прикордонників країн ЄС;

– професійна підготовка прикордонників забезпечується національними закладами освіти країн ЄС. Загальноєвропейський підхід до об'єднання прикордонних закладів освіти дозволив реалізувати мережеву форму освіти й підготовки прикордонників у рамках мережі європейських прикордонних партнерських академій;

– використання інноваційних форм і методів організації дистанційного навчання в умовах режимних обмежень правоохоронних закладів освіти країн ЄС, розробка дистанційних навчальних курсів за неформальною й інформальною формами освіти; забезпечення реалізації (супервізія) досвідного навчання на місцях несення служби;

– оцінювання знань курсантів на курсах дистанційного навчання проводиться переважно в письмовій формі, в якому беруть участь усі прикордонні заклади країн ЄС;

– активна участь у спільних освітніх заходах, онлайн-конференціях, вебінарах, онлайн-тренінгах з представниками правоохоронних відомств інших країн ЄС, участь у міжнародних навчальних курсах, програмах Erasmus+, проектах Агентства FRONTEX;

– якісна підготовка фахівців закладів освіти з питань дистанційного навчання, розвиток цифрової компетентності викладацького складу та можливості їх професійного розвитку тощо.

Отримані результати опитування свідчать як про спільні, так і про відмінні риси в системі дистанційного навчання майбутніх фахівців-прикордонників України та країн ЄС.

Спільними рисами є розробка закладами освіти систем дистанційного навчання прикордонників на всіх рівнях підготовки;

узгодження дистанційних навчальних курсів із загальноєвропейськими освітніми стандартами підготовки прикордонників; курсами для підготовки прикордонників; реалізація мережевої форми освіти і підготовки прикордонників у рамках мережі європейських прикордонних партнерських академій; інтеграція в освітній процес єдиної європейської прикордонної освітньої вебплатформи Virtual Aula; проведення спільних освітніх заходів, онлайн-конференцій, вебінарів, онлайн-тренінгів з представниками правоохоронних відомств інших країн ЄС; розвиток цифрової компетентності викладачів, забезпечення їх професійного розвитку.

Варто зазначити й низку відмінностей у системах дистанційного навчання, серед яких: визнання результатів навчання дистанційних навчальних курсів за неформальною й інформальною формами освіти; інтеграція національних дистанційних навчальних курсів на базі спільної вебплатформи Virtual Aula; активне використання в підготовці технологій віртуальної реальності, електронних навчальних курсів з можливостями мобільного навчання; активізація мережевої форми освіти і підготовки прикордонників між відомствами країн ЄС у рамках мережі партнерських академій; сприяння розвитку освітніх технологій, загальноєвропейських тренажерів, симуляторів, інструментів і додатків для активізації дистанційного навчання прикордонників країн ЄС на основі програми грантів; розробка дистанційних навчальних курсів за неформальною й інформальною формами освіти.

Компаративний аналіз дистанційного навчання персоналу прикордонних відомств у країнах ЄС дозволяє зробити висновок, що його рівень в Україні не повністю відповідає сучасним міжнародним вимогам. Ретельний аналіз переваг і застосування інноваційних ідей прикордонних відомств країн ЄС сприятиме вдосконаленню системи дистанційного навчання українських прикордонників.

Список використаних джерел

1. Training Needs Assessment report (2016). Warsaw, Poland: European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union. URL: <http://sro.sussex.ac.uk/>.

2. Балендр А. В. Теоретичні і методичні основи професійної підготовки фахівців з охорони кордону в країнах Європейського Союзу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2020. 595 с.

3. Didenko O. V., Androshchuk O. S., Maslii O. M., Balendr A. V., Biliavets S. Ya. Electronic educational resources for training future officers of border guard units. *Information Technologies and Learning Tools*. 2020. Vol. 80. No (6). P. 39–57. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v80i6.3816>.

Кисельов Дмитро Валентинович,

молодший науковий співробітник
відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва
Пенітенціарної академії України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СЛУЖБОВИХ І ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Проблематика забезпечення безпеки суспільства, держави, людини, громадянина, організацій та інших суб'єктів є актуальною в будь-який час і розглядається на державному й міждержавному рівнях. Не виняток – пенітенціарна безпека. Саме функції держави в реалізації державної політики у сфері забезпечення виконання кримінальних покарань, ізоляції злочинців, соціальної адаптації засуджених та подальшої реінтеграції їх у суспільство покладаються на пенітенціарний персонал, який у процесі виконання посадових обов'язків вступає в службові та трудові відносини.

Для України як правової та демократичної держави, що взяла євроінтеграційний курс, ефективним є запозичення та перейняття позитивного зарубіжного досвіду як щодо функціонування державних інституцій, так і регулювання різного виду відносин.

Особливу увагу заслуговує досвід Республіки Польща, яка з 2004 року є повноправним членом Європейського Союзу.

Як зазначила заступник Міністра юстиції України Олена Висоцька, нині Україна продовжує свій шлях реформування пенітенціарної системи. Європейські країни вже кілька років тому пройшли його. Тож вони мають досвід, яким можуть поділитися з нами, а нам, своєю чергою, є чого в них навчитися [1].

Так, досліджуючи досвід Республіки Польща в пенітенціарній сфері, варто зазначити, що службу в пенітенціарних закла-

дах проходять і офіцери, і цивільні службовці. Загальна кількість пенітенціарного персоналу Республіки Польща – близько 30 тисяч осіб. Головними цілями Тюремної служби Польщі є насамперед захист суспільства, забезпечення правопорядку та порядку в пенітенціарних установах і ресоціалізація людей, позбавлених волі [2].

Основний нормативно-правовий акт, який регулює і визначає порядок та умови проходження служби й порядок регулювання трудових та інших відносин, які виникають у процесі проходження служби пенітенціарного персоналу Республіки Польща, – це Закон «Про тюремну службу» 2010 року.

У Законі «Про тюремну службу» Республіки Польща про пенітенціарний персонал йдеться в низці розділів. Так, розділ 5 вищезгаданого закону присвячений питанням правового статусу офіцерів та службовців, визначено принципи, якими повинні керуватись у своїй діяльності пенітенціарії. Особливу увагу в законі приділено службовим відносинам: у розділі 6, що має назву «Службові відносини офіцерів», визначається перелік осіб, які можуть вступити на службу, кваліфікаційні вимоги та інше. У розділі 7 визначено посади, звання офіцерів тюремної служби, нагороди та виплати надбавки за службу офіцерів. У розділі 9 закону йдеться про підстави та соціальні гарантії для пенітенціарних працівників у разі зміни умов проходження служби, окремо окреслено умови відрядження офіцерів тюремної служби. Розділ 11 присвячено підставам та порядку відсторонення службової особи від службових обов'язків. Розділом 12 визначено порядок та умови припинення службових відносин осіб офіцерського складу. Розділ 14 визначає час чергування, в якому також визначено середній час служби на тиждень для пенітенціарних службовців та порядок і умови чергувань офіцерів. Також законодавець звертає увагу на порядок організації служби у святкові й вихідні дні та порядок надання відпусток пенітенціарним службовцям [3].

Цікавою й актуальною щодо запозичення для нашої країни є нормативна складова процедури вирішення спорів, які виникають у процесі проходження служби, що відображена в розділі 20 вищезазначеного закону. Розділом 21 визначено дисциплінарну відповідальність для пенітенціаріїв.

Отже, нормативний порядок проходження служби пенітенціарними працівниками визначено Законом «Про тюремну службу» [3], окремі питання трудових відносин – у Трудовому кодексі Республіки Польща [4].

Порівнюючи Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та Закон Республіки Польща «Про тюремну службу», можна зробити висновок, що законодавство Республіки Польща в частині регулювання службових і трудових відносин пенітенціарного персоналу значно уніфікованіше та має більший перелік норм, якими регулюються відносини, що виникають у процесі проходження служби. Так, низка розділів, що складаються зі статей, більшою мірою визначають та окреслюють правове регулювання службових і трудових відносин пенітенціарного персоналу, однак щодо останніх, то у законі є бланкетні норми, які відсилають до загального трудового законодавства, в той час, як у Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» при визначенні порядку та умов проходження служби існує велика кількість норми, які відсилають до інших нормативно-правових актів [3; 5].

Враховуючи вищевикладене, досвід правового регулювання службових і трудових відносин пенітенціарних працівників Республіки Польща є позитивним і доцільним щодо запозичення для вітчизняної практики. Видається можливим врахувати вищезазначені досягнення шляхом внесення доповнень до відповідних статей і розділів Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України».

Список використаних джерел

1. Обмін досвідом: Олена Висоцька ознайомилася з особливостями функціонування пенітенціарних установ Польщі. *Міністерство юстиції України*. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/obmin-dosvidom-olena-visotska-oznayomilasya-z-osoblivostyami-funktsionuvannya-penitentsiamih-ustanov-polschi> (дата звернення: 15.10.2023).

2. O nas - Służba Więzienna. *Strona główna - Służba Więzienna*. URL: <https://sw.gov.pl/strona/rekrutacja-o-nas> (accessed at: 15.10.2023).

3. Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej : Ustawa of 09.04.2010 no. Dziennik Ustaw 2010 nr 79 poz. 523 : as of 17 June 2023. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20100790523> (accessed at: 15.10.2023).

4. Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy : Ustawa of 26.06.1974 no. Dziennik Ustaw 1974 nr 24 poz. 141 : as of 26 April 2023. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19740240141> (access ed at: 15.10.2023).

5. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV : станом на 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

Лисиця Віталіна Вячеславівна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії
і методики дошкільної освіти

Глухівського національного педагогічного
університету імені О. Довженка;

Конопля Арсен Ігорович,

студент 4 курсу

Глухівського національного педагогічного
університету імені О. Довженка

ДО ПРОБЛЕМ ГАЛУЗІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Навіть у часи війни в країні неможливо нівелювати значення освіти як пріоритетної галузі, яка є гарантом економічного процвітання держави. Роль дошкільної освіти як базисної ланки у цьому контексті є особливою. Нагальним питанням в умовах сьогодення для України постала необхідність переходу від усталеної адаптаційної освітньої моделі дошкільної освіти до моделі інноваційної, спрямованої на всебічний розвиток особистості дитини, формування в період дошкільного віку здатності до сприймання мінливих умов сучасного світу. Це питання турбувало освітян ще в період пандемії COVID-19, а нині набуло ще більшої актуальності.

Для того, щоб сформувати у дитини життєву компетентність (знання, вміння, життєвий досвід, загальні та спеціальні здібності, необхідні для розв'язання життєвих завдань, проблемних задач і продуктивного втілення життя як індивідуального проєкту), освітні заклади мають не лише переформатувати зміст освітніх програм, а й «перезавантажитися» самі, змінивши своє мислення та підходи в роботі з дітьми на більш гнучкі.

На нашу думку, більшість закладів освіти ніяк не можуть залишити радянські звички і нарешті дати дітям можливість набу-

вати досвіду агентності. Згідно з визначенням авторів проекту «Майбутнє освіти та вмінь. Освіта 2030» агентність передбачає «відчуття відповідальності та готовність брати участь у формуванні світу, змінювати людей, події та обставини на краще. Поняття агентності вимагає здатності формулювати далекосяжну мету та визначати кроки задля її досягнення». Простими словами агентність – це інший рівень сприйняття та роботи зі знаннями. Це рівень готовності діяти в інтересах як індивідуальних, так і колективних/суспільних [3]. Досвіду агентності діти набувають завдяки активній взаємодії один з одним і дорослими, випробовуючи нові ідеї. Не можна набути такого досвіду, якщо у процесі навчання їзди на велосипеді дорослі постійно тримають за кермо.

Основним нормативним документом, яким керуються та послуговуються у своїй діяльності заклади дошкільної освіти, є Базовий компонент дошкільної освіти, і, на перший погляд, це «стандарт, орієнтований на збагачення виховних традицій українського суспільства сучасними досягненнями та прогресивними світовими тенденціями у сфері освіти» [1], але з іншого – для того, щоб втілити це в життя, потрібне належне фінансування та зміна інфраструктури закладів дошкільної освіти. А з огляду на те, що через війну вони зруйновані, пошкоджені й більшість з них не підлягають відновленню, – перед суспільством і державою постають складні завдання.

Зокрема, про це йдеться у Проекті Плану відновлення України (Матеріали робочої групи «Освіта і наука»), липень 2022 року. План відновлення за напрямом «Дошкільна освіта» передбачає три етапи: етап № 1: червень 2022 року – кінець 2022 року; етап № 2: січень 2023 року – грудень 2025 року; етап № 3: січень 2026 року – грудень 2032 року. Згідно з Проектом *проблема 1* – наявна інфраструктура не закриває потребу в якісній дошкільній освіті (недостатня кількість місць у закладах дошкільної освіти, недостатнє забезпечення безпечних умов перебування дітей та працівників у разі надзвичайної ситуації, відсутній облік дітей для завчасного прогнозування кількості необхідних місць у закладах дошкільної освіти, обмеження доступу до дошкільної освіти в умовах надзвичайних ситуацій, в тому числі дітям з особливими освітніми потребами); *проблема*

2 – дефіцит кваліфікованих педагогічних працівників (незадовільний рівень професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, недостатня кількість мотивованих педагогічних працівників, недостатнє надання психологічної, інформаційної та методичної підтримки працівників сфери дошкілля, надмірне фізичне та психологічне навантаження на вихователів ЗДО, незадовільний рівень психологічного супроводу освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, низький престиж дошкільної освіти); *проблема 3* – зміст та система наукового-методичного забезпечення дошкільної освіти не відповідають Європейській рамці якості дошкільної освіти та принципам інклюзії (проблема наступності, змісту дошкільної освіти та її відповідності підходам країн ЄС. Дистанційна форма організації роботи з дітьми без урахування системності, послідовності у засвоєнні програмних вимог, наукового підґрунтя, індивідуальних потреб дітей; спрямована, як правило, на дітей, без пояснення батькам; зміст освіти, що має ознаки дискримінації, брак орієнтації на індивідуальні потреби кожної дитини та поваги до різноманіття; освітнє середовище закладів дошкільної освіти не повною мірою відповідає потребам та інтересам дітей, міжнародним стандартам якості освіти); *проблема 4* – відсутня система моніторингу та оцінки якості дошкільної освіти в Україні. Ціль 4 – система моніторингу та оцінки якості дошкільної освіти дозволяє ефективно та оперативно покращувати якість освіти та освітньої політики; *проблема 5* – система управління та фінансування дошкільної освіти не є ефективною (застаріле нормативно-правове забезпечення сфери дошкільної освіти, відсутня єдина модель координації взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів освітньої діяльності у сфері надання дошкільної освіти та громадянського суспільства, відсутність підтримки ЗДО щодо забезпечення безпеки життєдіяльності, недостатнє фінансування ЗДО, зокрема навчально-методичного, дидактичного забезпечення, ігрового обладнання, відсутність організаційної автономії ЗДО, застарілість підходів до документообігу і архівного зберігання, недостатня увага до питання дошкільної освіти у суспільстві та медіапросторі).

Отже, стратегічними кроками для підвищення якості освіти і науки й синхронізації з освітнім та дослідницьким простором

Європейського Союзу відповідно до Проекту визначені такі: збільшення охоплення дітей дошкільною освітою; сприяння розвитку приватних і альтернативних систем раннього розвитку через механізм компенсації приватним ЗДО частини вартості утримання однієї дитини («гроші ходять за дитиною»); розвиток цифрових систем забезпечення діяльності ЗДО; створення спрощених типів ЗДО для зменшення бар'єрів входу на ринок освітніх послуг; забезпечення прав на дошкільну освіту внутрішньо переміщених дітей шляхом запровадження компенсації з державного бюджету частини витрат ЗДО, які надають послуги з дошкільної освіти для вразливої категорії населення (реакція на виклик війни) [2].

Головне, що розв'язання всіх цих проблем можливе лише після перемоги, яка неодмінно буде за Україною.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: <http://surl.li/jyzt> (дата звернення: 11.10.2023).
2. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Освіта і наука». URL: <http://surl.li/gsen> (дата звернення: 11.10.2023).
3. Якими будуть українські школи, якщо вони матимуть «агентів змін». URL: <http://surl.li/mglpj> (дата звернення: 11.10.2023).

Лілік Ольга Олександрівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ МЕТОДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Формування критичного мислення на сьогодні стало своєрідним освітнім трендом, відповідно постає необхідність визначення особливостей його розвитку в різних категоріях здобувачів світи. Особливої актуальності набуває розвиток критичного мислення в майбутніх учителів-філологів, які мають вміти протистояти дезінформації і пропаганді, а також відстоювати власну позицію й обґрунтовувати її, спираючись на певний навчальний

матеріал, залучати учнів до дискусії, навчаючи їх підбирати аргументи й робити висновки.

Варто констатувати, що науковці різних галузей по-різному тлумачать термін «критичне мислення», тому в їхніх визначеннях спостережено суттєві розбіжності. Нам імпонує визначення Д. Клустера, який зазначав, що критичне мислення – мислення самостійне, має індивідуальний характер; воно починається з формулювання проблеми, а завершується прийняттям рішення, яке дасть змогу оптимально розв'язати поставлену проблему; характеризується чіткою аргументованістю; має соціальний характер [1]. Отже, критичне мислення передбачає здатність людини окреслювати проблему, яку необхідно розв'язати, самостійно знайти і проаналізувати інформацію, навести переконливу аргументацію, окрім того, воно передбачає здатність мислити мобільно, обирати єдино правильне розв'язання проблем, бути відкритим для сприйняття думок інших і водночас принциповим у відстоюванні своєї позиції.

З-поміж складників критичного мислення варто назвати вміння робити логічні висновки, вміння приймати обґрунтовані рішення, вміння оцінювати переваги й недоліки як отриманої інформації, так і мислительного процесу в цілому, вміння спрямувати зусилля на результат. Відповідно, навчити здобувачів освіти мислити критично означає правильно поставити запитання, спрямувати їхню увагу в правильне русло, навчити самостійно робити висновки та знаходити альтернативні рішення [3].

У руслі системного підходу розглядаємо розвиток критичного мислення майбутніх учителів-філологів у процесі професійної підготовки як цілісну систему, що має мету, завдання, компоненти та спрямованість на результат – випускник ЗВО з розвиненим критичним мисленням спроможний сприяти його розвитку в учнів засобами відповідної навчальної дисципліни.

Розвиток критичного мислення майбутніх учителів-філологів здійснюється у процесі професійної підготовки завдяки засвоєнню обов'язкових і вибіркових освітніх компонент, проходження різних видів навчальних та виробничих практик, формування вмінь розв'язувати професійно орієнтовані завдання в умовах невизначеності та базується на рефлексії освітньої діяльності.

Особливу увагу, на нашу думку, варто приділяти розвитку критичного мислення майбутніх учителів-філологів на заняттях з методичних дисциплін, зокрема методик навчання української і зарубіжної літератур. Наголосимо, що передусім важливим є забезпечення відповідного психологічного клімату під час заняття, тобто створення атмосфери, що сприятиме налаштуванню студентів на спілкування та обговорення різних проблем. З цією метою на заняттях варто використовувати проблемні ситуації. Це має активізувати увагу здобувачів і спонукати їх до роздумів і висловлення припущень з подальшим обґрунтуванням. Зокрема пропонуємо майбутнім учителям-філологам переглянути відеозапис уроку і проаналізувати доцільність застосування учителем методів, прийомів і засобів. Окрім того, можна дати завдання зіставити два плани-конспекти уроки з однієї теми і зробити висновок щодо ефективності уроків, проведених за цими планами-конспектами.

Доцільним є використання різних типів запитань: уточнювальних, пояснювальних (інтерпретаційних), творчих, оцінювальних, практичних, які мають складати чітку й послідовну систему, спрямовану на досягнення певного результату. Це має навчити майбутніх учителів-філологів адекватно реагувати на поставлені завдання, встановлювати логічні взаємозв'язки між ними, проводити паралелі та робити певні висновки й узагальнення. Важливим є також здійснення комплексного впливу із застосуванням різноманітного методичного інструментарію у межах аудиторної і позааудиторної діяльності студентів (самостійної роботи, практики, науково-дослідної і виховної роботи).

Аналіз особливостей формування критичного мислення майбутніх учителів-філологів дав змогу визначити найбільш ефективні форми організації освітнього процесу, а саме: проблемна лекція, яка спонукатиме здобувачів до пошуку шляхів розв'язання проблемних ситуацій, лекція із заздалегідь запланованими помилками, які студенти мають виявити й пояснити, лекція-візуалізація, що забезпечуватиме ефективність сприймання навчальної інформації завдяки сучасним інформаційним технологіям [3].

Доцільним є проведення семінарів-дискусій, диспутів, «круглих столів» і пресконференцій, що сприяють розвитку пізнавальної активності, творчості, умінню висловлювати й аргументу-

вати власні думки, критично аналізувати аргументи опонентів, а також допомагають глибокому засвоєнню навчальної інформації. У процесі таких занять викладач пропонує проблемні запитання й завдання частково-пошукового характеру, ініціює і спрямовує дискусію, під час якої закріплюються теоретичні знання, формуються практичні вміння знаходити оптимальні шляхи розв'язання поставленої проблеми (особливо ефективною при цьому є робота в парах чи групах).

Для самостійної роботи пропонуємо майбутнім учителям-філологам переглянути відеоматеріали, пов'язані з подоланням освітніх втрат у шкільних курсах української і зарубіжної літератур, визначити основні ідеї доповідачів; або переглянути веб-нар про особливості використання штучного інтелекту на уроках української і зарубіжної літератур, сформулювати на цій основі рекомендації і поради для своїх колег. У процесі виконання такої самостійної роботи здобувач демонструє здатність критично осмислювати навчальну інформацію, що передбачає виокремлення основних тез, думок авторів; уміння розставляти акценти на значущих для себе твердженнях, аргументувати власні висновки та судження.

Самостійна робота може мати і групову форму, наприклад: планування і створення сторінки чи групи в соціальних мережах з професійної теми. Студенти поділяються на мінігрупи (по 3–4 особи), вони мають запропонувати її назву, розробити дизайн сторінки, тематику дописів, визначити їхню періодичність, схарактеризувати читацьку аудиторію, на яку будуть зорієнтовані дописи.

Отже, розвиток критичного мислення в майбутніх учителів-філологів передбачає сформованість умінь робити логічні висновки, приймати обґрунтовані рішення, оцінювати переваги й недоліки як отриманої інформації, так і мислительного процесу в цілому, уміння спрямувати зусилля на досягнення результату. Для формування критичного мислення майбутніх учителів-філологів засобами методичних навчальних дисциплін ефективними є такі форми навчання: проблемні лекції, лекції-візуалізації, лекції із задалегідь запланованими помилками, семінари-дискусії, диспути, «круглі столи» і пресконференції, а також перегляд і аналіз відеоматеріалів, зіставлення планів-конспектів уроків тощо.

Список використаних джерел

1. Клустер Д. Критическое мышление. *Відкритий урок*. 2003. № 17–18. С. 9–13.
2. Пометун О. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89–98.
3. Шанскова Т. Розвиток критичного мислення майбутніх вчителів початкових класів Нової української школи у процесі професійної підготовки в ЗВО. Специфіка фахової підготовки майбутніх учителів на засадах компетентнісного підходу: досвід, реалії, перспективи. *Збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції* (29 листопада 2022 року). Житомир : ФОП «Н. М. Левковець», 2022. С. 142–146.

Мірошниченко Оксана Андріївна,

доцент, кандидат юридичних наук, адвокат,
доцент кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання
Чернігівського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського

ПРОБЛЕМАТИКА ПРОЯВІВ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У ВИЩІЙ ОСВІТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією з актуальних проблем у вищій освіті є подолання корупції – явища, яке стало звичним для українців відтоді, коли Україна стала на шлях незалежності та побудови демократичної держави.

Щороку ми повертаємося до цієї проблеми та шукаємо шляхи виходу з кризової ситуації, що склалася не лише в освіті, а й у цілому в державі. На жаль, із введенням воєнного стану, проведенням мобілізаційних заходів у країні корупція у сфері вищої освіти набуває швидкого зростання.

Нині корупційні ризики виникають у більшості випадків не лише через бажання вступників стати студентами вищого навчального закладу, а й через бажання уникнути мобілізації під час війни в країні. При цьому сфера вищої освіти стала сьогодні середовищем для зростання корупційних ризиків під час дії воєнного стану.

Проблематика корупційних правопорушень у сфері вищої освіти розглядається багатьма науковцями у вузькому сенсі. Поняття корупції досліджується з позиції економіки, кримінального права, кримінології. При цьому з'являються нові досліджен-

ня, в яких корупція в освіті досліджується як соціальне явище, що вивчається не лише економістами та юристами, а й психологами. Окремі питання протидії корупції були висвітлені в роботах М. І. Бажанова, В. І. Борисова, В. М. Гаращука, В. С. Зеленецького, О. Г. Кальмана, М. І. Мельника, В. О. Навроцького та інших. Дослідженням юридичних аспектів корупції в освіті займалися вчені: Л. М. Масюк, В. І. Берестень, С. Роуз-Аккерман та ін. Економічні аспекти корупції в освіті досліджували А. Скрипник, Ф. В. Абрамов та ін. Корупцію в освіті через призму соціального явища досліджували В. П. Андрущенко, В. В. Глущенко, І. О. Шевченко та ін.

Визначення корупції в загальноприйнятому нині розумінні вперше було сформульовано 1979 року на 34-й сесії Генеральної Асамблеї ООН. Експерти організації встановили, що корупція – це виконання посадовими особами будь-якої діяльності або повна бездіяльність у сфері здійснення їхніх безпосередніх посадових повноважень з порушенням чи без посадових інструкцій за винагороду в будь-якій формі в інтересах того, хто її надає [1].

Мельниченко В. І. у своїй роботі виділяє та розкриває зміст факторів корупції через зміст правопорушень та сферу їх поширення. Такими факторами вчений вважає: політичні, економічні, організаційно-управлінські, правові, ідеологічні, морально-психологічні, інформаційні, соціальні, культурно-соціальні. Зокрема, розкриваючи правові фактори корупції, автор звертає увагу на незабезпеченість верховенства права та закону в державних владних установах (недотримання норм міжнародного права); часта безсистемна та безпідставна зміна законодавства; незрозумілі для багатьох неадекватні санкційні міри (покарання) за вчинення корупційних правопорушень [1].

Основна складність визначення суб'єкта корупції у сфері освіти, як вважає В. І. Мельниченко, пов'язана зі з'ясуванням таких чинників: у Законі України «Про запобігання корупції» науковці чи педагоги не зазначені суб'єктами корупційних правопорушень; чинне законодавство України чітко визначає, що освітяни та науковці не є держслужбовцями, а отже, не підпадають під дію антикорупційних статей; аналізуючи судові рішення про притягнення до відповідальності осіб, підозрюваних у корупційних правопорушеннях, можна побачити велику про-

блему через неоднозначність тлумачення в суддів суб'єктів відповідальності за хабарі [1].

Наталія Рожанська, Отто Вільгельм Вольф у своїх дослідженнях, спрямованих на вивчення питань корупції у вищій освіті, зазначають, що фактори виникнення корупції в системі освіти розділяють на два рівні: низовий і вищий. Корупція на низовому рівні знаходить свої прояви безпосередньо в процесі навчання: прийом до навчальних закладів, вступні випробування, складання проміжних і випускних іспитів та інше. Корупція на вищому рівні пов'язана із системою акредитації, ліцензування навчальних закладів і головним чином із системою розподілу бюджетних коштів на фінансування системи освіти [2].

Крім того, дослідники у своїх наукових працях визначають корупцію як багатоаспектне соціальне явище, що є: своєрідним відображенням політичних, економічних, ідеологічних та інших соціальних явищ і процесів, які мають місце у суспільстві та державі, і є результатом недосконалого функціонування державних та суспільних інститутів, закономірною реакцією членів суспільства на недоліки суспільного розвитку; психологічним явищем, пов'язаним із внутрішнім світом чиновників, які переходять межу моральності на деякий час або залишаються за цією межею назавжди; певною системою, особливою інфраструктурою повсякденних взаємин, до якої входять представники всіх органів влади, правоохоронних і контролюючих органів, політичні діячі, керівники підприємств та організацій [3].

Деякі вчені вважають, що попри значну кількість різноманітних визначень корупції досі відсутня навіть правова точність щодо зазначеного поняття [4].

Цікавою та невтішною є думка американських учених, які вважають, що подолати корупцію у вищій освіті набагато важче, аніж усунути тіньову економіку. Корупція підвищує дисбаланс у доступі до вищої освіти, пригальмовує процес акумуляції людського капіталу та має негативний вплив на економічне зростання й соціальний розвиток [5, с. 314].

Закон України «Про запобігання корупції» визначає корупційне правопорушення як діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині 1 статті 3 цього Закону,

за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [6].

Аналіз чинного законодавства показує, що зміни, внесені у 2022 році до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», покликані були врегулювати питання відстрочки мобілізації деяких категорій осіб, які мають певні пільги. Зокрема, відповідно до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» призову на військову службу під час мобілізації на особливий період не підлягають здобувачі професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, асистенти-стажисти, аспіранти та докторанти, які навчаються за денною або дуальною формами здобуття освіти. Після ухвалення цієї норми в країні суттєво збільшилася кількість здобувачів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, асистентів-стажистів, аспірантів та докторантів, які вступили на навчання за денною або дуальною формами здобуття освіти, саме чоловічої статі. Навчальні заклади державної, комунальної і приватної форми власності успішно провели вступну кампанію 2023–2024 навчального року. Тепер навчальним закладам важливо не втратити показники якості освіти. Дієвими заходами на цьому етапі, на думку авторки, буде здійснення контролю навчальними закладами за показниками відвідування навчальних занять студентами, аспірантами, які навчаються за денною формою здобуття освіти; періодичне отримання зрізу знань здобувачів освіти. Такі заходи повинні зменшити корупційні ризики, які виникають у зв'язку із ситуацією, коли з'являються охочі за відповідну винагороду допомогти студентові за його відсутності на заняттях отримати відповідні результати успішності в навчальному закладі.

Підтримуючи думку вчених, які зазначають, що складовою частиною антикорупційної стратегії вищого навчального закладу має стати антикорупційне виховання як складова правового виховання молоді, вважаю, що доцільно проводити профілактичну роботу щодо запобігання корупції в навчальних закладах і серед працівників закладів вищої освіти. У випадку виявлення корупційних проявів діяти жорстко, у межах чинного антикорупційного законодавства. Це дозволить мінімізувати вплив корупційних ризиків на свідомість і науково-педагогічних працівників, і здобувачів освіти.

Список використаних джерел

1. Мельниченко В. І. Корупція у вищих навчальних закладах. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/1/8.pdf>.
2. Рожанська Н. Корупція у вищій освіті: порівняльний аналіз соціальних уявлень студентів та викладачів ВНЗ півдня України. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2016. № 1. С. 171–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2016_1_31.
3. Прохоренко О. Я. Корупція по-українськи : монографія. Київ : НАДУ, 2005. 166 с.
4. Лазаренко С. Ж., Бабенко К. А. Корупція в системі вищої освіти: сутність, причини та наслідки. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/560-koruptsiya-v-sistemi-vishchoji-osviti-sutnist-prichini-tanaslidki.html>.
5. Ararat L. Osipian. Corruption in Higher Education: Conceptual approaches and measurement techniques, *Research in Comparative and International Education*. 2007. Vol. 2. Issue 4. P. 313–332. URL: <http://journals.sagerub.com/doi/pdf/10.2304/rcie.2007.2.4.313>.
6. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 15.10.2023).
7. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

Ніцимна Світлана Олексіївна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Пенітенціарної академії України

РОЛЬ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Уперше термін «сталий розвиток» був застосований 1972 року в рамках засідання Першої всесвітньої конференції з навколишнього середовища у Швеції (м. Стокгольм). А вже у 1992 р. на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро («Порядок денний на ХХІ століття») цей термін був вжитий як назва нової концепції існування всього людства. Офіційно термін означав розвиток суспільства, що задовольняє існуючі потреби без спричинення шкоди майбутнім поколінням.

Концепція сталого розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної і екологічної. Економічний підхід заснований на необхідності оптимального використання обмежених ресурсів; використання екологічних природо-, енерго- і матеріалозберігаючих технологій, мінімізацію, переробку і знищення відходів. Соціальна складова сталого розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. З екологічного погляду, сталий розвиток повинен забезпечувати цілісність природних систем.

У зв'язку з цим наприкінці ХХ сторіччя в економічній теорії та міжнародній практиці почали активно використовувати поняття «Sustainable Development», що українською мовою перекладається як сталий розвиток та має відповідники: «життєздатний», «тривкий розвиток» або самопідтримуваний розвиток.

Отже, сталий розвиток – це раціональний вектор розвитку сучасного світу.

Саміти зі сталого розвитку відбуваються регулярно. Знаковим для України став саміт 2015 року, де ухвалили резолюцію Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (25 вересня 2015 р. № 70/1) і схвалили план «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». План був погоджений майже 200 країнами, у тому числі Україною.

Згідно з програмним документом було виділено 17 цілей і 169 задач, які мають комплексний характер та збалансовують складові концепції сталого розвитку: економічну, екологічну і соціальну.

У 2019 році Президент України видав Указ «Про Цілі сталого розвитку на період до 2030 р.» [1], поставив завдання щодо їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, які були викладені в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна». Ця доповідь надає бачення орієнтирів досягнення Україною цілей сталого розвитку.

На виконання Указу Президента 2019 року Кабінет Міністрів України ухвалив розпорядження і затвердив перелік індикаторів, у розрізі яких здійснюється збір даних для моніторингу реалізації Цілей сталого розвитку (ЦСР) та їх оприлюднення.

У грудні 2020 року Кабінет Міністрів України вніс зміни до свого регламенту, яким відтепер встановлено, що необхідність досягнення Цілей сталого розвитку враховується у процесі формування та реалізації державної політики України. Таким чином на державному рівні Цілі сталого розвитку закріплено як орієнтири для розроблення програмних і прогнозних документів.

У липні 2020 року Україна представила світовій спільноті перший Добровільний національний огляд стану досягнення Цілей сталого розвитку. На його підставі Державна служба статистики України спільно з VoxUkraine за підтримки Програми розвитку ООН в Україні здійснила оцінку прогресу досягнення Цілей сталого розвитку в Україні у 2020 і 2021 роках за методологією Економічної та соціальної комісії ООН для Азії та Тихого океану (UNESCAP).

За підсумком 2019 року Україна в цілому досягла прогресу за 15-ма з 17 цілей.

За результатами відкритого процесу оцінювання стану досягнення ЦСР в Україні було вироблено низку рекомендацій, у т.ч. стосовно складових фінансової системи, наприклад:

Гармонізувати бюджетне планування з фінансуванням ЦСР, що дозволить пришвидшити прогрес у досягненні ЦСР з дотриманням принципу соціальної справедливості завдяки розв'язанню проблеми недофінансування або неефективного використання коштів, мобілізації додаткових ресурсів. Мова йде про:

- забезпечення фінансової підтримки розвитку інноваційних процесів;

- стимулювання інновацій та спрощення доступу до інвестиційних ресурсів для впровадження ресурсозберігаючих технологій та використання відновлюваних джерел енергії, ефективних практик поводження з відходами;

- сприяння зеленому та інклюзивному зростанню шляхом поширення екологічних знань та зелених технологій, які сприяють екологізації виробничих процесів та інфраструктури;

- розбудову миру, забезпечення соціальної злагоди та безпеки держави, зміцнення соціальної згуртованості та зниження рівня конфліктогенності за всіма суспільно значущими чинниками.

Список використаних джерел

1. Про Цілі сталого розвитку на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

2. Добровільний національний огляд щодо Цілей сталого розвитку в Україні. 2020 р. URL: <http://surl.li/rtfk> (дата звернення: 15.10.2023).

Положенцева Катерина Леонідівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління персоналом,
економіки праці та публічного управління
Північноукраїнського інституту імені Героїв Крут
приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна академія управління персоналом»;

Положенцев Дмитро Валентинович,

аспірант приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна академія управління персоналом»,
старший викладач кафедри
управління персоналом, економіки праці та публічного управління
Північноукраїнського інституту імені Героїв Крут
приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна академія управління персоналом»

МОДЕЛЬ РОЗПОДІЛУ УПРАВЛІНСЬКИХ ФУНКЦІЙ В ОСВІТНІЙ ІННОВАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Функції управління освітою є величиною змінною, оскільки вони детерміновані суспільними змінами. Динаміка змін функціонування системи управління освітою безпосередньо належить до функціональної системи традиційного менеджменту та ґрунтується на ідеї розподілення управлінського функціоналу (управлінських повноважень) на спеціальні напрями ефективної праці або ж універсальні напрями діяльності, виконання яких у визначеній послідовності забезпечує злагоджену роботу всієї організації [1; 2].

Нагальна потреба оновлення функцій управління інноваційною діяльністю в освіті визначена:

- соціально-економічними можливостями розвитку регіонів України та демографічною ситуацією в цілому;
- високим рівнем суспільних потреб в освітніх послугах;

- наявністю ресурсного забезпечення для реалізації освітніх проєктів і програм інноваційного типу;
- необхідністю накопичення інноваційного досвіду в національній освітній системі;
- позитивними результатами інноваційного досвіду та наявним потенціалом розвитку закладів освіти в Україні;
- потребою у відновленні системи освіти на засадах інноваційного розвитку [3].

Ураховуючи зазначене вище, необхідним вважається виявлення й обґрунтування функціонального складу діяльності, необхідного органам управління освітою для ефективного розвитку інноваційних процесів на регіональному та державному рівнях (рис.).

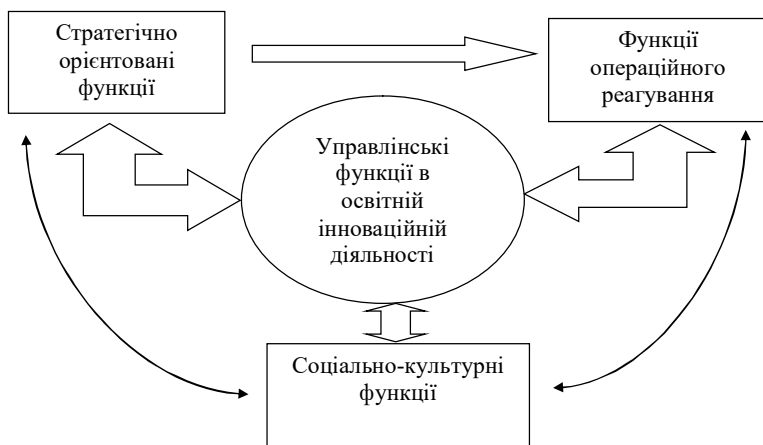

Рис. Модель розподілу управлінських функцій в освітній інноваційній діяльності

Таким чином, розподіл управлінських функцій доцільно побудувати за такими блоками: стратегічно орієнтовані функції, операційне реагування та соціокультурні функції.

До стратегічно орієнтованого блоку віднесені такі технології управлінської діяльності, що забезпечують спроможність визначення перспективних цілей і напрямів розвитку наявного інноваційного освітнього середовища: діагноз, дослідження, цілепокладання, стратегія, прогноз.

Блок операційного (оперативного) реагування передбачає реалізацію таких засобів управлінської діяльності, які дадуть ефективний науково-методичний та організаційний супровід інноваційних перетворень в освіті: проектно-програмні, організаційні, суб'єктно-мотиваційні, координаційні, інформаційно-інклюзивні та контрольні-рейтингові.

До третього блоку, соціокультурних функцій, віднесені ті функції управління, які на основі вже набутого інноваційного досвіду або наявного інноваційного продукту впливають на розвиток освіти в регіонах країни та формують якісно вищий рівень культурного й соціального середовища навчальних закладів. Блок функцій цього спрямування складається із графічно-презентаційної та інноваційно-розвивальної діяльності.

Таким чином, управління інноваційними процесами в освітньому середовищі забезпечуватиме ефективний розвиток національної системи освіти, якщо:

- зміни, які в ній відбуваються, відповідають пріоритетам і перспективам, що зафіксовані в сучасних національних проєктах розвитку освіти і науки;
- забезпечені соціально-психологічні, педагогічні та інші умови для різних форм стимулювання науково-педагогічних працівників до інноваційного наукового пошуку;
- керуюча система (регіональні та загальнодержавні органи управління освіти) компетентна та використовує технології управління, що забезпечують інноваційний розвиток системи при збереженні її функціоналу;
- відбувається постійна інтеграція інноваційних перетворень з функціями управлінської діяльності;
- технології управління інноваційними процесами відповідають меті й завданням державного та регіонального розвитку освіти;
- суб'єкти управління спроможні виконувати завдання, що диктує сучасний світ, європейський простір щодо забезпечення найвищого рівня ефективності управління інноваційними процесами в освіті.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної діяльності у сфері освіти : наказ Міністерства освіти і науки

Україні від 12.05.2023 р. № 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-23#Text>.

2. Адміністративно-правове регулювання інноваційної діяльності : навч. посібник / М. В. Ковалів, Н. В. Ортинська, І. Ю. Хомишин, С. С. Єсімов та ін. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2020. 288 с.

3. План відновлення. Освіта і наука (проект станом на 03.08.2022 р.) URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadskeobgovorennya/2022/08/19/НО.projekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf>.

Рибкало Микола Миколайович,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права
Пенітенціарної академії України

ДОСВІД ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ, НІДЕРЛАНДІВ, РУМУНІЇ

На просторі Європейського Союзу (далі – Євросоюз) корупція має певні прояви й тому визнається на рівні його інститутів соціальною загрозою та однією з найбільш серйозних перешкод для їх функціонування й розвитку. Антикорупційна діяльність позначена як пріоритетний напрямок державної політики країн-членів Євросоюзу, а для держав-кандидатів боротьба з нею залишається дуже важливою. За оцінкою міжнародних експертів рівень корупції в Україні, яка має статус кандидата до Євросоюзу, доволі високий, і тому вивчення досвіду боротьби з нею для нашого суспільства набуває особливої актуальності. Цей процес, на думку автора, доцільно розглянути на прикладі найбільш успішних у плані антикорупційної діяльності країн-членів Євросоюзу. На наш погляд, серед таких слід виділити Німеччину, Нідерланди та Румунію. Перші дві країни є членами Євросоюзу з моменту його утворення (1951 р.), а Румунія приєдналася до цього альянсу 2007 року.

Характерною рисою антикорупційних заходів, які реалізуються в Німеччині, є те, що вони не дуже жорсткі, але ця країна досягла у протидії корупції значних успіхів. Починаючи з 1997 року, у ФРН ухвалили низку нормативних актів, серед яких особливо слід виділити Закон про боротьбу з корупцією та Директиву федерального уряду про боротьбу з корупцією в ор-

ганах управління (1998 р.). На підставі останньої у федеральних землях було ухвалено законодавчі акти з протидії цьому явищу, створено спеціальні органи з розслідування корупційних злочинів. До кримінального законодавства за корупційні діяння введено такі види санкцій, як позбавлення волі, позбавлення права обіймати певні посади (для чиновників), конфіскація майна в порушника, який здобув його нечесним шляхом. Передбачається й звільнення від кримінальної відповідальності, яке можливе лише за умови своєчасної відмови від незаконних дій та повідомлення про це компетентних органів. Найбільш ефективними адміністративно-правовими засобами протидії корупції є визначення сфер, у яких вона проявляється частіше за все, здійснення ротації управлінських кадрів, створення позавідомчих підрозділів внутрішнього контролю за діяльністю управлінського персоналу й таке інше [1, с. 124–125]. Як ключовий елемент німецького антикорупційного законодавства виділяється забезпечення громадського контролю за діяльністю державних службовців усіх рівнів влади та управління.

Організаційною складовою антикорупційних заходів є створення «гарячих» телефонних ліній і телефонів довіри, підтримка анонімних повідомлень німецьких громадян про помічені корупційні дії. Особлива увага приділяється й профілактичним заходам із запобігання корупції, а саме: організація публічних дискусій за участю представників влади та політичних партій; визначення кола посад, найбільш схильних до корупційних спокус; посилення внутрішньовідомчого контролю та нагляду; регуляція питань прийняття подарунків; підвищення правової кваліфікації працівників, обмеження суміщення державної служби із підприємницькою діяльністю; обов'язкове проведення тендерів під час розподілу державних замовлень. Окремим заходом виділено обов'язок банківських установ надавати правоохоронним органам інформацію про сумнівні та незаконні операції своїх клієнтів, у тому числі про операції з грошовими коштами в еквіваленті понад 20 тис. євро й інше [2, с. 177–178].

Іншим прикладом ефективної діяльності у сфері запобігання корупції серед країн Євросоюзу є Нідерланди. Кілька років поспіль Нідерланди є лідером серед найменш корумпованих країн

світу. Система боротьби з корупцією в Нідерландах містить, зокрема, такі заходи правового й організаційного змісту:

- створення за допомогою антикорупційного законодавства гнучкої системи санкцій за корупційні дії, при цьому основними вважаються заборони працювати в державних органах, втрата всіх соціальних пільг, які надає державна служба;

- формування системи матеріального й морального стимулювання чиновників, яка забезпечує чесно і сумлінно ставитися до виконання своїх службових обов'язків;

- моніторинг державних органів та інститутів, а також громадських організацій з питань антикорупційної діяльності;

- розробка і вдосконалення системи добору й підготовки чиновників на посади, які потенційно вважаються корупційно небезпечними;

- створення спеціальної поліції, що наділена колом повноважень з протидії корупції [3, с. 26–27].

Порівняно з іншими країнами Євросоюзу Румунія проводить доволі агресивну антикорупційну політику. Серед заходів антикорупційного змісту в Румунії слід виділити такі: по-перше, створено антикорупційне законодавство, яке відповідає вимогам Європейського Союзу; по-друге, стандартизовано види корупційних злочинів, серед яких виділено незаконне заволодіння майном у результаті зловживання владою або службовим становищем, упередженість під час проведення тендерів, корупційні схеми з працевлаштування, провладний тиск, шахрайство з державними коштами й інші; по-третє, процесуальне законодавство під час реалізації антикорупційної діяльності дозволяє прослуховувати телефонні розмови, вести відеоспостереження за особою та її транспортним засобом, обшук, тримання осіб під арештом; по-четверте, у системі правоохоронних органів створено Національний антикорупційний директорат Румунії, на який покладено виявлення злочинів, відкриття кримінального провадження, переслідування осіб, які скоїли корупційне правопорушення; по-п'яте, передбачається можливість перевірки джерел виникнення спадкового майна або коштів, залишених особою, що підозрювалась у вчиненні корупційних правопорушень, але не може бути притягнута до відповідальності через її смерть; по-

шосте, підвищено вимоги до чиновницького апарату шляхом формулювання необхідних професійних та моральних компонентів [4, с. 3–5].

На підставі викладеного вище слід зробити такі висновки:

- корупція усвідомлюється урядами згаданих країн як серйозна небезпека, що може негативно впливати на політичну, економічну, соціальну та інші сфери суспільного буття;
- корупція розглядається як зовнішня та внутрішня загроза;
- зусилля щодо обмеження корупції в цих країнах масштабні й забезпечуються на різних рівнях державними органами та громадськими інститутами.

Таким чином, у згаданих країнах для боротьби з корупцією створена система ефективних заходів правового, організаційного та іншого характеру, які органічно поєднують у собі державний примус та профілактичні дії.

Список використаних джерел

1. Підбережник Н. П. Антикорупційна політика в країнах Західної Європи: досвід для України. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. 2013. Вип. 37. С. 123–132.
2. Ситник Л. С. Можливості використання європейського досвіду протидії корупції в Україні. *Економіка і організація управління*. 2016. № 2 (22). С. 174–180.
3. Юрченко А. Особливості попередження та протидії політичній корупції у Фінляндії та Нідерландах у контексті імплементації європейських антикорупційних норм. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2018. № 2. С. 22–29.
4. Ахтирська Н. М. Міжнародний досвід боротьби з корупцією як вектор формування національної антикорупційної політики: огляд законодавства Румунії. *Віче*. 2015. № 18. С. 2–5.

Свіженко Сергій Сергійович,
аспірант Пенітенціарної академії України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ВИКОРИСТАННЮ ІНСАЙДЕРСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У сучасному середовищі бізнесу та фінансів спостерігається все більша конкуренція, а інноваційний розвиток залучає все більше коштів на фінансові ринки, що своєю чергою створює

ризик незаконного використання інсайдерської інформації. Саме тому гостро постає питання ефективної протидії незаконному використанню інсайдерської інформації. Це кримінальне правопорушення, передбачене статтею 232-1 Кримінального кодексу України [1], чинить значний негативний вплив, оскільки може призвести до дестабілізації фінансових ринків і завдавати значних втрат як діяльності окремих інвесторів, так і економіці в цілому.

Також шкода, заподіяна незаконним використанням інсайдерської інформації, може мати і соціальний характер. У випадках, коли такі протиправні дії призводять до отримання особою або групою осіб, які незаконно використовували інсайдерську інформацію, прибутку в значному розмірі, що може підірвати суспільну довіру до фінансової системи та держави в цілому як регулятора цих процесів. Крім цього, у інвесторів може скластися ілюзія, що фінансові ринки працюють на окрему групу осіб, які володіють інсайдерською інформацією, задля їх збагачення.

Враховуючи те, яку шкоду можуть завдати суспільству факти незаконного використання інсайдерської інформації, актуальним постає питання вдосконалення способів запобігання та протидії таким кримінальним правопорушенням.

Безумовно, країною з найбільшим досвідом боротьби з незаконним використанням інсайдерської інформації є США. За майже столітній період розвитку законодавства, направлено-го на протидію та запобігання різного роду кримінальним правопорушенням на фінансових ринках, у тому числі інсайдерської торгівлі, законодавець дійшов висновку, що збільшення санкції за такі дії є ефективним способом боротьби з незаконними фінансовими операціями, тому саме в цій країні передбачені одні з найсуворіших санкцій. Відповідно до Закону «Про цінні папери» 1934 року [2] покарання за інсайдерську торгівлю може становити позбавлення волі строком до 20 років, а також штраф, який може варіюватися від тяжкості вчиненого діяння, фінансових ресурсів правопорушника та інших факторів і становити суму в 5 мільйонів доларів, не враховуючи штрафів по цивільних позовах.

Такий підхід, хоча і вбачається не надто гуманним, однак у США, як у країні з високорозвинутою фінансовою системою, показав свою ефективність як доволі істотний превентивний за-

хід у системі протидії незаконному використанню інсайдерської інформації, оскільки, знаючи, наскільки суттєвою може бути відповідальність за вчинення такого кримінального правопорушення, потенційний суб'єкт може відмовитися від своїх намірів отримати перевагу на ринках незаконним шляхом.

В Україні відповідно до чинного кримінального законодавства відповідальність за незаконне використання інсайдерської інформації відрізняється від західних країн і передбачає лише такі види покарання, як штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. До того ж штрафи, передбачені статтею 232-1 КК України, можуть не повною мірою відповідати наслідкам. Саме тому, на нашу думку, запровадження такого виду покарання як позбавлення волі та збільшення штрафів за незаконне використання інсайдерської інформації, зважаючи на приклад кримінального законодавства Сполучених Штатів, може розв'язати цю проблему. А найкраще враховувати наслідки вчиненого протиправного діяння та створити справедливую систему, де покарання співмірне завданій шкоді, чого не можна сказати, наприклад, про розміри штрафів, які передбачені в чинному КК України.

Ще однією проблемою на шляху до ефективної протидії незаконному використанню інсайдерської інформації є той факт, що це кримінальне правопорушення має високий рівень латентності. Маскування незаконної інсайдерської торгівлі під легальну інвестиційну діяльність, використання кодових слів для шифрування даних, створення та залучення підставних компаній для участі у фінансових операціях з незаконним використанням інсайдерської інформації – все це значною мірою ускладнює виявлення цього правопорушення.

На нашу думку, покращити становище з виявленням фактів порушення законодавства у цій сфері може введення норми про викривача факту незаконного використання інсайдерської інформації. Держава має запропонувати нагороду у вигляді певного відсотка від штрафу, яка має заохотити осіб повідомляти про факти порушення закону у сфері використання інсайдерських даних, забезпечити умови для здійснення повідомлення про можливі факти вчинення таких протиправних дій та гарантувати їх захист. Усе це може спонукати співробітників чи інших осіб, які

мають дані про інсайдерську торгівлю або інші прояви незаконного використання інсайдерської інформації, повідомляти відповідним державним органам.

Окрім цього, норма про викривача може служити потужним стримувальним фактором, оскільки це збільшує вірогідність того, що про факт незаконного використання інсайдерської інформації будуть повідомлені правоохоронні органи, що в подальшому потягне за собою значне покарання.

Отже, питання протидії незаконному використанню інсайдерської інформації є досить важливим та потребує уваги з боку органів державної влади. Орієнтуючись на законодавство зарубіжних країн, які мають більший досвід у боротьбі з використанням інсайдерських даних, можна зробити висновок, що збільшення кримінальної відповідальності за цей вид правопорушення є важливим кроком, оскільки це може стати стримувальним фактором для осіб, які розглядають можливість протиправного використання інсайдерських даних.

Також одним зі способів протидії може стати запровадження правової норми про викривача факту незаконного використання інсайдерської інформації, що своєю чергою може допомогти збільшити кількість виявлених випадків цього правопорушення. Така правова норма може виявитися ще й ефективним методом запобігання використанню інсайдерських даних. Держава, зі свого боку, має подбати про таких осіб, надаючи їм гарантії безпеки та грошову винагороду.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341ІІІ : дата оновлення 27 січ.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.04.2023).

2. Про цінні папери : Закон Сполучених Штатів Америки від 06.06.1934 р. Дата оновлення: 29 груд. 2022 р. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-1885/pdf/COMPS-1885.pdf> (дата звернення: 02.04.2023).

Шумейко Зінаїда Євгенівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки і гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ ЗДАТНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

В умовах суспільних катаклізмів, зовнішніх загроз і внутрішньої кризи актуалізується необхідність пошуку особливих підходів до комунікації з іншими людьми, які б ґрунтувалися не на формалізованих аспектах, а на психологічних і ціннісно-мотиваційних чинниках. Здатність налагоджувати взаємини з різними категоріями населення є надзвичайно важливою для фахівців Державної кримінально-виконавчої служби, це запорука їхньої ефективної й успішної професійної діяльності, що ґрунтується на здатності розпізнавати емоційні стани інших і вибудовувати відповідно до цього власну поведінку.

У цьому контексті особливої практичної значущості набуває здатність фахівців Державної кримінально-виконавчої служби до соціальної рефлексії, яку науковці (Davis S. E., Dargusch J. M.) розглядають як спрямованість суб'єкта на відображення, усвідомлення й розуміння уявлень інших людей про викладача і його діяльність, здатність сприймати чужі і транслювати свої емоції, оцінювати ставлення людей один до одного і передбачати поведінкові реакції інших людей [0]. Нам імпонує думка О. Лілік, Л. Бивалькевича, Ю. Перинського, що соціальна рефлексія – це творчий процес, який відбувається з урахуванням характерних особливостей розвитку самосвідомості особистості [0]. Під час соціальної рефлексії фахівець ідентифікує себе в певних професійних ситуаціях, у засобах і методах впливу, реакціях на поведінку співрозмовника, застосуванні певних комунікативних стратегій і так з'ясовує ефективність власного професійного спілкування.

У контексті нашого дослідження важливими є думки А. В. Карпова (A. V. Karrov) [4] щодо різновидів соціальної рефлексії: ситуаційного, ретроспективного й перспективного. Наприклад, ситуаційна рефлексія виявляється в самоконтролі по-

ведінки фахівця в певній ситуації, аналізі співвідношення своїх дій із ситуацією відповідно до умов. Така рефлексія виражається в обмірковуванні фахівцем Державної кримінально-виконавчої служби своєї діяльності, розгортанні процесів ухвалення рішення, схильності до самоаналізу в певних комунікативних ситуаціях. Ретроспективна рефлексія виявляється в прагненні до аналізу вже виконаної в минулому діяльності та подій, що відбулися. Така рефлексія виражається в періодичності й тривалості аналізу та оцінювання фахівцем власної реакції на певну подію і поведінки в конкретній професійній ситуації. Перспективна рефлексія проявляється у співвідношенні аналізу майбутньої діяльності чи поведінки з плануванням, прогнозуванням ймовірних результатів; моделюванні певної професійної ситуації; «прокручуванні» власних реакцій на можливі варіанти розвитку подій. Основними характеристиками такої рефлексії є детальне планування власної поведінки в професійних ситуаціях, орієнтація на майбутнє [0]. Д. Шон (Schon D.) виділив два рівні рефлексії – рефлексія над дією та рефлексія в дії. Рефлексія над дією пов'язана з роздумами до й під час професійної ситуації; рефлексія в дії передбачає практику рефлексії, яка виникає після завершення комунікаційної ситуації [0].

Варто наголосити, що R. Kemp, G. Eichsteller визначили шість етапів соціальної рефлексії (the FEIALA model). Вважаємо, що обізнаність майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби з цими етапами сприятиме підвищенню ефективності їхньої професійної комунікації. Отже, перший етап – факти (короткий опис того, що суб'єкт робив або що спостерігав, і пояснення того, чого він намагався досягти); другий етап – ефект (яким був ефект (емоційний, фізичний, соціальний) від дії, як це змусило почуватися суб'єкта); третій етап – фактори впливу (що стало причиною дії, що спонукало суб'єкта до діяльності (попередній досвід, прочитані матеріали)); четвертий етап – аналіз (чи досягнув суб'єкт того, чого прагнув досягти; чи міг би він зробити це якимось інакше; що б сталося, якби він зробив це по-іншому); п'ятий етап – навчання (чого навчила дія та роздуми про неї, чи змінить суб'єкт свою поведінку, якщо так, то як саме); шостий етап – дія (що суб'єкт робитиме в майбутньому для впровадження набутих знань і досвіду) [0].

Вважаємо, що ефективність формування в майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби здатності до соціальної рефлексії зумовлена передусім методами й технологіями, які застосовуються викладачами закладів вищої освіти в межах освітнього процесу. Наголошуємо, що це має бути системна послідовна діяльність у межах аудиторної і позааудиторної діяльності. Зокрема ефективними вважаємо такі форми й методи навчання, як ведення рефлексивного щоденника, мозковий штурм, дискусія, дебати, а також навчальний тренінг (від англ. to tren – навчатися, тренувати), який передбачає опанування знань не в готовому вигляді, а в результаті активної взаємодії учасників і, на відміну від традиційних форм навчання, сприяє активізації всього потенціалу майбутнього фахівця [1]. Наголосимо, що тренінг потребує ретельної підготовки й створення особливої атмосфери під час заняття, а також обґрунтованого підбору вправ і завдань. Метою таких тренінгів є стабілізація психічних функцій, формування здатності управляти своїм психічним станом; розвиток позитивного мислення, стресостійкості; мобілізація психічних та фізичних можливостей; прагнення розуміти інших людей і досягати високих результатів у будь-яких сферах життєдіяльності.

Отже, соціальна рефлексія – це спрямованість суб'єкта на відображення, усвідомлення й розуміння уявлень інших людей про фахівця Державної кримінально-виконавчої служби і його діяльність, здатність сприймати чужі і транслювати свої емоції, оцінювати ставлення людей один до одного і передбачати поведінкові реакції інших людей. Ефективність формування здатності до соціальної рефлексії зумовлена цілеспрямованою діяльністю професорсько-викладацького складу й ретельним підбором методичного інструментарію. Доведено доцільність застосування тренінгу для формування в майбутніх фахівців здатності до соціальної рефлексії.

Список використаних джерел

1. Блінов О. Особливості організації проведення психологічного тренінгу. *Збірник наукових статей Київського міжнародного університету*. Серія: Психологічні науки. 2008. № 12. С. 9–23.

2. Лілік О. О., Бивалькевич Л. М., Перинський Ю. Є. Вплив соціальної рефлексії на професійне спілкування викладача педагогічного закладу вищої освіти. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2022. Вип. 18 (174). С. 129–136.

3. Davis S. E., Dargusch J. M. Feedback, Iterative Processing and Academic Trust – Teacher Education Students’ Perceptions of Assessment Feedback. *Australian Journal of Teacher Education*. 2015. Vol. 40. Iss. 1. P. 176–191.

4. Karpov A. V. Reflexivity as a mental property and the technique of its diagnosis. *Psychological Journal*. 2003. Vol. 24. No. 5. P. 45–57.

5. Kemp R., Eichsteller G. Social Pedagogical Reflection – The-FEIALA model. URL: <http://www.thempra.org.uk/wpcontent/uploads/2016/11/Social-Pedagogical-Reflection-The-FEIALA-Model.pdf> (дата звернення: 12.05.2023).

6. Schon D. *Educating the reflective practitioner: Toward a new design for teaching and learning in the professions*. San Francisco, Jossey-Bass, 1987.

СЕКЦІЯ 6
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Батургарєєва Владислава Станіславівна,

доктор юридичних наук, професор,
директор НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, головний науковий співробітник
Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права» НАПрН України

ЩОДО СТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ
ПЛАТФОРМИ УБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСНИКІВ
ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Звернення до індикаторів актуальності проблеми забезпечення учасників дорожнього руху – цифр, наведених у повідомленні дайджесту ВООЗ від 20 липня 2022 р., – свідчить про невтішну ситуацію: внаслідок дорожньо-транспортних пригод щороку обривається життя приблизно 1,3 млн людей [1]. Водночас у Доповіді про стан безпеки дорожнього руху у світі, підготовленій ВООЗ у 2018 р., наведено ще більш вражаючі цифри: кількість загиблих унаслідок ДТП постійно зростає, сягнувши у 2016 р. відмітки в 1,35 млн осіб [2, с. XI]. На додаток до цього ще від 20 до 50 млн людей отримують не смертельні травми, причому багато хто стає інвалідами через ці травми [1].

Разом з тим не можна не помітити, що показники смертності порівняно з чисельністю населення Землі, яке збільшується буквально щомісяця, стабілізувалися. Певний прогрес у цьому аспекті досягнуто за рахунок вдосконалення транспортного законодавства, що містить стандарти, якими закріплюються вимоги до засобів і порядку перевірки технічного стану, обслуговування і ремонту колісних транспортних засобів та покращення якості надання домедичної допомоги постраждалим унаслідок ДТП. Отже, з огляду на те, що «гарне» правове регулювання певною мірою здатне зупинити лавину дорожнього травматизму, логічно виникають принаймні три запитання. Перше запитання: яким має бути це законодавство та в який спосіб слід вдосконалювати

його? Друге запитання: що в цілому має виступати орієнтиром для констатації «гарного» стану законодавства? Третє запитання: якою має бути реакція на порушення правил цього законодавства?

Відповідаючи на поставлені запитання, насамперед зазначимо, що аналізована сфера належить до пріоритетних площин, в яких відбувається процес приведення законодавства України у відповідність з *acquis communautaire* ЄС. Тому створення сучасної української правової платформи у сфері забезпечення учасників дорожнього руху є неможливим без урахування активно розпочатих євроінтеграційних процесів, адже євроінтеграційний курс – аксіома майбутнього нашої держави навіть під час воєнного стану.

Визначимо ті фактори й події, що виступають своєрідними віхами, орієнтуючись на які, уявляється можливим якомога скоріше й ефективніше гармонізувати українське законодавство з європейським.

Першу віху на шляху гармонізації національної та європейської законодавчих систем позначимо як *зовнішня нормативна віха*. Такою віхою є конкретні документи, які стали результатом втілення державної волі і здійснення визначених кроків у напрямі встановлення європейського діалогу, який Україною ведеться вже майже тридцять років. На теперішній час документальним підсумком європейського діалогу нашої України із західними партнерами є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. До глави 7 «Транспорт» зазначеної Угоди про асоціацію є два Додатки – XXXII та XXXIII, в яких перелічені директиви і регламенти ЄС у транспортній сфері, положення яких необхідно імплементувати в українське законодавство. За словами одного з представників Мінінфраструктури, всього Україна має імплементувати 44 директиви і 13 регламентів ЄС у сфері транспорту й наданні послуг поштового зв'язку та 13 директив і три регламенти у сфері морського та внутрішнього водного транспорту [3]. Тому логічним продовженням ратифікації Угоди про асоціацію став, власне, процес її імплементатії відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України «Про імплементатію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовари-

ством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 17 вересня 2014 року № 847-р. Цим розпорядженням було затверджено План заходів з імплементації зазначеної Угоди на 2014–2017 роки [4], що з огляду на євроінтеграційний курс держави доцільно визнати другою умовною віхою у методології створення в Україні правової платформи для забезпечення учасників дорожнього руху. Цей етап імплементації позначимо як *внутрішня нормативна віха*.

У жовтні 2017 р. постановою Кабінету Міністрів України «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» затверджується наступний План заходів з виконання Угоди про асоціацію [5]. У ньому, як і в попередньому Плані, так само зачіпаються питання вдосконалення українського законодавства з забезпечення транспортної сфери. У ньому зазначаються не лише документи, які треба імплементувати, а й конкретні кроки (завдання й заходи) на цьому шляху. Наприклад, з метою імплементації положень Директиви Ради № 92/6/ЄС передбачено, зокрема, вжити конкретних кроків для забезпечення встановлення й використання пристроїв обмеження швидкості на транспортних засобах у сфері міжнародних вантажних перевезень; внести зміни до законодавства України щодо встановлення й використання пристроїв обмеження швидкості на транспортних засобах, що використовуються для міжнародних пасажирських перевезень; розробити регуляторну базу щодо встановлення й використання пристроїв обмеження швидкості руху автомобільних транспортних засобів, що використовуються для міжнародних пасажирських перевезень; внести зміни до законодавства України та розробити регуляторну базу щодо встановлення й використання пристроїв обмеження швидкості на транспортних засобах, що зареєстровані після 1 січня 2008 р. та використовуються для національних перевезень. Цікаво також зазначити, що в цьому Плані передбачено й розробку та затвердження національної транспортної стратегії України [6], яка згодом була ухвалена.

З моменту документального оформлення, так би мовити, дорожньої карти подальших дій щодо імплементації положень єв-

ропейського законодавства ми наближаємося до наступної віхи. Отже, третя віха у створенні сучасної правової платформи в умовах євроінтеграції *змістовна* за своїм характером. Нею охоплюється, по-перше, положення тих документів ЄС, що вже імплементовані, а також ті, які ще слід імплементувати, та, по-друге, власне, результат гармонізації національного законодавства з європейським, який свідчить не лише про імплементування європейських стандартів у вітчизняних нормативних положеннях, а й про досягнення такого рівня безпеки на автошляхах України, котрий можна позначити як конкретне втілення концепції «Vision Zero» [7].

Згадка про змістовну віху правового забезпечення безпеки дорожнього руху в парадигмі євроінтеграційних процесів була б неповною без констатації того, що на теперішній час уже вдалося зробити. Зазначимо, що в українському законодавстві загалом активно почалася імплементування положень законодавства ЄС (на кінець 2022 р. Україна виконала 72 % узятих на себе зобов'язань) [8]. Проте транспортна сфера належить до тих сфер, в яких Україна суттєво відстає від графіка виконання своїх зобов'язань, адже загальний прогрес у цій царині, яка містить 544 заходи у рамках 124 завдань [9], на кінець 2022 р. складає 53 % [8]. Урешті, запровадження високих стандартів убезпечення учасників дорожнього руху потребуватиме так само здійснення ревізії положень охоронного законодавства, у тому числі законодавства про кримінальну відповідальність. Для реалізації цього завдання стає потрібним проведення порівняльного аналізу відповідних положень за законодавством європейських країн та Української держави.

Список використаних джерел

1. Road traffic injuries. URL: <https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/road-traffic-injuries/>.
2. Global World Status Report on Road Safety 2018. Geneva : World Health Organization; 2018. P. XI.
3. Мінінфраструктури має імплементувати 57 директив та 16 регламентів ЄС – Криклій. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3038573-mininfrastrukturi-mae-implementuvati-57-direktiv-ta-16-reglamentiv-es-krikliv.html>.

4. План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, на 2014–2017 роки : затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847-р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 77. Ст. 2197.

5. План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : затв. постановою Кабінету Міністрів України «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 25 жовтня 2017 р. № 1106. *Офіційний вісник України*. 2018. № 24. Ст. 852.

6. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року : схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430-р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 52. Ст. 1848.

7. Колодяжний М. Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України : монографія. Харків : Право, 2022. 300 с.

8. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік. URL: https://euua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf.

9. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. 2015–2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/zviti-pro-vikonannya/aa-implementation-report-2015-2020-ukr-final.pdf>.

Болітовська Діана Дмитрівна,

курсантка 404 навчальної групи навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ;

науковий керівник: Бурак Марія Василівна,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ

ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛІ «БАРНАХУС» ПІД ЧАС ДОПИТУ ДІТЕЙ, ЯКІ БУЛИ ДЕПОРТОВАНІ ДО РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт президента російської федерації путіна та упов-

новаженої при президентові рф з прав дитини львової-білової. Їх звинувачують у депортації дітей з окупованих територій України. Відповідно до цього ордеру президент держави-агресора несе індивідуальну міжнародно-кримінальну відповідальність за воєнний злочин незаконної депортації населення (дітей) та незаконного переміщення населення (дітей) з окупованих районів України до російської федерації (відповідно до статей 8(2)(a)(vii) та 8(2)(b)(viii) Римського статуту) [1].

За офіційними даними платформи «Діти війни», станом на 16 жовтня 2023 року кількість депортованих дітей сягає 19 546. Україні вдалося повернути 386 дітей [2].

Під час Ялтинської Європейської Стратегії Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець зазначив, що вже розроблено механізм безпечного повернення депортованих українських дітей, який містить декілька ключових етапів: розробка механізму отримання списків дітей; верифікація та оновлення даних; документування фактів злочинів та виявлення нових обставин; психологічна реабілітація дітей після повернення; створення спеціального центру для реабілітації; відкриття гуманітарних коридорів [3].

Важливо пам'ятати, що діти, які були депортовані до росії, та діти, які були свідками злочинів, вчинених російськими військовими (діти-жертви й діти-свідки) належать до вразливої групи потерпілих та свідків у кримінальних провадженнях, передбачених ч. 1 ст. 442 КК України. Водночас інформація, яку вони можуть повідомити, є цінним джерелом доказів, що можна отримати у процесі допитів. Також важливо, щоб допити цієї категорії потерпілих та свідків відбувалися з урахуванням особливого психофізичного стану дітей, які стали «заручниками» злочинних дій російських окупантів [4].

Крім того, діти, які були депортовані та незаконно переміщені окупантами, – це нова категорія потерпілих, що стали заручниками ганебного злочину геноциду українського народу. У процесі здійснення правосуддя (досудового слідства, судового розгляду, виконання судових рішень) вони потребують комплексної та скоординованої опіки й допомоги. На сьогодні в різних країнах практикується запровадження міжвідомчої та міждисциплінарної співпраці в поєднанні із застосуванням спеціальних

практик і методик допиту дитини як рішучого кроку в захисті прав дітей, які постраждали від кримінальних правопорушень, та дітей, які стали свідками жорстокого поводження та насилля [4]. Наприклад, однією з найбільш ефективних моделей такої співпраці, які запробовані у світі, є модель «Барнахус».

Барнахус (від *barna hús* – у перекладі з ісландської мови «будинок для дітей») – це місце, де багатопрофільна міжвідомча команда, до якої входять представники правоохоронних органів, кримінального судочинства, служб захисту дітей, а також медичні працівники і працівники сфери захисту психічного здоров'я, співпрацює, щоб забезпечити дітям – жертвам та свідкам насилля – скоординований ефективний захист, послуги та правосуддя, дружнє до дітей [5]. Структура діяльності всіх «Барнахусів» передбачає заходи в умовних «чотирьох кімнатах» (кімната 1 – захист дітей, кімната 2 – кримінальне розслідування та судові провадження, кімната 3 – медичний огляд та лікування, кімната 4 – обстеження та лікування психічного здоров'я), вбудованих у мультидисциплінарне та міжвідомче середовище. Спеціалісти різних установ співпрацюють, щоб забезпечити ретельно збалансоване втручання, яке відповідає потребам кожної дитини [5]. Тобто ми бачимо певну схожість цієї системи із системою «Зелена кімната».

Доволі важливим є той момент, що в жодному разі допит дітей, які були депортовані, не має завдавати додаткового болю чи створювати труднощі під час повідомлення відомих їм фактів. Тому слід донести до дитини інформацію таким чином, щоб вона відчувала в безпеці себе, своїх рідних та близьких людей. Важливо також запевнити дитину в тому, що Україна ніколи б не кинула їх у біді і надалі буде зроблено все можливе, щоб їхньому життю, здоров'ю, волі, честі та гідності, статевій недоторканості нічого не загрожувало. На нинішньому етапі доцільним було б дозволити проведення допиту дітей-жертв депортації психологу з кваліфікацією надання допомоги саме дітям. Такий спеціаліст краще знає психологію дитини та зможе допомогти їй подолати тривожність, коли своїми думками дитина повернеться до періоду перебування в неволі. Позитивно оцінюємо пропозиції науковців і практиків щодо доповнення ст. 226 КПК України положенням, яке передбачає у кримінальному процесуальному

законі можливість проведення допиту (опитування, інтерв'ювання) дітей-жертв депортації кваліфікованим психологом під процесуальним керівництвом слідчого. Залучення цього спеціаліста має здійснюватися відповідно до порядку, передбаченого ст. 71 КПК України [5].

До прикладу, суддя Верховного Суду у Касаційному кримінальному суді Ольга Булейко під час наради щодо впровадження в Україні центрів захисту соціально-психологічної підтримки у процесі правосуддя дітей, які постраждали або стали свідками насильства (за моделлю «Барнахус»), звернула увагу на те, що залучення психологів до процедури проведення слідчих дій за участю неповнолітніх сприятиме дотриманню прав дітей під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень [6].

Отже, впровадження моделі «Барнахус» дозволить зменшити навантаження на дитину під час участі у кримінальному процесі, підвищити якість розслідування, забезпечити дітям та їхнім сім'ям необхідну підтримку.

Список використаних джерел

1. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

2. Розроблено механізм повернення депортованих українських дітей. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. URL: <https://minre.gov.ua/2023/09/11/rozroblenomehanizmpovernennyadeportovanyh-ukrayinskyh-ditej/>.

3. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/>.

4. Парасюк М. В. Психологічні особливості допиту дітей-жертв, які були викрадені та депортовані до росії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 602-605. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/145.pdf.

5. Модель «Барнахус»: загальна характеристика і впровадження в Україні. Збірка матеріалів із впровадження моделі «Барнахус в Україні». URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/20941/file/BARNAHUS_web.pdf.

6. Залучення психологів до процедури проведення слідчих дій за участю неповнолітніх сприятиме дотриманню прав дітей у кримінальних провадженнях – суддя ВС. *Судова влада України*. 2023. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1492318/>.

Гученко Катерина Володимирівна,
аспірантка кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики

Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СУЧАСНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ДЕЗЕРТИРСТВО

Кримінальна відповідальність – це правове поняття, яке стосується відповідальності або покарання фізичних чи юридичних осіб за вчинення кримінальних правопорушень [1]. Вона охоплює ідею про те, що ті, хто займається кримінальною протиправною поведінкою, повинні нести юридичну відповідальність за свої дії і можуть бути покарані або піддані санкціям, передбаченим КК України. Розглянемо ключові аспекти концепції кримінальної відповідальності.

Кримінальна відповідальність, як правило, вимагає наявності двох основних елементів: *actus reus* (винна дія) і *mens rea* (свідомість винного). *Actus reus* належить до фізичної дії або поведінки, яка становить кримінальне правопорушення, тоді як *mens rea* належить до психічного стану або наміру правопорушника під час вчинення діяння. Обидва елементи часто є необхідними для встановлення кримінальної відповідальності.

Кримінальна відповідальність настає, коли фізична або юридична особа порушує встановлені Кримінальним кодексом України норми. Ці норми визначають конкретну поведінку, яка вважається кримінальною протиправною, та окреслюють покарання за цю поведінку, встановлену законом. Кримінальна відповідальність ґрунтується на принципі, що особи несуть юридичну відповідальність за свої дії. Вона покладає на людей відповідальність за їхню протиправну поведінку незалежно від їхнього соціального статусу, походження чи особистих характеристик.

Залишаючи в чинному КК України кримінальну відповідальність за вчинення дезертирства в 2001 році, перемістивши зі ст. 241 Кримінального кодексу 1960 року до ст. 408 КК України 2001 року, законодавець вніс порівняно мізерну кількість правок – лише одну в 2015 році [2]. Проте наше завдання –

з'ясувати, як не лише внесення змін до самого складу кримінального правопорушення у формі злочину дезертирство, а й до Загальної частини КК України впливає на кримінальну відповідальність для суб'єкта цього суспільно небезпечного, винного діяння.

Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці» № 2839-ІХ від 13.12.2022 були внесені дві грандіозні, на наш погляд, зміни, що стосуються призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, а також звільнення від відбування покарання з випробуванням. Раніше, тобто до 13 грудня 2022 року (або починаючи з цієї дати, але за умови, що дезертирство було вчинене до ухвалення цього Закону), суди, призначаючи покарання за вчинення дезертирства, користувалися ст. ст. 69 та 75 КК України майже чи не щоразу. Нині, з ухваленням Указу Президента про введення воєнного стану, надто збільшилась кількість випадків злочинів, зафіксованих у ЄДРСР, кваліфікованих саме за ч. 3 та ч. 4 ст. 408 КК України [4].

У попередній редакції КК України 2001 року ст. 69 цього Кодексу мала такий вигляд: за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за це кримінальне правопорушення. Тобто головною перепоною до застосування цієї статті було вчинення корупційного КП або КП, пов'язаного з корупцією.

Майже те саме стосувалося і попередньої редакції ст. 75 КК України: якщо суд, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього

руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може ухвалити рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням. Проте зміни торкнулися цих двох статей Загальної частини КК України під час російсько-української війни, яка змусила законодавця ніби «зменшити» кримінальну правову поступливість щодо загального підходу кримінальної відповідальності.

Проте, якщо шляхом буквального тлумачення цих норм (ст. ст. 69 і 75 КК України) здійснити аналіз, то можна з'ясувати, що зміни, які вніс Закон України 2839-IX у контексті призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, та звільнення від відбування покарання з випробуванням, стосуються лише так званої кваліфікованої ознаки складу злочину дезертирство – вчинене в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, тобто ч. 4 ст. 408 КК України. Шляхом цього тлумачення ми доходимо висновку, що під час судового провадження за представленим обвинувальним актом, у котрому зазначена формула кваліфікації за ч. 1 ст. 408 КК України, або за ч. 2 ст. 408 КК України, або за ч. 3 ст. 408 КК України – статті 69 і 75 аж ніяк не застосовуються в контексті призначення покарання за вчинення дезертирства, яке вчинене не в умовах воєнного стану або бойової обстановки (ч. 1, ч. 2, ч. 3 ст. 408 КК України), адже в чинному КК України (ст. 69) зафіксовано: «...крім випадків засудження за ... кримінальне правопорушення, передбачене статтями 403, 405, 407, 408, 429 цього Кодексу, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці». Така сама ситуація і зі ст. 75 КК України: «...крім випадків засудження за...кримінальне правопорушення, передбачене статтями 403, 405, 407, 408, 429 цього Кодексу, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці...» [2].

Зважаючи на вищесказане, кримінальна відповідальність за вчинення військовослужбовцем злочину дезертирство є фундаментальною концепцією кримінального права України, яка слугує основою правової бази, що регулює, як суспільство реагує на протиправну поведінку та карає за неї, забезпечуючи при цьому захист прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Ковітіді О. Ф. Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України : навч. посібник. Сімферополь : Квадранал, 2005. 224 с.

2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України. Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 05.10.2023).

3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці : Закон України від 13.12.2022 р. № 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2839-20> (дата звернення: 05.10.2023).

4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022> (дата звернення: 05.10.2023).

Денисов Сергій Федорович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та кримінології факультету
№ 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Сердюк Павло Павлович,

доктор юридичних наук, професор

НЕДОСТАТНІ МЕЖІ ВІДНОСИН, ЩО ПЕРЕДБАЧЕНІ У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Не зупиняючись на питанні необхідності реформування кримінального законодавства, створенні інших, більш ефективних підходів у правовому регулюванні суспільних відносин, бо це й так зрозуміло, пропонуємо зацентувати увагу на вирішенні одного важливого з точки зору практики й теорії кримінального права питання – визначення меж відносин, що будуть регулюватися Кримінальним кодексом України (далі – КК).

У проєкті КК (далі – проєкт) статтею 1.1.1. «Відносини, що регулюються Кримінальним кодексом» зазначено, що КК на засадах верховенства права регулює відносини, які виникають із вчинення кримінального правопорушення, протиправного діяння, передбаченого КК, діяння за обставин, що виключають його протиправність [1]. Означений підхід закріплює існування кримінально-правових відносин, які виникають виключно з моменту вчинення певного діяння, і повністю виключає існування кримінально-правових відносин до моменту вчинення діяння, передбаченого КК.

Ця модель правового регулювання не визнає існування кримінально-правових відносин з моменту прийняття та належного опублікування кримінально-правової норми, тобто охоронних або загальних кримінально-правових відносин. Якщо об'єктом кримінально-правових відносин бачити не тільки відповідальність, покарання, вчинення протиправного діяння особою, а й охорону об'єкта кримінального правопорушення, себто діяльність держави з встановлення кримінально-правової заборони та забезпечення функціонування певної кримінально-правової норми через відповідну систему створення правових актів та застосування права, то тоді ми дійдемо висновку, що кримінально-правові відносини мають існувати не лише з моменту заподіяння об'єкту кримінально-правової охорони шкоди або з моменту вчинення діяння, яке ззовні схоже на кримінальне правопорушення, втім, насправді, не є таким, а й до того.

Охоронні кримінально-правові відносини охоплюють загальні умови відносин між державою та іншими суб'єктами кримінально-правових відносин. Ці загальні умови містять обов'язок держави не застосовувати засудження й покарання до осіб, які не порушили заборон, адже в системі загальних (охоронних) кримінально-правових відносин мають бути взаємні права й обов'язки суб'єктів, а не лише право держави видавати нормативний акт. Ці права та обов'язки повинні існувати у формі правовідносин. Держава встановлює заборону (реалізуючи своє право-обов'язок), усі інші суб'єкти – зобов'язані не порушувати її й мають право вимагати не застосовувати примус за поведінку, яка не є забороненою державою. Проте право держави як суб'єкта загальних

кримінально-правових відносин щодо створення кримінально-правових заборон не є безумовним, хоча більшу частину історії воно було не обмежене, як і не була обмежена державна влада.

Важко погодитися з думкою, що права й обов'язки суб'єктів кримінально-правових відносин реалізуються лише в процесі застосування кримінально-правових норм. Застосування є примусовою формою реалізації права, тому зазначена вище теза нівелює кримінально-правові відносини до вчинення протиправного діяння. Право реалізується не лише через його застосування владними органами держави, а й через інші акти реалізації (використання, виконання, додержання) у межах правових відносин, адже поза ними право існує лише в ролі доктрини. Наприклад, використання суб'єктом права в контексті загальних охоронних кримінально-правових відносин може виражатися в тому, що він може вимагати припинити кримінально-правовий примус щодо нього з боку державних органів, якщо він обвинувачується в діянні, яке не є забороненим КК або дозволене іншим законом, що є чинним. Натомість у проекті зазначено, що у разі, коли в іншому кодексі або законі України відносини, зазначені у частині 1 цієї статті, врегульовані інакше, ніж цим Кодексом, то застосовуються положення цього Кодексу (ч. 3 ст. 1.1.1.). Це означатиме узаконення ситуації, яка змусить застосовувати кримінально-правову репресію, якщо через недогляд законотворців інший закон буде дозволяти певну поведінку, і цей закон є новим, тобто більш актуальним у плані розвитку суспільних відносин у державі, а відповідні зміни не будуть внесені до КК. Такі ситуації численні в історії кримінального законодавства, і вони добре відомі фахівцям, бо всебічно описані у спеціальній літературі.

Закріплена у проекті модель базується на презумпції, що діяння вчинене, а тому особа може мати право доводити лише те, що діяння не було, і більше уніак в рамках кримінально-правових відносин не впливати на державу і не звертатися до верховенства права, щоб усунути від себе застосування безпідставної кримінальної репресії, вказуючи на те, що не лише діяння відсутнє, а й криміналізація суперечить верховенству права. Водночас особа позбавлена іншого

інституційного механізму впливу на це в межах іншого правового процесу.

Вагомою уявляється думка, що права й обов'язки суб'єктів можуть існувати й реалізовуватися лише в межах правових відносин. Правове регулювання й реалізація правових норм може здійснюватися й без встановлення конкретних правових відносин, але в межах правової структури, встановленої нормами про правосуб'єктність. Під такою правовою структурою треба розуміти відносини, суб'єктів яких пов'язують або ставлять у правову залежність юридичні права та обов'язки, і які справляють вплив на поведінку людей. Правовідносини можливі в чистому вигляді, бо можуть існувати на підставі лише правового зв'язку, оскільки їхньою основою є соціальний зв'язок, тому правовий зв'язок є похідним, а не первинним.

У кримінально-правовій науці зберігається бачення, що ґрунтується на конструкції кримінально-правової норми, залежно від виду кримінально-правових відносин. Для кримінально-правових відносин, що виникли в момент вчинення кримінального правопорушення, виділяють двочленну структуру (гіпотеза та диспозиція), гіпотезою якої є вчинення забороненого діяння, а диспозицією – обов'язок суду застосувати до винуватої особи кримінально-правові наслідки правопорушення. Зазначене твердження видається спірним з огляду на те, що відповідний обов'язок суду виходить не зі змісту кримінально-правової норми, ознакам якої відповідає діяння особи, а зі змісту охоронних (загальних) кримінально-правових відносин, який ґрунтується на тому, що кримінально-правова норма є універсальною нормою для кримінально-правових відносин у цілому, а не є аспектом.

Охоронні (загальні) кримінально-правові відносини тривають також і протягом існування кримінально-правових відносин, що виникають у момент вчинення діяння, за винятком того, що право на незастосування кримінально-правової репресії за протиправне діяння, вчинене особою, у неї нівелюється, але зберігається щодо поведінки, яка не стосується цього діяння, тобто особа, як і раніше, не має зазнавати примусу за діяння, яке вона не чинила; людина також продовжує зберігати право на те,

щоб до неї не застосовували кримінально-правовий примус за поведінку, яка дозволена законодавством. Однак її обов'язок не вчиняти подібне діяння зберігається й після порушення цієї вимоги й виникнення відносних (спеціальних) кримінально-правових відносин.

Отже, встановлення меж кримінально-правових відносин, що визначаються колом прав і обов'язків, які виникають лише в момент вчинення діяння, передбаченого КК, породжує дві необхідні дійсності. Одна – змушує вважати, що охоронні (загальні) кримінально-правові відносини не є кримінально-правовими, а по суті конституційними, з порушенням предмета й методу правового регулювання та галузевої природи правовідносин. Друга – нав'язує презумпцію, що держава як суб'єкт кримінально-правових відносин ніколи не помиляється, а застосування кримінальної репресії до особи, що не вчиняла діяння, передбаченого КК, здійснюється в межах прав та обов'язків, які все одно виникли після вчинення неіснуючого діяння. Практично кримінальне законодавство передбачає і механізм охоронних кримінально-правових відносин, а не лише регулятивних у рамках часу після вчинення діяння.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту (станом на 14.10.2023 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> (дата звернення: 18.10.2023).

Єрмак Олексій Вікторович,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України;

Білик Марина Миколаївна,

ад'юнкту першого курсу Пенітенціарної академії України

ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан і воєнні конфлікти призводять до особливого психологічного навантаження, яке може впливати на рівень зло-

чинності в суспільстві. Саме тому питання психологічної підтримки та профілактики в цих умовах є надзвичайно актуальним.

Почнемо з аналізу впливу воєнного стану на психічне здоров'я громадян. Воєнний конфлікт, страх за власну безпеку, руйнування і втрати можуть викликати стрес, тривожність, депресію та інші психологічні проблеми серед населення.

Страх за власну безпеку. Воєнний конфлікт і загроза для власної безпеки можуть викликати інтенсивний стрес у населення. Люди стурбовані за власне життя та життя своїх близьких, що може призвести до посиленої тривожності і страху.

Руйнування та втрати. Воєнні дії призводять до руйнування міст, інфраструктури та майна. Втрати рідних, друзів і майна можуть сильно вплинути на психічне здоров'я людей і спричинити симптоми депресії та психічної травми.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). В осіб, які були свідками або потерпіли внаслідок воєнних подій, може розвинутися посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Це психічний розлад, який містить відчуття тривоги, жахи та повторювані спалахи подій [1].

Зменшення якості життя. Воєнний стан часто призводить до обмеження свободи руху, економічної нестабільності та відсутності доступу до необхідних ресурсів, що може знизити якість життя і призвести до посиленої депресії.

Сприяння розвитку інших психічних проблем. Воєнний стрес може також стати фактором ризику для розвитку інших психічних проблем, таких як гіпертензія, алкогольна й наркотична залежність, а також сімейних конфліктів.

Вплив воєнного стану на психічне здоров'я – це складний і багатогранний процес, який потребує пильного вивчення й надання психологічної підтримки людям, які переживають війну або її наслідки. Розуміння цього впливу допомагає розробити ефективні стратегії психологічної допомоги та профілактики для підтримання психічного здоров'я населення.

Злочинність в умовах воєнного стану. Воєнний стан може також призвести до зростання злочинності в суспільстві. Розпад нормального функціонування і правопорядку може створювати умови для різних видів кримінальних правопорушень: крадіжки, пограбування, руйнування майна та інші правопорушення.

Поширення злочинів проти майна. У воєнних умовах, коли правоохоронні органи можуть бути перевантажені або втратити зв'язок та контроль через воєнний конфлікт, існує більша можливість для кримінальних елементів вчиняти кримінальні правопорушення, такі як крадіжки та пограбування.

Руйнування майна та мародерство. В умовах воєнного стану може бути поширеним руйнування майна та мародерство, особливо в областях, де воєнні дії призводять до знищення інфраструктури та житла.

Поширення злочинів проти особи. Спалахи насильства та воєнні дії можуть призвести до зростання фізичного та психологічного насильства. Це стосується злочинів проти особи – заподіяння тілесних ушкоджень та вбивства.

Торгівля зброєю та наркотиками. В умовах воєнного конфлікту виникає підґрунтя до торгівлі зброєю та наркотиками, що сприяє збільшенню злочинності.

Корупція. Воєнний стан може призвести до збільшення корупції в суспільстві, оскільки люди можуть намагатися використувати складну ситуацію для особистої вигоди, нехтуючи законами та правопорядком.

Ці фактори свідчать про те, що воєнний стан може створювати умови для збільшення рівня злочинності в суспільстві. Тому важливо розробляти стратегії для запобігання та контролю злочинності в умовах воєнного стану й забезпечувати безпеку громадян.

Роль психологічної підтримки та профілактики. Для зменшення злочинності в умовах воєнного стану важливо звертати увагу на психологічну підтримку та профілактику. Люди, які пережили воєнні події, можуть потребувати психологічної допомоги для подолання стресу та зменшення ризику кримінальних правопорушень.

Подолання посттравматичного стресу. Психологічна підтримка надає можливість людям, які пережили воєнні події, розмовляти з професіоналами, висловлювати свої відчуття й думки. Це допомагає їм подолати посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), який може виникнути в результаті воєнних травматичних подій [2].

Зменшення тривожності та депресії. Психологічна підтримка допомагає зменшити рівень тривожності, а також депресії серед населення, що може бути наслідком воєнного стресу та небезпеки. Зменшення цих симптомів може покращити психічне здоров'я і допомогти людям приймати раціональні рішення.

Запобігання злочинності. Психологічна підтримка і профілактика можуть допомогти зменшити ризик злочинності серед тих, хто пережив воєнні події. Люди, які отримали психологічну допомогу та підтримку, частіше мають кращу психічну стійкість і менше схильні до вчинення злочинів.

Відновлення нормального функціонування суспільства. Психологічна підтримка допомагає суспільству відновлювати нормальний стан і правопорядок, а також відновити довіру та співпрацю в громаді.

Профілактичні заходи. Психологи можуть розробляти профілактичні програми для зменшення психічного стресу та психологічних проблем серед населення в умовах воєнного стану.

Загалом психологічна підтримка та профілактика відіграють важливу роль у забезпеченні психічного здоров'я і зменшенні злочинності в умовах воєнного стану. Вони допомагають забезпечити безпеку, стабільність у суспільстві під час складних і травматичних періодів.

Заходи психологічної підтримки та профілактики охоплюють психологічні консультації, групові психологічні сесії, психологічну підтримку в сім'ї.

Психологічні консультації: Надання можливості громадянам отримати професійну психологічну допомогу має на меті допомогти людям у подоланні стресу, тривожності, депресії та інших психологічних проблем, які можуть виникнути внаслідок воєнного стану. Психологи надають індивідуальне консультування, що допомагає людям знайти шляхи подолання психологічних труднощів.

Групові психологічні сесії. Організація групових сесій для обговорення та спільного подолання психологічних труднощів у групі має кілька переваг. По-перше, це дозволяє людям ділитися своїм досвідом та відчуттями з іншими, що зменшуватиме відчуття самотності. По-друге, групові сесії можуть сприя-

ти розвитку підтримувальної спільноти, яка допомагає один одному подолати стрес і травми.

Психологічна підтримка в сім'ї. Важливо не забувати про вплив воєнного стану на сім'ї. Психологічна підтримка сімей може допомогти зміцнити сімейні зв'язки, підтримувати благополуччя дітей і дорослих. Ця підтримка містить консультування та навчання родин способів ефективно взаємодіяти та підтримувати один одного в складних умовах.

Загалом ці заходи для психологічної підтримки і профілактики допомагають індивідам та сім'ям подолати психологічні труднощі, зменшити ризик кримінальної активності, сприяють відновленню психічного здоров'я в умовах воєнного стану. Вони є важливою частиною гуманітарних заходів у періоди конфліктів і воєнних дій.

Значення психологічної підтримки та профілактики в умовах воєнного стану важливе як для забезпечення психічного здоров'я населення, так і для запобігання кримінальним правопорушенням. Психологічна підтримка допомагає людям подолати стрес і адаптуватися до нових умов, зменшуючи ризик злочинності. Надання цієї підтримки та вжиття профілактичних заходів необхідне для збереження стабільності й безпеки в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Сміт К., Джонсон А., Браун Л. Посттравматичний стресовий розлад у військових ветеранів. *Військова медицина*. Нью-Йорк, 2020.
2. Хоуг С. В., Тергакопian А., Кастро С. А., Мессер С. С., Енгель С. С. Асоціація посттравматичного стресового розладу із соматичними симптомами, візитами до медичних закладів та відсутністю серед ветеранів війни в Іраку. *Американський журнал психіатрії*. Вашингтон : Видавництво Американського журналу психіатрії, 2007.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. Редакція від 05.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.10.2023).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. Редакція від 14.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

Калініна Аліна Владиславівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу
кримінологічних досліджень Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса НАПрН України

РЕАЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Підтримання безпеки дорожнього руху на належному рівні в умовах воєнного стану – складне завдання для держави, особливо у прифронтових регіонах. Адже особливістю забезпечення процесів життєдіяльності українців від 24 лютого 2022 року стало те, що всі вони відбуваються у світлі оборонної діяльності. Низка питань, що одразу виникли, потребувала нагального розв’язання: від імперативу дотримання правил дорожнього руху громадянами до кадрового забезпечення Національної поліції.

На початку боротьби з російською збройною агресією у регулюванні дорожнього руху сталися певні зміни. У зв’язку з необхідністю Національній поліції забезпечувати евакуацію населення з районів бойових дій керівництво звернулося до водіїв із закликом особливо уважно ставитися до дотримання правил дорожнього руху та запропонувала такий алгоритм дій для водіїв у випадку ДТП:

- 1) максимально точно, якісно, у різних ракурсах самостійно сфотографувати транспортні засоби;
- 2) зафіксувати на фото і відео всі пошкодження учасників ДТП;
- 3) оперативно звільнити дорогу від автомобілів;
- 4) самостійно оформити європротокол у тих випадках, які дійсно цього варті [1].

Відповідно до особливостей розвитку дорожньо-транспортної ситуації, що складалася Україні загалом і у прифронтових регіонах зокрема та залежно від характеру бойових дій у населених пунктах і на територіях поблизу них можна виокремити такі фази динаміки стану безпеки дорожнього руху:

- 1) гостра фаза – невизначеність та неврегульованість дорожнього руху через активні бойові дії;
- 2) «адаптивна» фаза – відповідно до потреб оборони громади;
- 3) фаза часткового відновлення та реконструкції дорожньої інфраструктури і нормалізації умов безпеки дорожнього руху;
- 4) фаза стабілізації та повного відновлення дорожньої інфраструктури.

Отже, на етапі гострої фази дорожній рух став фактично нерегульованим. Протягом цієї фази єдиним регулятором стали самі учасники дорожнього руху, а особливо – водії транспортних засобів. Безсумнівно, що на будь-якій фазі саме водії є головними учасниками дорожнього руху, тими суб'єктами, на яких покладається відповідальність за його забезпечення.

Протягом 2022 року (завершений статистичний рік під час воєнного стану) згідно з даними Офісу Генерального прокурора про підозру у вчиненні кримінального правопорушення за статтею 286 КК України було повідомлено 2 628 особам (що на 43 % менше, ніж у 2021 році, коли таких осіб було обліковано в кількості 3 759) [2; 3].

Спостерігаємо зменшення показника за цією самою статтею КК України і щодо кількості засуджених осіб. Якщо 2022 року за статтею 286 КК України було засуджено 1 246 осіб, то 2021 року – 1 751, що на 28,8 % більше [4].

Таким чином, у 2022 році спостерігається значне зменшення кількості осіб, яким було повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення за статтею 286 КК України, і кількості засуджених за це кримінальне правопорушення. Чому відбувся такий статистичний спад? По-перше, значний ступінь латентності. Кримінальні правопорушення за статтею 286 КК України можуть бути не виявлені та не обліковані через низку причин, зокрема: 1) неповідомлення про кримінальне правопорушення його жертвами чи свідками (особливо, коли було заподіяно смерть потерпілому); 2) недостатня кількість кадрів правоохоронних органів (особливо на початку збройної агресії, коли органи поліції виконували додаткові функції з підтримання правопорядку); 3) зухвале зникнення з місця скоєння правопорушення винної особи та ін.

По-друге, територіальні зміни на карті нашої держави протягом 2022 року також були постійним явищем. Доступу на окуповані території правоохоронні органи України не мають, а коли починається відпрацювання скарг та заяв місцевого населення на деокупованих територіях, про вчинення кримінального правопорушення за статтею 286 КК України повідомлення можуть просто не надходити (за давністю часу, через відмову в повідомленні потерпілих осіб тощо).

Отже, під час воєнного стану притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за будь-який злочин ускладнилося через головний фактор – збройну агресію РФ. З одного боку, у результаті маємо високі показники зниження кримінальної протиправності як такої (у тому числі дорожньо-транспортної), але з іншого боку – статистичний провал, зумовлений як природними, так і штучними причинами латентності.

Список використаних джерел

1. Що робити водіям, які потрапили у ДТП, в умовах воєнного стану? *Техогляд*. URL: <https://tehosmotr.com.ua/ua/news/chto-delat-voditelyam-popavshim-v-dtp-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya> (дата звернення: 12.10.2023).

2. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за січень–грудень 2022 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osibyaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 12.10.2023).

3. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за січень–грудень 2021 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osibyaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 12.10.2023).

4. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році / Верховний Суд. 2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Stan_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf?fbclid=IwAR0aQ0HZ1sixLo_7evXiBjYF_fEcLXjCzAeFpsN8aqSO2M6LaiC0kF0kQTM (дата звернення: 12.10.2023).

5. Що робити водіям, які потрапили у ДТП, в умовах воєнного стану? URL: <https://tehosmotr.com.ua/ua/news/chto-delat-voditelyam-popavshim-v-dtp-v-usloviyakh-voennogo-polozheniya> (дата звернення: 17.10.2023).

Коба Олександр Васильович,
кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
доцент кафедри управління підрозділами НГУ
Київського інституту Національної гвардії України

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА ІНШИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Дослідження запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у військових формуваннях є важливим напрямом наукової діяльності, який спрямований на забезпечення дисципліни, порядку, етики й безпеки в секторі безпеки та оборони. Такі дослідження допомагають розробляти стратегії та політику для запобігання правопорушенням серед військовослужбовців, а також покращувати системи дисциплінарного контролю.

Тематика, присвячена запобіганню кримінальним та іншим правопорушенням у військових формуваннях та військовій дисципліні, досліджується вченими і юристами-науковцями як в Україні, так і за кордоном. Зокрема, серед вітчизняних дослідників у зазначеному напрямі слід виділити праці В. В. Бабаніна, Ю. П. Дзюби, О. М. Сарнавського, Н. А. Дмитренко. Серед зарубіжних науковців вагомий внесок здійснили А. Є. Жалинський, Eugene R. Fidell та ін.

У період повномасштабного вторгнення РФ на територію України правоохоронним органам поряд з їх основними функціями одночасно доводиться виконувати нетипові завдання щодо оборони держави й територіальних громад, захисту та евакуації цивільного населення, виявлення й затримання членів диверсійно-розвідувальних груп, ідентифікації військових злочинців, розшуку безвісти зниклих цивільних осіб, а також брати участь у розмінуванні територій, розшуку активів держави-агресора та ін. Очевидно, що війна породжує нові виклики й загрози для національної безпеки, державного управління, основних прав і свобод людини та громадянина [1].

Міжвідомча взаємодія і міжнародна співпраця в секторі безпеки й оборони піднялися на якісно новий рівень. Це дозволяє забезпечити більшу довіру населення до правоохоронних інсти-

туцій держави й відіграти більш ефективну роль у забезпеченні безпеки та оборони країни.

Криміногенна ситуація в секторі безпеки та оборони під час війни є доволі складною, але контрольованою. Разом з тим необхідно зазначити, що змінилися стан і характер злочинів, які вчиняються представниками силових структур, збереглися усталені види злочинності, і з'явилися нові форми злочинної поведінки.

В умовах сьогодення у військовому середовищі вчиняються такі кримінальні правопорушення, як: воєнні злочини, зловживання владою, кримінальні корупційні правопорушення, сексуальне насильство, крадіжки та розбійні напади, дезертирство, злочини проти майна тощо. Окремою і доволі значною категорією в системі кримінальних правопорушень, які вчиняються в силових структурах, є правопорушення, пов'язані з розпорядженням бюджетними коштами.

Усі вищезазначені діяння є значними за розмірами заподіяння шкоди і несуть негативні наслідки як для самого військового формування, так і для суспільства в цілому. Запобігання та притягнення винних до відповідальності – важливі завдання для забезпечення порядку й законності в умовах воєнного конфлікту.

Саме тому пошук і розробка різноманітних способів запобігання кримінальним та іншим правопорушенням військовослужбовцями має важливе значення як для самого військового устрою, так і для міжнародної безпеки в цілому.

На основі опрацювання наукових здобутків дослідників можна виділити кілька підходів і стратегій, які є ефективними засобами запобігання скоєнню правопорушень у військовому середовищі:

- якісна військова освіта та підготовка військовослужбовців є важливим кроком у запобіганні правопорушенням. Адже грамотно навчені військові краще розуміють свої обов'язки та відповідальність перед законом;

- розвиток етики й лідерських навичок у військовослужбовців сприяє створенню військового середовища, де дотримання норм та цінностей має велике значення. Лідери повинні бути прикладом для інших у військовій громаді;

- ефективний внутрішній контроль, аудит та моніторинг діяльності військових формувань можуть вчасно виявляти й реа-

гувати на можливі правопорушення. Це може охоплювати дисциплінарні розслідування й покарання за порушення;

- використання науково-технічного приладу – поліграфа, який можна вважати одним із заходів запобігання злочинності серед військових і засобом забезпечення дієвого зменшення проникнення в армію осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень [2];

- відкрита і прозора система звітності допомагає уникнути корупції та інших злочинних дій. Військові формування повинні мати механізми для звітності перед вищими органами і громадськістю;

- індивідуальна виховна робота як форма військового виховання, що базується на принципі особистого підходу до підлеглих осіб. Охоплює систематичне вивчення індивідуальних особливостей підлеглих та забезпечення педагогічної взаємодії з ними для ефективного їх виховання й розвитку, а також передбачає забезпечення належного рівня військової підготовки з урахуванням їх психологічних, психічних, фізіологічних та інших можливостей;

- забезпечення психологічної допомоги для військовослужбовців у стресових ситуаціях може допомогти уникнути випадків насильства та інших правопорушень;

- вивчення досвіду країн-партнерів та розроблення на основі їх досвіду стратегій для запобігання кримінальним правопорушенням у військових формуваннях.

Водночас І. Г. Богатирьов у своїй праці при розробці сучасної моделі запобігання злочинності в ЗСУ пропонує враховувати такі компоненти: вид вчиненого кримінального правопорушення (від невеликої тяжкості до більш тяжкого й особливо тяжкого); класифікацію злочинності з урахуванням історичного, правового, фінансово-економічного, політичного, ідеологічного, морального, медичного та соціально-психологічного критеріїв; вид шкоди (пряма чи побічна), заподіяної спеціальним суб'єктом не лише потерпілому, а й державі та суспільству в цілому та ін. [3, с. 114–120].

Таким чином, у сучасному світі, де геополітичні конфлікти і загрози залишаються актуальними, запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у військових формуваннях стає надзвичайно важливим завданням. Ефективна система запобігання правопорушенням є ключовою складовою забезпечення стабільно-

сті, безпеки й ефективності у сфері національної оборони. Вона передбачає вдосконалення військової підготовки, етичної та лідерської підготовки військовослужбовців, упровадження системи внутрішнього контролю та аудиту, створення культури звітності та відкритості, а також надання психологічної підтримки.

Важливо також враховувати індивідуальні потреби та можливості кожного військовослужбовця і забезпечувати індивідуальну виховну роботу, особливо в разі звернення за психологічною допомогою або під час психоемоційного напруження. Застосування сучасних технологій, таких як поліграф, може бути корисним для запобігання правопорушенням та забезпечення дисципліни.

Нині триває пошук ефективних стратегій та політик, спрямованих на запобігання правопорушенням і забезпечення дисципліни у військових структурах з метою забезпечення мирного і стабільного світу.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків : Юрайт, 2023. 379 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/03_17.02.23.pdf (дата звернення: 10.10.2023).

2. Дмитренко Н. А. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у Збройних силах України : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право» / Херсонський державний університет; Одеський державний університет внутрішніх справ. Херсон, Одеса, 2020. 235 с. URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2021/07/Disertatsiya_Dmitrenko-20.07.pdf (дата звернення: 09.10.2023).

3. Богатирьов І. Г. Злочинність в Україні: ціна та соціальні наслідки. *Публічне право*. 2014. № 4. С. 114–120. URL: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%9A/Downloads/pp_2017_4_17.pdf (дата звернення: 10.10.2023).

4. Сарнавський О. Криміналізація суспільно небезпечних діянь у військовій сфері. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2 (10). С. 71–75. URL: file:///C:/Users/%D0%9F%D0%9A/Downloads/Vnaru_2015_2_12.pdf (дата звернення: 10.10.2023).

Музика Віталій Валентинович,
старший викладач кафедри формування та розвитку
професійних компетентностей персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України;

Залужовська Ганна Петрівна,
старший викладач кафедри формування та розвитку
професійних компетентностей персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України;

Барахта Володимир Володимирович,
старший викладач кафедри формування та розвитку
професійних компетентностей персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України

СУЧАСНІ МЕТОДИ ПРОВЕДЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У контексті порівняльного кримінологічного дослідження різноманітні дослідження пов'язані з масштабами та характером злочинності, характеристиками правопорушників, рецидивом та віктимністю, організацією та діяльністю поліції, прокуратурою, судовою системою та виконанням кримінальних покарань, соціальними службами, освітою інституцій та інших зацікавлених сторін соціального контролю. Галузь порівняльної кримінології залишалася поза увагою протягом більшої частини дев'ятнадцятого та двадцятого століть (за деякими винятками), оскільки уряди шукали специфічні способи реагування на злочинність у своїх країнах. Порівняльна кримінологія в Європі відродилася під час інтернаціоналізації, відкриття кордонів між європейськими країнами та спільних дослідницьких проєктів у 1990-х роках. На сьогодні вона продовжує свій розвиток. Тому доцільно проаналізувати сучасні методи проведення порівняльно-кримінологічних досліджень.

Під час проведення порівняльного кримінологічного дослідження необхідно дотримуватись методології порівняльної соціальної науки, оскільки, крім збору даних, треба враховувати також соціальний контекст у порівнюваних країнах, регіонах і континентах. Грем Ньюман та Грегорі Дж. Говард зазначають, що можна виділити: *мікро-*, *макро-* та *метааналізи* в рамках кримінологічних досліджень [1]. Перший стосується представлення та порівняння, наприклад, характеристик злочинців і прикладів, ставлення офіцерів поліції до правопорушників і жертв злочинів, факторів ризику вік-

тимізації і страху злочину, сприйняття тюремного середовища ув'язненими та охоронцями, у національних порівняльних дослідженнях (наприклад, між різними підрозділами поліції, судової системи, в'язниць, реалізація профілактичних програм та соціальний нагляд за міським і сільським середовищем тощо). У випадку макрорівнянь це стосується порівняння розміру поліції, довіри до поліції, поліцейських субкультур, впливу глобалізації на зміну практики соціального контролю і злочинності, приватизації діяльності поліції та в'язниць, капіталізму та загрози навколишньому середовищу, характеру і масштабів корупції між різними країнами, регіонами й континентами. Метааналіз дослідницьких проєктів є наступною сферою дослідження, де збираються емпіричні дослідження, а результати потім оцінюються. Крім того, ці дослідження можуть бути основою для планування майбутніх порівняльних досліджень [1].

Дослідження в галузі кримінології, особливо порівняльні кримінологічні дослідження, вимагають міжнародних дослідницьких груп дослідників, глибоких знань національних систем кримінального правосуддя, кримінологічної теорії, методів порівняльного дослідження та мов. З огляду на те, що більшість міжнародних порівняльних кримінологічних досліджень і публікацій у наукових журналах і книгах друкуються англійською мовою, ми не повинні забувати, що багато досліджень проводили національними мовами, тому є більш важкодоступними для читачів і дослідників, які не володіють цими мовами.

Методи порівняльного кримінологічного дослідження відрізняються, деякі є описовими, де різні середовища представлені відповідно до попередньо узгодженої моделі. Інші є емпіричними, де статистичні дані аналізуються, порівнюються та інтерпретуються відповідним чином, а інші є емпіричними дослідженнями, де той самий дослідницький інструмент використовується для вивчення конкретної дослідницької проблеми, а деякі є конкретними тематичними дослідженнями та збірками оповідань. Останнім часом дослідження з використанням багатовимірних статистичних методів (наприклад, факторний і регресійний аналіз, класифікація на групи тощо) стають усе більш поширеними. Для всіх порівняльних досліджень ретельні методологічні пояснення та обмеження дослідження мають бути внесені в інтерпретацію результатів [2].

Отже, за своєю природою порівняльна кримінологія є соціальною наукою, яка досліджує фактори злочинності між різними географічними одиницями (містами, країнами, регіонами й континентами). Ідеї порівняльної кримінології допомагають розвивати кримінологію як науку, оскільки більш важливим, ніж просто порівняння цифр, є той факт, що теорії, які підтвердили свою ефективність у певних соціальних середовищах, потребують перевірки в інших середовищах і культурах.

Порівняльне кримінологічне дослідження дає змогу дослідникам вивчати й пізнати нові культури, системи соціального контролю, законодавство і обставини, в яких виникає злочинність та інші девіантні явища в суспільстві. Порівняльні дослідження існують не лише англійською мовою, тому від порівняльних кримінологів також очікується знання інших мов і культур, де проводяться порівняльні дослідження. Цього нелегко досягти, тому більш доцільним є формування команди міжнародних дослідників, здатних проводити високоякісні кримінологічні дослідження та міжнародну співпрацю.

Список використаних джерел

1. Graeme Newman, Gregory J. Howard. Varieties of Comparative Criminology. *International Studies in Sociology and Social Anthropology*. 2001. № 80. P. 41–49.

2. Gorazd Mesko. Comparative Criminology and Comparative Criminal Justice in Contemporary Crime and Social Control Research – a Brief Overview. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*. 2023. № 2. P. 117–129.

Негребецький Владислав Валерійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
доцент кафедри криміналістики Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДОКУМЕНТУВАННЯ ДОКАЗІВ У РОЗСЛІДУВАННІ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ В УКРАЇНІ

Війна в Україні призвела до потреби в розслідуванні і документуванні численних фактів причетності держави-агресора

до правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку в Україні. В Україні атакують і бомбардують не тільки військові частини, а й варварські руйнують критичну інфраструктуру, зокрема житлові квартали, гинуть мирні жителі й навіть діти. Порушуються основні принципи міжнародного співробітництва та норми міжнародного права. Український народ захищає не лише свою країну, націю, а й незалежність інших європейських держав, а також фундаментальні принципи міжнародного права: демократію, права і свободи людини, верховенство права й нашу спільну безпеку на цей момент і назавжди, майбутнє всього людства. Офісом Генеральної прокуратури станом на 18 жовтня 2023 року зареєстровано понад 110 660 випадків воєнних злочинів широкомасштабної агресії рф проти України [1]. Зафіксовані численні випадки руйнувань житлової інфраструктури, убивств мирних жителів, мародерства й насильства.

На сьогодні одним із головних завдань держави Україна є зупинення збройної агресії рф та поновлення порушених прав і свобод українських громадян, а також забезпечення принципу невідворотності відповідальності винних осіб у вчиненні злочинів, пов'язаних із вторгненням російських загарбників на територію нашої країни. За таких обставин постає необхідність криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів, що вчиняються військовими рф, для того щоб задіяти всі доступні національні та міжнародні правові механізми для притягнення до кримінальної відповідальності усіх винних у цій війні, доведення невідворотності покарання усіх воєнних злочинців, а також відшкодування шкоди, відновлення верховенства права та справедливості [2].

Традиційно в документуванні воєнних злочинів спільними зусиллями активну роль виконували криміналісти та судові експерти [3]. Члени Литовського товариства криміналістів, Польського товариства криміналістів та Міжнародного конгресу криміналістів (Україна) у березні 2022 р. звернулись до світової наукової спільноти для об'єднання зусиль європейських учених і практиків для забезпечення безпеки й миру Європейського континенту [4]. Вони запрошують колег докласти всіх зусиль, щоб зупинити агресію проти України як найближчої сусідньої держави, допомогти нашим братам і сестрам в Україні подолати

труднощі війни, показати, як важливо бути справжніми друзями, бути нині разом. За нашу і вашу свободу, за наше спільне майбутнє в ЄС, за наші спільні плани та прагнення.

Сучасними завданнями цифрової криміналістики є пошук і аналіз цифрових слідів, аналіз даних, збирання доказової інформації у цифровому середовищі. В Україні створено цифрові платформи, призначені для збирання доказів воєнних злочинів.

Передусім це платформа WarCrimes (warcrimes.gov.ua) на базі Офісу Генерального прокурора України [5]. На єдиній загальнодержавній платформі <https://warcrimes.gov.ua/> здійснюється збирання та документування доказів про воєнні злочини держави-агресора. Таким чином, на базі Офісу Генерального прокурора України фактично було створено сучасну платформу для документування воєнних злочинів в Україні з можливістю надання документів, фото та відео.

Наведемо приклади інших цифрових платформ:

War Crime Bot – для документування доказів порушень міжнародного гуманітарного права, прав людини і злочинів;

TRIBUNAL UA – чатбот для фіксації фото- і відеодоказів убивств, насильства, пограбувань цивільних або військових окупантами;

SaveEcoBot – чатбот для повідомлень про злочини проти навколишнього середовища, що здійснюються на території України;

Портал «Доказ» (dokaz.gov.ua);

Портал «Культурні злочини» (culturecrimes.mkip.gov.ua) для збору доказів руйнування російською армією історичних та культурних пам'яток.

Застосунок eyeWitness to Atrocities від Міжнародної асоціації юристів (ІВА).

Найбільш відповідним для потреб збору доказів воєнних злочинів є додаток від Міжнародної асоціації юристів «eyeWitness to Atrocities». Додаток розроблено за ініціативи Міжнародної асоціації юристів (ІВА) в 2011 році. Користувачі програми завантажують свої кадри на захищений сервер для верифікації та безпечного зберігання. Фотографії та відео, зроблені за допомогою програми «eyeWitness to Atrocities», можна легко перевірити на предмет використання як доказів. Крім того,

eyeWitness попіклується, щоб надані користувачем фото або відео були надані компетентним органам [6].

Офіс Верховного комісара ООН з прав людини та Центр з прав людини Каліфорнійського університету в Берклі у 2020 р. представили «практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права», який містить стандарти й методологічні підходи до «збору, збереження та аналізу інформації у відкритому доступі, яка може бути представлена як доказ у кримінальних процесах» [7]. На жаль, норми Кримінального процесуального кодексу України не передбачають окремої категорії цифрових доказів. У КПК відсутнє визначення терміна «цифрові докази», не наведено докладного порядку вилучення, огляду, фіксування та зберігання. Це може спричинити помилки в роботі з цифровою інформацією й невизнання її допустимим і достовірним доказом у суді.

Вважаємо, що використання цифрових доказів для документування випадків злочинів держави-агресора проти України є вкрай необхідним. Разом з тим існує необхідність оновлення кримінально-процесуального законодавства, щоб надати слідчим більше можливостей для ефективного використання цифрових доказів.

Список використаних джерел

1. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ станом на 15.10.23. URL: <https://www.gp.gov.ua/>.
2. Шевчук В. М. Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: цифровізація, інновації, перспективи. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/322/8791/18392-1> (дата звернення: 18.10.2023).
3. Shepitko V. Y., Shepitko M. V. The role of forensic science and forensic examination in international cooperation in the investigation of crimes. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. No. 28 (1). P. 179–186 (in English).
4. Звернення. 04.03.2022. URL: <https://crimcongress.com/news/> звернення/ (дата звернення: 18.10.2023).
5. Якщо ви стали потерпілим або свідком воєнних злочинів Росії – фіксуйте та надсилайте докази! URL: <https://warcrimes.gov.ua/> (дата звернення: 18.10.2023).

6. Гладкий Д. В. Особливості використання програми «eyeWitness to Atrocities» в Україні для фіксації воєнних злочинів рф. *Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 серпня 2023 р. Том 2. Київ : ІСТЕ СБУ, 2023. С. 29–31.

7. Протокол Берклі. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf> (дата звернення: 18.10.2023).

Паламарчук Іван Васильович,
кандидат юридичних наук, головний спеціаліст
Національного агентства України з питань виявлення,
розшуку та управління активами,
одержаними від корупційних та інших злочинів

ЩОДО ПРАВОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПЕРЕДАЧІ КОНФІСКОВАНИХ АКТИВІВ ВІД ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИМ ОРГАНАМ ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО ВИКОРИСТАННЯ У ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ (В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ)

Органи державної влади, зокрема їх посадові особи, зоб'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією і законами України. Також чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1]. Тому Україна є стороною низки міжнародних договорів, зокрема Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму, ратифікованої відповідним Законом України [2] (далі – Конвенція).

Держави-члени Ради Європи та інші держави, які підписали цю Конвенцію, засвідчили, що одним з таких методів є позбавлення злочинців доходів, одержаних злочинним шляхом, та знарядь і засобів злочинів. При цьому «доходи» означає будь-яку економічну вигоду, одержану чи набуту, прямо чи опосередковано, від злочинів. Вона може складатися з будь-якого майна, зазначеного в Конвенції [2].

«Майно» стосується майна будь-якого виду, незалежно від того, матеріальне воно чи виражене в правах, рухоме чи нерухоме, та правові документи або документи, які підтверджують право на таке майно або частку в ньому [2].

Доцільно звернути увагу, що активи – кошти, майно, майнові та інші права, на які може бути накладено або накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, або які конфісковані за рішенням суду у кримінальному провадженні чи стягнені за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими [3].

Також «конфіскація» означає покарання або захід, призначені судом після розгляду справи стосовно злочину чи злочинів, результатом якого є остаточне позбавлення майна [2].

З огляду на наведене варто зазначити таке.

1. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [1].

Кримінальним правопорушенням є передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [4].

Тому розділом XIV КК України визначено «спеціальну конфіскацію» як захід кримінально-правового характеру, що полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК України, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, та застосовується на підставі: обвинувального вироку суду; ухвали суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності; ухвали суду про застосування примусових заходів медичного характеру; ухвали суду про застосування примусових заходів виховного характеру [4].

Доцільно звернути увагу, що спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або

є доходами від такого майна [4]. При цьому «предикатний злочин» означає будь-який злочин, у результаті якого виникли доходи, що можуть стати предметом злочину [2].

2. Також законодавством врегульовано особливості позовного провадження у справах про визнання необґрунтованих активів та їх стягнення в дохід держави – позов про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави подається та представництво держави в суді здійснюється прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [5]. Такий позов пред'являється щодо:

- активів, набутих після дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів», якщо різниця між їх вартістю і законними доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом, але не перевищує межу, встановлену статтею 368⁵ КК України;

- активів, набутих після дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів», якщо різниця між їх вартістю і законними доходами особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом, а кримінальне провадження за статтею 368⁵ КК України, предметом злочину в якому були ці активи, закрито на підставі відповідних норм Кримінального процесуального кодексу України, і відповідне рішення набуло статусу остаточного;

- доходів, отриманих від зазначених активів.

Активи, визнані судом необґрунтованими, стягуються в дохід держави [5].

3. Виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження і примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) (далі – рішення) – сукупність дій визначених у законі органів і осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень і проводяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією України, іншими законами та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до закону, а також рішеннями, які відповідно до закону підлягають примусовому виконанню [6].

Виконання рішень про конфіскацію майна здійснюється органами державної виконавчої служби. Своєю чергою розпорядження конфіскованим майном та майном, яке не підлягає реалізації, здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [6].

Тому тимчасово, на період воєнного стану в Україні, за рішенням керівника обласної військової адміністрації конфісковане за рішенням суду і передане органам державної виконавчої служби майно може бути безоплатно передано Збройним Силам, Національній гвардії, СБУ, Службі зовнішньої розвідки, Держприкордонслужбі, МВС, Національній поліції, ДСНС, Управлінню державної охорони, Держспецзв'язку, іншим утвореним відповідно до законів України військовим формуванням, їх з'єднанням, військовим частинам, підрозділам, державним органам, установам (організаціям), які утримуються за рахунок бюджетних коштів, для потреб оборони держави, забезпечення національної безпеки, відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, забезпечення енергетичної безпеки держави, продовольчої безпеки населення [7].

4. Водночас в Україні діє воєнний стан [8]. Також доцільно звернути увагу, що до державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, належать [9]: органи Національної поліції і Служби безпеки України; органи прокуратури України; органи доходів і зборів, органи Державної прикордонної служби України та органи державного фінансового контролю; органи і установи виконання покарань та слідчі ізольатори; розвідувальний орган Міністерства оборони України;

Служба зовнішньої розвідки України; Національне антикорупційне бюро України; Бюро економічної безпеки України.

Таким чином, винайдення правових можливостей задля забезпечення інтересів держави під час вирішення поточних питань поведінки з конфіскованим майном завжди потребує практичного дослідження різних норм матеріального та процесуального права, а також таких норм, що належать до різних галузей права.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. 23 лип. (№ 30). С. 141.
2. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : Закон України від 17.11.2010 № 2698-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. 25 бер. (№ 12). С. 531.
3. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10.11.2015 № 772-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. 01 січ. (№ 1). С. 2.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. 29 черв. (№ 25). С. 131.
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. 08 жовт. (№ 40/40-42). С. 1530.
6. Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. 22 лип. (№ 30). С. 5.
7. Порядок розпорядження майном, конфіскованим за рішенням суду і переданим органам державної виконавчої служби, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2002 № 985. *Урядовий кур'єр*. 2002. 24 лип. (№ 133).
8. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022, затверджений Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX. *Голос України*. 2022. 24 лют. (№ 37).
9. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. 31 серп. (№ 35). С. 358.

Ромащенко Катерина Юрїївна,

здобувачка вищої освіти

Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій

Національного університету «Чернігівська політехніка»;

науковий керівник: Коломієць Наталія Володимирівна,

доктор юридичних наук, професор,

завідувачка кафедри кримінального права та правосуддя

Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій

Національного університету «Чернігівська політехніка»

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВОА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Починаючи з 2014 року, наша держава вперше за тривалий час зіштовхнулася з повномасштабною воєнною агресією російської федерації проти себе, своєї незалежності, недоторканності та кордонів. Відтоді й донині вчиняється велика кількість кримінальних протиправних діянь, передбачених першим розділом Кримінального кодексу України, а саме вчинення злочинів проти основ національної безпеки України. З початком воєнних дій 24.02.2022 року, поряд з державною зрадою, диверсією, шпигунством виник ще один вид злочинної діяльності – колабораційна діяльність, яка характеризується відкритою підтримкою та закликами до співпраці з державою-терористом. У зв'язку з цим 15 березня 2022 року набув чинності ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» [1], яким внесено нову статтю 111-1 «Колабораційна діяльність», що містить низку складів кримінальних правопорушень щодо співробітництва з державою-агресором. Кримінальні правопорушення за цією статтею мають необхідність відмежування від інших суміжних складів правопорушень, які вже існували законодавчо, та котрі з'явилися пізніше. Існує багато дискусій практиків та науковців щодо визначення складу, розмежування, відповідальності цього правопорушення. Тому аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111-1 ККУ, є метою нашого дослідження.

Колабораціонізм – це усвідомлена, добровільна та зловмисна співпраця з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам [2, с. 337]. Враховуючи законодавство біль-

шості країн, колабораціонізм кваліфіковано як злочин проти своєї держави, зрада. Законодавством нашої держави колабораційні дії кваліфікуються як вчинення винною особою в умовах здійснення окупації чи збройної агресії протиправного застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави [3, с. 157]. Відповідно до цього необхідно визначити всі елементи складу кримінального правопорушення, щоб розуміти, чому виділяють окремо цю статтю від інших правопорушень цього розділу, і чим вона розмежується з-поміж інших.

Безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 ККУ, є основи національної безпеки України у сфері державної безпеки, економічній, інформаційній, науково-технічній та воєнній сфері. З огляду на зміст ч. 8 ст. 111-1 КК, додатковим об'єктом виступає життя та здоров'я людей і права власності [4]. Положення цієї статті охороняють незалежність, суверенітет, територіальну цілісність та основи конституційного ладу України. Об'єктивна сторона за ч. 1 ст. 111-1 ККУ виражається у двох формах: 1) публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення, а також утвердження тимчасової окупації частини території України; 2) публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України [5]. Слід зазначити те, що публічність для закликів та/або заперечень є обов'язковою ознакою діянь, які передбачені ч. 1 ст. 111-1 ККУ.

У різних складах правопорушень, які передбачені ст. 111-1 ККУ, законодавець по-різному врегульовує питання стосовно суб'єкта вчинення протиправного діяння. У більшості диспозицій законодавець конкретизує його як громадянина України. Враховуючи думки науковців, необхідно вказати на те, що суб'єкти всіх правопорушень, що становлять колабораційні дії, повинні мати належність до місцевого населення або наявність іншого постійного контакту з конкретною окупованою те-

риторією. Особа, яка не має взаємовідносин з окупованою територією, може виступати суб'єктом, якщо в неї з'явилися певні зв'язки з окупованою територією [6, с. 199]. Тому в разі вчинення відповідних діянь, які не мають взаємозв'язку з окупованими територіями, їх слід кваліфікувати за статтями 111 або 436-2 КК України. Звичайно, ця дефініція не закріплена на законодавчому рівні, але, на нашу думку, вона впливає з теоретичного визначення поняття колабораціонізму та колабораційної діяльності. Визначаючи суб'єктивну сторону кримінальних правопорушень за статтею 111-1 КК України, необхідно зазначити, що вона характеризується прямим (за якого особа усвідомлює, що її діяння вчиняються на шкоду України, передбачає небезпечний наслідок та бажає його настання) або непрямим умислом (наприклад, особу приваблювала можливість побудувати кар'єру, яка виникла з урахуванням переміщення з окупованої території найбільш професійно успішної частини населення) [6]. Беручи до уваги склади кримінальних правопорушень за частинами 2, 5, 7 статті 111-1 КК, головним фактором визнається добровільність. Якщо особа виконувала певні дії не добровільно, а примусово, склад правопорушення за названою статтею буде відсутнім. Розкриваючи зміст суб'єктивної сторони, варто звернути увагу на мотив і мету вчинення правопорушення. Аналізуючи положення ст. 111-1 ККУ, можна дати такий висновок, що законодавець не вказує на мотив вчинення, це свідчить про те, що він не виступає обов'язковою ознакою складу та не має значення для кваліфікації, його встановлення є потрібним тільки для змістовності оцінки обвинуваченого. Мотивами колабораційної діяльності можуть бути: ненависть до власної держави, де порушник проживає; прагнення до наживи; бажання врятувати власне життя та працювати в незаконному органі тощо. Беручи до уваги мету, у частині складів вона має значення, а саме за ч. 3 – мета пропаганди; за ч. 6 – мета організації та проведення заходів і саме активної участі в них задля підтримки держави-агресора або уникнення особою відповідальності за збройну агресію проти України [4]. Тому, на нашу думку, вдосконалення законодавцем складу кримінального правопорушення за ст. 111-1 ККУ, визначення його елементів на сьогоднішній день є актуальною про-

блемою для правомірною та гуманною покаранню особи й повноцінною розмежування зі ст. 111, 436, 436-2 ККУ.

Враховуючи вищезазначене, можна дійти такого висновку, що колабораційні дії завдають істотну шкоду суверенітету, територіальній цілісності, недоторканності, обороноздатності, державній, економічній, науковій та інформаційній безпеці України. Ухвалені зміни до Кримінального кодексу України повинні були зменшити прояв колабораціонізму, визначити законодавчо всі елементи його складу та проблему розмежування з іншими суміжними складами, але на сьогодні це питання є спірним. Тому проведене дослідження надало загальну кримінально-правову характеристику складу колабораційної діяльності, що надалі слугуватиме вдосконаленню теоретичних і практичних поглядів щодо кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.2022 р. № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n6> (дата звернення: 09.10.2023).

2. Кузьменко О. В. Особливості криміналістичної характеристики колабораційної діяльності. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. С. 336–339.

3. Берднік І., Головка М. Основні орієнтири відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінального правопорушення. *Нове українське право*. 2022. № 2. С. 156–162.

4. Кравчук, О. Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. URL: <https://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo> (дата звернення: 09.10.2023).

5. Як розмежувати колабораційну діяльність і суміжні складі кримінальних правопорушень. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/prescentr/news/1299973/#:~:text=111%2D1%20%D0%9A%D0%9A%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B1%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BE,%2F%D0%B0%D0%B1%D0%BE%20%D0%B4%D1%96%D0%B9%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B8%2D%D0%B0%D0%B3%D1%80%>

D0%B5%D1%81%D0%BE%D1%80%D0%B0%2C (дата звернення: 09.10.2023).

6. Співпраця з ворогом під час окупації: які обставини виключають кримінальну протиправність? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/spivpratsia-z-vorohom-pid-chas-okupatsii-iaki-obstaviny-vyklyuchaiut-kryminalnu-protypравnist/> (дата звернення: 10.10.2023).

Сіренко Крістіна Юрївна,

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри підвищення кваліфікації
працівників пробації Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРОБАЦІЇ

Пробація являє собою систему наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [1].

Мета пробації:

- для порушника пробація – це можливість змінитись без ізоляції від суспільства, отримати необхідну підтримку на шляху до змін, зберегти сімейні стосунки, зв'язки у громаді, роботу та житло;
- для громади пробація – це убезпечення від вчинення повторного правопорушення шляхом позитивних змін та надання необхідної підтримки;
- для держави пробація – це зниження злочинності та кількості ув'язнених.

23 серпня 2023 року Верховна Рада України ухвалила Закон № 9185 «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану» [2], згідно з яким за деякі кримінальні правопорушення каратимуть пробаційним наглядом. При цьому він буде одним з основних видів покарання, на рівні з обмеженням чи позбавленням волі, але водночас буде їхньою альтернативою. Правопорушник, якому суд признав пробаційний нагляд, має періодично з'являтися до органу пробації. Суд

автоматично обмежує йому можливість виїзду за кордон, також може накласти додаткові обов'язки: пройти курс лікування, влаштуватися на роботу, не спілкуватися з певними людьми (якщо, наприклад, це стосується домашнього насильства).

Діяльність органів пробації на сьогоднішній день показує значні позитивні результати щодо допомоги суб'єктам пробації повернутися до нормального способу життя:

- вдосконалено інструменти для визначення небезпеки особи для суспільства та ризику вчинення особою нового кримінального правопорушення, методів та способів впливу на поведінку особи;

- затверджено пробаційні програми й напрями їх реалізації;

- розширено філії пробації по регіонах;

- створено консультативні кабінети з питань профілактики ВІЛ-інфекцій;

- налагоджено співпрацю з громадськими організаціями (створено банк ресурсів);

- впроваджено новий вид покарання – пробаційний нагляд;

- створено електронний сервіс «Пробація в смартфоні» [3].

Мобільний застосунок зможе інтегрувати з Єдиним реєстром засуджених та осіб, узятих під варту, що дає можливість надійно ідентифікувати кожного суб'єкта пробації в застосунку та створює надійний захист персональних даних суб'єкта пробації.

Органи пробації України є частиною механізму системи правосуддя, які забезпечують реалізацію заходів із запобігання та протидії насильству над жінками і домашньому насильству на практиці. Наказом Міністерства юстиції України від 27 червня 2023 року № 2362/5 затверджено пробаційні програми: «Подолання домашнього насильства» для повнолітніх та неповнолітніх суб'єктів пробації. Метою цих програм є досягнення позитивних змін у поведінці через розвиток ненасильницьких поведінкових моделей, контролю та превалювання над партнером чи іншими членами сім'ї, а також шляхом формування навичок саморегуляції психоемоційних станів, управління гнівом й агресивною поведінкою, формування установок рівності та партнерства. Нагадаємо, що перші чотири пробаційні програми («Подолання агресивної поведінки», «Зміна прокримінального мислення», «Попередження вживання психоактивних речовин»,

«Формування життєвих навичок»), затверджені Міністерством юстиції України у 2018–2019 роках, були розроблені з урахуванням особливостей роботи з неповнолітніми та повнолітніми суб'єктами пробації.

Отже, розширення переліку альтернативних позбавленню волі покарань підтверджує, що суспільство все більше усвідомлює той факт, що відбування покарання у вигляді позбавлення волі перешкоджає подальшій соціальній адаптації та ресоціалізації особистості, її поверненню в суспільство: людина в умовах ізоляції втрачає соціально значущі навички, освоює в місцях позбавлення волі елементи кримінальної субкультури. Виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, під наглядом кваліфікованих працівників органу пробації дає змогу уникнути негативних моральних, психологічних і фізичних наслідків ізоляції, оскільки при альтернативному покаранні навички соціальної взаємодії зберігаються й розвиваються під впливом соціального середовища і за активної допомоги співробітників органу пробації.

Список використаних джерел

1. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 09.10.2023).

2. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану : проект Закону України від 23.08.2023 № 3342-IX. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=75897 (дата звернення: 09.10.2023).

3. Про затвердження змін до Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : наказ Міністерства юстиції України від 24.07.2023 № 2654/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1248-23#Text> (дата звернення: 09.10.2023).

Янковець Олена Володимирівна,
доктор філософії з філології, доцент кафедри іноземних мов
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького;

Дудник Яна Петрівна,
курсантка факультету забезпечення
оперативно-службової діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПІДРОЗДІЛАХ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

«Вранці путін оголосив про ведення спеціальної військової операції на Донбасі. росія здійснила удари по нашій військовій інфраструктурі та наших прикордонниках. У багатьох містах України було чути вибухи. Ми вводимо воєнний стан по всій території України», [2] – саме з такими словами Президент України звернувся до українців на початку повномасштабного вторгнення.

Таким чином, згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 було запроваджено воєнний стан з 5:30 24 лютого 2022 року строком на 30 діб, тобто особливий правовий режим, який може бути введений за певних умов на території всієї України або окремих її місцевостях. Таке рішення було ухвалено у зв'язку з воєнною агресією російської федерації проти України та на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони й відповідно до українського законодавства. Через запровадження та продовження в Україні такого стану тимчасово обмежуються конституційні права і свободи людини та громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також впроваджуються тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб [7].

Охорона та захист державного кордону завжди були і будуть одними з основних функцій Державної прикордонної служби України. Для забезпечення реалізації цих функцій прикордонні підрозділи охорони державного кордону спрямовують усі наявні сили й засоби, особливо в умовах сьогодення, коли триває війна

проти України. Такі завдання у сфері безпеки та охорони державного кордону поєднують та забезпечують підрозділи Державної прикордонної служби України.

Від початку великої війни в Україні доволі велика кількість осіб намагається перетнути кордон, не відповідаючи умовам або не маючи необхідних документів. Відповідно до воєнного стану виїзд за межі України громадян України чоловічої статі віком від 18 до 60 років забороняється, за винятком деяких категорій осіб [3].

За перші півроку війни прикордонники припинили 278 спроб незаконного перетину кордону, затримавши 460 порушників з категорії так званих «ухилянтів». Загалом же за час дії воєнного стану Державною прикордонною службою України затримано близько 8 тисяч таких правопорушників, з яких понад 5 300 – на зеленій ділянці кордону [6; 2].

Згідно з офіційними даними прикордонники в середньому за добу відмовляють близько 120–150 особам у перетині кордону саме через те, що вони не підпадають під умови виїзду з України. Також раніше повідомлялося, що через систему «Шлях» утекли за кордон і не повернулися майже 19 тисяч чоловіків. Ця система була запроваджена Кабінетом Міністрів України та доступна для тих українців, які перевозять гуманітарну допомогу для ЗСУ. Розв'язанням проблеми є те, що Державна прикордонна служба посилить контроль щодо встановлення законних підстав для перетинання державного кордону чоловіками, яких внесено до системи «Шлях», а також рішення уряду запровадити зміни до законодавства, напрацьовані з урахуванням думок обласних військових адміністрацій [8].

Зважаючи на необхідність зміщення акцентів у бік так званих «ухилянтів», забезпечення охорони державного кордону посилилося в декілька разів. Зміна тенденцій вимагає зміни професійного підходу до охорони державного кордону України. Таким чином, для ефективного виявлення та припинення правопорушень військовослужбовці під час несення служби в прикордонних нарядах використовують усі можливі засоби й техніку. Наприклад, у загонах впроваджується внутрішнє програмне забезпечення, яке поєднує в собі кілька баз даних разом із правоохоронними органами. Власне кажучи, саме завдяки цьому під час виконання службових обов'язків у складі прикордонного

наряду «Контрольний пост» мені вдалось виявити і затримати кілька військовослужбовців, які самовільно залишили військову частину під час дії воєнного стану чи в бойових умовах, покарання за яке передбачено ч. 5 ст. 407 Кримінального кодексу України [5].

Таким чином, слід зазначити, що необхідно збільшити щільність охорони державних рубежів, тому що це надасть можливість значно посилити охорону кордону України на її західних ділянках. Також необхідним кроком є посилення юридичної відповідальності у зв'язку зі збільшенням спроб незаконного перетинання державного кордону України та ряду інших злочинів у контексті протидії російському агресору.

Список використаних джерел

1. Боровик О. В., Боровик Л. В. Дослідження операцій в оперативно-службовій діяльності органів охорони державного кордону : підручник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2009. 444 с.

2. За час воєнного стану на кордоні затримали вісім тисяч військовозобов'язаних чоловіків. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3562861-za-cas-voennogo-stanu-prikordonniki-zatrimali-majzevisim-tisac-uhilantiv.html> (дата звернення: 17.10.2023).

3. За час воєнного стану на кордоні затримали 6,4 тисячі військовозобов'язаних чоловіків. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3543118-za-cas-voennogo-stanu-na-kordoni-zatrimali-64-tisacivijskovozobovazanih-colovikiv.html> (дата звернення: 17.10.2023).

4. Зеленський: Ми вводимо воєнний стан. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/24/7325231/> (дата звернення: 17.10.2023).

5. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.10.2023).

6. Прикордонники розповіли про кількість затриманих «ухилянтів» і найбільш одіозні випадки. URL: <https://www.unian.ua/society/prikordonniki-rozprovili-pro-kilkist-zatrimanih-uhilyantiv-i-naybilsh-odiozni-vipadki-12383595.html> (дата звернення: 17.10.2023).

7. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 17.10.2023).

8. Що таке система «Шлях» для перетину кордону. URL: <https://hotline.finance.ua/articles/shcho-take-sistema-shlyah-dlya-peretinu-kordonu> (дата звернення: 17.10.2023).

СЕКЦІЯ 7
ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ
НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ:
ПОГЛЯД У МИНУЛЕ І МАЙБУТНЄ

Бабич Анна Володимирівна,
викладач центру професійної освіти
Пенітенціарної академії України

МАНІПУЛЯТИВНИЙ ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ НА СУЧАСНЕ СУСПІЛЬСТВО

Люди всього світу почали об'єднуватися в загальну мережу через комп'ютери з 60-х років минулого сторіччя. Ця мережа з часом переросла в глобальне явище, соціальне об'єднання. Вона поглинула всі сфери життя сучасної людини. На сьогодні людське існування не тільки тісно пов'язане з інформаційним простором, він почав навіть керувати нашим життям. Економічні, політичні, соціальні, психологічні та інші процеси не обходяться без впливу інформаційного простору.

Найбільш поширене поняття для поля, в якому ведеться така життєдіяльність, називають інформаційним середовищем чи кіберпростором. На сьогодні відбувається зворотний процес, реалізується момент відчуження, тобто не людина володіє кіберпростором, а кіберпростір стає володарем, власником людини і суспільства [1, с. 4].

Суспільна думка з досвіду минулих років формувалася значною мірою через мас-медіа. Метою впливу таких каналів було акцентувати, посилити, нав'язати та закріпити певні наративи. Або навпаки – послабити чи замінити деякі поняття. Використовуючи кіберпростір для полегшення й оптимізації свого життя, ми прагнемо підвищити ефективність та якість нашої діяльності. Тим самим надаємо цьому простору велику вагу й довіру. Зовні ж ця сфера життя широко використовується для глобального впливу на суспільство. Цей вплив має надзвичайну вагу в сучасному суспільстві.

Раніше найдієвішим впливом на думку аудиторії вважались мас-медіа: газети, радіо, телебачення. Протягом останніх десяти років цей інформаційний простір почав вважатися недостатньо

надійним і незалежним, під впливом боротьби політичних і соціальних сфер за першість у прихильності певного соціуму. Здебільшого ця трансформація щодо зміни джерел інформації торкнулась людей молодого та зрілого віку, які бажали самостійно обирати канали отримання інформації про ту чи іншу подію. Ця аудиторія перейшла на найбільш незалежні джерела інформації на той час – в інтернет-просторі. Але нині вищезгадані фактори впливу на мас-медіа відчували зміни в суспільстві та почали прискотосовуватись до сучасності, переходячи на прогресивні сфери обміну інформацією того чи іншого характеру.

Це відбувається через потребу нав'язування окремому індивіду або групі людей і навіть цілому суспільству певну думку, ставлення до будь-чого, що потрібно для досягнення певної мети. Для того, щоб знайти правдиву, незмінену, першоджерельну інформацію, потрібно докласти чималих зусиль.

Маніпулювання інформацією є одним з найдієвіших інструментів впливу на суспільну думку. Психологічною маніпуляцією вважають різновид соціального впливу, приховане управління людьми та їхньою поведінкою. Вплив маніпулятивного характеру змінив форму, але суть його є майже незмінною.

Тепер повідомлення маніпулятивного впливу з'являються не тільки в новинах і рекламі, якими ми звикли їх бачити. Зі стабільного, відносно довготривалого впливу їх форма трансформувалась у швидку: контекстну, «спливаючу» рекламу чи повідомлення, кліпові вставки, які в деяких програмах ми називаємо «сторіс» або «шотси», уривки з видань «незалежних» блогів. Вони мають характер стисло викладеної інформації, тривають 15–20 секунд, із зацикленним повторенням, допоки користувач не вплине на цей процес.

В умовах повномасштабного вторгнення соціум, як ніколи, потребує інформації. Розглянемо найпростіші й найпоширеніші методи психологічної маніпуляції через кіберпростір на свідомість людей та суспільну думку в цілому.

По-перше, свідомо й заплановано подається багато суперечливої інформації, що доповнюється поясненнями, припущеннями, гіпотезами. Знайти правдиву інформацію в такому випадку дуже важко.

По-друге, доволі дієвим методом впливу є дозування інформації, коли інформація подається дуже обмежено, даючи можливість спільноті вільно домислювати її самостійно, в результаті чого висновки виявляються дуже спотвореними й віддаленими від істини, що заплутує суспільство, якщо існує така мета.

По-третє, вигідну для певних сфер інформацію подають через джерела, які суспільство вважає нейтральними, незалежними, репутація яких є такою, що не належить до жодної зі сторін протидії, тому сприймається як об'єктивна.

По-чверте, неправдива, але вчасна інформація сприймається доволі бурхливо, з довірою, бо є очікуваною. Вона швидко вкладається в запит суспільства, а вилучити її потім і спростувати дуже важко, оскільки вона задовольняє потребу в поясненні і швидко вкорінюється.

Також іноді застосовується безапеляційно серйозне передавання найбільш неправдоподібної інформації. Є думка, що чим серйозніше подавати найнахабнішу брехню, тим скоріше в неї повірять [2, с. 236]. Іноді затягується час подання важливої інформації для того, щоб після її подання неможливо було вплинути на ситуацію, тому вона подається постфактум.

В умовах швидкоплинності подій та перенасичення інформацією, її швидкого поглинання бракує часу на перевірку та пошук правдивої. Іноді це майже неможливо технічно. Суспільство потребує розвитку критичного мислення, навичок пошуку достовірної інформації, її розпізнання та відокремлення від маніпулятивної.

Список використаних джерел

1. Девтеров І. В. Соціалізація людини у кіберпросторі : монографія. Київ, 2012. 360 с.
2. Нарис теорії і практики інформаційно-психологічних операцій / Дзюба М. Т., Жарков Я. М., Ольховой І. О., Онищук М. І. : навч. посібник ; за заг. ред. В. В. Балабіна. Київ : ВПНТУУ «КІП», 2006. 471 с.
3. Даник Ю. Г. Основи кібербезпеки та кібероборони : підручник. 2-ге вид., переробл. та доповн. Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2019. 320 с.

Бересток Сергій Дмитрович,
здобувач вищої освіти на другому (магістерському) рівні
Пенітенціарної академії України;

Борець Юлія Василівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ: НАВИЧКИ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ

Економічна соціалізація підлітків є важливим етапом їхнього розвитку, на якому формуються навички та розуміння економічних процесів. Тому розглянемо особливості цього процесу і роль навичок підприємливості в ньому.

Учні, які вивчають суспільні науки та економіку, розвивають свою фінансову обізнаність, набувають фінансових знань, що стосуються доходів, витрат, заощаджень та бюджетного планування. Під час розв'язання фінансових завдань на уроках математики у школах учні отримують навички застосування фінансових знань для досягнення максимальної ефективності у керуванні власними фінансами. Цей процес допомагає молоді розвивати компетентність у фінансових питаннях, що дозволяє їм приймати правильні рішення щодо розподілу доходів, планування бюджету і накопичення коштів на майбутнє. У найближчому майбутньому ця фінансова грамотність молоді може вплинути на економіку країни і рівень добробуту громадян.

Цей підхід до навчання важливий для ефективної економічної соціалізації підлітків. Проте це лише початок процесу. Для подальшої успішної економічної соціалізації молоді необхідно створити умови для їхньої активної участі в економічному житті.

Один зі способів цього досягнення – надавати можливість підліткам отримувати практичний досвід через стажування, партнерство з місцевими підприємствами або участь у фінансових проєктах і конкурсах. Такі ініціативи допомагають підліткам застосовувати свої фінансові знання на практиці, розвивають навички планування та управління ресурсами.

Крім того, важливо створити для підлітків можливість учинитися в успішних підприємців та фахівців у галузі фінансів і еко-

номіки. Це може відбуватися через менторські програми, лекції гостей або співпрацю з бізнес-школами й університетами.

Загалом економічна соціалізація підлітків – багатоаспектний процес, який вимагає поєднання навчання, практики та можливостей для особистого і професійного розвитку. Ця інтегрована підготовка дозволить молодому поколінню ефективно впливати на економіку країни і сприяти підвищенню загального рівня добробуту громадян.

Економічна соціалізація – це процес засвоєння індивідом економічних цінностей, норм, установок, знань і навичок, необхідних для успішної життєдіяльності в економічній сфері суспільства.

Підлітковий вік – це період, коли відбувається становлення особистості, формування її цінностей, установок і поведінки. У цей час підлітки починають замислюватися про своє майбутнє, про те, як вони будуть заробляти на життя.

Одним із важливих аспектів економічної соціалізації підлітків є розвиток у них навичок підприємливості. Підприємливість – це здатність індивіда до творчої діяльності, спрямованої на задоволення потреб суспільства шляхом створення нового економічного продукту або послуги.

Економічна соціалізація підлітків має ряд особливостей, які обумовлені віковими та психологічними особливостями цієї вікової групи.

По-перше, підлітки перебувають у процесі становлення особистості, їхні цінності, установки і поведінка ще не є остаточно сформованими. У цей час вони активно досліджують навколишній світ, у тому числі економічну сферу.

По-друге, підлітки мають підвищену потребу в самостійності й самореалізації. Вони прагнуть до того, щоб бути незалежними від батьків та інших дорослих.

По-третє, підлітки більше схильні до ризику. Вони не бояться експериментувати і пробувати нове.

Навички підприємливості – це сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для успішної підприємницької діяльності. До них належать:

– Креативність та інноваційність – здатність до генерування нових ідей і їх реалізації.

– Уміння приймати рішення – здатність до аналізу інформації, оцінки ризиків і вибору найкращого варіанту рішення.

– Уміння планувати і управляти – здатність до постановки цілей, розробки планів та їх реалізації.

– Уміння спілкуватися і працювати в команді – здатність до ефективного спілкування з іншими людьми і співпраці з ними.

– Уміння ризикувати – здатність приймати рішення, пов'язані з ризиком.

– Фінансова грамотність – навички управління фінансами, включно з бюджетуванням, заощадженням та інвестуванням – є важливими для підлітків. Вони допомагають зрозуміти важливість ефективного управління грошима.

– Підприємливість – здатність до розробки ідеї, створення власного бізнесу та прийняття підприємницьких рішень. Навички підприємливості сприяють розвитку креативності та інноваційності.

– Самодисципліна – підлітки повинні розвивати навички самоконтролю та вміння працювати над своїми фінансовими цілями і проєктами.

Розвиток навичок підприємливості у підлітків може здійснюватися за допомогою різних методів і форм. До них належать:

– Навчання в школі – у навчальних закладах можуть бути введені курси з підприємництва, які допоможуть підліткам освоїти основи економічної теорії і практики.

– Програми позашкільного навчання – існує ряд програм позашкільного навчання, які спрямовані на розвиток навичок підприємливості у підлітків.

– Програми бізнес-інкубаторів – бізнес-інкубатори надають підліткам можливість реалізувати свої підприємницькі ідеї.

Розвиток навичок підприємливості у підлітків є важливою умовою їх успішної життєдіяльності в економічній сфері суспільства. Навички підприємливості допомагають підліткам стати більш самостійними, відповідальними й успішними.

Для розвитку навичок підприємливості у підлітків можна рекомендувати такі заходи:

– Заохочувати підлітків до творчості та інновацій.

– Навчати підлітків приймати рішення.

– Формувати в підлітків навички планування й управління.

- Розвивати в підлітків комунікативні навички.
- Допомогати підліткам подолати страх перед ризиком.

Реалізація цих заходів допоможе підліткам розвинути навички підприємливості, які стануть для них цінним ресурсом у майбутньому.

Таким чином, економічна соціалізація та навички підприємливості відіграють важливу роль у підготовці підлітків до життя в сучасному світі. Вони допомагають розвивати незалежність, креативність, здатність до ефективного управління ресурсами. Надання можливостей для навчання цих навичок є важливим завданням освіти й виховання.

Економічна соціалізація та навички підприємливості допомагають підліткам стати більш самодостатніми й готовими до викликів, які ставлять перед ними сучасні економічні реалії. Важливо підтримувати їх у розвитку цих навичок, щоб вони могли досягти успіху у своєму майбутньому.

Кіріакіді Олена Юріївна,

аспірантка Хмельницького національного університету

ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ДИСТАНЦІЙНИХ ТА ОНЛАЙН-КУРСІВ ДЛЯ РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Для життя в сучасному інформаційному світі курсанти повинні знати методику пошуку, відбору та застосування інформації й візуальної медіаінформації, послідовність оцінювання змісту медіаповідомлень засобів масової комунікації, методи систематизації і формування припущень чи суперечливих тверджень. Важливе значення має вміння їх виявляти та уникати використання медіаконтенту, що має непідтверджену, зневажливу, недостовірну інформацію; розпізнавати фейки та дезінформацію, протидіяти інформаційно-психологічним операціям. Ці обставини визначають нагальну необхідність організації належної роботи щодо розвитку в майбутніх офіцерів медіаграмотності в процесі їх професійної підготовки, насамперед визначення педагогічних умов розвитку цієї професійно важливої властивості.

Світова практика засвідчує, що шляхи надання молоді знань з медіаграмотності можуть бути різними. Зокрема в документі ЮНЕСКО «Медіа та інформаційна грамотність. Навчальна програма для вчителів» («Media and Information Literacy. Curriculum for Teachers») зазначено, що медіаграмотність можна внести до навчальної програми або з мінімалістичним варіантом (збагачення традиційних предметів), або з максималістським основним варіантом (повний курс). Деякі навчальні програми також можна розробити з основними й додатковими елементами, а може бути й окремий курс медіазнавства [1, с. 6].

Використання дистанційних та онлайн-курсів є поширеною на сьогодні практикою, яка дозволяє розширити можливості доступу майбутніх фахівців до медіаосвіти, надати їй системного характеру та забезпечити більш сприятливі умови для їх навчання. Важливо, що в такий спосіб можна охопити різні аспекти медіаграмотності, які варіюються від новинної грамотності, коли йдеться про дезінформацію, чи пошукової грамотності, коли потрібно знайти якісну інформацію, до цифрової візуальної грамотності, коли треба протидіяти фейкам [1, с. 6]. Перевагами дистанційних курсів, вебінарів, онлайн-курсів П. Сінгер, Е. Джонсон називають також швидке та всеохопне оцінювання [2].

Перевагами дистанційних та онлайн-курсів є можливість системної роботи, широта охоплення, швидкість ознайомлення майбутніх офіцерів з необхідною інформацією, зручність у роботі, оперативність оцінювання, широкі можливості для задіяння різних форматів інформації, зокрема текстової чи візуальної. Такий потенціал дає підстави вважати їх важливою педагогічною умовою розвитку медіаграмотності у майбутніх офіцерів Військово-морських сил.

Список використаних джерел

1. Media and Information Literacy. Curriculum for Teachers / Wilson C. et al. UNESCO, 2011. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192971> (accessed: 11.08.2023).
2. Singer P. W., Ohnson E. B. The Need to Inoculate Military Servicemembers Against Information Threats: The Case for Digital Literacy Training for the Force URL: <https://warontherocks.com/2021/02/we-need-to-inoculate-military-servicemembers-against-information-threats-the-case-for-digital-literacy-training/> (accessed: 26.07.2023).

Клеба Анна Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інформатики
комунального закладу «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МАЙБУТНІМИ ПЕДАГОГАМИ

Сучасному інформаційному суспільству потрібні педагогічні кадри з високою інформаційно-комунікаційною культурою, які готові до постійного професійного особистого зростання й самовдосконалення. Тому майбутнім педагогам потрібно здійснювати свою професійну діяльність в умовах швидкого збільшення інформаційних потоків та застосування комп'ютерних технологій.

Дослідники О. Спирін і О. Одуд однією з проблем підготовки майбутніх педагогів визначають адаптацію змісту й засобів професійної роботи до інтенсивної зміни інформаційних технологій. Автори наголошують, що ця проблема може бути розв'язана стабілізацією технологічної складової та активною самостійною навчально-дослідницькою діяльністю з опанування нових технологій і програмних засобів [3, с. 205].

Вакалюк Т. виділяє один із найперспективніших напрямів розвитку інформаційно-комунікаційних технологій – використання хмарних технологій у навчальному процесі [1].

Хмарні технології в освіті є найбільш поширеною темою. Незважаючи на фундаментальні досягнення у цій сфері, інтерес дослідників до хмарних середовищ і хмарних систем залишається високим.

Хмарні технології – це технології, які надають користувачам інтернету доступ до комп'ютерних ресурсів сервера й використання програмного забезпечення як онлайн-сервісу [2, с. 355].

Впровадження хмарних технологій та сервісів в освітній процес є перспективним напрямом сучасних досліджень. Застосування технологій хмарних обчислень у сфері освіти необхідно, тому що це може призвести до підвищення ефективності процесу навчання.

На сьогодні базові навички, такі як креативність, критичне мислення та спілкування, є одними з основних потреб часу.

Хмарні технології – серед найбільш важливих способів створення інноваційного середовища для розвитку цих навичок. Використовуючи хмарні технології, можна об'єднувати викладачів і здобувачів освіти на єдиній уніфікованій платформі. Використання «розумних» книг та електронних навчальних матеріалів, які заохочують до навчання здобувачів, зростає у всій системі освіти в різних країнах. Завдяки хмарним технологіям створення, обслуговування та поширення інтерактивних електронних інструментів, що сприяють творчості майбутніх педагогів, стає більш ефективним і доступним. Хмарні програмні платформи дозволяють ретельно вивчити системні вимоги, а також усувають необхідність у дорогих компонентах і багаторівневій установці програмного забезпечення.

Впровадження хмарних технологій в освітній процес сприяє оптимізації діяльності, підвищенню ефективності каналу зв'язку.

Щоб послуговуватися хмарними сервісами, необхідне надійне і стабільне інтернет-з'єднання для роботи.

Виокремимо деякі переваги використання хмарних сервісів:

- доступність навчальної інформації (збереження даних на сервері дозволяє отримувати доступ до інформації в будь-який час);

- можливість дистанційної освіти;

- можливість збереження резервної копії інформації;

- хмарні технології дозволяють користувачам зберігати всі типи створених даних;

- можливість організації спільної праці всіх учасників освітнього процесу;

- учасники навчання одержують навчальні матеріали онлайн;

- доступ до особистої інформації з будь-якого пристрою, підключеного до інтернету;

- мотивація до пізнання та розвитку тощо.

Зазвичай здобувачі освіти не дуже позитивно ставляться до дистанційного навчання. Однак у період війни їхнє ставлення нівелюється іншими проблемами та допомагає розв'язати проблему існування освітнього процесу як такого. Необхідно далі досліджувати якість сприйняття здобувачами навчального мате-

ріалу з використанням інформаційних технологій, їхнього вміння засвоювати інформаційні технології для виконання різних видів робіт та вміння застосовувати знання на практиці тощо.

Список використаних джерел

1. Вакалюк Т. А. Можливості використання хмарних технологій в освіті. *Актуальні питання сучасної педагогіки* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Острог, 1–2 листопада 2013 року). Херсон : Гельветика, 2013. С. 97–99.

2. Данилюк О. А. Основні переваги використання хмарних технологій в навчальному процесі. *Сучасні інформаційні технології в освіті та науці* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Житомир, 09–10 листопада 2017 року). Житомир, 2017. С. 354–357.

3. Спірін О. М., Одуд О. А. Модель формування інформаційно-комунікаційної компетентності доктора філософії на основі використання хмарних сервісів Google Scholar. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. Т. 56. № 6. С. 204–218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2016_56_6_18 (дата звернення: 04.10.2023).

Лазаренко Алла Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології
Пенітенціарної академії України;

Столінець Анатолій Володимирович,

завідувач відділу комп'ютерно-технічних
та телекомунікаційних досліджень
Чернігівського НДЕКЦ МВС

ЗАГРОЗИ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ ТА ОСНОВНІ ШЛЯХИ ЗАХИСТУ ВІД НИХ

Сучасний стан інформаційного законодавства України залишається недосконалим та не відповідає реаліям сьогодення, відсутній дієвий механізм протидії загрозам інформаційній безпеці. Унаслідок чого здійснюється як інформаційний вплив, спрямований на свідомість людини, так і психологічний. Об'єктом інформаційного впливу є окремі особи, групи осіб, інституції держави. Психологічний вплив здійснюється, як правило, за допомогою засобів масової інформації, а підставою для використання такого впливу є легкість сприйняття та поверхневисть.

Створення масових інформаційних атак, ботів, фейків в умовах воєнного стану є дієвими інструментами для дезорієнтації суспільства, залякування, маніпулювання та паніки. Спеціально створені інформаційні ресурси викликають в особи звичку бездумно сприймати інформацію та вважати її реальною.

Правове регулювання забезпечення інформаційної безпеки в Україні здійснюється рядом нормативно-правових актів, серед яких слід звернути увагу на: Указ Президента від 18 березня 2022 року № 152/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану»», де забезпечення єдиної державної політики набуває пріоритетного значення [5]; Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки», де передбачено поняття інформаційної безпеки, інформаційної загрози; окреслено національні та глобальні виклики й загрози. Визначено стратегічні цілі й напрями реалізації стратегії. Відповідно до вказаної Стратегії інформаційної безпеки (далі – Стратегія) під інформаційною загрозою розуміють потенційно або реально негативні явища, тенденції і чинники інформаційного впливу на людину, суспільство і державу, що застосовуються в інформаційній сфері з метою унеможливлення чи ускладнення реалізації національних інтересів та збереження національних цінностей України і можуть прямо чи опосередковано завдати шкоди інтересам держави, її національній безпеці та обороні [1].

Наведений перелік інформаційних загроз у Стратегії умовно можна поділити на внутрішні й зовнішні. Однак внутрішніх загроз виявляється більше, ніж зовнішніх, що вказує на неповний аналіз ситуації у сфері інформаційної безпеки держави. У Стратегії встановлено лише кілька загроз, що існують з боку держави-агресора, а саме: інформаційний вплив як держави-агресора на населення України та інформаційне домінування як держави-агресора на тимчасово окупованих територіях України. Така оцінка ситуації знижує ефективність механізму забезпечення інформаційної безпеки. Зупинимось детально на окремих внутрішніх інформаційних загрозах, які не деталізовані у Стратегії.

Порушення безпечного функціонування комп'ютерної техніки прийнято також називати інформаційними загрозами – як правило, це загрози внутрішнього, локального характеру. Всі види інформаційних загроз, з якими стикаються користувачі сучасних обчислювальних пристроїв, можна розділити на дві основні групи: 1) технологічні збої, тобто неможливість виконання будь-яких операцій, та інші порушення працездатності використовуваних програмних і технічних засобів; 2) навмисні шкідливі дії зловмисників, здатні перешкодити робочим процесам або зруйнувати обчислювальний пристрій.

При інформаційних загрозах першого типу виникає небезпека порушення фізичної і логічної цілісності інформації, яка зберігається в оперативній і зовнішній пам'яті структур даних через старіння або знос її носіїв або через некоректне використання можливостей комп'ютера. Втрата даних та іншої важливої для користувача інформації можлива також через неправильне використання програмного забезпечення, руйнівний вплив різного роду помилок у програмних засобах, що не були виявлені у процесі налагодження і випробування програм.

Захист від таких загроз забезпечується шляхом: постійного контролю за забезпеченням функціональності всіх компонентів обчислювального пристрою; своєчасної заміни поламаних або застарілих вузлів; поновлення використовуваного програмного забезпечення; постійним копіюванням і збереженням даних на основних і резервних носіях; виявлення і своєчасне усунення помилок на етапах розробки програмно-апаратних засобів.

Другий тип інформаційних загроз є найбільш поширеним і менш дослідженим. Такими загрозами вважають цілеспрямовані шкідливі дії інших людей з метою несанкціонованого копіювання інформації, порушення працездатності програмного й апаратного забезпечення, стороннього несанкціонованого використання ресурсів обчислювального пристрою з метою заподіяння шкоди іншим користувачам комп'ютерної техніки, що перебуває у спільній комп'ютерній мережі. Умовно такі загрози поділяються на: 1) шкідливі дії, які виконуються при постійній безпосередній участі людини; 2) шкідливі дії, які виконуються без безпосередньої участі людини спеціально розробленим для цих цілей програмним забезпеченням (комп'ютерними вірусами).

Основні прийоми захисту від загроз такого роду полягають у забезпеченні заборони несанкціонованого доступу до ресурсів комп'ютера, а також підключених до нього пристроїв, неможливості несанкціонованого використання ресурсів комп'ютера після отримання до них доступу, своєчасному виявленні факту несанкціонованих дій та усунення їх причин і наслідків.

Основним способом заборони несанкціонованого доступу до ресурсів обчислювальних систем є підтвердження автентичності користувачів і розмежування їх доступу до певних інформаційних ресурсів.

Для забезпечення високого ступеня захисту інформації, яка знаходиться в комп'ютері, все частіше використовуються спеціальні криптографічні методи захисту інформації (шифрування, цифровий підпис, цифрові водяні знаки та ін.). При шифруванні інформації відбувається її оборотне перетворення в деяку уявну випадкову послідовність знаків, яка називається криптограмою. Для створення і роботи з криптограмою потрібне знання алгоритму і ключа шифрування. Алгоритм шифрування являє собою послідовність перетворень оброблюваних даних відповідно до ключа шифрування, ключ шифрування забезпечує шифрування і дешифрування інформації.

Основні напрями використання криптографічних методів – це передача конфіденційної інформації через канали зв'язку (наприклад, електронна пошта), встановлення дійсності передаєних повідомлень, збереження інформації (документів, баз даних) на носіях у зашифрованому вигляді [2, с. 90].

На сьогодні важко знайти інформаційну або інформаційно-телекомунікаційну систему, в якій не застосовувалися б механізми криптографічного захисту інформації [3, с. 9].

Нині все більшої популярності набуває такий криптографічний засіб захисту інформації, як електронний цифровий підпис (ЕЦП). Електронний цифровий підпис являє собою приєднане до якого-небудь тексту його криптографічне (зашифроване певним способом) перетворення, що дозволяє перевірити одержувачу тексту справжність його авторства і автентичність самого тексту.

Найпростіший і доступний спосіб захисту інформації на комп'ютерних носіях – це контроль доступу через ідентифі-

кацію та аутентифікацію користувача при початку роботи із системою або яким-небудь програмним додатком, а також через запит певного ключового файлу, який повинен зберігатися на зовнішньому носії (диск, USB флеш-накопичувач та інші пристрої зовнішньої пам'яті комп'ютера). Однак, крім цього, для забезпечення своєї інформаційної безпеки користувач комп'ютерної техніки зобов'язаний виконувати певні спеціальні дії: насамперед регулярно і систематично користуватися спеціалізованими комп'ютерними програмами, які отримали назву антивірусних програмних пакетів, або антивірусів. Протидія атакам шкідливих програм припускає комплекс різноманітних заходів організаційного характеру й використання антивірусних програм [4, с. 78].

Таким чином, для протидії існуючим та ймовірним загрозам інформаційній безпеці основним завданням держави є здійснення постійного контролю за ефективністю механізму забезпечення інформаційної безпеки.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 16.10.2023).

2. Вишня Б. В., Вишня В. Б., Гавриш О. С., Рижков Е. В. Основи інформаційної безпеки : навч. посібник / . Дніпро : Дніпроп. держ.ун-т внутріш. справ, 2020. 128 с.

3. Гулак Г. М., Мухачов В. А., Хорошко В. О., Яремчук Ю. Є. Основи криптографічного захисту інформації: підручник. Вінниця : НТУ, 2011. 199 с.

4. Кавун С. В. Інформаційна безпека : навч. посібник / С. В. Кавун, В. В. Носов, О. В. Манжай. Харків : ХНЕУ, 2008. Ч. 2. 196 с.

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану»: Указ Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/152/2022> (дата звернення: 15.10.2023).

Литвин Андрій Вікторович,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності;

Руденко Лариса Анатоліївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

НЕПЕРЕРВНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Новий якісний рівень розвитку людської цивілізації у ХХІ ст. характеризується інформатизацією всіх основних сфер соціальної структури держави і суспільства, інтенсивним використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), новітніх технічних засобів інтерактивної взаємодії [1, с. 9], зокрема й в освіті. Однією з основних особливостей сучасної освіти, яка забезпечує неперервність, багаторівневність і багатовимірність поступу особистості в освітньому просторі та створення оптимальних умов для всебічного розвитку за власним бажанням, є її безперервність [2, с. 9]. Реалізація неперервної ступеневої освіти в інформаційному суспільстві потребує тісного взаємозв'язку, взаємозумовленості, наступності цільових функцій усіх компонентів системи професійної підготовки фахівців (підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації), які мають забезпечити неперервний процес формування належного рівня професійної компетентності, що значно ускладнюється в умовах війни.

Мета неперервної освіти полягає в розвитку особистості, а її провідною ідеєю вважають категорію постійного розвитку людини як суб'єкта діяльності та спілкування впродовж усього життя. Систему неперервної підготовки фахівців (СНПФ) утворюють підсистеми допрофесійної підготовки, професійної підготовки та вдосконалення професійної підготовки, а також самоосвіти. Серед особливостей СНПФ виокремимо такі: цілі функціонування вхідних підсистем підпорядковані єдиній меті функціонування самої системи підготовки фахівців до професійної діяльності та життєдіяльності в умовах сучасного інформаційного суспільства; зміст освіти на кожному етапі має передбачати наступність стосовно попереднього; умови виходу

з підсистеми попереднього етапу підготовки фахівців є умовою входу до підсистеми наступного етапу; забезпечення наступності складових професійно орієнтованого інформаційно-освітнього середовища закладу освіти.

Приведення підсистем СНПФ у відповідність до зумовлених інформатизацією суспільства вимог потребує внесення змін до всіх структурних елементів педагогічної системи (цілей, навчальної інформації, засобів педагогічної комунікації, діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу).

Основні тенденції сучасного етапу інформатизації системи неперервної підготовки фахівців визначаються зміною засобів та способів діяльності, перебудовою методів та організаційних форм навчання, що передбачає: розвиток у майбутніх фахівців здатності ефективно співпрацювати під час виконання роботи в групі та продуктивно планувати свою роботу, вироблення вміння працювати з інформацією, оволодіння засобами раціонального мислення; побудовою моделі освітнього середовища, в межах якої реалізується ефективна співпраця учасників освітнього процесу завдяки індивідуалізації навчання, розширенню засобів подання інформації, орієнтації на розвивальну та випереджальну освіту та ін.; інтеграцією всіх видів діяльності закладу освіти в межах єдиної методології, що ґрунтується на застосуванні засобів ІКТ; забезпечення неперервної підготовки фахівців у сфері використання засобів ІКТ; постійне збагачення й оновлення змісту навчального матеріалу; підтримка різних форм неперервної освіти.

Спираючись на викладене, магістральну мету інформатизації системи неперервної підготовки вбачаємо у формуванні готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності та життєдіяльності в інформаційному середовищі та участі в його перетворенні, становленні індивідуального менталітету особистості в інформаційному суспільстві та розвитку здатності до самореалізації на основі задоволення особистісних, громадських і державних потреб відповідно до можливостей закладів освіти і запитів соціуму. Для її досягнення потрібно виконати низку завдань, які передбачають:

- обґрунтування змісту інформатизації у підсистемах системи неперервної підготовки фахівців;

- побудову моделі професійно орієнтованого інформаційно-освітнього середовища у системі неперервної підготовки фахівців;
- розгляд підготовки професійних кадрів для інформатизації системи неперервної підготовки фахівців;
- обґрунтування критеріїв та показників оцінки ефективності інформатизації системи неперервної підготовки фахівців [2, с. 13].

Моделювання інформатизації СНПФ потребує врахування двох аспектів: створення сприятливих умов для постійного творчого професійного розвитку й самореалізації фахівців у сучасному інформаційному суспільстві та забезпечення змісту їхньої підготовки в галузі інформатики та інформаційних технологій. Обидва ці аспекти спрямовані на формування інформаційної культури фахівців як невід’ємної складової загальної та професійної культури особистості.

Список використаних джерел

1. Коваль М., Литвин А. Інформаційне суспільство та професійна освіта. *Естетика та етика педагогічної дії*: зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ім. І. Зязюна НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. 2021. Вип. 23. С. 9–27.

2. Литвин А., Руденко Л. Проблема неперервної підготовки фахівців в умовах інформатизації освіти. *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи*: зб. наук. праць / гол. ред. Ю. І. Колісник-Гуменюк. Київ – Львів – Бережани – Ломза, 2022. Вип. 11. С. 7–13.

Марченко Сергій Валерійович,

старший викладач кафедри фізіології та біофізики
Одеського національного медичного університету;

Завальнюк Володимир Вікторович,

кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри фундаментальних наук Військової академії

ІНТЕРНЕТ І ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: РЕТРОСПЕКТИВА І ПРОГНОЗ

2023 рік, напевно, увійде в історію не завдяки економічним кризам, розгорнутим війнам, кліматичним змінам чи науковим відкриттям, а стрімким і широким впровадженням практично в усі сфери життя системи штучного інтелекту ChatGPT – першого дійсно універсального штучного інтелекту (ШІ), у цілому переліку

сфер здатного виконувати завдання на рівні пересічної людини, застосування якого не потребує жодних специфічних знань.

Поява ШІ обіцяє стати одним із найбільш революційних технологічних проривів в історії людства. З розвитком інтеграції технологій ШІ у повсякденне життя важливо розглянути довгострокові ефекти цього тренду, зокрема на наступні покоління, що зростатимуть у світі, в якому ШІ – це буденність.

Історичний контекст інтернету і когнітивний розвиток.

Інтернет є яскравим прикладом того, як технологічна інновація може значно вплинути на суспільну поведінку, когнітивний розвиток та етичні рамки практичного всіх членів суспільства. Розуміння цього впливу може надати цінні уявлення про те, яких наслідків можна очікувати від поширення ШІ.

«Гугл-ефект» є явищем, що виникло з поширенням інтернету і було детально досліджено у статті "Google effects on memory: cognitive consequences of having information at our fingertips" [1]. Експерименти авторів підтвердили, що користувачі інтернету розглядають комп'ютер як засіб знаходження відповідей на складні питання і зазвичай спершу думають про те, як знайти необхідну інформацію, ніж про те, як самостійно розв'язати проблему. Також виявили, що краще запам'ятовується не сама інформація, а те, де її було знайдено. Це вказує на істотну зміну в тому, як нові покоління взаємодіють з інформацією та розвивають свої когнітивні навички.

ШІ, на відміну від інтернету, має потенціал не тільки надавати інформацію, а й аналізувати її, приймати рішення на основі цієї аналітики і навіть прогнозувати майбутні ситуації. Це може призвести до того, що люди ще менше покладатимуться на власне критичне мислення й навички розв'язання проблем, оскільки ШІ може виконувати ці функції за них.

Як було зазначено, у випадку Гугл-ефекту спостерігається певне зниження когнітивних функцій. Такий вплив може бути перенесений і на ШІ та вказати нам на певні ризики щодо його широкого використання: ШІ може виявитися спроможним не тільки впливати на процеси мислення, а й формувати їх.

Тут варто згадати відому катастрофу Air France Flight 447, яка привернула значну увагу до проблеми, що призначені для зменшен-

ня ризиків технології можуть збільшувати ризики, якщо вони не використовуються правильно або не розуміються користувачами [2].

Соціальні навички. Інтернет, без сумніву, зробив світ більш пов'язаним, але це також призвело й до нових форм соціальної ізоляції, бо окремі індивіди часто опиняються у «соціальних бульбашках» [3], зменшуючи можливість глибокого міжособистісного спілкування.

III, особливо той, що здатен симулювати людські емоції під час розмови, має двозначний потенціал. З одного боку, це можна вважати потенційною допомогою для тих, хто має проблеми із соціальним спілкуванням: III-чатботи можуть допомогти таким особам адаптуватися до соціального середовища. Проте надмірна залежність від такого виду взаємодії може призвести до ослаблення реальних міжособистісних відносин.

Ймовірно, що для деяких груп людей III може справді стати заміном традиційного соціального спілкування, дозволяючи їм реалізувати себе.

Етика і мораль. Інтернет надає доступ до різноманітних поглядів, відгуків та етичних кодексів, що виходять за межі сімейного і культурного виховання. Однак це часто відбувається в контексті, де користувач може критично підходити до інформації, порівнювати її з іншими джерелами, формуючи власний моральний компас.

III може ускладнити ситуацію. Якщо його розробники навчатимуть свої системи певних етичних і моральних кодексів, це може прямо вплинути на формування моральних цінностей у дітей або взагалі в усіх користувачів. III може надавати не просто інформацію, а й експліцитні або імпліцитні моральні оцінки, які впливатимуть на етичні погляди користувача у спосіб, що є спрямованим, проте неконтрольованим, і може мати непрогнозовані наслідки.

Як інтернет, так і III може слугувати засобом формування або модифікації моральних та етичних поглядів. На відміну від інтернету, що пропонує лише широкий спектр інформації для самостійного вибору, III може мати більш прямий і цілеспрямований вплив на моральне виховання, надаючи «скеровану» етичну пораду або моральну оцінку, наявність яких у відповіді не обов'язково буде очевидна користувачу.

Здоров'я. Інтернет є потужним інструментом для отримання інформації, спілкування та розваг, але він має й побічні ефекти для фізичного здоров'я. Збільшення часу, проведеного за екраном, і сидячий спосіб життя можуть призвести до ряду проблем зі здоров'ям, включно з ожирінням, проблемами зору, психічними розладами.

ІІІ може мати різні впливи на здоров'я – залежно від моделі його застосування. Однак його відмінність полягає в ширших можливостях адаптації до більш активного способу життя. Наприклад, використання голосових команд для керування різними функціями може дозволити користувачам виконувати інші активності паралельно чи зменшити необхідність сидячого робочого місця. Також ІІІ може бути інтегрований у вже популярні нині системи моніторингу біометричних показників, допомагаючи в ранньому виявленні та лікуванні різних патологічних станів.

Не меншою проблемою стало те, що інтернет сприяв поширенню практики самолікування, яке за умови недостатньої кваліфікації та без проведення відповідної діагностики зазвичай має негативні наслідки.

Використання ІІІ мало би погіршити становище, оскільки тепер доступ до медичної інформації стане більш широким, збільшуючи кількість охочих вдатися до самолікування. Навіть якщо оператором ІІІ є лікар, повна діагностика більшості типів захворювань залишається неможливою, якщо в її основі лежить лише описане пацієнтом самопочуття: для діагностики все ще потрібні лабораторні тести й апаратна діагностика. Також, як зазначено у роботі [4], ІІІ має певні вади щодо діагностичних процедур.

Однак у таких галузях як психіатрія ІІІ має певні переваги, продемонстровані в роботі Явуза Айхана «Вплив штучного інтелекту на психіатрію: переваги та побоювання» [5], у якій автор розглядає можливості й виклики, які ІІІ може принести в галузь психіатрії, та акцентує увагу на тому, як ІІІ може покращити діагностику, персоналізувати лікування й підвищити ефективність терапевтичного втручання. ІІІ може аналізувати великі обсяги даних, включно з клінічними записами, генетичними даними, томограмами мозку, для виявлення шаблонів, пов'язаних з психічними розладами.

Ця сама здатність вже зробила спеціалізовані ШІ (в руках кваліфікованого спеціаліста) потужними інструментами діагностики широкого переліку проблем і патологій та потенційно відкриває можливість створення персональних планів лікування на основі індивідуальних особливостей пацієнтів.

Освіта. Інтернет сильно вплинув на сферу освіти, зробивши її більш доступною: велика кількість освітніх платформ, онлайн-курсів і відеолекцій дозволяє індивідуумам самостійно визначати темп і напрям свого навчання.

ШІ зможе ще сильніше персоналізувати освітній досвід, враховуючи індивідуальні потреби і стиль навчання кожного студента. Однак це може призвести до «ілюзії викладача», коли *програма* сприймається як повноцінний *фахівець*. Хоча ШІ вже може відповідати на конкретні питання й адаптувати матеріал під потреби студента, на нинішньому етапі йому цілком бракує як абстрактного мислення, так і глибокого розуміння матеріалу. Це підтверджено, наприклад, у медичній галузі, де дослідження [4] показало, що ШІ не може враховувати контекстуальні аспекти та коморбідність у діагностичному процесі, зокрема при порівнянні з діагностичними процесами досвідчених лікарів.

Порівняно з інтернет-освітою, де індивід сам визначає, які ресурси є найбільш корисними й викликають довіру, основна відмінність ШІ полягає в ролі «викладача», яку він може непомітно намагатися взяти на себе.

Інтеграція ШІ у повсякденне життя, безсумнівно, призведе до значущих змін у різних аспектах людського існування. Хоча деякі з цих змін можуть бути позитивними, інші можуть мати незаплановані й довготривалі негативні наслідки. Тому ми вважаємо, що постійні дослідження є важливими для моніторингу всіх потенційних наслідків цього технологічного переходу.

Список використаних джерел

1. Sparrow B., Liu J., Wegner D. M. Google effects on memory: cognitive consequences of having information at our fingertips. *Science*. 2011. 333 (6043). P. 776–778.
2. Wise J. What really happened aboard Air France 447. *Popular Mechanics*, 2023. URL: <https://www.popularmechanics.com/flight/airlines/a45250041/>.

3. Meier A., Reinecke L. Computer-mediated communication, social media, and mental health: a conceptual and empirical meta-review. *Communication Research*. 2020. 48 (8). P. 1182–1209.

4. Harada T., Shimizu T., Kaji at al. A Perspective from a case conference on comparing the diagnostic process: human diagnostic thinking vs. artificial intelligence (AI) decision support tools. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020. 17 (17). P. 6110.

5. Ayhan Y. The impact of artificial intelligence on psychiatry: benefits and concerns-an essay from a disputed 'author'. *Turkish Journal of Psychiatry*. 2023. 34 (2). P. 65–67.

Назарко Світлана Олексіївна,

кандидат економічних наук, доцент,

учений секретар Пенітенціарної академії України;

Суворова Світлана Геннадіївна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін

Пенітенціарної академії України

ТРЕНДИ EDTECH РИНКУ В УКРАЇНІ

Edtech часто називають онлайн-освітою, але ця галузь давно вийшла за межі цього визначення. Вона містить усі цифрові інструменти для підтримки розвитку та навчання. Нині це онлайн-курси, освітні платформи і програми для саморозвитку.

На цей час більше 20 % населення планети навчається в школах та інститутах. Якщо розглядати освіту дорослих і самонавчання, то зрозуміло: EdTech є одним із найпривабливіших ринків для сучасних технологічних компаній. Компанії Edtech прагнуть заробляти на оптимізації будь-якого освітнього процесу: від систем оплати за навчання та взаємодії між школами та батьками до створення глобальних онлайн-центрів навчання і технологій віртуальної реальності. Швидкість, з якою ці технології були розроблені та оптимізовані, вражає – вони успішно конкурують з усіма іншими методами навчання. Тому головне завдання сучасного викладача – вміти знаходити правильний баланс під час використання освітніх інструментів, розроблених десятками тисяч edtech-стартапів і компаній по всьому світу. Тому педагогам важливо стежити за трендами в галузі освітніх технологій.

EdTech має багато переваг, коли йдеться про онлайн-навчання. EdTech-ринк базується на цифрах і аналітиці. Річ у тому, що в офлайні дуже складно підрахувати ефект навчання користувача освітніх послуг. Так, він складав деякі тести і вивчав книги, але цим процесом насправді ніхто не керував – усе відбувалося емпірично на рівні викладача. Водночас на EdTech-ринку будь-який крок користувача освітніх послуг – скільки він пройшов уроків чи зробив домашнє завдання тощо – вимірюється та розраховується. На основі цих даних можна управляти освітніми траєкторіями користувача освітніх послуг. Тобто перша ключова ознака для EdTech – прогнозування результатів, гарантія прогресу і досягнення мети.

Друга перевага – персоналізація: технологія EdTech дозволяє персоналізувати контент і шлях користувача освітніх послуг.

Третій великий блок – використання штучного інтелекту для того, щоб давати релевантні завдання і вправи: наприклад, на підставі помилок користувачів освітніх послуг. Така система дозволяє краще керувати процесом і вести користувача освітніх послуг до мети.

Наступна перевага – доступність знань: платформи EdTech дають можливість отримати доступ до якісної освіти в будь-якому місці, де є інтернет. Це особливо важливо для людей, які мешкають у віддалених регіонах або мають обмежений доступ до традиційних навчальних закладів.

Уряд України активно працює над модернізацією системи освіти, включно із впровадженням цифрових технологій у навчальний процес. Це створює можливості для EdTech-компаній співпрацювати з урядом і навчальними закладами, що своєю чергою забезпечить підвищення якості освіти, зробить навчання більш інтерактивним та ефективним.

Також для EdTech-ринку важливо враховувати такі недоліки:

- низька доступність до інтернету, адже в Україні ще не всюди є надійний доступ до інтернету, що обмежує можливості використання EdTech, особливо в умовах повномасштабної війни;

- відсутність інфраструктури: багато шкіл і університетів в Україні не мають необхідної технічної інфраструктури для ефективного впровадження EdTech;

– недостатня підготовка викладачів, які часто не мають достатнього рівня підготовки для ефективного використання EdTech у навчанні;

– загроза втрати робочих місць, автоматизація та EdTech можуть призвести до зменшення кількості робочих місць освітян;

– проблеми з безпекою даних: збільшення використання EdTech може збільшити загрози кібератаки та порушити конфіденційність особистих даних;

– залежність від технології: занадто велика залежність від EdTech може призвести до втрати соціальних навичок і зменшення міжособистісних контактів.

Вплив пандемії. Галузь EdTech динамічно розвивалась задовго до пандемії COVID-19, однак її поява глобально прискорила цей процес. За результатами третього кварталу 2021 року інвестиції в індустрію вже перевищили позначку 14 мільярдів доларів, тоді як у допандемійний 2018 рік показник складав лише 8,2 мільярда доларів.

Перспективи розвитку галузі.

Зміни на ринку праці. Нові професії, ринкові ніші й навіть цілі галузі дедалі з'являються з більшою силою. Вони потребують постійного професійного розвитку та нових навичок. За даними Всесвітнього економічного форуму, приблизно 85 мільйонів робочих місць зникнуть протягом наступних п'яти років, і їх замінять роботи й технології. Тим часом з'явиться 97 мільйонів нових персонажів. EdTech надає інструменти, щоб навчатися будь-чого, будь-коли і будь-де.

Свідоме використання вільного часу. Активно розвивається «академізація відпочинку» – люди прагнуть корисно проводити дозвілля. Зазвичай вони вважають за краще вивчати нове, а EdTech – зручна можливість діджиталізації навчальних продуктів.

Розвиток Edutainment. Підхід, який поєднує навчання з елементами гри та змінює сприйняття самої освіти. Гейміфікація освітніх продуктів сприяє кращому засвоєнню матеріалу, що вивчається. Перетворити процес навчання на гру – чудова ідея. Замість того, щоб запам'ятовувати інформацію, люди просто виконують завдання в онлайн-іграх, набувають навичок і конкурують з іншими користувачами освітніх послуг.

Доступність навчальних матеріалів. Навчання в університеті протягом року може коштувати тисячі доларів, а є деякі корисні курси, що викладають ті самі навчальні заклади на освітніх онлайн-платформах, які можна слухати безкоштовно.

Мікронавчання. Компоненти мікронавчання: простота, орієнтація на здобувача освітніх послуг, доступність, практичні приклади, розповіді, залученість, сторітелінг. Ця схема пропонує переваги перед стандартним навчанням в аудиторії або на курсі. Відповідно до аналізу Software Advice мікронавчання приваблює на 50 % більше користувачів освітніх послуг, ніж усі інші види. При цьому виграють не тільки студенти, а й великі компанії, які використовують принципи мікронавчання для своїх співробітників. Створення мікроформатного курсу навчання або професійного розвитку коштує на 50% менше, ніж розробка стандартної програми. Водночас це забезпечить кращі результати.

Автоматизація та нейромережі. Раніше також частково застосовувалася автоматизація перевірки домашніх завдань. Користувач освітніх послуг може отримати швидкий фідбек навіть о третій годині ночі, а компанія зменшує навантаження на менеджерів і менторів курсів.

Однак лідери EdTech йдуть далі і використовують нейронні мережі для надання персоналізованого зворотного зв'язку користувачам освітніх послуг. Бот може не тільки перевірити код, а й підказати, яку тему повторити, щоб робити все без помилок.

Промпт-інжиніринг. Поява нейронної мережі GPT-3 та її вдосконаленої версії GPT-4 викликала ажіотаж на ринку онлайн-освіти. У майбутньому цей рівень штучного інтелекту може змінити не лише процес спілкування для тих, хто здобуває освітні послуги, а й більшість бізнес-процесів у компаніях.

Український ринок освітніх технологій (EdTech) є важливою галуззю, яка швидко розвивається і трансформується. Нижче наведена загальна модель українського ринку EdTech (*розроблена авторами*).

Аналіз потреб ринку. Першим кроком у створенні моделі EdTech в Україні є аналіз потреб ринку освіти. Визначення ключових груп користувачів, таких як школи, університети, корпоративні клієнти та інші.

Створення освітніх продуктів. На основі виявлених потреб компанії EdTech розробляють освітні продукти і платформи. Це можуть бути онлайн-курси, вебсайти з навчальними ресурсами, відеоуроки, мобільні додатки тощо. Важливо забезпечити якість і доступність цих продуктів.

Монетизація. Розробники продуктів EdTech можуть отримувати прибуток з різних джерел, таких як оплата за доступ до контенту, підписки, спонсорські угоди, реклама та багато інших. Важливо зробити ціну доступною для цільової аудиторії.

Маркетинг і просування. Реклама та маркетинг важливі для привернення користувачів. Соціальні мережі, контент-маркетинг, партнерські угоди з освітніми установами та інші стратегії можуть допомогти звернути увагу на продукт EdTech.

Підтримка та оновлення. Після запуску продукту EdTech важливо надавати підтримку користувачам і регулярно оновлювати контент і функціонал для забезпечення актуальності та конкурентоспроможності продукту.

Співпраця з освітніми установами. Важливо встановити партнерські відносини з освітніми установами, щоб розповсюджувати продукти EdTech у школах та університетах.

Оцінка та аналіз результатів. Важливо вести моніторинг та аналіз результатів, щоб постійно вдосконалювати продукти та стратегії розвитку на ринку EdTech в Україні.

Регулювання і легалізація. Уважливість до регулювання і легалізації у сфері освіти в Україні важлива для забезпечення відповідності законам та нормативам.

Edtech – це велика й різноманітна галузь з багатьма можливостями протягом життєвого циклу. Прогрес в онлайн-навчанні та нові технології продовжуватимуть покращувати результати навчання. Зрештою найкращі компанії, інвестори та впливові особи в цьому просторі будуть ті, які орієнтовані на студента. Оскільки ринок електронних технологій зростає і розвивається, пошук способів скоротити витрати, забезпечити якісну педагогіку та продемонструвати вражаючі результати виявиться довготерміновим переможцем у міру зростання й дозрівання ринку EdTech.

Список використаних джерел

1. Бутко М. П., Мурашко М. І., Назарко С. О. Сучасні аспекти цифровізації і впровадження штучного інтелекту в діяльність закладів вищої освіти України. *Економіка України*. 2022. № 11. С. 76–86. URL: <https://doi.org/10.15407/econo myukr.2022.11.076>.
2. Мурашко М. І., Назарко С. О., Суворова С. Г. Edtech ринок – аналітичний огляд. *Економіка та держава*. 2021. № 3. С. 83–87.
3. Edtech в Україні сьогодні. Особливості розвитку, вплив війни на цю сферу та прогнози. URL: <https://mc.today/uk/blogs/edtech-v-ukrayini-sogodni-osoblivosti-rozvitku-vpliv-vijni-na-tsyu-sferu-ta-proгнози/>
4. Що таке EdTech-ринок? URL: <https://osvitoria.media/experience/zahopyty-i-vtrymaty-uvagu-yak-tehnologiyi-zminuyut-navchannya/>.
5. Тренди EdTech 2023: що драйвить онлайн-освіту в Україні. URL: <https://speka.media/trendi-edtech-2023-shho-draivit-onlain-osvitu-v-ukrayini-9ddge9>.

Проценко Еліна Борисівна,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри загальнонаукових, соціальних і поведінкових дисциплін Чернігівського інституту імені Героїв Крут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»;

Буряченко Світлана Дмитрівна,

викладач вищої кваліфікаційної категорії
ВСП НАУ «Слов'янський фаховий коледж
Національного авіаційного університету»

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Наука і техніка у світі пов'язані нерозривно. Науково-технічний прогрес має величезний вплив на людину. Це відображається на побутовому рівні, а також і на розумовому рівні розвитку людини. Сучасне суспільство вже не можна уявити без інформаційних технологій. Інформаційні технології не лише покращують наше життя, а й дозволяють його модернізувати. Людина тепер має можливість як отримувати інформацію за допомогою інтернету, так і самопрезентувати себе в різних соціальних мережах за допомогою фотографій, постів, різних відеоматеріалів. Особливості онлайн-взаємодії, які охоплюють анонімність, безтілесність, широкий спектр можливостей для створення своєї ідентичності, наділяють індивіда широкими можливостями для самопрезентації себе для інших учасників

онлайн-простору. Незважаючи на те, що онлайн-мережі різні, можна виділити базовий набір технічних засобів, які користувач може використовувати для конструювання свого вигляду. Також за допомогою соціальних мереж у людей з'явилася можливість заробляти гроші та просувати власні продукти та курси, всілякі послуги тощо.

Крім цього, інформаційні технології активно застосовуються у навчальному процесі в різних навчальних закладах. Характерним прикладом є використання в навчальному процесі інтернет-технологій як засобу спілкування, що дають можливість позитивних перетворень особистості на основі якісної зміни комунікативної та пізнавальної діяльності, самого стилю навчання. На думку І. Адамової та М. Уграк, перевагами використання інтернет-технологій є можливість отримати найсучаснішу інформацію з будь-якої теми, користуватися різними джерелами, переробляти й відбирати найголовніше; ці технології пропонують максимальні зручності під час вивчення навчального матеріалу, дозволяють отримувати інформацію з мінімальними витратами часу [1, с. 377]. І. Піголенко вважає, що інтернет-технології є ключовим елементом у здійсненні комунікацій, сховищем і джерелом інформації, середовищем навчання та праці [2, с. 2]. Працюючи в мережі інтернет, слухачі виявляють підвищену активність, зростає їх самостійність та індивідуалізація підходу до навчання, що викликано наявністю величезної кількості інформації, з'являється розкутість у спілкуванні. Усе це стимулює розвиток як молоді особистості, так і дорослої – самостійності її суджень, ініціативності, мобільності, вміння відстоювати свою думку. Однак не слід забувати і про негативні наслідки: інтенсивний інтелектуальний та творчий розвиток не гарантує того, що людина успішно адаптується до запитів та вимог соціального середовища. Реальною залишається й інтернет-залежність, якій можуть піддатися люди різних вікових груп. Психологічні наслідки цього явища – соціальна ізоляція, часткова чи повна відмова від спілкування з іншими людьми, замкнутість у спілкуванні, заміна реальних друзів віртуальними, ослаблення емоційних реакцій, суттєве звуження сфери інтересів, озлобленість та агресія. Отже, все це переростає у серйозну проблему, де обов'язково потрібна допомога психолога.

Стійкий світогляд, який містить позитивні для людини й суспільства цінності, дозволяє уникнути негативного впливу інформаційних технологій і використовувати великі можливості для розвитку особистості. Суб'єкт з більш розвинутою ціннісно-світоглядною сферою може легше виділяти в інформаційному потоці важливі та необхідні відомості, вміє краще узагальнювати їх у власних інтересах, правильніше співвідносити з уже наявними знаннями, а також успішніше використовувати на практиці.

Очевидно, що, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології у своїй діяльності та перекладаючи на них частину рутинних операцій, люди розширюють свої можливості з переробки інформації, збільшуючи обсяг та швидкість роботи, тим самим удосконалюючи процеси пізнання. Це призвело до збільшення потенціалу людського мислення й певних змін у структурі розумової діяльності.

Але особливості інтернет-середовища створюють як нові можливості, так і нові ризики. Серед можливостей: практично необмежений доступ до будь-якої важливої для навчання та розвитку інформації; конструювання нових світів – створення нового контенту; поява нових друзів і знайомих з будь-якої точки світу; пошук однодумців і членство одночасно у великій кількості груп за інтересами. Слід зазначити, що інформаційні технології значно полегшують організацію захисту населення під час війни. Вони дають можливість підготуватися до небезпеки, сформувати систему оповіщення населення, організувати якісні комунікації й логістику для забезпечення населення та армії. Власне інформаційні технології дають змогу населенню бути обізнаними у різних сферах, у тому числі військовій. Тому внесок надбань інформаційних технологій у захист населення – неогінений.

Крім позитивних аспектів впливу інформаційних технологій на життя людини, існують і негативні аспекти віртуалізації способу життя: втрата цінності реального світу у свідомості й житті людини; ослаблення реальної комунікації, зниження особистої відповідальності за дії у віртуальному світі; міфологізація світогляду; посилення етичного й морального плюралізму; розмивання кордонів між «добром» та «злом» у віртуальній діяльності, ослаблення моральних регуляторів і заміна їх правилами «користувача».

Доволі часто джерела новин дезінформують свою аудиторію про події, що відбулися за кордоном. Як наслідок люди вірять у хибну інформацію, відповідно, вони змінюють своє ставлення до певних подій, змінюється їхня власна думка. Адже поширення дезінформації – це цільове поширення фейків та маніпуляцій для досягнення стратегічної цілі [4]. Щоб запобігти поширенню неправдивої інформації, треба знищити джерела її надходження та поширювати більше правдивої. Для цього об'єднані сили кіберполіції та населення, яке розбирається у програмуванні, проводять рейди, блокуючи або перевантажуючи джерела пропаганди. Також створюються групи державних служб у соцмережах, які спростовують поширені фейки, таким чином понижуючи рівень паніки серед населення [3].

Збільшується кількість злочинів, пов'язаних з інтернет-шахрайством. Люди, які не знають елементарних правил безпеки інтернет-шопінгу, нерідко стикаються з крадіжкою коштів зі своїх банківських рахунків.

Нині більшість людей об'єднуються у спільноти для задоволення потреб у самоствердженні, самореалізації себе як особистості. Інформаційні спільноти розкривають перед кожною людиною дедалі більше можливостей реалізувати свою суб'єктність, знайти себе та власне місце у суспільстві, але в суспільстві ірреальному, фантастично зручному, гіпертрофованому. Більшість з цих можливостей є різними засобами адаптації та самопрезентації себе таким, яким людина хоче, щоб її бачили, якою вона буде зручна для інших і сприйнята ними. У світі віртуальних спільнот є можливість задовольняти свої потреби більшою мірою, ніж у реальному соціальному середовищі, відчувати свою значущість і потребу, відчувати таку необхідну для повноцінної життєдіяльності затребуваність іншими людьми. На рівні самовідчуттів у віртуальному співтоваристві людина має можливість зайняти свою нішу, знайти себе та ілюзорно задовольнити більшу частину власних потреб. Це сприяє тому, що в реальному соціальному середовищі порушується процес залучення індивіда як дієздатного суб'єкта до системи суспільних відносин. Підтвердженням цього факту є зростання безробіття, алкоголізму, наркоманії, суїцидів та інших негативних

явищ, що свідчать про крайні форми дезадаптації, деградації та десоціалізації особистості.

Отже, інформаційні технології та інтернет надають масу можливостей для розвитку особистості, оскільки сучасна людина перебуває у збагаченому інформацією та комунікаціями середовищі та керує формуванням своєї ідентичності. Світогляд – це фундамент життя людини, і щоб конструктивно застосовувати можливості, що надаються інтернетом, необхідно розвивати навички осмисленого сприйняття та критичної оцінки інформації. Так людина зможе орієнтуватися в навколишньому середовищі, ухвалювати правильні рішення, обирати найефективніший варіант, формувати цінності, самовдосконалюватися. І морально-духовна зрілість особистості є запорукою успішності її діяльності на благо своє і всього суспільства.

Список використаних джерел

1. Адамова І. З. Використання інтернет-технологій у навчальному процесі. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2014. Вип. 1. С. 374–379.

2. Пиголенко І. В. Інтернет-технології як засіб формування ціннісних орієнтацій студентства на шляху до інформаційного суспільства (на прикладі НТУУ «КПІ»): автореф. дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2007. С. 7.

3. Стратегічні цілі інформаційної безпеки України. URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/7strategichnyhtsilejinformatsijnoy-bezpeky-ukrayiny/>.

4. Інформаційна війна. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0.

Трофіменко Віра Олександрівна,

старший викладач кафедри психології та здоров'я людини
Білоцерківського національного аграрного університету

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному світі, де технології розвиваються стрімкими темпами, освіта знаходить нові підходи до навчання, одним з яких є змішане навчання. Цей метод поєднує традиційне особистісне навчання з дистанційним, дозволяючи здобувачам осві-

ти користуватися перевагами обох форм. Розглянемо основні принципи змішаного навчання з фізичної культури в умовах обмежених можливостей, викликаних воєнним станом.

Науковці трактують фізичну культуру як частину загальної культури суспільства, що становить творчу діяльність з освоєння минулих і створення нових цінностей, переважно у сфері фізичного розвитку, оздоровлення й виховання [1]. Фізичну культуру індивіда вони розглядають як процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками навчальної, виховної, оздоровчої, рекреаційної діяльності для подальшого застосування у процесі самовдосконалення й самовиховання. В інтересах вдосконалення людини фізична культура використовує фізичні вправи, природні сили, гігієнічні фактори, режим праці, побуту, харчування й відпочинку. Вона повинна всіляко сприяти зростанню економічного потенціалу країни, духовних потреб людей, бути дієвим засобом усебічного гармонійного розвитку особистості, формування активної життєвої позиції.

За останнє десятиліття в нашій країні відбулася значна зміна у сфері навчання фізичній культурі, це і правова складова, науково-теоретична, нормативна та інші. Спочатку примусом для переходу освітян на дистанційне навчання стала пандемія коронавірусу, під час якої викладачі вишів терміново почали опановувати новітні технології, а з початком війни проблема дистанційного навчання постала з новою силою. Для засвоєння здобувачами освіти знань та вмінь з фізичної культури викладачі вишів розробляють і створюють сучасні дистанційні курси дисциплін.

Такі науковці [2] вважають, що світовий досвід дистанційного навчання підтверджує його ефективність та здатність долати недоліки традиційних форм надання освітніх послуг. Застосування дистанційних форм навчання з використанням сучасних інформаційних технологій дозволяє підвищувати ефективність освітнього процесу за рахунок можливості отримувати додаткову інформацію з різноманітних джерел, вивчати експертні думки фахівців з актуальних питань, формувати особистісні погляди на визначену проблему.

Якщо розглядати використання дистанційного навчання у фізичній культурі, то варто говорити про те, що воно може

задовольнити лише частку тих знань, які ми можемо надати здобувачам освіти, а саме доступ до інформації спортивного, фізкультурно-розвивального, оздоровчого, рекреаційного характеру. Вважаємо, що перевагою дистанційного навчання є мобільність (здобувач може взяти в ньому участь з будь-якої точки країни або іншої держави), оперативність та інтерактивність; ми можемо швидко надати навчально-методичну інформацію і застосувати при цьому різні нові методи навчання (програми, додатки, комп'ютери, гаджети). Але також хотілося б звернути увагу на те, що здобувачі освіти не можуть безпосередньо брати участь у навчанні, яке проводиться за допомогою традиційних методів. Ще одним недоліком дистанційного навчання вбачаємо, що є заборона на проведення різних спортивно-масових заходів, спортивних змагань. Дистанційне навчання не надає можливості застосовувати ті форми, методи й засоби фізичного розвитку особистості, що в кінцевому результаті впливає на результат фізичного розвитку та виховання.

На нашу думку, якщо в закладі вищої освіти використовується змішане навчання, то потрібно дуже ретельно продумувати й розробляти навчальну програму. Розподіляти матеріал таким чином, щоб вивчення теоретичної частини проходило в дистанційному режимі (лекції, відеофільми, методичні рекомендації). А виконання практичних занять планувати очно. У такий спосіб викладач буде бачити правильність виконання силових вправ і надаватиме рекомендації щодо усунення недоліків. Також безпосередньо здійснюватиме контроль за виконаними нормативами.

Отже, особливості змішаного навчання з фізичної культури в умовах воєнного стану відрізняються від традиційних методів навчання. В умовах обмежених можливостей та посиленого стресу змішане навчання може виявитися ефективним способом підтримання фізичної підготовки та духовної стійкості особи. Використання комбінації онлайн-ресурсів і традиційних фізкультурних занять допомагає забезпечити гнучкість навчального процесу, дозволяючи здобувачам освіти адаптуватися до різних обставин. Однак для успішної реалізації такого підходу необхідна грамотна організація процесу навчання, належне забезпечення та підготовка педагогічних кадрів.

Список використаних джерел

1. Согоконь О. А., Донець О. В., Гогоць В. Д. Фізичне виховання – дистанційна форма навчання : навч.-метод. посіб. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : Сімон, 2021. 120 с.

2. Кривенцова І. В., Клименченко В. Г., Іванов О. В. Дистанційна освіта з фізичного виховання в період карантину. *Фізична реабілітація та рекреаційно-оздоровчі технології*. 2020. № 5 (2). С. 98–103.

Тушко Дмитро Анатолійович,

викладач кафедри прикордонної служби
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У ВИКОРИСТАННІ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У ПРИКОРДОННОМУ ВІДОМСТВІ

Пріоритетним фактором сучасного функціонування ДПСУ є реалізація прикордонної безпеки, а отже – національної безпеки держави. Таким чином, інформаційне забезпечення ДПСУ спрямоване на підтримку її інформаційної безпеки як складової національної безпеки.

Особливість інформаційних ресурсів ДПСУ полягає в тому, що вони формуються безперервно, дають змогу формулювати достовірні висновки, використовувати технічні засоби й технології, створюють фундамент для управлінського рішення.

Управлінський сегмент у ДПСУ виступає як організаційний спосіб діяльності: планувальної, прогнозувальної, координаційної, контролювальної, інноваційної. Усі ці способи мають сприяти забезпеченню ефективності всіх складових прикордонної служби й сектору безпеки та оборони в цілому.

Завданнями щодо забезпечення інформаційної безпеки ДПСУ є: своєчасна обробка інформації від зовнішнього та внутрішнього середовища; розміщення інформації; здійснення процесів організації, зберігання і трансферу інформації; створення досконалої інформаційної системи; застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; підвищення продуктивності діяльності представників відомства тощо.

Враховуючи агресивність російської федерації щодо України, насамперед її національної безпеки, оскільки реалізується системна війна і доволі потужна в інформаційному середовищі, в інформаційне забезпечення ДПСУ необхідно внести такі корективи, як: пошук і використання форм, інструментів та механізмів щодо виявлення дезінформації; виявлення негативних явищ і тенденцій в інформаційному просторі; вдосконалення навичок щодо застосування відповідних програмних застосунків тощо.

Держави високого рівня розвитку дають змогу проаналізувати свій успішний досвід у питаннях використання інформаційних ресурсів у секторі безпеки та оборони. Основними кроками відповідних військових або правоохоронних формувань передових країн світу є підсилення інформаційного забезпечення в управлінні, безперервна диверсифікація інформаційного сектору, зростання кількості кваліфікованих військовослужбовців у відповідних структурних підрозділах.

Основним завданням управлінців усіх рівнів ДПСУ є розуміння інформаційного забезпечення як динамічної системи інформаційних ресурсів та варіантів їх обробки задля вивчення реального стану об'єктів; виділення факторів, котрі на них впливають; аналіз можливостей реалізації конкретних управлінських рішень.

Отже, інформаційні ресурси у сучасному суспільстві отримали нового статусу і перетворились на багатогранні об'єкти, що безпосередньо впливають на функціонування спільноти. Інформаційне забезпечення ДПСУ нами визначено як специфічна професійна діяльність і складова системи й управлінського процесу.

Інформаційні ресурси ДПСУ мають визначальний вплив на забезпечення її безпеки, тому базуються на використанні новітніх інформаційно-комунікативних технологій, техніки, оптимізації професійних завдань, скороченні документообігу тощо. На нашу думку, інформаційні ресурси прикордонної служби необхідно сприймати як функціональну систему, що містить органічне поєднання методів, засобів і технологій щодо роботи з інформацією.

Список використаних джерел

1. Ворона О. В. Методичні підходи до оцінки рівня соціальної відповідальності. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 30. С. 127–133.
2. Горященко Ю. Г. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності: аналіз категоріально-понятійного апарату. *Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Економічні науки*. 2010. № 4 (8). С. 235–242.
3. Драган О. І., Бергер А. Д. Інформаційне забезпечення стратегічного управління підприємством в умовах глобалізації. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 3 (20). С. 196–201.
4. Кондратова С. С. Інформаційні технології в управлінні: монографія. Київ : МАУП, 2007. 412 с.
5. Порохня В. М., Безземельна Т. О., Кравченко Т. А. Стратегічне управління : навчальний посібник. Київ, 2012. 224 с.

СЕКЦІЯ 8

ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ: ПРОБЛЕМИ, СУЧАСНИЙ СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Вінтюк Юрій Володимирович,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ОСОБЛИВОСТІ КОНСУЛЬТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Проблема надання консультаційної психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам у нашій країні не є новою [1], тому нерідко вітчизняні психологи вже мають певний досвід у цій сфері. Але особливо актуальною вона стала протягом останнього часу, після повномасштабного вторгнення військ росії на територію України. Враховуючи необхідність надання психологічних консультацій для внутрішньо переміщених осіб, у процесі роботи з ними задіяли додаткові ресурси, зокрема від початку війни були задіяні викладачі кафедр психології ВЗО, які здійснюють підготовку майбутніх фахових психологів.

Мета роботи – розглянути особливості здійснення консультаційної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах воєнного стану в нашій країні.

Варто відзначити, «що в сучасних українських реаліях переміщення людей часто пов'язане із вчиненням щодо них і членів їхніх родин насильством, переслідуванням, військовими або терористичними діями, реальною загрозою бути переслідуваними за ознакою національної належності, віросповідання, мови, а також у випадках масового порушення соціального порядку чи захоплення територій проживання іншою країною» [1, с. 27]. Саме ці обставини зумовлюють необхідність забезпечення вказаного контингенту осіб кваліфікованою гуманітарною, медичною, юридичною, а також психологічною допомогою, спрямованою на виконання низки завдань, пов'язаних з умовами їхнього проживання на новому місці і станом психологічного здоров'я.

У цій публікації буде викладено досвід консультаційної роботи з внутрішньо переміщеними особами у Центрі психологічної допомоги Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», де як психологи-консультанти були задіяні викладачі кафедри теоретичної та практичної психології цього закладу, які працювали на волонтерських засадах. Викладачі чергували в центрі позмінно, нерідко разом зі студентами, які бажали освоїти психологічне консультування на практиці.

Протягом першого року функціонування до психологів-консультантів Центру психологічної допомоги зверталися внутрішньо переміщені особи молодого і середнього віку, які іноді приходили з дітьми. Це можна пояснити тим, що у Львові знайшли житло і роботу переважно працездатні внутрішньо переміщені особи. Їхні діти влаштовані на навчання у загальноосвітні навчальні заклади, де є штатні психологи. Але ситуація змінилася під час літніх канікул, коли діти й батьки не могли отримати допомогу шкільних психологів. Людей старшого віку не було серед відвідувачів з різних причин: одні з них відмовилися покидати власні оселі в районах бойових дій, інші виїхали за кордон, а ті, що оселилися у Львові, не зверталися до психологів, бо виховувалися в радянські часи – за відсутності практичних психологів та психологічних служб.

Серед труднощів, з якими відвідувачі зверталися за допомогою до фахівців Центру, можна виділити такі.

1. Неоптимальні психологічні стани: тривога, страх, невизначеність становища, фрустрація, невпевненість у майбутньому тощо. Особи, які зверталися, часто перебували у пригніченому стані через те, що вимушені перебувати у незвичному середовищі, далеко від звичних умов перебування та життєдіяльності, змушені були освоювати нові види діяльності, пристосовуватися до нових соціокультурних умов тощо.

2. Проблеми професійного характеру, пов'язані передусім з вибором професії, професійного навчання або з пошуком роботи і т. п. Учні загальноосвітніх навчальних закладів, що завершували навчання, потребували допомоги у виборі сфери майбутньої діяльності, закладу для навчання тощо. Нерідко серед них були такі, що бажали обрати професію психолога і тому хотіли детальніше озна-

йомитися з особливостями здобуття освіти й роботи за цим фахом. Дорослі переважно мали труднощі з працевлаштуванням, часто змушені були шукати роботу не за наявною спеціальністю, тому їх турбували можливості перепідготовки і т. ін.

3. Питання адаптації до проживання в нових соціальних умовах наявного культурного середовища. У такому випадку відвідувачі потребували консультації суто побутового спрямування від тих, хто постійно проживає в цьому регіоні. У період літніх канікул вони часом приходили з дітьми і цікавилися, чим можна зацікавити дітей, коли школи не працюють, а дорослі члени сім'ї змушені ходити на роботу.

4. Звернення з приводу консультацій з інших питань траплялися значно рідше. Вони стосувалися труднощів у спілкуванні, зокрема через погане знання української мови; пошуку житла та ін. Траплялися і казуси, як-от візит астропсихолога з одного з окупованих міст, який лише розповідав про переваги його підходів і методів роботи, ностальгував за радянськими часами, але так і не повідомив мету свого візиту.

Як правило, клієнти Центру прагнули отримати одноразову допомогу у вирішенні конкретного питання і рідко погоджувалися на тривалу роботу з розв'язання наявних проблем. У кожному з випадків для вирішення питання використовувалися необхідні засоби зі стандартного переліку, передбачені для психологічного консультування [2]. У разі необхідності здійснення психокорекційних впливів клієнтів спрямовували до фахівців з психотерапії, які надавали послуги в інших закладах (зокрема викладачі тієї самої кафедри), або пропонували взяти участь у діяльності груп взаємодопомоги внутрішньо переміщених осіб, що невдовзі були організовані, ведучими в яких були ті самі викладачі тощо.

Наведені дані дозволяють констатувати, що тематика звернень внутрішньо переселених осіб має певні особливості, які можуть бути виявлені під час консультаційної роботи з ними. У процесі вирішення тих питань, що їх турбують, також можна виділити певні раціональні підходи, методи і способи вирішення, яким варто надавати перевагу з різних причин (передусім тому, що вони є бажаними, зважаючи на побажання і уявлення осіб, які зверталися по допомогу), і в результаті мають швидке й маловитратне розв'язання наявних труднощів різного характеру.

Список використаних джерел

1. Кісарчук З. Г., Омельченко Я. М., Лазос Г. П., Литвиненко Л. І. Психологічна допомога внутрішньо переміщеним особам (на прикладі роботи з переселенцями з Криму) // Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : методичний посібник / за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : Логос, 2015. С. 26–46.

2. Магдисюк Л. І. Основи психологічного консультування : навч. посіб. / за ред. Магдисюк Л. І., Федоренко Р. П. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 360 с.

Гельбак Анжела Миколаївна,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Донецького державного університету внутрішніх справ

ПОТЕНЦІАЛ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Воєнна агресія з боку росії призвела до численних болісних втрат, усі ми опинилися в суб'єктивно складному стані хронічної невизначеності, тому значна частка людей вже потребує і потребуватиме в майбутньому психологічної підтримки й допомоги, оскільки внаслідок тривалої травматизації суттєво знизилися соціально-адаптивні можливості людей та рівень власного психічного здоров'я. Отже, в таких умовах для майбутніх поліцейських, на нашу думку, дуже важливим є опанування певного алгоритму дій щодо підтримки та відновлення власного психічного здоров'я та збереження цілісності особистості [4].

Відправною точкою дефініції «толерантність до невизначеності» стали наукові напрацювання Т. Адорно і його колег Р. Сендфорд, Е. Френкель-Брунsvік, Д. Левінсона в аспекті вивчення авторитарної особистості. У рамках досліджень впливу сприйняття на особливості поведінки авторитарної особистості вони дійшли висновку про небажаність однозначності сприйняття, яку позначали як «інтолерантність до невизначеності» і трактували її як синонім поняття «ригідність», нездатність людини впоратися зі складністю навколишнього світу [1].

До факторів, що породжують невизначеність, варто віднести незрозумілий характер розвитку ситуації, нечіткі критерії результативності, а також відсутність необхідної інформації стосо-

вно передумов виникнення цієї ситуації та прогнозів щодо її розвитку в майбутньому. Саме це і зумовило здійснити дослідження формування толерантності до невизначеності у майбутніх правоохоронців як складову збереження цілісності особистості.

Толерантність до невизначеності – це науковий конструкт, який має безліч трактувань. Однак можна виділити ряд підходів, що склалися під час вивчення цього феномену: толерантність до невизначеності як риса особистості, толерантність до невизначеності як ситуаційно-специфічна установка і толерантність до невизначеності як метакогнітивний процес і навик. У більшості робіт толерантність до невизначеності розглядається як риса особистості. Ми припускаємо, що високий рівень толерантності до невизначеності є передумовою адаптації в будь-якій ситуації, оскільки прийняття новизни і невизначеності є її найважливішою умовою [5].

Невизначеність є невід’ємною характеристикою професії працівника поліції в різних його аспектах, і одними з важливих питань є питання тлумачення невизначеності – як принципово позитивної, негативної або тієї й іншої – та толерантності до невизначеності як однієї з ключових категорій у цьому контексті.

Реакції людини на невизначеність, як свідчать дослідження, можуть бути різноманітними залежно від контексту. З одного боку, можна сприймати невизначеність як принципово негативне явище, а толерантність – як відповідь, спрямовану на уникнення чи пом’якшення її шкоди (R. Lauriola; J. Herman) [2]. Згідно з таким розглядом толерантності до невизначеності найбільше, чого можна досягти, – це уникнути негативних наслідків невизначеності, а спектр толерантності до невизначеності коливається від негативного до нейтрального.

Тривале перебування у стані невизначеності, як зазначають дослідники (В. Семиченко; М. Hillen та ін.), може призвести до зниження адаптивної здатності людини, підвищення в неї тривожності, нестійкості до стресу, критичної упередженості щодо себе, порушення міжособистісних зв’язків з оточенням, до внутрішньоособистісного конфлікту [2].

Отже, цей феномен, як зазначає П. Лушин, може бути віднесений і до позитивних явищ, адже, окрім неприємних, містить у собі важливий позитивний потенціал для людини, і через ви-

роблення адекватної позиції до невизначеності вона може відчутти властиві їй можливості [3].

Толерантність до невизначеності – важлива складова структури особистості майбутніх поліцейських, оскільки в умовах війни існує гостра потреба в особистостях, здатних скеровувати власну поведінку. Підтримці цілісності особистості в умовах невизначеності сприяють психологічні ресурси, які використовуються для трансформації сприйняття таких умов та їхнього опанування. У цьому сенсі толерантність до невизначеності може постати як психологічний ресурс суб'єктивного благополуччя особи, сутність якого полягає в когнітивному осмисленні невизначеності та оцінці її як множинності можливостей і виборів, позитивному чи нейтральному ставленні до неї, що уможливорює проактивне реагування в ситуаціях невизначеності [2].

Список використаних джерел

1. Бардин Н. М., Пряхіна Н. О., Пташник-Середюк О. І. «Толерантність до невизначеності» як ресурс психологічного благополуччя поліцейських в умовах коронавірусної хвороби (Covid-19). URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/36-2022/19.pdf>.
2. Коробка І. М. Ресурсність толерантності до невизначеності у підтриманні суб'єктивного благополуччя: теоретичні розвідки. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/41-2022/43.pdf>.
3. Лушин П. В. Неопределенность, которую не толерируют. *Теория и практика психотерапии. Publishing House Studio Génie Montreal. Canada*, 2016. № 5. Том 3. С. 2–6.
4. Мухіна Г. В. Основні критерії відновлення психічного здоров'я майбутнього поліцейського // Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 черв. 2022 р.). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. С. 160–164.
5. Шиліна А. А. Специфіка толерантності до невизначеності поліцейських. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/07_04_2017/pdf/52.pdf.

Гульоватий Андрій Ігорович,
студент 2 курсу другого (магістерського) рівня
Пенітенціарної академії України,
начальник державної установи
«Луцький слідчий ізолятор»

ПОНЯТТЯ «ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ» В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Актуальність дослідження психологічного благополуччя особистості сьогодні як ніколи гостро стоїть перед науковцями, оскільки його рівень значно знизився під впливом різних факторів. З поняттям «психологічне благополуччя» особистості асоціюють низку близьких за значенням понять: «щастя», «психологічне здоров'я», «позитивний стиль життя», «емоційний комфорт», «якість життя», «задоволеність життям», «суб'єктивне благополуччя» та ін. Таке розмаїття термінів свідчить не лише про значний інтерес до вивчення різних аспектів благополуччя, а й про концептуальні розбіжності [1, с. 8]. Складність зазначеного поняття визначається різноманітністю поглядів на його змістовні аспекти і структурні компоненти.

Розглянемо сутність поняття «психологічне благополуччя», оскільки за допомогою нього психологи отримали можливість досліджувати позитивне функціонування людини. Забезпечення, збереження й розвиток психологічного здоров'я є пріоритетним у сучасній позитивній психології [2, с. 22]. У літературі психологічного спрямування психологічне благополуччя особистості трактується як характеристика особистості, що перебуває в динамічному стані, яка містить суб'єктивні та психологічні складові, що своєю чергою пов'язані з адаптивною поведінкою. Таку думку висловила Каргіна Н. В., яка також вказує на необхідність відокремлення цього поняття від тісно пов'язаних з ним. Поняття «психологічне благополуччя» містить суб'єктивну емоційну думку, якою людина оцінює себе і власне життя, а також певні аспекти позитивного особистісного функціонування.

Бредбьорн Н. М. визначив психологічне благополуччя як суб'єктивне відчуття щастя і загальної задоволеності життям. При цьому автор не мав на увазі силу Его, самоактуалізацію,

самооцінку чи автономію, водночас не заперечуючи зон взаємного перетину, спільного змісту перелічених понять [3, с. 49].

Ріфф К. визначає благополуччя як налагодженість психічних процесів і функцій, відчуття цілісності, внутрішньої рівноваги, задоволеності собою та навколишнім світом. Це поняття охоплює шість структурних компонентів: позитивні стосунки з оточенням, автономію, керування навколишнім світом, особистісне зростання, наявність життєвих цілей, самоприйняття.

Шаміонов Р. визначає благополуччя як поняття, що виражає власне ставлення людини до своєї особистості, свого життя і процес, що має важливе значення з погляду засвоєння нормативних уявлень про зовнішнє та внутрішнє середовище, і характеризується відчуттям задоволеності.

Загалом учені більшою мірою пов'язують благополуччя із самооцінкою та почуттям соціальної належності, аніж з якимись фізичними станами або фізичними функціями організму. Окрім цього, воно пов'язане з реалізацією певних можливостей людини (матеріальних, духовних тощо). Я. Павлоцька [4, с. 160–164] визначала його як такий феномен, що є інтегральним, та який характеризує саме позитивне функціонування людини і виражається в тому, що такий особистості властиві відчуття задоволеності життям, реалізацією власного потенціалу, високою інтегрованістю, а також системою взаємин особистості (із собою, зі світом, з іншими людьми), яка є опосередкованою, носить суб'єктивний характер.

Деякі дослідники (М. Селігман, І. Джідар'ян, М. Аргайл та ін.) розглядають це поняття з позиції розуміння суб'єктивного щастя, благополуччя та задоволеності життям. Результатом їхніх досліджень стало також використання як наукових таких понять, як «щастя», «задоволеність життям» та «благополуччя».

Фесенко П. визначає психологічне благополуччя як деяку системну якість людини, основою якої є психологічне, психосоматичне та психічне здоров'я.

Погляди на психологічне благополуччя на основі дослідження проблеми позитивного функціонування особистості синтезовані в шестикомпонентній теорії К. Ріфф, яка узагальнила та виокремила шість складових феномена психологічного благополуччя: самосприйняття (прийняття себе), готовність під-

тримувати позитивні стосунки з оточенням, автономність, екологічна майстерність (управління навколишнім середовищем), наявність мети в житті, особистісне зростання (індивідуальне самовдосконалення). Цікава позиція науковця Т. Данильченко, яка виокремлює поняття «суб'єктивне соціальне благополуччя», звертаючи увагу на посередницьку роль соціальних груп у сприйманні людиною життєвих подій на індивідуальному та суспільному рівнях, що дає можливість визначити цілісність позитивного переживання людиною як суспільною істотою власного існування [5, с. 50].

Отже, з'ясувавши сутність поняття «психологічне благополуччя», можемо далі вивчати чинники, які на нього впливають, а також визначити засоби й методи, за допомогою яких фахівці зможуть сприяти покращенню його стану, що є запорукою щастя кожної особистості.

Список використаних джерел

1. Сердюк Л. З. Самодетермінація психологічного благополуччя особистості : монографія. Київ–Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 236 с.
2. Омелянська В. І. Концептуальний аналіз психологічного благополуччя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2021. Вип. 1. С. 22–26.
3. Каргіна Н. В. Основні підходи до вивчення психологічного благополуччя особистості: теоретичний аспект. *Наука і освіта*. 2015. № 3. С. 48–55.
4. Чуйко Г. В., Чаплак Я. В. Щастя, задоволення життям, психологічне благополуччя: співвідношення понять. *Ракурси психологічного благополуччя особистості* : збірник тез доповідей Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Ніжин, 9 червня 2017). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. С. 160–164.
5. Данильченко Т. Місце суб'єктивного соціального благополуччя в системі психологічних категорій. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. Львів, 2014. № 3 (03). С. 46–56.

Жулковський Вадим Вікторович,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри кінології
Територіально відокремленого відділення «Хмельницька філія
Пенітенціарної академії України»

**МЕТОДИ ПЕРЕВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ,
ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ
ПОКАРАНЬ, У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
А. С. МАКАРЕНКА**

Хвороби сучасного суспільства породжують безліч проблем, які з часом вимагають невідкладного розв'язання. Постійне зростання підліткової злочинності – одна з них. Підліток, який скоїв протиправний вчинок, підлягає кримінальному покаранню (часто позбавленню волі). Виконуючи, на перший погляд, гуманну функцію, ізолюючи від суспільства через соціальну небезпеку та з метою перевиховання, держава відриває його від звичного соціального лона, руйнує соціальні зв'язки особистості.

Правильно вихована людина не скоює злочини зовсім не через страх перед покаранням, а в силу успішності процесів виховання та соціалізації. Оскільки злочин пов'язаний з недоліками у вихованні, покарання буде ефективним тією мірою, наскільки воно здатне заповнити зазначені недоліки. Отже, для забезпечення успішності соціальної адаптації підлітка необхідно спиратися на активізацію процесів, що сприяють відновленню соціальної адекватності, – перевиховання. Перевиховання особистості девіантних підлітків має бути пов'язане передусім з їх ціннісною переорієнтацією, формуванням механізму соціально-позитивної спрямованості, відпрацюванням в особистості міцних стереотипів соціально-позитивної поведінки.

Перевиховання складних дітей і підлітків має свою попередню історію. У світовій і в українській педагогіці відомо чимало прикладів педагогічного подвигу щодо перевиховання педагогічно занедбаних дітей у закритих виховних закладах, збудованих і утримуваних переважно на кошти благодійників. Стосовно внеску держави, то офіційні дитячі притулки, колонії були вкрай занедбані, кинутими напризволяще. Не лише нині, а й у минулому столітті дитяча злочинність зростала.

Значну роль у розробці методів і форм виховного впливу на підлітків, які перебувають в установах виконання покарань, відіграє педагогічна спадщина Антона Семеновича Макаренка – українського педагога і письменника, одного із засновників радянської системи дитячо-підліткового виховання.

Вагомий вплив на організацію виховного процесу має колектив засуджених. А. С. Макаренко дійшов висновку, що саме колектив є вихователем особистості. Він розробив теорію формування колективу й розвитку особистості в колективі й через колектив.

Використання можливостей колективу для впливу на окрему особистість не виключає цілеспрямованого особистого впливу вихователя на кожного окремого засудженого. Для цього, з погляду А. С. Макаренка, варто застосовувати такі методи, як метод переконання, метод вправи (переучування), метод заохочення й покарання, метод гальмування.

Метод переконання виступає як самостійний метод перевиховання й водночас як умова дієвості інших методів. Переконання спрямоване на зміну свідомості, життєвого досвіду й моральних почуттів. В особистості в результаті впливу на її свідомість виникає почуття незадоволеності, відразу до поганого в собі. Відчуття радості від моральних вчинків і невдоволення від аморальних сприяють формуванню соціально корисного життєвого досвіду. Словесні виховні впливи не дають позитивного результату, якщо вони не підкріплені новим практичним досвідом важковиховуваного, реальними вчинками та діями оточення. Метод переконання ефективний у тому випадку, якщо він походить від людини, авторитетної для підлітка.

Важливим аспектом методу переконання є його зв'язок з методами переучування (вправи) й закріплення в досвіді позитивної поведінки.

Метод переучування складається з двох частин – відучування й привчання. Виправлення особистості завжди відбувається під час заміни або компенсації негативного позитивним, тобто замість поганих звичок формуються здорові, замість неправильних дій – раціональні, моральні.

Ставлення до методів заохочення й покарання у вітчизняній педагогіці було неоднозначним. А. С. Макаренко стверджував,

що карати треба обов'язково, це не тільки право, а й обов'язок педагога. Водночас А. С. Макаренко підкреслював, що зауваження не можна робити спокійним голосом, вихованець повинен відчувати обурення педагога. Заохочення скероване на підкріплення позитивних дій підлітка, а покарання підсилює негативну поведінку підлітка.

Прийоми методу гальмування виражаються у вигляді засудження, попередження, висування підвищених вимог до особистості правопорушника. Гальмування потрібне людині повсякденно, і воно має бути сформоване, перетворитися у звичку, виявлятися в кожному фізичному й психічному русі, особливо в суперечках і сварках. Гальмування може здійснювати особливо сприятливий вплив, якщо його підтримують однолітки, колектив.

На основі представлених вище методів виховання були розроблені такі новітні методи педагогічного впливу, як «реконструкція характеру», метод регулювання міжособистісних взаємин та ін. У перевихованні далеко не завжди необхідна цілісна зміна особистості. Важливо виправити окремі негативні елементи характеру, зберігши його здорову основу.

У духовному світі особистості неповнолітнього засудженого зберігається фонд її позитивних якостей, з якого виокремлюються ті головні елементи, що насамперед потрібно розвивати й удосконалювати; а якості, хибно трактовані підлітком як позитивні, видозмінюються так, щоб у них з'явилася здорова основа. Негативні якості, які необхідно усунути, стають об'єктом критики однолітків, авторитетних дорослих.

Метод регулювання міжособистісних взаємин стосується регулювання сфери міжособистісного спілкування підлітка із працівниками колоній, з іншими засудженими, з рідними. Виховний вплив доповнюється зустрічами з особами, що раніше відбували покарання в цій колонії і стали повноцінними громадянами. Особливе значення має контакт з родиною.

Отже, творча спадщина А. Макаренка не обмежується часовими рамками її створення, тобто 20–30-ми роками ХХ століття, вона спрямована в майбутнє і повинна застосовуватися в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Дічек Н. П. А. Макаренко і світ: аналіз англomовних студій : монографія. Київ : Науковий світ, 2005. 318 с.
2. Зязюн І. А. Універсальні цінності спадщини А. Макаренка і сучасність. *Професійно-технічна освіта*. 1998. № 2. С. 7–10.
3. Карпенчук С. Г. Педагогічна технологія А. С. Макаренка і сучасність : монографія / Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2000. 340 с.
4. Карпенчук С. Г. Самовиховання – процес самоформування особистості : в 3-х частинах. Рівне, 1995. 56 с.

Калюжний Володимир Валерійович,

слухач 123 навчальної групи
факультету підготовки керівних кадрів
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК КОМПОНЕНТ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Забезпечення державної політики щодо національної безпеки України залежить від численних факторів, і одним з ключових серед них є людський фактор. Виконання таких завдань як обороноздатність країни, суверенність її територій пов'язано з мобілізацією та надмірним фізичним і морально-психологічним напруженням для членів соціальної спільноти, державного інституту, військових та правоохоронних формувань.

Одна з глобальних проблем сучасного суспільства полягає в нездатності знайти компромісні рішення у конфліктних ситуаціях, що призводить до зростання кількості війн. Сучасні війни доволі специфічні, складні, тому це своєрідне випробування матеріального й духовного потенціалу народу, насамперед представників сектору безпеки та оборони. Зважаючи на це, усі держави приділяють увагу розробленню змісту воєнної доктрини, підтримці обороноздатності, що забезпечить надійність захисту суспільства [2].

Сутність морально-психологічного потенціалу полягає у здатності національної спільноти подолати під час воєнних дій величезне напруження, труднощі, поразки, втрати, водночас не зазнаючи розчарування, втрати надії на перемогу тощо. Такий

потенціал також є прагненням народу, зокрема представників сектору безпеки та оборони, до перемоги, готовністю заради неї жертвувати, проявляти героїзм, стійкість і мужність. Проте помилковим буде сприйняття морально-психологічного потенціалу тільки на рівні можливостей особистості, це й приховані ресурси цілої нації або етносу, що відображають життєву мобілізацію й уміння застосовувати цей потенціал [1]. Тому основним завданням морально-психологічного забезпечення сектору безпеки та оборони є створення відповідної системи, що позиціонується як загальні можливості духовної сфери, потенційна здатність спільноти провадити збройну боротьбу, захищати державу, виділяти таку його частку, що має вплив на воєнну могутність держави.

Існує пряма залежність між складовими потенціалу суспільства і його воєнною могутністю. Тобто сили й засоби, що держава здатна надати для забезпечення військових цілей, залежать від усього потенціалу суспільства. А це своєю чергою використовується з метою зміцнення обороноздатності та в інтересах військово-промислового комплексу [3].

Одним з ключових компонентів сукупного потенціалу держави є морально-психологічний потенціал, оскільки інтегрує в одне ціле решту компонентів потенціалу суспільства. Зазначений потенціал виражає максимальну готовність держави щодо мобілізації, перетворення на духовні сили людей, зокрема особовий склад сектору безпеки та оборони. Використання цього потенціалу є можливим і в мирний, і у воєнний час. У морально-психологічному потенціалі виокремлюють певні напрями: духовно-моральний, професійно-діяльнісний та психологічний.

Щодо духовно-морального напрямку, то він полягає в усвідомленні особою системи високих цінностей, сформованості орієнтирів та ідеалів, адекватному сприйнятті важливих соціальних явищ та процесів об'єктивної реальності, найважливіше – у здатності опиратись і використовувати визначальні принципи та позиції на практиці.

Згідно з психологічним напрямом морально-психологічного потенціалу суспільства відбувається закріплення у громадян суспільства, зокрема у фахівців сектору безпеки та оборони, вольової, емоційної та психологічної стійкості, забезпечення надійності (професійної та функціональної), формування здатності до здійс-

нення адекватної та ефективної діяльності як у мирний, так і у воєнний час.

Щодо професійно-діяльнісного напрямку, то його сутність полягає в набутті суб'єктами відповідного потенціалу системи складних знань – організаційних, гуманітарних, управлінських, дидактичних тощо, а також формування на їх основі умінь та навичок операційного, методичного й методологічного рівнів.

Таким чином, морально-психологічний потенціал представників сектору безпеки та оборони можна трактувати як глибоко усвідомлену ними мету війни, високе прагнення перемоги, моральну та психологічну готовність до виконання професійно-бойових завдань, професіоналізм, фізичну витривалість, рівень довіри до керівництва всіх рівнів та гілок державної влади, процеси безперервного й цілеспрямованого формування та нарощування морально-бойових характеристик, своєчасне і всебічне забезпечення військ.

Список використаних джерел

1. Ілляк О. О. Методика оцінювання морально-психологічного стану особового складу частин і підрозділів внутрішніх військ : навчальний посібник. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2011. 96 с.

2. Криворучко П. П., Хміляр О. Ф., Шпак Р. А., Василенко С. В. Морально-психологічний стан військового підрозділу: оцінка та прогнозування. Київ: Молода нація, 2004. 52 с.

3. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник: у 2-х ч. Ч. 1. / за заг. ред. В. В. Стасюка. Київ : НУОУ, 2012. 682 с.

Колесник Олег Віталійович,

здобувач вищої освіти на другому (магістерському) рівні
Пенітенціарної академії України;

Борець Юлія Василівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології Пенітенціарної академії України

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УВ'ЯЗНЕНИХ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ ТА ЇХ АДАПТАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ

Важливим аспектом психологічної взаємодії з ув'язненими в умовах вимушеної ізоляції є їх ресоціалізація, адже значна ча-

стка з них через довший чи коротший термін будуть звільнені на волю. Підбір комплексу ресоціалізаційних заходів для коректного впливу на ув'язнених має базуватися на їх психологічних особливостях як індивідів. Тому наші наукові пошуки були присвячені в тому числі аналізу проявів психологічних особливостей ув'язнених.

У науково-методологічних джерелах виділяють такі типи ув'язнених:

- «активи» з вираженою позитивною спрямованістю, з властивою активною участю в трудових чи навчальних процесах; ініціативні; позитивно впливають на оточення;
- «резерви» – мінімально ініціативні ув'язнені;
- «пасиви» з невизначеною спрямованістю (здебільшого негативною) та ваганням у виборі стратегії власної поведінки; сильно залежні від ситуації в їхньому мікросередовищі; негативно ставляться до будь-якого позитивного впливу; конфліктні.

На переконання О. М. Цільмак та С. І. Яковенка, жорстка регламентація поведінки ув'язнених правилами, які формують для них вороже мікросередовище, та запобіжні заходи разом з покараннями змушують ув'язнених уникати будь-яких змін. В умовах вимушеної ізоляції ув'язнені чітко усвідомлюють потребу в постійному контролі власних вчинків і поведінки, а також необхідність прораховування ймовірних вчинків і поведінки учасників їхнього кола спілкування.

Психологічна специфіка ув'язнених як особистостей та їх адаптаційні можливості впродовж етапу, що передуює звільненню, характеризується посиленням занепокоєності та зростанням внутрішньої напруги.

Специфіку особистостей та адаптаційні можливості ув'язнених необхідно розглядати відповідно до таких їхніх типів: демонстративні; пластичні; ті, що намагаються грати ролі сильних особистостей, які можуть підкорити своїй волі інших, змусити їх служити власним інтересам.

Ув'язнені, що намагаються грати ролі сильних особистостей, вчиняють порушення правил поведінки в умовах ізоляції через провокації, участь у бійках та змушування інших ув'язнених до виконання роботи на користь неформальних лідерів – «паханів».

В умовах вимушеної ізоляції почуття, набуті внаслідок пережитого ув'язненими життєвого досвіду в юні роки, загострюються. Цьому також сприяють жорсткі умови й напружена психологічна обстановка пенітенціарних закладів. Таким ув'язненим (за власним інтуїтивним покликом) доводиться шукати прихистку в найближчому оточенні (у «паханів») задля відчуття незалежності, захищеності. Результати таких пошуків – конфронтації з адміністрацією установ позбавлення волі, покарання, брак витримки й поміркованості, неспроможність передбачити ймовірні варіанти власної поведінки, що не дозволяє самостійно висунути в неформальні лідери.

На переконання А. Х. Степанюка, особистості з описаними вище рисами неминуче стають постійними утриманцями установ позбавлення волі. А результати досліджень К. Леонгарда детермінують таких особистостей як акцентуйованих та визначають їх частку в суспільстві в 37 %. Разом з тим учений зазначає, що переважна більшість акцентуйованих особистостей вдало компенсує та врівноважує свої негативні риси. Закономірним є те, що частка акцентуйованих особистостей серед усіх ув'язнених учетверо більша, ніж серед вільних громадян. К. Леонгардом також прослідкував закономірність: рівень жорсткості режиму утримання ув'язнених прямо пропорційний частці акцентуйованих особистостей у закладах позбавлення волі.

Для демонстративних особистостей характерна постійна орієнтація на зовнішні оцінки і прагнення справити позитивне враження на оточення. Така поведінка робить цей тип ув'язнених непоганими акторами, які вміють гарно говорити, добре відчувати загальні настрої, а також їх висловлювати. Водночас їм властиві зухвалість, нахабність, брутальність, відсутність сорому виставляти себе на посміховисько задля дошкулення адміністрації пенітенціарних закладів. Ув'язнені цього типу популярні у власному оточенні. Підтримують популярність цих ув'язнених вчинені ними провокації щодо представників пенітенціарних закладів, адже такі дії підривають авторитет останніх, чим тішать спостерігачів. Ув'язнені демонстративного типу насправді переживають більші страждання, ніж отримують задоволення від власного статусу, хоч і не проявляють цього. Наявність популярності та зовнішнього успіху не гарантує та-

ким ув'язненим гарної адаптованості, тому вона в них на дуже низькому рівні. Унаслідок акцентуації (з часом набуває патологічних ознак) особистісних характеристик, якими вони утримували власний статус, їх особистість руйнується.

Тип пластичних ув'язнених характеризується передусім доброю адаптованістю до умов вимушеної ізоляції, що відображається в таких поведінкових проявах: покора, стриманість, конформність, достатній контроль над власними емоціями, гнучкість у міжособистісних взаєминах. Ув'язненим цього типу не властива схильність до конфліктів, вони прагнуть уникати прийняття самостійних рішень, і загалом з них формується так звана мовчазна більшість, присутня в будь-якій спільноті. Ці ув'язнені без вагань підтримають адміністрацію УВП в умовах її контролю над ситуацією. Вони не висловлюють і не демонструють власного протесту щодо влади неформальних лідерів, адже чітко усвідомлюють їхню справжню силу. Ключовою особистісною рисою ув'язнених пластичного типу є висока інтровертивність з одночасним яскравим вираженням активності та ефективним контролем власної поведінки.

Крепель Світлана Ігорівна,
здобувачка вищої освіти на другому (магістерському) рівні
Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМА АСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ В ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Одним з найактуальніших і значущих завдань, які стоять нині перед нашим суспільством, безумовно, є пошук шляхів зниження зростання злочинності серед неповнолітніх та підвищення рівня ефективності її профілактики. Необхідність розв'язання цієї проблеми зумовлена не лише тим, що в країні продовжує зберігатися досить складна криміногенна ситуація, а насамперед тим, що дедалі більше неповнолітніх залучаються до сфери організованої злочинності; злочинні угруповання, створені підлітками, скоюють небезпечні злочини, кількість яких неухильно зростає.

Злочинність молодшає і набуває стійкого, повторюваного характеру. І така криміналізація молодіжного середовища позбавляє суспільство перспективи встановлення соціальної рівноваги та добробуту в осяжному майбутньому. Соціальна діяль-

ність підлітків спрямована насамперед на прийняття і засвоєння норм, цінностей і способів поведінки, характерних для світу дорослих і стосунків між ними. Розпад старих психологічних структур, характерний для цього віку, призводить до справжнього вибуху непокори, зухвалості та труднощів у вихованні.

Загально визнано, що основна роль при вирішенні проблемних питань щодо асоціальної поведінки неповнолітніх відводиться соціальній педагогіці та практичній психології, але, зрозуміло, розв'язати цю проблему можна, лише провівши низку комплексних заходів за участі всіх сил суспільства. Але інтеграція сил суспільства може здійснюватися лише в рамках науково обґрунтованої, соціально-педагогічної системи перевиховання особистості неповнолітнього, забезпеченої ефективними технологіями, за допомогою послідовних педагогічних і профілактичних виховних заходів, впливу, що забезпечують формування особистості підлітка зі строгими і правильними життєвими установками [2, с. 78–83].

Про актуальність цього питання свідчить надто завищений інтерес з боку установ соціального характеру, кримінальних служб щодо роботи з неповнолітніми та багатьох інших організацій, які здійснюють роботу з вивчення й розвитку молодого покоління.

Проблему визначення антисоціальної поведінки розробляли Е. Дюркгейм, Р. Мертон, А. Коробкін, А. Личко, А. Макаренко та інші, які дійшли висновку, що антисоціальна поведінка проявляється в особистості під час соціальної взаємодії та є продуктом її психологічного розвитку, тобто психічна властивість, схильна до внутрішніх коливань і змін [5, с. 45–47]. Вона накладає значний відбиток на всі прояви життя людини – від дитинства до старості.

Асоціальність – один з найбільш складних і несприятливих розладів особистості, що проявляється не стільки в наявності різних симптомів, скільки відхиленнями в поведінці [3, с. 221–225]. Цей розлад був діагностований як «особистість-психопат» або «особистість-соціопат». Вони погано соціалізовані, живуть для задоволення своїх інстинктивних потреб, не звертаючи уваги на моральні норми, вимоги суспільства, тому схильні постійно порушувати правила і закони, не враховуючи можливого покарання.

Хоча ознаки асоціальної поведінки можуть мати місце і в дитинстві, саме у підлітковому віці така поведінка особливо помітна і виявляється в агресивності, порушенні статевих і механічних поглядів на секс, схильності до вживання алкогольних та наркотичних речовин. Асоціальна особа – це не просто інша людина. Мак Кіннон і Міколас зазначають: «Асоціальна особистість розглядає інших людей як джерело небезпеки або задоволення, не звертаючи уваги на їх безпеку, комфорт або задоволення [5, с. 45–47]. Власні пориви вона переживає як настійні і невблаганні, відкладення реалізації яких або заміна їх чимось іншим неприпустимі. Задоволення імпульсів веде до розбещеності, але не до відчуття щастя з притаманним йому почуттям підвищеної самооцінки».

У радянські часи формування особистості підлітка-злочинця пояснювалося відсутністю сімейного виховання, недостатньою роботою школи та міліції [1, с. 14–23]. У сучасних умовах кримінологами виділено близько 100 факторів, що впливають на динаміку злочинності та формування особистості злочинця-підлітка.

Не відкидаючи вищесказаного, наведемо основні групи факторів і ті, що до них входять:

- соціальні чинники – нестабільність суспільства, несприятлива соціально-психологічна атмосфера в ньому, соціальна вразливість людей похилого віку, дітей та малозабезпечених верств населення, відсутність особистих перспектив і впевненості у завтрашньому дні;

- політичні фактори – нестабільність державної влади, відсутність розвиненої демократії, тоталітаризм, корумпованість чиновників, поєднання влади і капіталу;

- ідеологічні чинники – ідеологічна розруха, відсутність об'єднувальної ідеї в суспільстві;

- моральні чинники – аморальність у житті та поведінці людей, зневага взаємодопомоги, процвітання брехні між людьми, поширення наркоманії, пияцтва, сексуальної розпусти;

- економічні чинники – зростання безробіття, незадоволеність заробітками, бідність, невчасна виплата заробітної плати, зростання тіньової економіки;

– соціально-побутові фактори – незадоволеність населення житлом, різними комунальними послугами, дорожнеча, недоступність товарів і послуг для більшості населення;

– соціально-технічні чинники – поява нових професій, неготовленість і недоступність людей до оволодіння ними;

– організаційно-управлінські чинники – несвоєчасне та неоптимальне ухвалення органами влади рішень, що впливають на життя суспільства та окремих груп населення (дітей, інвалідів, людей похилого віку, жінок, військовослужбовців тощо);

– соціально-правові чинники – «дірки» у правовому полі, що регулює поведінку людей у повсякденному житті, на роботі, у сфері бізнесу, а отже – всюдозволеність та безвідповідальність, поява різних пірамід у бізнесі та масовий обман населення;

– генетичні чинники – погіршення генетичного потенціалу нації внаслідок пияцтва, наркоманії, бідності, погіршення стану довкілля;

– інформаційні чинники – поєднання ЗМІ з бізнесом, наявність реклами, яка вказує людям, особливо молодому поколінню, спосіб життя, який є чужим для нашого суспільства, через бойовики та серіали, що проповідують жорстокість, розпусту, культ влади тощо [4, с. 30–35].

Серед факторів, що розглядаються, для кожної людини виділяють основні та другорядні, які безпосередньо впливають на особистість, що створює криміногенну ситуацію або провокує до скоєння злочину, виправдовує злочинну поведінку і злочинний спосіб життя.

Кожен фактор має різне значення у формуванні особистості неповнолітнього правопорушника, і лише у взаємодії та взаємозв'язку вони утворюють причинно-наслідковий комплекс.

Знання каузального комплексу відкриває можливості:

– для загальної профілактики;

– розвиток системи приватної превенції.

Отже, неповнолітній правопорушник визначається як особа, що досягла віку кримінальної відповідальності, вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом. Лише суд може визнати людину злочинцем. Аналізуючи ступінь вивченості проблеми асоціальної поведінки неповнолітніх, ми дійшли висновку, що існує низка об'єктивних і суб'єктивних

причин її виникнення, які впливають на розвиток ще не сформованої особистості дитини.

Також необхідно чітко усвідомлювати критерії ефективності профілактичних виховних заходів, які дозволяють об'єктивно судити про ефективність перевиховного процесу. Одним з найбільш ефективних є різноманітна зайнятість підлітка. Саме завдяки навчальній, пізнавальній, громадській, трудовій і практичній діяльності особистість взаємодіє з оточенням і членами колективу.

Список використаних джерел

1. Журбин В. І. Поняття психологічного захисту в концепціях З. Фрейда і К. Роджерса. *Питання психології*. Київ, 2001. Вип. № 4. С. 14–23.
2. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення): навчально-методичний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. С. 78–83.
3. Савчин М. В. Вікова психологія. Київ: Академвидав, 2006. С. 221–225.
4. Торохтій В. С. Методика діагностики психологічного здоров'я. *Практична психологія та соціальна робота*. Львів, 2006. Вип. № 9. С. 30–35.
5. Туріщева Л. В. Робота шкільного психолога з батьками: навчально-методичний посібник для вчителя. Харків: Основа: Тріада+, 2007. Вип. № 2. С. 45–47.

Кухар Тетяна Володимирівна,

кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України;

Савченко Світлана Володимирівна,

здобувачка вищої освіти на другому
(магістерському) рівні Пенітенціарної академії України

ПРОБЛЕМИ ТА СПОСОБИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ ІЗОЛЯЦІЇ

Відбування покарання в місцях позбавлення волі з психологічної точки зору оцінюється як перебування людини в екстремальному середовищі, яке спричиняє несприятливий вплив на

психіку. Це призводить до негативних особистісних змін, що впливають на поведінку і стосунки з оточенням.

Встановлено, що після потрапляння до виправних установ у засуджених можливі прояви суїцидальної та аутоагресивної поведінки, яку можуть спровокувати вимушені обмеження, необхідність суворо дотримуватись режиму, відсутність родичів, звичного оточення; осуд, почуття провини й сорому; деструкція сімейних стосунків, викликана саме скоєним злочином; перебування у середовищі, де засудженого оточують переважно злочинці; дискримінація, обмеження, утиски [3].

Стаття 6 Кримінально-виконавчого кодексу України передбачає виправлення і ресоціалізацію засуджених. Основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив [4].

Практика і статистика показують, що місця позбавлення волі не здатні ефективно виправити й ресоціалізувати засудженого, не кажучи вже про створення умов для самореалізації.

Якщо розглядати самореалізацію з позиції А. Маслоу, то ймовірність її досягти у засуджених до позбавлення волі дуже мала, оскільки сам автор цього поняття вважав, що тільки 1 % людей самореалізованих, і то серед тих, які живуть у звичному середовищі.

Типову пенітенціарну установу на теренах України важко уявити звичним середовищем для потенційної самореалізації. Однак усе-таки вважаємо, що самореалізація засуджених можлива, але значно утруднена через відсутність належної психологічної допомоги. Це створює проблему превентивності скоєння ними повторних злочинів, перешкоджає ефективній ресоціалізації, а часто і навпаки – поглиблює асоціальну поведінку, підсилює ненависть до правоохоронних органів, державних структур, викликає емоційну агресію, когнітивний дисонанс, негативні установки, астеничні емоції, погіршення фізичного стану та психічного здоров'я. Наявність численних проблем значно зменшує ймовірність подальшої самореалізації в умовах ізоляції [1].

Форсберг Л. і Дуглас Т. запропонували розглядати реабілітацію засуджених у п'яти контекстах:

- 1) як роботу, спрямовану на зменшення шкоди, яку завдає злочинець суспільним відносинам;
- 2) як роботу, спрямовану на зниження кількості рецидивів;
- 3) як терапію (медико-психологічну діяльність);
- 4) як духовний розвиток злочинця;
- 5) як відновлення моральних якостей і соціальних зв'язків особи [2].

Відповідно, важливими соціально-психологічними механізмами, які дозволяють засудженому адаптуватися до певних умов виправної установи, до ізоляції від суспільства, є певні стратегії поведінки, а також окреслення напрямів виховної роботи із засудженими.

Програма вивчення особистості засудженого передбачає вивчення таких її аспектів:

- соціально-демографічні дані про засудженого, умови життя на волі, характер скоєного злочину чи злочинів, умови формування злочинних поглядів та установок, характер зв'язків з родичами, друзями, їх вплив на засудженого;

- головні світоглядні установки, життєва філософія, ставлення до скоєного злочину, чи визнає свою провину повністю, чи намічає шляхи виправлення тих чи інших недоліків у характері, свідомості;

- характер засудженого, особливості темпераменту, рівень розвитку здібностей, волі, логічного мислення, емоційної сфери, психічні стани;

- ставлення до праці, навчання у школі, чи відчуває у чомусь труднощі, ставлення засудженого до режиму, чи формуються навички дисциплінованості. Якщо порушує режим, то який характер порушень, причини;

- яке місце засудженого в колективі, групі;

- найближчі цілі, плани на майбутнє, характер їх досягнення, їхня реальність, усвідомленість засудженим.

Це далеко не повний перелік питань, відповіді на які повинен знати начальник загону, оперативний працівник, психолог, інші співробітники для того, щоб професійно налагодити насамперед індивідуальну роботу із засудженими.

Отже, необхідно формувати у засуджених активну життєву позицію, а саме залучати до змагальних видів діяльності, підіб-

рати такий, що викликає позитивне ставлення, сприяти підвищенню самооцінки та заохочувати прагнення до лідерства.

Соціально-психологічна служба УВП допомагає активізувати потреби в діяльності, зокрема у виявленні професійних здібностей, задатків, формуванні у засудженого перспективи, аналізувати прямі та побічні результати й наслідки його діяльності, працювати над зміцненням зв'язків з рідними, над нейтралізацією психічних станів, що гальмують активне долучення до майбутньої діяльності. Важливо знизити рівень тривожності і страху, створити відчуття комфорту й безпеки, працювати над формуванням адекватної самооцінки, вчити планувати майбутнє, щоб бути до нього готовим, рекомендувати тренінг стресостійкості, дихальну гімнастику, вправи, спрямовані на розвиток волвової саморегуляції.

На нашу думку, процес позитивних змін в особистості засудженого є результатом застосування правових, організаційних, педагогічних, психологічних, виховних та інших заходів впливу з метою усунення негативних ціннісних орієнтацій засуджених, наслідків їх ізоляції, закріплення результатів виправлення.

Нині залишаються відкритими такі питання, як ефективне залучення психологів до надання допомоги засудженим до позбавлення волі, заохочення й фінансування такої допомоги, а також її правове врегулювання; впровадження сучасних вітчизняних і закордонних досліджень з юридичної психології та психології в цілому в діяльність правоохоронних, пенітенціарних органів; психодіагностика засуджених, здійснення відповідного психічного впливу з метою коригування їхньої поведінки, ціннісних орієнтацій, установок, стереотипів, зміни кримінальної субкультури в цілому; здійснення психологічного впливу на засуджених з урахуванням гендерного, вікового чинника та причин вчинення злочину для створення максимально можливих умов самореалізації.

Список використаних джерел

1. Бучко В. Проблеми сприяння самореалізації неповнолітніх, котрі відбувають покарання у місцях позбавлення волі. *Український науковий журнал «ОСВІТА РЕГІОНУ»*. 2013. № 2. С. 181–183.

2. Помацалюк А. Р. Соціально-психологічна адаптація засуджених жінок у виправних установах. *Вісник Харківського національного уні-*

верситету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»: збірник наукових праць. 2014. № 1110. С. 136–140.

3. Кожушко А. Р. Причини агресивної поведінки жінок в місцях позбавлення волі, особистісний розвиток засуджених жінок в період ресоціалізації. *Науковий журнал «Право і безпека»*. 2015. № 3 (58). С. 124–128.

4. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Тех>.

Молчанова Оксана Миколаївна,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних

та загальноправових дисциплін

Донецького державного університету внутрішніх справ

МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ІГОР ДЛЯ КОРЕКЦІЇ ПСИХОТРАВМІВНИХ ВПЛИВІВ НА ОСОБИСТІСТЬ

Через інтенсивний вплив несприятливих факторів середовища та гостроемоційних впливів на психіку населення України психічному здоров'ю будь-якої людини, яка проживає на території нашої держави в період повномасштабного вторгнення росіян, може бути заподіяна шкода, яка позначається як психотрава. Психотравмівні обставини, в яких нині перебуває кожен українець, можуть викликати дисбаланс між реальною загрозою та індивідуальними можливостями особистості їх перебороти. Така ситуація часто супроводжується почуттями безпорадності, незахищеності і призводить до довготривалого потрясіння в розумінні себе та світу. Означені прояви характерні як для дітей, так і для дорослих, тому питання надання психологічної допомоги та корекції негативних впливів залишається актуальним.

Одним з ефективних способів подолання наслідків психотравми може стати гра, яка допомагає прийняти чи переосмислити власний досвід. Визначенню впливу гри на особистість були присвячені роботи багатьох дослідників (Е. Берн, К. Бюлер, Л. С. Виготський, О. С. Газман, Е. Геккель, К. Гроос, С. Холл, В. В. Зеньковський, Д. Б. Ельконін, Т. Зінкевич-Євстігнеєва, І. С. Кон, І. Кант, Г. Лендрет, Платон та ін.), які відзначали, що це природний спосіб вираження себе дитиною, саме в грі

вона завжди шукає ресурси. Граючи, дитина захищає себе від складної для розуміння дійсності і водночас дає простір для проживання та оволодіння реальністю, особливо тими її аспектами, які є руйнівними для психіки [3].

Кушнірук С. А., аналізуючи вплив гри на розвиток особистості, також відзначала значущість гри для розвитку особистості в наукових поглядах різних учених. Наприклад, Е. Клапаред визначив гру «важливим фактором душевного розвитку» дитини [2, с. 115], К. Бюлер – як ідеальну діяльність на основі принципу задоволення, Ж. Піаже пов'язував гру з переходом від сенсомоторного інтелекту до мислення, А. Валон називав соціальним засобом для оволодіння навколишнім світом, К. Ушинський – способом проникнення у складне життя дорослих [2].

Гра актуалізує розвиток особистості, дозволяючи моделювати системи соціальних стосунків у спеціально створених умовах, сприяє розвитку стосунків у напрямі співробітництва і партнерства та активізує здібності до довільної регуляції діяльності на основі підпорядкування поведінки соціальним правилам (Х. Дж. Джиннот, 2005) [3].

Ефективним психологічним інструментом виступають трансформаційні ігри, які дозволяють у легкій та невимушеній формі знаходити відповіді на питання і трансформувати негативні установки в позитивні або конструктивні.

Наумік-Гладка К. Г. та Скориніна-Погребна О. В., аналізуючи роль трансформаційних ігор у різних наукових дослідженнях, відзначили їх важливість також і для розвитку дорослих людей. Учені навели основні принципи ігрової діяльності в різних ігрових психотерапевтичних напрямках: у психоаналітичному – як шлях до несвідомого (З. Фрейд, Д. Віннікот), в поведінковому – як навчання правильній грі своїх соціальних ролей (Б. Скіннер), в емоційно-образному – як відтворення психотравмуючої події з метою звільнення від неї (Д. Леві), у феноменологічному – для пояснення різних фактів, які важко пояснити з наукової точки зору (О. Єгоров), в екзистенційному – для управління власним життям та знаходження його сенсу (Спільнота Фидхорн) [4].

Аналізуючи відомі трансформаційні ігри, дослідниці навели наукову думку О. Міхеєвої, яка визнала їх «ідеальним генератором»

ром випадкових подій». Трансформаційні ігри належать до настільних групових, дозволяють знайти оптимальні рішення для розв'язання особистісних криз, для усвідомлення своїх сценаріїв та особливостей поведінки, сприяють запуску процесу моделювання реакцій учасників гри. Також, на думку К. Г. Наумік-Гладкої та О. В. Скориніної-Погребної, ці інструменти дають можливість учасникам змінювати ставлення до перешкод та усвідомлено керувати ними, відкривати нові ресурси й бачити нові перспективи, навчатись управлінню власним життям [4].

Донець Г. та Євтушенко І., характеризуючи психологічні трансформаційні ігри як психокорекційні методи, акцентували увагу на механізмах синхронічності та проєкції, які лежать в основі впливу гри на особистість. Механізм проєкції дає можливість у грі сприймати внутрішні осяяння як такі, що прийшли ззовні. Синхронічність дозволяє гравцям пов'язувати події як такі, що мають смисловий зв'язок та причинність. Дослідниці відзначили особливості трансформаційних ігор, які дозволяють ефективно їх застосовувати: вільний характер, можливість соціально-психологічної взаємодії, відтворення у грі неусвідомлюваних проблем, можливість помилитися, відсутність тих, хто програв, психологічна безпека, уявний характер, позитивний психологічний клімат та право самостійного вибору [1].

Отже, можемо підсумувати вищезазначене. Гра – ефективний інструмент психологічної роботи, яка підходить і дітям, і дорослим. Діти в процесі гри отримують новий досвід, відпрацьовують нові соціальні ролі та вчаться ефективній комунікації. Дорослі можуть отримувати різні усвідомлення стосовно проблемних ситуацій та вирішувати кризи. Причому і діти, і дорослі в процесі гри отримують задоволення, почуття безпеки та можливість помилятися, що позитивно впливає на подолання ними психотравмівних факторів.

Список використаних джерел

1. Донець Ганна, Євтушенко Ірина. Загальна характеристика психологічних трансформаційних ігор як психокорекційної методики у роботі психолога-практика. *Вісник Львівського університету. Серія: психологічні науки*. 2020. Вип. 7. С. 45–52.
2. Кушнірук С. А. Дидактична гра: теоретико-методологічний аспект. *Наукові записки. Педагогічні науки*. Вип. 50. С. 114–122 .

3. Молчанова О. М. Ігрова діяльність учня як спосіб подолання наслідків психічної травми. *Посттравматичний стресовий розлад: дорослі, діти і родини в умовах війни* : матеріали міжнародної міждисциплінарної асамблеї (8–10 грудня 2017 р., м. Київ). 2017. Т. 1. С. 404–417.

4. Наумік-Гладка К. Г., Скориніна-Погребна О. В. Трансформаційні ігри та їх роль в практичній психології : *Науковий вісник ХДУ*. Серія Психологічні науки. Секція 1. Загальна психологія особистості. 2018. Т. 1. № 3. С. 89–94.

Остополець Ірина Юрївна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології

Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького;

Красіков Віталій Іванович,

студент 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького;

Овдієнко Анна Віталіївна,

студентка 3 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ДО ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ РОЗЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ НА ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ

Сучасне суспільство стикається зі зростанням кількості розлучень та руйнуванням традиційних родин. Це ставить під сумнів стабільність сімейного середовища для дітей та підлітків і робить актуальною необхідність вивчення наслідків цих процесів. За даними Державного комітету статистики України, протягом першого півріччя 2023 року в Україні кількість зареєстрованих шлюбів скоротилася на 17 % до відповідних показників минулого року. Натомість розлучень побільшало на третину. Більша кількість розлучень відбувається в період тривалості шлюбу до 15 років, тобто в сім'ях, де є неповнолітні діти [1]. На сьогодні кожна сьома дитина виховується в неповній родині.

Проблемі впливу розлучення батьків на особистість дітей присвячені роботи таких українських дослідників, як: Р. Барнс, О. Єрмусевич, З. Кісарчук, Є. Кучеренко, С. Лембрик, О. Столярчук, А. Туровська, Р. Федоренко та ін. Висвітлення проблеми соціальної

адаптації дітей і підлітків знайшло відображення у працях Н. Єзерської, М. Кольцової, А. Кравченко, Л. Мудрик, Л. Селюкова, А. Шапошнікова та ін.

Автори досліджень зауважують, що розлучення батьків може мати значний вплив на дитину в будь-якому віці, а особливо в підлітковому, викликаючи дезадаптацію, хронічний стрес і навіть психосоматичні розлади. Адже саме в цьому періоді відбувається активне становлення особистості, формується Я-концепція, розширюється самосвідомість та внутрішня картина світу.

Наслідки розлучення батьків можуть бути досить складними і багатогранними. Насамперед це торкається емоційної сфери. Підлітки можуть переживати негативні довготривалі емоційні стани, тривожність, сум, астеничні емоції. Деякі підлітки можуть реагувати на розлучення батьків переживаннями почуття провини або соромитися своєї родинної ситуації, відчуваючи гнів, агресію, ворожість тощо. Інші можуть почати вести руйнівний спосіб життя, включно із вживанням наркотиків або алкоголю.

Почасти стрес, пов'язаний з розлученням батьків, негативно відбивається і на успішності в навчанні, викликаючи труднощі в зосередженні, погіршення пам'яті, когнітивних процесів.

Розлучення батьків може суттєво впливати на формування ідентичності підлітків, викликаючи певні психологічні та соціальні наслідки. Підлітки можуть почати сумніватися у своїй ролі в сім'ї та гостро переживати щодо взаємин зі своїми батьками, особливо у випадках, коли останні вдаються до шантажу чи інших негативних взаємодій між собою, залучаючи підлітка в ці конфлікти.

При цьому важливо пам'ятати, що підтримка та психологічна допомога з боку родичів, учителів та фахівців-психологів може відіграти ключову роль у сприянні позитивній адаптації підлітків до нових реалій після розлучення батьків.

Зауважимо, що наслідки розлучення батьків для кожного окремого підлітка можуть відрізнятись, оскільки залежать від багатьох факторів, включно з підтримкою з боку самих батьків, якість стосунків з ними й оточенням та індивідуальні особливості переживань.

Для дослідження були визначені дві групи дітей, віком від 11 до 12 років. Першу групу склали підлітки, які пережили розлучення батьків. Кількісний склад – 15 осіб, з них 8 дівчат і 7

хлопців. Відповідно друга група налічувала 15 дітей, які виховуються в повній сім'ї.

Також нами було підібрано методи дослідження й комплекс діагностичних методик, які охоплювали:

– теоретичні: аналіз, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення даних наукової психологічної літератури з проблемами дослідження;

– психодіагностичні: тестування, спостереження, анкетування;

– математико-статистичні: середнє арифметичне, t-критерій Стьюдента.

Зокрема, до програми дослідження внесено такі конкретні методики, як: методика САН (самопочуття-активність-настрій), методика діагностики тривожності (тест Спілбергера-Ханіна); багатовимірний опитувальник дослідження самоставлення (методика Р. С. Пантелеєва); проєктивний малюнок «Я і моя сім'я».

Перспективами нашого подальшого дослідження є проведення експерименту і розробка шляхів та засобів надання психологічної допомоги підліткам, які гостро переживають розлучення батьків, для покращення їх психологічного здоров'я та благополуччя.

Список використаних джерел

1. Руденко І. М. Емоційний стан дітей молодшого шкільного віку у построзлучний період. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. Психологія. Вип. 29. Харків : ХНПУ, 2009. С. 167–178.

Шевченко Ольга Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка;

Шамова Анастасія Володимирівна,

студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ РОЛІ ГІМНАСТИКИ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ-ПІДЛІТКІВ

Підвищення рівня рухової підготовленості та збереження здоров'я учнів є нині однією з найбільш актуальних проблем

українського суспільства. Збереження та зміцнення здоров'я дітей і підлітків дуже важливо для їхнього загального благополуччя і високої якості життя. До того ж здорова молодь – це запорука майбутнього здорового та продуктивного суспільства.

Однак останнім часом констатована наявність негативних тенденцій щодо погіршення стану здоров'я школярів. Сучасні підлітки багато часу проводять у зачинених приміщеннях, використовуючи комп'ютери і смартфони. Особливо це характерно на нинішньому етапі, коли більшість шкіл переведено на дистанційне навчання у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні через воєнну агресію російської федерації. Школярі вимушені вчитися онлайн, тривалий час проводити перед екраном (комп'ютером, телефоном), що негативно впливає на здоров'я і фізичну активність дітей та підлітків, збільшує ймовірність погіршення їх працездатності.

Як відомо, обмежений рух та зменшення фізичної активності можуть призвести до виникнення проблем зі здоров'ям, таких як ожиріння, ослаблення м'язової та кардіоваскулярної системи, загострення хронічних хвороб, недостатнього розвитку фізичних властивостей, координації та порушення гомеостазу організму. Зниження фізичної рухової активності з часом призводить до погіршення загальної психофізичної підготовленості.

Дослідження, проведені Інститутом громадського здоров'я ім. О. М. Марзеєва НАМН України, свідчать, що малорухливий спосіб життя констатовано у 75,6 % сучасних міських учнів середнього шкільного віку. За останні 5–7 років відбулося зниження рівня рухової активності дітей на 16,5 %, особливо виражено – серед дівчат. У дівчат ймовірність вести малорухливий спосіб життя вище в 2,5 разу, ніж у хлопців [1].

Представник ВООЗ Е. Енгельсман надав таку інформацію: рухова неактивність в Європейському регіоні посідає 4 місце в рейтингу факторів ризику смертності. Рухова неактивність є головною причиною 30 % серцево-судинних захворювань; 27 % цукрового діабету, 25 % раку молочної залози й товстої кишки, 20 % хвороб кістково-м'язової системи (остеопороз та ін.), а також є фактором ризику появи травм; психічних порушень (депресія, тривожність).

Отже, з огляду на ці умови й фактори, підвищення рівня рухової активності, покращення психофізичної підготовленості учнів стає актуальним завданням фізичного виховання. Також проблема вимагає пошуку нових шляхів підвищення рівня фізичної активності з метою зміцнення та збереження здоров'я, підвищення працездатності, зниження стомленості, підвищення опірності організму до несприятливих умов навколишнього середовища та підтримання на високому рівні фізичних і психічних можливостей за допомогою уроків фізичної культури в школі.

Впровадження гімнастики й гімнастичних вправ у педагогічну практику може бути важливим інструментом для вчителів і тренерів у покращенні фізичного розвитку й навчання підлітків.

Гімнастика є відмінним засобом для підтримання фізичного здоров'я. Вона допомагає покращити роботу серця й легенів, сприяє гнучкості та спритності, розвитку м'язово-скелетної системи, що особливо важливо в період активного росту підлітків. Це допомагає уникнути проблем зі структурою кісток і суглобів, а також сприяє підтриманню правильної постави.

Гімнастичні вправи розвивають координацію рухів і рівновагу, що є важливими навичками для кожної людини. Це допомагає підліткам краще володіти своїм тілом і рухами, що може бути корисним у будь-якому виді спорту або життєвій ситуації.

Гімнастика також впливає на психічне здоров'я. Вона сприяє виділенню ендорфінів – природних «гормонів щастя», які поліпшують настрій і зменшують рівень стресу й тривожності. До того ж уроки з елементами гімнастики вимагають від школярів високої уважності, зосередженості, самодисципліни і самоконтролю. Це сприяє і розвитку важливих життєвих навичок, *soft skills*. Участь у групових заняттях з елементами гімнастики покращує процес соціалізації підлітків. Вони вчаться спілкуватися з однолітками, розвивають навички співпраці та взаємодії, що корисно для їхнього соціального розвитку.

Отже, гімнастика відіграє важливу роль у покращенні фізичного і психічного здоров'я підлітків. Вона сприяє їхньому гармонійному розвитку, формує важливі життєві навички та сприяє закріпленню звички ведення здорового способу життя, активізації рухової активності.

Однак аналіз літературних джерел, зокрема дослідження А. Афанасьєва, С. Бабюка, Т. Ленської, А. Огнистого та Р. Власюка, О. Шевченко та А. Мельнік та ін., практика викладання системи фізичного виховання України (Д. Бермундес, А. Дейнеко, І. Сундукова, О. Худолій, А. Федоряка та ін.) свідчать про те, що на сучасному етапі недостатньо використовуються засоби гімнастики на уроках фізичної культури попри те, що гімнастичні вправи є досить корисними, стимулюють інтерес і мотивацію учнів до рухової активності, сприяють духовному розвитку. З огляду на це метою нашого дослідження стала розробка методики та виявлення ефективних засобів і методів навчання гімнастичних вправ учнів підліткового віку на уроках фізичної культури у закладі загальної середньої освіти.

Перспективами дослідження є вивчення можливостей покращення психофізичної підготовки підлітків 12 років засобами гімнастики.

Список використаних джерел

1. Yelizarova O., Stankevych T., Parats A., Antomonov M., Polka N., Hozak S. Specific Features of the Ukrainian Urban Adolescents' Physical Activity: A Cross-Sectional Study. *Journal of Environmental and Public Health*. 2020.

2. Здоров'я дітей в умовах сучасних викликів. URL: <https://amnu.gov.ua/zdorov-ya-ditej-v-umovah-suchasnyh-vykylykiv/>.

Шевченко Світлана Віталіївна,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології

Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ПОКАЗНИКИ ЩАСТЯ ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Останніми десятиліттями проблема щастя все частіше стає предметом дослідження психологів. Це викликано гострою необхідністю для психологічної науки і практики – визначити, що є підставою для внутрішньої рівноваги особистості, з чого вона складається, які емоційно-ціннісні взаємини лежать в основі, яким чином усе це впливає на здатність регуляції поведінки. Радикальні зміни, що відбулися в нашій країні, – початок пов-

номасштабної війни, пов'язані з нею соціально-економічна криза, політичні та соціальні зміни – торкнулися найрізноманітніших сторін життя людей. Збільшення кількості тимчасово переміщених осіб вплинуло на розуміння особистістю себе та критеріїв власного щастя. Ситуація, в якій опинилося сучасне українське суспільство, неоднозначна: константою стала ситуація нестабільності суспільства в цілому. У зв'язку з цим українською важливо враховувати показники розуміння щастя осіб, що вимушено переміщені в межах країни.

Поняття щастя поступово посідає місце однієї з найзначніших категорій сучасної психологічної науки, хоча його досягнення за умови сучасної нестабільності соціуму та ситуації в країні залишається доволі проблематичним, проте бажаним, що пояснюється тими позитивними змінами, які супроводжують це відчуття, серед яких зростання у людини віри в себе та довіри до світу й інших людей чи не найважливіше. Спроби осмислення цього феномену призвели до появи різних конструктів, проблема теоретичного визначення яких і нині залишається актуальною. Поняття «щастя» сьогодні не має чіткого визначення. Зокрема, В. Татаркевич зазначає: «Різні поняття щастя мають тільки те спільне, що позначають щось позитивне, цінне, в іншому ж розумінні вони різняться між собою». Незважаючи на те, що при визначенні цього феномена вчені стикаються з великими труднощами, спроби зрозуміти його зміст і виміряти його здійснювали від середини минулого століття і нині роблять філософи, соціологи, психологи. У зв'язку з цим щастя як дослідницька категорія вважається міждисциплінарним феноменом [7, с. 7–12].

Проблема щастя і його компонентів привертала увагу багатьох психологів-дослідників. Перші емпіричні дослідження щастя припадають на 30-ті рр. ХХ ст. Найбільш раннє анкетне опитування, присвячене з'ясуванню джерел щастя, було проведено на початку ХХ ст. американським психологом Дж. Б. Уотсоном. У другій третині ХХ ст. під впливом робіт А. Маслоу, Р. Мея, Р. Олпорта, К. Роджерса, В. Франкла, Е. Еріксона та інших категорія щастя активно досліджується представниками позитивної психології М. Селігманом, Дж. Вейланатом, Д. Майєрсом, Е. Дінером, К. Ріффом та ін. [5]. Англійський дослідник М. Аргайл, здійснивши аналіз західноєвропейських та американських досліджень щастя,

узагальнивши їх, відзначає: «Щастя, яке найчастіше визначається як переживання радості, – це єдиний фактор людського досвіду, однак воно складається меншою мірою з трьох частково незалежних факторів: задоволеності життям, позитивних емоцій і відсутності негативних емоцій, до того ж радість – це емоційна сторона щастя, а задоволеність – когнітивна, це рефлексивна оцінка, судження про те, наскільки все було і залишається благополучним». Ученим укладено перелік чинників щастя, які одночасно виступають і як джерела, і як умови, і як сфери задоволеності життям, а іноді і як характеристики самого суб'єкта – сукупність особистісних рис життя індивіда, що піддаються визначенню, вимірам і виявляють статистично значущий зв'язок із задоволеністю життям. В основі щастя, на думку М. Аргайла, лежить радість від спілкування з близькими людьми, коханими та психологічної підтримки, яку вони надають індивіду [3, с. 39–51].

Як форму переживання повноти буття, пов'язаного із самосправдженням, визначає щастя О. Кронік. Ядром його теорії є пошук психологічних засобів набуття щастя, які вчений розуміє як способи саморегуляції людиною своєї мотивації до світу. Ним виділено дві форми такої саморегуляції: посилення людиною значущості світу і посилення своїх можливостей, в основі яких лежать принципи максимізації користі та здібностей, мінімізації потреб і складнощів. Залежно від індивідуальних та соціальних умов, уявлень людини про шляхи здобуття щастя реалізуються ці принципи. І. Джідарьян, О. Леонтьєв, Д. Леонтьєв, Б. Додонов, О. Ільїн та інші розглядають щастя як цінність і як афективний стан, а джерелом щасливого буття вважалось досягнення певної мети, досягаючи якої, людина може відчувати щастя [1; 6].

Як стверджував Ф. Хоппе, щастя, радість приносить досягнення людиною не будь-якої мети, а лише досить важкої і водночас посильної. На думку М. Шеколи, щастя – це колекція щасливих моментів. При цьому суб'єктивне відчуття щастя може бути як особистісною характеристикою, так і просто станом. Американський психолог М. Абрахам вбачав щастя людини в її самоактуалізації, шлях до якої лежить через задоволення найпростіших потреб у їжі, воді й безпеці та потреби у визнанні. Людина, що самоактуалізується, спокійна, впевнена в собі, талановита, поблажлива, не схильна до депресій та істерик, при

цьому має здорову самооцінку і гармонійний зовнішній вигляд. Ключовою ідеєю психологічних мотиваційних теорій є твердження, що щастя і задоволення від життя пов'язані з внутрішньою мотивацією, тобто з почуттям самореалізації – участь у діяльності, яка подобається і є необхідною. Представником теорії щастя як людської діяльності є Б. Фредкінсон, яка вказує на важливу роль внутрішніх факторів у переживанні почуття щастя. На її думку, позитивні емоції сприяють творчості та продуктивності, а це, зі свого боку, зумовлює їх збільшення, створюючи цикл щастя [2; 4; 8].

З метою вивчення рівня показника щастя упродовж вересня–листопада 2022 року нами було проведено емпіричне дослідження шляхом опитування респондентів за допомогою завчасно створеної гугл-форми, до якої увійшли питання тесту «Оновлений Оксфордський опитувальник щастя» (ОНІ, Oxford Happiness Inventory). У дослідженні взяли участь 36 дорослих людей, громадян України віком від 22 до 57 років, які з початку повномасштабної війни набули статусу тимчасово переміщених осіб. Графічно отримані дані презентовано нами на рис.

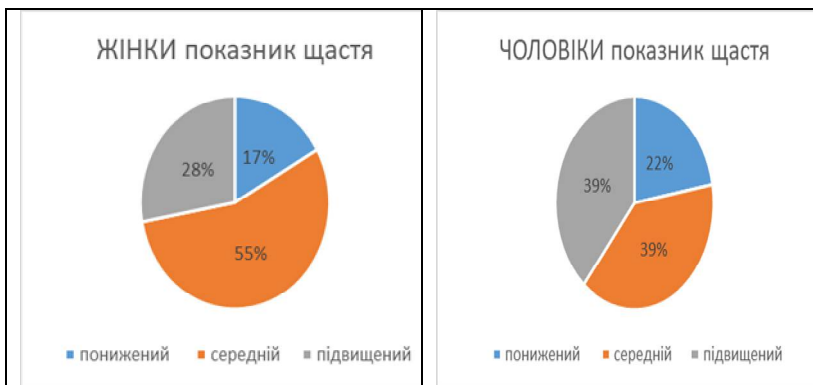

Рис. Показники рівня щастя у тимчасово переміщених жінок та чоловіків (n=18)

З рисунка ми бачимо, що 17 % жінок мають понижений рівень показника, 55 % – середній і 28 % – підвищений рівень показника щастя. Тобто більшість жінок-переселенок демонструють прихильне ставлення до свого життя в цілому або окремих його складових, мають позитивний настрій. При цьому дослі-

дження виявило, що є жінки, які мають негативні емоції щодо власного життя, розгублені, не відчують задоволеності, з низькою адаптивністю у складних обставинах життя. Позитивним є той факт, що в цих умовах є жінки, які відчують себе абсолютно щасливими (мають сенс, адаптивні, залучені до певної справи тощо). Стосовно чоловіків нами було визначено, що 22 % мають понижений рівень показника, 39 % – середній і 39 % – підвищений рівень показника щастя. Дані демонструють, що більша частина чоловіків-переселенців мають середній та підвищений рівень щастя. У них наявний сенс життя, цілі, позитивні думки щодо власного майбутнього. Попри це, частина опитуваних продемонстрували понижений рівень щастя. Ці респонденти вбачають сенс життя у задоволенні основних потреб, у них наявні негативні думки стосовно власного майбутнього. Ніхто з опитуваних жінок і чоловіків не показав низького, а також високого показника. Іншими словами, жоден опитуваний не може сказати, що він абсолютно нещасливий, так само як і абсолютно щасливої людини серед досліджуваних не виявлено. Аналізуючи показники рівня щастя за гендерною ознакою, виявлено, що жінки відчують себе більш щасливими, ніж чоловіки (сумарний відсоток підвищеного та середнього рівнів 83 % в жінок проти 78 % у чоловіків). Разом з тим серед жінок менше нещасних людей, ніж серед чоловіків (17 та 22 % відповідно). Розуміємо, що ці показники є результатом впливу низки факторів, аналіз яких може стати предметом подальших наукових пошуків.

У результаті проведеної роботи ми дійшли висновків, що рівень щастя тимчасово переміщених осіб зумовлюється дією різних факторів в умовах воєнного стану. Показник щастя при цьому може залежати від наявності раціональних та ірраціональних установок, вибору відповідних стратегій поведінки й вираженості прояву захисних механізмів психіки у складних умовах життя. Враховуючи результати проведеного емпіричного дослідження, вважаємо за доцільне розробити програму, що сприятиме підвищенню показників щастя.

Список використаних джерел

1. Бончук Н. В. Суб'єктивне розуміння щастя сучасною молоддю та підлітками. *Молодий вчений*. 2016. № 5 (32). С. 542–547.
2. Бринза І. В. Психологічні ресурси особистості та професійна криза. *Актуальні проблеми сучасної психології*. 2012. № 2. С. 214–217.
3. Гавришак Л. Щастя як психологічна категорія / Л. Гавришак, З. Борисенко. *Проблеми гуманітарних наук*. Серія: Психологія. 2019. Вип. 45. С. 39–51.
4. Паніотто В. І., Сахно Ю., Пясковська А. Динаміка рівня щастя та його детермінанти. Україна 2001–2017. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. № 1. С. 84–102. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/13604>.
5. Потоцька І. С., Белов О. О., Герасимук В. А., Новицький А. В. Залежність суб'єктивного переживання щастя від ціннісно-мотиваційних орієнтацій у сучасній студентській молоді. *Медична психологія*. 2019. Т. 14. № 1. С. 19–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mpsl_2019_14_1_6.
6. Світлічна О. О. Сенс життя і щастя в контексті духовних цінностей учнівської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. Вип. 4. С. 265–271. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/domtp_2017_4_29.
7. Титаренко Т. М. Щастя, здоров'я, благополуччя: досягнення не досяжнго. *Ракурси психологічного благополуччя особистості* : збірник тез доповідей всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Ніжин, 9 червня 2017 р.). Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. С. 7–12.
8. Ryff C. D., Singer B. A positive health agenda for the new millennium. *Personality and Social Psychology Review*. 2000. Vol. 4. P. 6–14.

Янченко Тамара Василівна,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри педагогіки і методики викладання
історії та суспільних дисциплін
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка

ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ЩОДО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна в Україні має значний вплив на освіту, який виявляється у зовнішньому організаційному форматі з переходом на дистанційну (змішану) форму навчання в більшості закладів

вищої освіти, а у внутрішньому, змістовому, – у зміні пріоритетів щодо моделі поведінки та взаємостосунків між учасниками освітнього процесу.

Як наголошує українська дослідниця О. Кравченко, перед закладами вищої освіти постають нові виклики, пов'язані з воєнним станом, – як щодо організації освітнього процесу, так і різних видів позанавчальної діяльності студентської молоді [4]. В умовах війни психолого-педагогічна підтримка здобувачів освіти стає важливим складником діяльності викладачів закладів вищої освіти.

Насамперед зупинимося на значенні поняття «психолого-педагогічна підтримка». У соціальній педагогіці це поняття розглядається як «сукупність способів та заходів, які спрямовані: на надання допомоги у психологічній стабілізації особистості; подолання комплексів, розвиток психологічної захищеності; підтримання позитивних емоцій, оптимістичного погляду на оточуючий світ; розвиток психологічно стабільної особистості; розвиток творчої активності особистості, здібностей; розвиток власної Я-концепції, захист власної унікальності» [2, с. 188].

На думку О. Безпалько, психологічна підтримка спрямована на мобілізацію внутрішніх ресурсів особистості з метою зміни уявлення про безвихідь її становища, відновлення захисних сил організму, формування впевненості та мотивації щодо подолання почуття тривоги, страху чи провини, психологічних комплексів, невпевненості у своїх силах, зміцнення активної, діяльної особистісної позиції. Така підтримка надається під час консультацій, психотерапевтичних бесід, психологічних тренінгів, зустрічей груп самодопомоги. Педагогічна підтримка орієнтована на превентивну й оперативну допомогу дітям, молоді, сім'ям шляхом надання їм необхідної соціально-педагогічної інформації, проведення просвітницьких заходів, консультацій, бесід тощо [1, с. 180]. В умовах війни це поняття зазнало деяких трансформацій, і психолого-педагогічна підтримка студента стосується насамперед допомоги в подоланні почуттів тривоги, страху та безпорадності, а також залучення студентів до різних актуальних видів діяльності, що сприятиме їх особистісній реалізації, формуванню відчуття належності до громади й суспільства, які докладають зусилля для перемоги.

Тому у психолого-педагогічній підтримці студентів в умовах війни можна виділити такі складові, як: психологічна підтримка; педагогічна підтримка або соціально-виховна робота зі студентами.

За таких умов викладач має володіти навичками первинної психологічної допомоги. З цією метою в закладах вищої освіти проводяться тренінги, учасниками яких стають і самі викладачі. Так, у Національному університеті «Чернігівська політехніка» проводиться низка тренінгів «Розвиток навичок першої психологічної допомоги». Під час проходження тренінгу його учасники знайомляться із сучасними психологічними теоріями подолання наслідків травматизації, опановують навички емоційної стабілізації і технології психосоціальної підтримки дітей і дорослих у кризових станах.

Щодо соціально-виховної роботи з дітьми та молоддю – це насамперед система заходів щодо реалізації завдань соціального виховання в практичній площині, втілення їх у суспільний простір.

Перспективними видаються такі заходи для соціально-виховної роботи зі студентською молоддю в умовах війни, як: уведення до освітніх програм освітніх компонентів медіаграмотності та управління конфліктами; посилення уваги менеджерів вищої освіти до інституту кураторства в умовах дистанційного навчання; розробка програм соціально-психологічної реабілітації та адаптації після дистанційного навчання, а також від наслідків воєнних подій; посилення в освітніх програмах формування соціальних навичок, зокрема «soft skills», спрямованих на розвиток соціоемоційної компетентності здобувачів; розробка та впровадження в закладах освіти обґрунтованих рекомендацій щодо заходів із вшанування пам'яті загиблих під час війни [4]. Подібні заходи сприяють організації психолого-педагогічної роботи зі студентами під час війни.

Наприклад, у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка реалізуються різні напрями соціально-виховної роботи зі студентами, актуальні в умовах війни: займаються волонтерською діяльністю, а саме плетуть маскувальні сітки, виготовляють окопні свічки, готують продуктові набори для військових, збирають ліки, шкарпетки та інші речі для воїнів; проводять онлайн-зустрічі «Поруч з психологом», індивідуальні консультації та тренінги для академічних груп з метою подолання нас-

лідків негативного впливу війни на особистість і сприяння адаптації до життя та навчання в умовах війни.

Зокрема, викладачі та студенти Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського беруть участь у проєкті «Вивчай і розрізняй: інфомедійна грамотність», що виконується Радою міжнародних досліджень та обмінів (IREX) за підтримки посольств США та Великої Британії, у партнерстві з Міністерством освіти та науки України й Академією української преси. Його метою є формувати критичне мислення, виявляти фейки і недостовірну інформацію, що відповідає запитам сучасного суспільства. Студенти Інституту проводять безкоштовні театралізовані екскурсії для вимушених переселенців, військових та інших категорій громадян. Під час етнографічної практики студенти провели опитування на тему «Повсякденне життя населення Чернігівщини в умовах російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року», щоб простежити емоційно-психологічний стан мешканців деяких сіл Чернігівщини: Тупичів, Великий Листвен, Бурівка, Вихвостів, Ковпита. Загалом було опитано 62 особи: 35 жінок і 27 чоловіків віком від 17 до 75 років. Досліджувались особливості поведінки в умовах тимчасової окупації населеного пункту, реакцію на вжиті окупантами заходи та дезінформацію, прояви взаємодопомоги тощо [3].

В умовах війни зросло значення роботи кураторів академічних груп, які виконують безліч функцій, зокрема допомагають студентам в організації дистанційного навчання, надають їм психологічну та соціально-педагогічну підтримку.

Одним із можливих шляхів здійснення соціального виховання студентів є їх науково-дослідна робота, яка стосується актуальних проблем розвитку освіти та суспільства, навчання дітей в умовах війни, патріотичного виховання, формування громадянської ідентичності [4].

Отже, в умовах воєнного стану перед закладами вищої освіти постали нові складні завдання, пов'язані з соціальним вихованням студентів з метою надання їм психологічної підтримки, їх адаптації до реалій життя, залучення до суспільних процесів, що відбуваються в країні, формування громадянської ідентичності та критичного мислення.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. Підтримка соціальна. *Соціальна педагогіка : мала енциклопедія* / за заг. ред. І. Зверевої. Київ, 2008. 180 с.
2. Безпалько О., Зверева І., Веретенко Т. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / за ред. О. Безпалько. Київ : Академвидав, 2014. 312 с.
3. Дорохіна Т., Коваленко О. Організація роботи студентів з різновіковими групами населення під час етнографічної практики в умовах воєнного стану. *Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя* : електронний збірник матеріалів XII Міжнародних і XXIX Всеукраїнських педагогічних читань. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка. 2022. С. 67–69.
4. Кравченко О. Соціально-виховна робота зі студентською молоддю в умовах дистанційного навчання, зумовленого воєнним станом. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2022. № 2 (8). С. 98–107. URL: <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/268060> (дата звернення: 10.09.2023).

Kraus Kaarel,

BSS, Senior teacher,

Estonian Academy of Security Sciences, College of Justice

TEACHING ETHICS. IN PRISON?

One of the main goals of imprisonment is the reintegration of prisoners into society – we all want the person not to return to prison and to be able to function in society in a law-abiding manner. Resocialization is also outlined in Section 6 (1) of the Estonian Imprisonment Act [5] – as directing the inmate to law-abiding behavior. This is said to be the main goal of imprisonment and it means that the execution of the sentence must be such that it gives the prisoner the opportunity to cope in a socially responsible way in the future without breaking the law. This means the resocialization of the punished person, i.e., his reintegration into society at least to the extent that he does not commit new crimes. Thus, directing to law-abiding behavior can be considered a central objective of the execution of a prison sentence [9, p. 40].

Several Estonian basic documents also see the importance of social reintegration – the objective is to reduce the rate of relapsing into criminal behavior, or recidivism. It is pointed out that criminal punishment should focus primarily on developing the abilities of the offender in such a way that he would be able to live a law-abiding

life independently after his release. For this purpose, the rehabilitative activities of prisons and probation services (e.g., the content of prison sentence) play a very important role [10, p. 4].

At the same time, the prison must maintain the human dignity of the inmates and do that in a way that would prepare the inmates for release. For this purpose, inmates must be offered meaningful activities during their incarceration, and as many as possible should be offered evidence-based social programs, as well as learning and work opportunities that meet the needs of society [12].

Nevertheless, we must understand that prison only cannot be expected to reintegrate a person into society. The prison must create the conditions and opportunities for the inmate to reintegrate into society – therefore the responsibility lies primarily with the inmate himself, who has to decide whether he uses these opportunities and later realizes them as a law-abiding member of society or not [17, p. 6–7].

The need to resocialize prisoners also stems from the fact that imprisonment is one of the costliest forms of punishment. The maintenance cost of one prisoner in Estonia in 2022 was 2,812 euros per month. This includes, for example, personnel costs, property maintenance and economic costs. [4, s.a.] This amount equals to almost two months' average salary in Estonia (as of 2022, the gross salary in Estonia was 1,685 euros).

In other words, we can say that while a person is in prison, we should use this time as efficiently as possible, primarily with the aim that the person does not commit a new offense when he is released from prison.

Therefore, the prison must find a way to use the prisoners' time in prison in most useful way possible. It is said that individual counseling is the best way to address risk factors in prison, but it is also the most time- and resource-intensive method. Today, in Estonian prisons, such an approach is used based on a prisoner's need, and there aren't enough resources to offer this approach to every single prisoner. As alternative solutions, several social programs have been developed for different types of problems, which are carried out by appropriately trained social workers, psychologists, and other officials. Prisoners who have been identified as having a corresponding risk behavior are primarily referred to social programs. However, this can create a situation where a certain

part of the inmates remain completely neglected, without intervention. Cullen et al. [2, p. 48–61] point out that in a situation where inmates cannot participate in resocializing activities, their recidivism increases. Therefore, resocializing activities (including social programs) should be applied to everyone during their imprisonment. At the same time, Drake [3, p. 101] points out that sometimes social programs are imposed on prisoners, as opposed to being voluntary, and can create the perception that the prison service is doing everything in its power to reduce the risks of prisoners by force, but at the same time they do not care what inmates actually need.

In order to reduce recidivism and incarceration rates, new ways of keeping inmates occupied while incarcerated must be found. These new approaches may help reduce recidivism rates.

This is where we come to the point where ethics can explain behavioral errors. This is primarily because ethics is a field that affects people from all walks of life. Everything we say or do not say, what we do or do not do, who we are and what we value is connected to ethics, and without thinking about your life and choices, you cannot live a good life [16, p. 489]. Ethics covers a wide range of human behavior, actions and statements and the evaluation of their consequences [15, p. 59]. It can even be said that ethics does not have one universal answer to the question of what the right or wrong action or decision in a particular situation is. A rigid focus on regulation – “rule-based behavior” – can even endanger general morality [13, p. 2].

To help inmates with behavioral errors or a rigid focus on regulations, the author of the paper conducted a program on ethics in the Tallinn prison between 25.04.2023 and 25.05.2023. Also, the author of the paper started the same program with a new group on 10.10.2023 (still ongoing). Inmates could join the program on a voluntary basis, after a relevant advertisement was posted in their living section.

The program discusses the most well-known ethical dilemmas, making connections and giving examples from their own lives. This project, which was a first of its kind in Estonia, consisted of ten 1.5-hour meetings which take place in the form of a discussion, doing a so-called case analysis.

The sessions cover ethics, morality, the relationship between them, as well as etiquette, law, conformism, and egoism. During the sessions, other subject areas are also briefly touched upon, including environmental ethics, utilitarianism, virtue ethics, deontological ethics. In the opinion of the author of the paper, the mentioned fields allow the participants of the group openly discuss various topics.

Long [8, p. 54–55] has pointed out that the dialogue form is not just a discussion-based approach to education, although a large part of it is included in the discussion, but it is education in which there is a dialogue with the learning material. Teaching in dialogue form does not overemphasize the teacher or the learner but is learning-oriented. Kreismann and Talaulicar [6, p. 74] also state that the most common and the most effective way that is mentioned in the literature is group discussions, which also contribute to the individual's learning process. Also, Lempert et al. [7, p. 46] have noted that classes held in the form of discussion help the participants to experience the world through the eyes of another person and thereby understand things better, and help to develop empathy towards others.

Conducting classes in a discussion format can be an environment where inmates feel more comfortable, and a positive atmosphere is created around them. Bollock and Bunce [1, p. 123] have found that so far prisons have done little to create a positive climate for inmates to motivate them to change their attitudes towards crime and thereby make serious plans to change their lifestyles. Creating such a climate is essential for any rehabilitation of prisoners.

As far as the author of the paper knows, only two programs on ethics have been conducted for prisoners around the world – in 2017, Fikile M. Mnis from the University of the Witwatersrand in Johannesburg, South Africa; and in 2019, in Lenzburg Prison, Switzerland, by corporate ethics lecturer Dr. Phil. Mathias Schüz.

By conducting a pilot program, Mnisi [11, p. 84] searched for an answer to the question of how to teach ethics in prison in such a way as to influence the decision-making of the offender for the purpose of resocialization and change, aiming to stimulate critical thinking in the inmate. By conducting the program, Schütz [14, p. 397] wanted to make prisoners aware of better ethical behavior and thereby raise the awareness of the participants. Both facilitators wanted to make

their own contribution to the process of resocialization of the program participants.

Since the duration of each program was different – the duration of the Mnisi program was a total of 12 weeks, Schütz conducted the program in one day, as two 1.5-hour lectures, with a half-hour break in between the sessions – so no impact analysis has been done on their basis. However, Mnisi observed that at the end of the course, the analytical skills of the participants changed, critical thinking, moral reasoning and behavior improved. Many of the participants began to change their way of thinking and their attitude towards both those close to them and those far away [11, p. 90].

Although, as far as the author of the paper is aware, ethics-related programs have only been conducted twice in prison and it is difficult to assess their impact, ethics-related programs have been conducted repeatedly in other areas of life. Kreismann and Talaulicar [6, p. 77] point out in their research that 71 % of ethics programs have had a positive impact and only 1% (one case, in 1998) have had a negative impact. Ethical programs have also been conducted, for example, in medicine, after which changes have been observed in the general level of moral sensitivity and critical thinking of the participants [18, p. 651].

Today, it has not yet been possible to assess the effects of the program carried out in Estonia (the process is still underway). However, the experience of the rest of the world gives hope that the ethics program can have a positive effect on the risk behavior of inmates. The author is hopeful that the program on ethics can also contribute to the resocialization of prisoners, which is beneficial for the society as a whole.

References

1. Bullock, K., Bunce, A. (2020), "The prison don't talk to you about getting out of prison": On why prisons in England and Wales fail to rehabilitate prisoners", *Criminology & Criminal Justice*, № 20 (1), pp. 111–127.
2. Cullen, F., Jonson, C. L., Nagin, D. (2011), "Prisons Do Not Reduce Recidivism: The High Cost of Ignorig Science", *The Prison Journal*, 91 (3), pp. 48–65.
3. Drake, D. (2012), *Prisons, Punishment and the Pursuit of Security*, Palgrave Macmillan, New York.

4. Estonian Prison Service, s.a. Vangistuse kulud, available at: <https://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangistuse-kulud> (accessed: 05.05.2023).
5. Imprisonment Act (2000), RT I 2000, 58, 376.
6. Kreismann, D., Talaular, T. (2021), "Business Ethics Training in Human Resource Development: A Literature Review", *Human Resource Development Review*, Vol. 20 (1), pp. 68–105.
7. Lempert, L. B., LaRose, C., Freeman, L., & Liss, L. (2012), "What Is It that these People Want? Are We Part of Some Kind of Experiment?": Mentoring in a Women's Prison", *Humanity & Society*, № 36 (1), pp. 30–49.
8. Long, J. (2010), "Teaching Adults: Insights from Educational Philosophy", *Journal of Christian Education*, № 53 (1), pp. 49–60.
9. Madise, L., Pikamäe, P., Sootak, J. (2014), *Vangistusseadus. Kommenteeritud väljaanne*, 2nd edition, Tallinn : Juura.
10. Ministry of Justice (2022), "Justiitsministeeriumi programm aastateks 2023–2026", available at: <https://www.just.ee/strateegilised-alusdokumendid> (accessed : 04.05.2023).
11. Mnisi, F. (2019), "Ethics education in prison: a pilot study on an ethics programme for offenders", *International Journal of Ethics Education*, № 5, pp. 83–96.
12. Parliament of Estonia (2020), Kriminaalpoliitika põhialuste aastani 2030 heakskiitmine, Otsus, RT III, 13.11.2020, 6.
13. Schaap, A. I., Ligtenberg, W. M. R., de Vet, H. C. W., Molewijk, A. C., Stolper, M. M. (2022), "Moral Dilemmas of Dutch Prison Staff; a Thematic Overview from All Professional Disciplines", available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23774657.2022.2089405> (accessed: Used in: 05.05.2023).
14. Schütz, M. (2019), "Ethik-Kurs für Strafgefangene : Grundlagen und Umsetzung in der Praxis", *Forum Strafvollzug*, № 5, pp. 396–399.
15. Souryal, S. (1998), "Ethics in Criminal Justice: In Search of the Truth", 2nd ed, Cincinnati : Anderson publishing co.
16. Sutrop, M. (2006), *Eetikakriisist Eesti ühiskonnas. Rmt: Eetika: Interdistsiplinaarsed lähenemised*, AS Pakett, Tallinn.
17. Tüllinen, K. (2016), "Deinstitutionaliseerimine ja normaalsusprintsipi karistuse täideviimise praktikas", *Sotsiaaltöö*, № 3, pp. 3–7.
18. Yeom, H.-A., Ahn, S.-H., Kim, S.-J., "Effects of ethics education on moral sensitivity of nursing students", *Nursing Ethics*, № 24 (6), pp. 644–652.

Vitomskiy Yurii,
PhD in Psychology,
Associate Professor of the Department of Philosophy and Psychology,
Kyiv University of Intellectual Property and Law,
National University «Odesa Law Academy»

SPECIFIC FEATURES OF TEACHING THE DISCIPLINE «LEGAL PSYCHOLOGY» IN THE CURRENT CONDITIONS

Applicants for higher education in psychology should consider studying the discipline of Legal Psychology for several compelling reasons. Legal issues are pervasive in society, and an understanding of legal psychology can help individuals navigate legal matters they may encounter in their personal and professional lives. This knowledge can be applied to contexts such as criminal justice, family law, employment disputes, and more [3]. Legal psychology offers a range of career opportunities. Graduates with expertise in this field can pursue careers as forensic psychologists, legal consultants, jury consultants, victim advocates, and expert witnesses. These roles often come with competitive salaries and the chance to make a positive impact on the legal system.

Legal psychology plays a crucial role in promoting fairness and justice within the legal system. It focuses on topics such as eyewitness testimony, the assessment of competence and mental state, and the impact of cognitive biases on legal decisions. By studying this discipline, students can contribute to a more just legal system. Legal psychology explores how human behavior, cognition, and emotions intersect with the law [4]. Students gain insights into why people commit crimes, how witnesses recall events, and how jurors make decisions. This knowledge can be applied to a wide range of settings beyond the legal field.

Legal psychology challenges students to think critically and analytically. They learn to evaluate evidence, assess the reliability of witness statements, and make informed judgments. These critical thinking skills are valuable in many professions. Legal psychology is an interdisciplinary field that bridges psychology and law. Studying this discipline allows students to gain knowledge in both areas, providing a well-rounded education that can be applied in various contexts. Legal psychology often involves ethical dilemmas related

to issues like confidentiality, informed consent, and the use of psychological assessments in legal settings. Students learn to navigate these ethical complexities, which is essential for any career in psychology. Legal psychology emphasizes research methods, data analysis, and empirical inquiry. These skills are transferable to other fields and can be highly valuable in research-oriented careers or positions that require data-driven decision-making.

Legal psychology addresses issues of bias, prejudice, and stereotypes in legal contexts. Students gain an understanding of how these biases can influence legal proceedings, leading to a more informed and socially conscious perspective. Legal psychology provides students with the tools to advocate for reforms within the legal system [2]. Graduates can work to improve legal procedures, enhance the treatment of witnesses and defendants, and contribute to the development of fair and effective policies.

In summary, studying Legal Psychology as part of a higher education program in psychology can offer a wide range of benefits, including career opportunities, a deeper understanding of human behavior in legal contexts, critical thinking skills, and the potential to contribute positively to the legal system and society as a whole. It enriches students' knowledge and skills, making them well-prepared for diverse career paths within and beyond the field of psychology.

Teaching the discipline of «Legal Psychology» in the current conditions, which may include technological advancements, changing legal landscapes, and evolving educational methods, requires adaptation and consideration of specific features. Here are some specific features to consider:

1. **Integration of Technology:** In the digital age, technology can play a significant role in teaching legal psychology. Incorporate online resources, e-books, multimedia presentations, and virtual learning platforms to enhance engagement and access to course materials.

2. **Online Learning:** With the increasing prevalence of online and remote learning, consider offering the course in an online or hybrid format. This accommodates students who may not be physically present on campus.

3. **Case Studies and Real-Life Examples:** Emphasize the relevance of legal psychology by using real-life case studies and

examples to illustrate psychological principles in the legal context. This helps students connect theory with practical applications [1].

4. Interdisciplinary Approach: Encourage an interdisciplinary approach to legal psychology. Collaborate with experts from related fields, such as law, criminology, sociology, and forensic science, to provide a holistic understanding of the subject matter.

5. Ethical Considerations: Explore ethical issues in legal psychology, especially in the context of emerging technologies like artificial intelligence, data analytics, and surveillance. Discuss the ethical implications of using psychological methods in legal decision-making.

6. Cultural Sensitivity: Recognize the importance of cultural competence in legal psychology. Discuss how cultural factors influence behavior, perception, and legal processes, and promote sensitivity to diverse perspectives and experiences.

7. Current Legal Trends: Stay updated on legal developments, including changes in legislation, court decisions, and legal procedures. Discuss how these changes may impact the practice of legal psychology and the understanding of human behavior in legal contexts.

8. Forensic Psychology: If relevant, include topics related to forensic psychology, such as criminal profiling, eyewitness testimony, and the assessment of competency and insanity. Highlight the role of psychologists in the criminal justice system.

9. Practical Skills: Incorporate opportunities for students to develop practical skills, such as conducting psychological assessments, evaluating the credibility of witnesses, and writing expert reports. These skills are valuable for those considering careers in forensic psychology or legal professions.

10. Critical Thinking and Ethics: Encourage critical thinking skills and ethical reasoning. Challenge students to analyze legal and psychological issues from multiple perspectives and to consider the ethical dilemmas inherent in legal psychology practice.

11. Guest Speakers and Field Experts: Invite guest speakers who are practitioners in legal psychology, forensic psychology, or related fields to share their experiences and provide insights into real-world applications.

12. **Assessment Methods:** Use a variety of assessment methods, including essays, case analyses, research projects, and presentations, to evaluate students' understanding of legal psychology concepts and their ability to apply them.

13. **Research Opportunities:** Encourage students to engage in research projects related to legal psychology. Foster their ability to critically evaluate existing research and contribute to the field's knowledge base.

14. **Flexible Learning:** Recognize that students may have varying levels of familiarity with psychology and law. Provide resources and support for students to catch up on foundational knowledge and skills as needed.

15. **Professional Development:** Promote ongoing professional development by connecting students with resources, organizations, and networking opportunities in the field of legal psychology.

Overall, teaching «Legal Psychology» in current conditions should be dynamic, adaptable, and relevant to the changing legal and technological landscape. It should empower students to understand and apply psychological principles within the legal context while fostering critical thinking, ethical awareness, and practical skills.

References

1. de Barros Filho, G. C., & de Oliveira, G. F. (2016), "Reflections on the Discipline of Psychology in the Law Course", *Amadeus International Multidisciplinary Journal*, № 1 (1), pp. 73–82.

2. Emerson, D. J., Hair Jr, J. F., & Smith, K. J. (2023), "Psychological distress, burnout, and business student turnover: The role of resilience as a coping mechanism", *Research in higher education*, № 64 (2), pp. 228–259.

3. Fulero, S. F., Greene, E., Hans, V., Nietzel, M. T., Small, M. A., & Wrightsman, L. S. (1999), "Undergraduate education in legal psychology", *Law and Human Behavior*, № 23, pp. 137–153.

4. Neal, T. M., Martire, K. A., Johan, J. L., Mathers, E. M., & Otto, R. K. (2022), "The law meets psychological expertise: Eight best practices to improve forensic psychological assessment", *Annual Review of Law and Social Science*, № 18, pp. 169–192.

СЕКЦІЯ 9
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ
В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНОМУ ВИМІРІ

Гірман Алла Павлівна,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
Університету митної справи та фінансів

ДЕРЖАВА ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО
ЯК СКЛАДОВІ ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ
СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Держава завжди так чи інакше є виразником загальної волі своїх громадян. Якщо ця «загальна воля» охоплює лише коло питань, що дійсно становлять загальногромадянський інтерес (захист країни від нападу ззовні, охорона громадського порядку, підтримання стабільного економічного розвитку, дії щодо збереження природного середовища), і водночас забезпечує вільне вирішення громадянами їхніх приватних проблем – маємо, з одного боку, демократичну державу, з іншого боку, громадянське суспільство. Якщо ж держава поширює свою волю на всі сфери життєдіяльності людини, утискаючи громадянське суспільство, – це тоталітарний лад.

У термінах, введених у соціальну філософію Карлом Поппером, ці протилежні за своїм духом суспільства можуть бути позначені як закрите та відкрите. При цьому під закритим суспільством Поппер розуміє тоталітаристське суспільство, описане Платоном, що має за основу і зразок для наслідування племінне або колективістське суспільство, характерне для первісності. У такому суспільстві табу жорстко регулюють усі сторони життя та панують над ними [1].

Наш власний спосіб життя, зауважує Поппер, усе ще переважаний табу – харчовими табу, табу ввічливості та багатьма іншими. «У нашому способі життя, – роз'яснює Поппер, – між законами держави, з одного боку, і табу, яких ми звично дотримуємося, – з іншого, існує сфера особистих рішень, що постійно розширюється, з її проблемами та відповідальністю. Особисті рішення можуть призвести до зміни табу і навіть політичних

законів. Можливість раціональної рефлексії з приводу проблем, що постають перед людиною, – ось що становить докорінну відмінність цих двох типів суспільства». Таким чином, відкрите суспільство – це суспільство, в якому громадяни змушені приймати особисті рішення і, отже, є особистостями. Саме в такому разі вони становлять громадянське суспільство [1].

Громадянське суспільство є сферою реалізації особливих, приватних інтересів окремих індивідів. Як вважав Гегель, це сфера, яка живе за своїми законами, і не в усьому підвладна державі [2].

Ставлення між громадянським суспільством і державою є виразним прикладом єдності протилежностей та їх складних взаємин. З одного боку, держава та громадянське суспільство взаємно доповнюють один одного до цілісності, що являє собою суспільство як таке. Але, з іншого боку, ця єдність досить суперечлива, з діаметрально протилежним аналізом явищ.

Власне громадянське суспільство – це складне утворення, оскільки воно містить усі елементи системи «суспільство», за винятком своєї антитези – держави. Специфічне – бо зв'язок між елементами, складовими громадянського суспільства побудований принципово інакше, ніж у суспільстві загалом і в такій його підсистемі як держава; якщо в останніх переважають зв'язки супідрядні, ієрархічні, вертикальні, то громадянське суспільство характеризується насамперед горизонтальними зв'язками, координаційними.

Щоб дати елементарне уявлення про складність та специфічність громадянського суспільства, доцільно позначити його найважливіші структурні одиниці. В економічній сфері – це дрібні приватні підприємства, кооперативи, акціонерні товариства та інші виробничі осередки, які створюються громадянами з власної ініціативи; у сфері соціальній – сім'я, органи самоврядування (за місцем проживання, роботи, навчання), політичні партії та інші громадські організації, недержавні інститути дослідження громадської думки; у сфері духовній – недержавні інститути (наприклад, церква) та засоби масової інформації, що дозволяють реалізовувати свободу совісті, думки і слова, добровільні наукові, творчі об'єднання тощо. Вже цей простий перелік наводить на думку, що в розвиненому громадянському суспільстві індивід у більшості випадків зустрічається з державою

не віч-на-віч, а у складі відповідного громадянського інституту, тобто опосередковано. І це найважливіший критерій розвиненості громадянського суспільства.

Громадянське суспільство є цінністю цивілізаційного порядку. Це доводиться підкреслювати особливо, бо іноді протиставлення держави та громадянського суспільства по осі «упорядкування та централізація – децентралізація та свобода особистості» явно зміщується до лінії «інтеграція – дезінтеграція». Насправді ж розвинене громадянське суспільство несе подвійне цивілізаційне навантаження: поєднуючи індивідів за різними ознаками, воно додатково соціалізує їх, а також сприяє міцнішій інтеграції суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Кисельов С. Гегель. Політична енциклопедія. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 129 с.
2. Ian Charles Jarvie, Karl Milford, David W. Miller. Karl Popper: Life and time, and values in a world of facts. Ashgate Publishing, Ltd., 2006. P. 1–11.

Доній Наталія Євгенівна,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

РОЛЬ ЗВ'ЯЗКУ З ІСТОРИЧНИМ МИНУЛИМ У ЗБЕРЕЖЕННІ ВІТАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Останніми роками науковці акцентують увагу на тому, що соціум увійшов у стан тієї глибокої патології, коли майже все перебуває в ситуації конфронтації до практично всього (соціального, приватного й навіть індивіда щодо самого себе), а тому це підштовхує до міркувань щодо необхідності означення варіантів «лікування». У цьому ключі сучасні любомудри окремо відзначають, що існування людства нічим і ніким не може бути гарантовано, тим паче що в результаті розвитку НТП за ступенем небезпеки для людського життя на другий план відійшли природні катастрофи і катаклізми, поступившись місцем таким небезпекам, як: воєнні дії, фінансова й економічна кризи, політичний колапс, урбанізація в конфігурації мегалополісів. До простору цієї проблематики закономірно увійшло питання виживання, а отже, майбутнього людства не тільки як біологіч-

ного виду, а як соціальної системи. Пропонований дослідниками варіативний ряд заходів, що доцільно здійснити заради майбутнього людства, доволі розлогий, проте один із варіантів останнім часом стає все більш обговорюваним, а саме: майбутнє людини як соціобіологічної істоти пов'язане із заходами щодо збереження рівня її вітальності.

Любомудри, розкриваючи сутність вітальності, зазвичай намагалися віднайти те джерело, яке, на їхню думку, надавало людині силу життя і дозволяло гідно протистояти викликам долі. Зазначимо: якщо представники класичної філософії віддавали перевагу розуму як розшукованому джерелу, то вже представники неklasичної філософії одним із джерел називали традиції та зв'язок поколінь, тобто виводили джерело вітальності з історії. Якщо спробувати сформувану суть історії як феномену, то найбільш влучним є визначення, що історія – віддзеркалення життя певної групи людей у певному географічному й часовому просторі. Однак це визначення доцільно розширити за рахунок ще одного важливого моменту. Повсякденний досвід дозволяє зробити висновок, що історія являє собою доволі суперечливий процес, який залежить від безкінечного переплетіння причин і наслідків, від підпорядкування різноманітним законам усіляких систем, від суб'єктивно забарвленого погляду того, хто аналізує події та намагається вибудувати наратив, від присутності Іншого – того, хто проживе, вислухає, запам'ятає й переповість наратив далі й таким чином долучиться до створення метанаративу. Це вказує на факт: історія не вибудовується на основі самотності, вона ґрунтується на соціальності та комунікації.

У зв'язку із вказаною патологією цей факт перебуває під ударом через орієнтування на дистанціювання від соціальності та розрив з її комунікативним простором. Виплекана індивідами орієнтація на дистанціювання як форма ігнорування соціального життя, що заявила про себе наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., але стала потужним рухом на початку ХХІ ст., детермінована рядом факторів. По-перше, на останню чверть ХХ ст. припав пік ери накопичення та перенасичення, і частина індивідів раптово відкрила для себе відсутність власних бажань та ідей, а те, що видається за бажання та ідеї, насправді є поневоленням та якісною ознакою належності до без-

формної юрби. По-друге, соціальна динаміка набрала надшвидкості, чим і детермінувала появу групи індивідів, яка усвідомила, що гальмує і рухатися далі в трендовому надтемпі з Іншими вже не має сил, ресурсів і настрою. Таким чином, поступово оформилася соціальна меншина, головна якість якої – «збіжність у розбіжності» (Х. Ортега-і-Гассет) – соціальна центробіжність. Така група індивідів у наших розвідках отримала номінацію «соціально девіталізовані особистості» [1].

Розриваючи зв'язки із соціально активним життям, яке розуміється як вітальне, соціально девіталізована особистість знижує рівень своєї присутності в соціальному просторі, і це стає сигналом для соціальності, що індивід обрав стиль відмежування і втечі від того, що асоціюється з соціальним простором. Можемо стверджувати, що через НТП та розвиток інформаційних технологій сформувалося нове покоління, яке достатньо комфортно почуває себе поза соціальним простором. Свого часу Х. Ортега-і-Гассет зазначив, що покоління – це певна кількість подібних один до одного створінь, які мають нове життєве сприйняття та поєднують у собі особливі, притаманні лише їм риси, схильності, переваги. Ці створіння мають щось схоже в зовнішньому вигляді, щось таке невлвиме оком, що відрізняє їх від представників попередніх поколінь, але водночас кожне нове покоління оволодіває деякими універсальними «правилами гри», без яких не існує метанаратив людського життя. Одним із таких обов'язкових правил є: добре знання минулого є вітальним, а це означає, що зв'язок з минулим потрібен для збереження і продовження життя. Історичне минуле завжди вагітне людським майбутнім, і в ньому вже б'ється маленьке людське серце, котре невдовзі підлягатиме черговому історичному випробуванню на свою людяність. Необхідний він не тому, що дає готові рішення проблем (життя ніколи не повторюється та вимагає нових понять й інших рішень), а тому, що оберігає від повторення помилок, застерігає від кроків, які можуть стати вбивчими для індивіда, та дає певну енергію для руху далі [2, с. 72]. Підтвердити цю тезу можна двома прикладами. Приклад з минулого – позиції філософії вітаїзму, сформовані діячами української літератури першої половини ХХ ст. (М. Хвильовий, А. Любченко та ін.). Представники вітаїзму вважали: крім того,

що визначальною умовою вітальності людини є «вміння думати та й почувати» [3, с. 192], але не менш важливим для підтримки певного рівня життєвої енергії є гармонійне поєднання потенціалів та історичної минувшини. Так, В. Підмогильний у романі «Місто» зображує образ героя, який, витративши майже всі сили на підкорення великого Міста, вичавлений, соціально пасивний, без мрій, сподівань і бажань, вирішує повернутися в простір концентрації минулого – в село, в те місце, де він був щасливим і сповненим ентузіазму, сили життя. Саме такий крок дає герою надію, що він не просто відновиться, він пригадає, яким був раніше завзятим мрійником, і хоче бути таким «як раніше», у якого вирує енергія, є бажання, прагнення та певна кількість планів на майбутнє. Новітній варіант – філософія стилю й способу життя дауншифтерів, які, перемістившись на «околиці» соціального простору в простір природи та минулого (як правило, дауншифтери змінюють місце проживання з мегаполісів на периферійну місцевість), долучаючись до практик проживання, які були поширені в минулому, відчують наповненість життям, силу і пробудження інтересу до себе і власних бажань. Тому, будучи сполучною ланкою між минулим і майбутнім, перебуваючи в маргінальному рішенні, і герой «Міста», і дауншифтери фактично для соціального простору стають соціально девіталізованими, але для себе вони набувають втрачену вітальність. Можемо зазначити, що для сучасних індивідів саме внутрішній час у формі пам'яті виступає однією з найважливіших умов самозбереження й вітальності.

Отже, можемо зазначити важливість зв'язку з минулим заради збереження індивідом належного рівня вітальності. Якщо такий аспект як зв'язок з минулим втрачається, то поступово індивід втрачає й енергетичну підтримку, й він переходить до когорти девіталізованих особистостей. Утім, вітальна особистість має зважати на минуле, але жити на рівні епохи, розраховуючи можливі варіанти майбутнього.

Список використаних джерел

1. Доній Н. Є. Соціальна девіталізація особистості як віддзеркалення втоми від перманентної кризи ідентичності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Культурологія». 2014. Вип. 14. Ч. 1. С. 120–125.

2. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас / пер. з ісп. В. Бурггардта. Нью-Йорк : ООЧСУ, 1965. 159 с.

3. Хвильовий М. Формалізм? Твори в 5-х т. / заг. ред. Г. Костюка. Балтимор–Торонто : Смолоскип, 1983. Т. 4. С. 185–192.

Ковалевський Артем Вікторович,
старший викладач кафедри правової
та спеціальної підготовки Територіально
відокремленого відділення «Кам'янська філія
Пенітенціарної академії України»

ОКРЕМІ АСПЕКТИ БЕЗПЕКИ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Політика є особливою формою життєдіяльності людини. Будучи первинним елементом у системі відносин, політика суттєво впливає на ідеологію, право, формує їх принципи та зміст. В юридичній енциклопедії зазначається: кримінально-виконавча політика – обов'язкова складова державної політики у боротьбі зі злочинністю шляхом застосування діючої в Україні системи покарань.

Головна пенітенціарна ідея кримінально-виконавчої політики має філософсько-світоглядну та правову цінність, зорієнтовану на оптимальну ефективність боротьби зі злочинністю за допомогою інституту кримінальної відповідальності [1, с. 405].

Центральне місце в реалізації кримінально-виконавчої політики належить Міністерству юстиції України, до складу якого входить Департамент з питань виконання кримінальних покарань, який діє на підставі Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (далі – ДКВСУ). Одним з основних завдань ДКВСУ є контроль за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацією законних прав та інтересів засуджених та осіб, узятих під варту [2].

Слід зазначити, що нормативно-правова база, яка регламентує порядок відбування покарання, є двосторонньою, адже, з одного боку, звертається увага на забезпечення прав і свобод засуджених осіб, а з іншого – працівників органів та установ виконання покарання.

Сталий розвиток суспільства забезпечується дотриманням прав і свобод людини, визнання їх цінності, своєчасністю реагування на порушення прав і свобод тощо. Відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [3].

Безпека є умовою життєзабезпечення людини у зв'язку з тим, що люди завжди схильні до різних небезпек і ризиків, тому вона повинна посідати одне з головних щаблів у кримінально-виконавчій політиці. Однак законодавцем фактор безпеки в діяльності персоналу органів та установ виконання покарань не визнається ключовим, адже поняття «безпека персоналу установ виконання покарань» не закріплено в чинному кримінально-виконавчому законодавстві.

На думку С. Зливка, безпеку персоналу кримінально-виконавчої системи необхідно розглядати комплексно в трьох вимірах: безпека людини, суспільства і держави. Вчений переконаний, що, виконуючи службові завдання на одному з напрямів боротьби зі злочинністю, персонал кримінально-виконавчої системи тим самим гарантує безпеку всім членам суспільства, у тому числі й особисту безпеку [4, с. 250].

На стан безпеки кримінально-виконавчої системи негативно впливають, з одного боку, виклики – сукупність деструктивних і дестабілізуючих чинників зовнішнього середовища, які протистоять кримінально-виконавчій системі в реалізації її інтересів, а з іншого боку, загрози – наявні або потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку суспільним відносинам, предметом яких, згідно із встановленими вимогами в законодавстві, є функціонування системи суб'єктів виконання кримінальних покарань, організаційно-правових, соціальних і громадських інститутів, що беруть участь у забезпеченні виправлення і ресоціалізації засуджених [5, с. 39].

На наше переконання, до зовнішніх загроз можна віднести: а) аварії, катастрофи; б) епідемії, епізоотії; в) внутрішньодержавні та міжнародні конфлікти.

Внутрішніми загрозами можуть бути: а) неналежне грошове забезпечення та соціально-правий захист персоналу; б) відсут-

ність відомчого медичного забезпечення; в) кадровий дефіцит; г) низький престиж служби.

Під час реалізації будь-якого виду кримінального покарання відбувається постійна взаємодія персоналу та осіб, які відбувають кримінальні покарання.

Деструктивними чинниками, на наше переконання, є зневажливе ставлення засуджених до співробітників. За статистичними даними показників стану режиму, ізоляції та нагляду в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, протягом 12 місяців 2022 року випадки нападу на персонал становлять 4, чинення фізичного опору персоналу – 58 випадків. Разом з тим додатковими факторами, які впливають на вчинення цих порушень, може бути виготовлення та вживання засудженими спиртних і наркотичних засобів тощо.

Іншими чинниками, ми переконані, є високі ризики захворювання персоналу під час виконання покладених на них службових обов'язків, які контактують із засудженими, що хворіють на інфекційні захворювання, активну форму туберкульозу, ВІЛ-СНІД, різні форми гепатиту. Для усунення таких ризиків необхідно розробити дієвий механізм протиепідемічних заходів захисту персоналу.

У будь-якому випадку безпекову складову діяльності персоналу з урахуванням зазначених вище аспектів слід розглядати як комплекс заходів, що здійснюються для максимального збереження здоров'я та життя людини, забезпечення інших прав і свобод людини та громадянина [6, с. 76].

Отже, на нашу думку, важливим аспектом, однією зі складових цього механізму має бути ефективне та своєчасне надання медичної допомоги співробітникам, здійснення реабілітації у відомчих санаторіях і профілакторіях.

Такий підхід гарантує соціальний захист персоналу, надійно забезпечить його безпеку, а також підвищить авторитет служби.

Список використаних джерел

1. Шемшученко Ю. С., Лановенко І. П. Кримінально-виконавча політика. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 3. Київ : Українська енциклопедія, 2003. 736 с.

2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України в редакції від 01.04.2022 р. № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

3. Конституція України : Закон України в редакції від 01.01.2020 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

4. Зливко С. В. Щодо питань безпеки персоналу органів і установ виконання покарань *Права і свободи людини та їх забезпечення в умовах несвободи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 01 листоп. 2018 р.) / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів, 2018. 450 с.

5. Глотова О. Д. Поняття пенітенціарної безпеки. Актуальні проблеми адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції : тези доп. учасників наук.-практ. конф. курсантів та студентів (м. Харків, 12 груд. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 196 с.

6. Помогайбо О. В. Правові та психолого-педагогічні складові безпечної діяльності персоналу органів і установ виконання покарань. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2023. № 1 (18). 144 с.

Кононенко Тетяна Володимирівна,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ

СВОБОДА ЯК ЕКЗИСТЕНЦІАЛ

Свобода – базова антропологічна характеристика. Вона усвідомлюється як фундаментальна цінність, що диктує необхідність формування власної світоглядної та ціннісної позиції, зумовлює можливість волевиявлення та вибору. Це не тільки цінність, а й необхідна умова для реалізації всієї аксіологічної сфери. Це здатність людини самостійно визначати й реалізовувати певну світоглядну позицію, цілі та завдання, бути відкритою до змін, тобто творити власне життя.

В історії філософії існує маса ракурсів бачення свободи. Вона постає як домінанта, що визначає головні цінності, саме життя як найбільшу цінність (М. Бердяєв, А. Камю, Ж.-П. Сартр); як найбільше благо, базова умова ефективного розвитку людини та суспільства (Дж. Локк, П.А. Гольбах, Ж.-Ж. Руссо); свідчить в єдності з любов'ю і творчістю про причетність людини до бо-

жественного буття (М. Бердяєв); обумовлюється необхідністю приймати рішення та нести за них відповідальність (І. Кант, Г.В.Ф. Гегель, М. Гартман, Т. Адорно, Ж.-П. Сартр); завдяки свободі людина переживає та долає відчуження, самотність і страх (С. К'єркегор, М. Гайдеггер).

Розрізняють негативну і позитивну свободу. Негативна – свобода «від», відсутність втручання з боку інших суб'єктів, позитивна – свобода «для», спроможність самотійно приймати рішення. Перша – корелюється з незалежністю, передбачає наявність приватної зони, автономності. Це право на захист від будь-якого втручання, що обумовлюється наявністю основних прав і свобод. Друга – корелюється із самореалізацією, фіксує статус зрілої особистості, вільної від фобій і комплексів, спрямованої на активне суспільне й політичне життя, реалізацію своїх громадянських прав. І. Берлін розмежовує їх так: негативна – «Я нікому не раб», позитивна – «Я сам собі господар».

Сучасні концепції свободи представляють нового суб'єкта, якому властиві здатність до духовного розвитку, бажання цілісності та гармонійності життя. На перший план виходить етичний зріз розуміння життєдіяльності, самореалізація як самовдосконалення, що передбачає відповідальність у прийнятті рішень. Свобода виступає як толерантність, що передбачає урахування іншої людини. Це не тільки можливість існування безлічі варіантів вибору, а й відносне прийняття кожного з них, що сприяє розвитку та звільненню від упереджень окремо взятої людини та всього суспільства.

Безумовно, свобода обмежується низкою фізіологічних і соціальних чинників. Вона завжди співвідноситься з необхідністю. Насамперед людина не вільна від біологічних потреб, більшість з яких вона задовольняє завдяки суспільству, науково-технічному прогресу, посилюючи тим самим свою несвободу. Перебуваючи в суспільстві, вона існує у сфері зовнішньої (співвіднесення та коригування власних потреб, бажань з потребами і бажаннями інших суб'єктів) і внутрішньої (обумовленість світогляду засвоєними нормами) несвободи. З одного боку, суспільство сприяє розвитку свободи, з іншого – її обмежує.

На думку Р. Сафранські, сучасній людині потрібна така політика, яка дозволить знайти свою істину. Необхідно жити од-

ночасно у двох світах, зважати на два «регіони істини». Один регіон – культурний – пов'язаний з формуванням власного «Я» і тлумаченням навколишнього світу, тобто з індивідуальним, екзистенціальним актом осмислення. Він може бути уявним, фантастичним, йому не потрібно бути суспільно корисним і навіть придатним для життя. Інший регіон – політичний – вміщує досвід іншого, повагу до його волі. Він є об'єктивним, прагматичним, суспільно корисним і необхідним для життя.

Загальна декларація прав людини проголошує: кожна людина народжується вільною, рівною в гідності і правах, вона має всі права та свободи незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового або іншого становища. Кожна людина має право на життя, особисту недоторканність і свободу. Ніхто не повинен бути в рабстві, зазнавати тортур. Ніхто не може зазнавати втручання в особисте чи сімейне життя, посягання на честь, репутацію, таємницю кореспонденції, недоторканність житла та майна. Кожна людина має право на свободу та вільне виявлення переконань, соціальне забезпечення, здійснення необхідних для підтримання гідності та вільного розвитку прав в економічній, соціальній і культурній галузях. Єдиною умовою є дотримання прав і свобод інших людей, забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві.

Мунько Анна Юрївна,

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри менеджменту,

публічного управління та адміністрування

Дніпровського державного аграрно-економічного університету

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАПОБІГАННЯ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ

Удосконалення механізмів запобігання політичній корупції, на нашу думку, лежить у площині насамперед забезпечення незалежності та спроможності антикорупційної інфраструктури; протидії конфлікту інтересів представницьких органів влади в частині лобіювання приватного інтересу; розвитку систем ре-

гулювання фінансування політичних партій та контролю за витрачанням коштів державного фінансування.

У напрямі забезпечення незалежності та спроможності антикорупційної інфраструктури вважаємо за доцільне реалізацію таких заходів:

- проведення прозорого та політично неупередженого конкурсного відбору керівників антикорупційних органів (САП, НАЗК, НАБУ) з відповідним удосконаленням законодавчих норм цих процесів, у тому числі положення законів, які регулюють цей процес, частково визнані КСУ неконституційними [4];

- розроблення та впровадження ефективної системи стримувань і противаг для незалежності антикорупційних органів від адміністративного та політичного тиску, у тому числі упередження подання проєктів законів, які суперечать принципу поділу влади, закріпленому в Конституції України;

- забезпечення антикорупційних органів належними законодавчими інструментами для повноцінної реалізації їх функцій, у тому числі шляхом запровадження виваженої кримінальної відповідальності у вигляді позбавлення волі за подання недостовірних даних у деклараціях та умисне неподання декларації;

- формування професійної та незалежної судової системи: обрання складу Вищої ради юстиції за участю міжнародної спільноти та громадських експертів; удосконалення системи відбору суддів на конкурентних засадах.

З метою вдосконалення механізмів запобігання політичній корупції в частині конфліктів інтересів пропонуємо звернути увагу на врегулювання питання лобіювання суб'єктами політичної системи. Лобізм може виступати як певний внесок у демократичний процес, але виключно за умови, що суб'єкти прийняття рішень володітимуть повною інформацією про відповідні процеси. Без прозорості й цілісності лобізм неминуче призведе до розбалансування державної політики та суспільних інтересів, особливо коли невелика група потужних інтересів використовує свої переваги для незаконних вигод [2].

Важливим напрямом запобігання політичній корупції є ефективна система фінансування політичних партій та контролю за використанням коштів державного бюджету. У цьому аспекті

насамперед наголошуємо на необхідності обов'язкового подання фінансових звітів політичними партіями, яке було призупинене у зв'язку з карантинними обмеженнями щодо подолання пандемії COVID-19 (країни ЄС не запроваджували під час пандемії аналогічних обмежувальних заходів щодо звітування політичних партій) та введенням воєнного стану. Вважаємо, що обґрунтування такого кроку в умовах цифровізації втратило свою актуальність, адже політичні партії мають можливість подати фінансові звіти через Єдиний державний реєстр звітності політичних партій про майно, доходи, витрати й зобов'язання фінансового характеру POLITDATA.

Тому важливим кроком є відновлення 26 грудня 2023 року обов'язку всіх політичних партій звітувати про свої фінанси та майно і відновлення функції НАЗК щодо перевірок цих звітів [3]. Відповідно, це посилює можливості здійснення належного контролю за цільовим використанням коштів державного бюджету, спрямованих на фінансування парламентських партій, а отже, сприяє зниженню ризиків політичної корупції.

Збалансування та посилення потребує відповідальність за порушення вимог щодо звітування політичних партій, зокрема за неподання звітів та представлення недостовірних даних у звітах шляхом відсторонення від виборчої кампанії чи збільшення штрафів.

Стосовно вдосконалення нормативно-правового регулювання фінансування політичних партій на увагу заслуговують рекомендації Рахункової палати щодо необхідності законодавчого визначення поняття «статутна діяльність політичної партії», а також напрямів та обмежень (заборон) щодо використання коштів державного бюджету на фінансування статутної діяльності політичних партій; встановлення обов'язку місцевих організацій політичних партій зі статусом юридичної особи відкривати окремі рахунки для отримання від політичної партії (центрального апарату) коштів державного фінансування статутної діяльності, а також застосування до місцевих організацій політичних партій зі статусом юридичної особи санкцій за повторне протягом року зарахування на окремий рахунок, відкритий в установі банку для одержання коштів державного фінансування статутної діяльності, коштів, які заборонено зараховувати на такий рахунок [1, с. 61]. При цьому пропонуємо обов'язково здійсню-

вати перевірку щодо визначення у статутах політичних партій порядків здійснення ними витрат відповідно до вимог Закону України «Про політичні партії».

Поряд зі специфічними заходами запобігання політичній корупції надзвичайно важливими й актуальними залишаються такі фундаментальні вектори, як:

- підтримка процесів демократизації;
- зміцнення інститутів парламентаризму;
- розбудова громадянського суспільства та розширення участі в політичних процесах.

Переконані, що демократизація є ключовою довгостроковою стратегією, доступною для викорінення системної політичної корупції, та охоплює основні процеси: удосконалення горизонтальної підзвітності (ефективні та надійні інституційні системи стримувань і противаг) й посилення вертикальної підзвітності (поглиблення суспільного контролю через інструменти участі громадян у політичних процесах). При цьому особливе значення в боротьбі з політичною корупцією має саме горизонтальна підзвітність, зокрема система інституційних стримувань і противаг, конституційний та інституційний контроль у період між виборами. Більшість політичних систем, до числа яких можна, на нашу думку, віднести й Україну, містять формальні правила і процедури обмеження політичної влади й захисту політичних прав людини і громадянина, але вони характеризуються низькою ефективністю.

Основний підхід до зміцнення парламентаризму полягає в забезпеченні автономії Верховної Ради України, її незалежності від виконавчої влади та Президента завдяки встановленню ефективних шляхів взаємодії та унеможливлення тиску інших органів влади на законодавчу гілку.

Посилення громадянського суспільства реалізується шляхом удосконалення механізмів вертикальної підзвітності органів влади, зокрема через альтернативні комунікаційні канали (ЗМІ, петиції, прямі політичні дії тощо), а також участь донорів у підтримці таких каналів вертикальної відповідальності. Важливо залучати міжнародні інституції як донорів антикорупційної реформи в Україні

в частині консультування й пошуку можливостей посилення механізмів запобігання та протидії всім проявам корупції.

Отже, узагальнюючи наші пропозиції щодо вдосконалення механізмів запобігання політичній корупції, презентуємо їх за кількома блоками:

1. Фундаментальний (демократизація; зміцнення інститутів парламентаризму; розбудова громадянського суспільства).

2. Інституційний (забезпечення незалежності та спроможності антикорупційних органів: прозорий та політично неупереджений конкурсний відбір керівників; ефективна система стримувань і противаг для незалежності антикорупційних органів від адміністративного й політичного тиску; належні законодавчі інструменти, ухвалення нової Антикорупційної стратегії).

3. Специфічний (унормування механізму лобіювання інтересів суб'єктами політичної системи на основі передового світового досвіду; відновлення обов'язкового фінансового звітування політичними партіями; удосконалення нормативно-правового забезпечення в частині статутної діяльності партій).

Список використаних джерел

1. Звіт про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих Національному агентству з питань запобігання корупції, виділених на керівництво та управління у сфері запобігання корупції та на фінансування статутної діяльності політичних партій : рішення Рахункової палати від 07 груд. 2021 р. № 32-3. 65 с.

2. Мунько А. Ю. Лобізм: корупція чи демократичний процес? *Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 листоп. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 137 – 140.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення державного фінансування та контролю за діяльністю політичних партій : Закон України від 23.08.2023 № 3337-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3337-IX#Text>.

4. Трещов М. М. Стан та перспективи реалізації антикорупційної політики в Україні: компаративна аналітика. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Економіка, менеджмент та право*. 2023. Вип. 8. С. 48–56.

Педорич Анатолій Володимирович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

ЕТИЧНІ КАТЕГОРІЇ «ДОБРО» І «ЗЛО» В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ

Добро і зло є головними моральними поняттями в житті людства. Добром вважають моральну цінність, що належить до зразка людських стосунків та вчинків. Протилежністю добра вважається зло, яке потрібно виправити або взагалі усунути. Зло не можна завдавати чи взагалі допускати – ось головне завдання моральної поведінки людини.

Українські народні казки з дитинства дають можливість людині краще дізнатися про складний світ. А для молодого покоління межа між добром і злом має бути чіткою та зрозумілою. Саме так діти матимуть змогу розглянути, що погано, а що добре.

У народних казках зло й добро завжди яскраві, їх дуже добре помітно. При цьому всі погані й злі персонажі ніколи не можуть виправитися, вони просто виявляються переможеними і приниженими, тобто – ні з чим. Той, хто несе із собою зло, зрештою обов'язково буде покараний. А добро, навпаки, буде добре винагороджено й отримає все, а може, навіть і більше, ніж очікували на початку казки.

Незалежно від того, чи це казки про тварин, чарівні казки або соціально-побутові, їхні персонажі (люди чи тварини) діляться на позитивних і негативних. Кожна українська казка наводить приклад протистояння добра і зла. Якими б злими не були персонажі, їх завжди перемагають сильні, кмітливі й добрі герої. Усе це завдяки їхньому доброму серцю, жалю до беззахисних персонажів, яким необхідна допомога. Добрим героям допомагають усі, навіть птахи, звірі чи сили природи. Ось яскраві приклади: качки допомагали Івасику-Телесику, Котигорошку – друзі-сили природи.

Протягом багатьох століть український народ продукував усну народну творчість, в якій закладалася народна мудрість, прагнення та надії. Українська народна казка – це не тільки розвага, що прикрашає довгий зимовий вечір, а ще й урок, як має

поводитися людина і до чого повинна прагнути. Книга з народними казками є найулюбленішою і у дітей, і в дорослих. Вона проста, добра і світла. У ній немає місця зраді, фальші та брехні. Кожен злий вчинок отримує заслужене покарання.

У нашому українському фольклорі злі персонажі завжди точно протиставлені добрим. У казках немає героїв, які наполовину погані чи трошки добрі. Вони або від самого початку темні, злі, заздрісні або ж цілком світлі, добрі, великодушні, які співчують іншим персонажам. Зазвичай це стосується як людських персонажів, так і тварин.

Розглянемо головного казкового персонажа. Він сміливий і чуйний, добрий та розумний. Саме завдяки цим позитивним якостям йому на допомогу приходять інші люди, тварини й сили природи. Це дозволяє головному герою подолати важкі завдання та всілякі перешкоди, що виникають на його нелегкому шляху.

Жіночі образи в українській народній казці завжди наділені неймовірною красою. А Любов сильніша за Смерть.

Людство накопичило величезний досвід у пізнанні добра і зла. На думку сучасної людини, добру властиві функції створення, а зло характеризується руйнуваннями, насильством, ненавистю.

Руйнівна функція означає руйнування суспільних порядків, засад, традицій, вона порушує звичний хід речей, розхитує уявлення людини про себе і про навколишній світ. Прикладом є революції, військові дії, крах ідеалів. Руйнується старе, людина порушує гармонію з навколишнім світом.

Функцію створення слід розуміти як формування нових цінностей, ідеалів та цілей. Людям це допомагає твердо стояти на землі й бачити дороговказ. Функція створення передбачає образ майбутнього – того, що буде створено.

Зло на початку сюжету має непереможну силу та владу, навіює на всіх героїв страх і пригніченість, створює почуття повної беззахисності. Злий персонаж, наділений магічними здібностями, має не дуже приємну зовнішність. Зло має більше ресурсу, більше влади, більше виконавців злої волі. Такі персонажі, як Баба Яга, Змій Горинич або якась інша нечисть, що живе на болотах, несуть народу лише лихо, горе, сльози. До того ж вони забезпечені величезним слухняним військом різної погані.

Добрі герої, хоч і в меншості або менші за розміром (казки про тварин), завдяки розуму, сміливості, доблесті й відвазі таки перемагають зло. У казках завжди перемагає добро. За добрі вчинки кожен буде нагороджений. Напевно, небагато знайдеться людей, які скажуть, що знають казки, де погані герої не будуть покарані.

Вічна тема боротьби добра і зла. Наш час і наш багатостраждальний український народ не є винятком. Ми, як і багато віків до цього, знаємо і будемо пам'ятати, що добрі герої навіть у меншості переможуть.

Попружна Алла Василівна,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін
Пенітенціарної академії України

«ПОЛІТИЧНІ В'ЯЗНІ» РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ТЮРЕМНОМУ ЗАМКУ

Відомості про видатних осіб, які в той чи інший період історії перебували в пенітенціарних закладах, наділяють в'язницю новим гуманітарним потенціалом, роблять її джерелом знань для істориків та персоналу установ виконання покарання.

У другій половині XIX ст. спостерігалось поглиблення невдоволення суспільно-політичним режимом серед значної частини населення більшості українських земель, які входили до складу Російської імперії. Це спричинило появу категорії «політичні в'язні», що являли собою осіб, засуджених до позбавлення волі з політичних мотивів [1].

Завдяки дослідженням О. Григор'єва [2], В. Россіхіна [3], О. Ярмиша [4], І. Левчука [5] стало відомо, що у XIX ст. статус політичного в'язня визначався низкою юридичних приписів щодо утримання цієї категорії в'язнів.

Зокрема, у XIX ст. статус політичного в'язня регулювався «Уложенням про покарання кримінальні та виправні». Було видано кілька приписів щодо особливостей утримання цієї категорії арештантів. Один з перших – циркуляр від 13 липня 1880 р.: «Тимчасові правила утримання та перезаслання політично неблагонадійних, призначених до заслання». Ці правила головним чином обумовлювали умови транспортування політичних в'язнів.

Глибше умови перебування політичних в'язнів були визначені у «Правилах утримання політичних арештантів у губернських та повітових замках» від 29 лютого 1886 р. Цими правилами визначалося, що така категорія в'язнів має утримуватися в одиночних камерах. Також були внесені обмеження щодо читання книг політичними в'язнями. Їм дозволялося використовувати книги виключно пізнавального й наукового змісту [5].

Посилення революційних настроїв та поглиблення суспільно-політичної кризи призвело до того, що 16 квітня 1904 р. міністр юстиції затвердив «Правила утримання в тюрмах цивільного відомства політичних арештантів».

Після поразки революції 1905–1907 рр. режим утримання політичних ув'язнених став ще жорсткішим – суворий нагляд за ними та майже повна ізоляція від зовнішнього світу.

Щоб позбавити «політичних» духовного зв'язку зі «свободою», їм було заборонено отримувати свіжі газети й журнали. Водночас ставлення до такої категорії осіб у суспільстві було співчутливим, що змушувало владу йти на певні поступки. Зокрема, політичним в'язням дозволяли займатися за ґратами розумовою працею, хоча і в обмежених масштабах [4].

Станова нерівність через ув'язнених була поширеним явищем для тюремних закладів того часу. Доказом цього можна назвати той факт, що політичні арештанти з привілейованого стану мали можливість харчуватися за свій рахунок.

Український фольклорист, етнограф, лікар, громадсько-політичний діяч, співзасновник чернігівської «Громади», виходець зі збіднілого дворянства Степан Ніс був заарештований у липні 1863 р. за звинуваченням у зберіганні, поширенні нелегальних видань та за «образу дією» поліцейстера. Майже місяць Ніс провів в одиночній камері Чернігівського тюремного замку, опісля був переведений до Петербурга, де провів майже рік. У Чернігівському обласному архіві збереглася справа, завдяки якій дізнаємося, що, перебуваючи під арештом, він захворів на «кишково-жовчну гарячку». А «городовий» лікар склав рапорт до лікарської управи з проханням надати розпорядження про доставку зручного ліжка і чистої білизни з богоугодного закладу для арештованого [6].

У 1893 р. через революційну діяльність була відправлена під домашній арешт, а згодом на три місяці до Чернігівського тюремного замку українська революціонерка, громадська діячка, засновниця першої української школи в Чернігові, майбутня дружина Михайла Коцюбинського Віра Дейша. Також ув'язнення до Чернігівського тюремного замку не минула й рідна сестра Коцюбинського Ольга: «І знову в'язниця, тісна вогка камера... одна з найстаріших. ... Служниця Коцюбинських – приносила передачу Ользі: домашній обід, інколи дещо з білизни, одягу» [7].

За антиімперську діяльність (підписання Виборзької відозви) у 1908 р. відбув тримісячне ув'язнення в Чернігівському тюремному замку український громадський діяч, чернігівський адвокат, депутат I Державної думи Російської імперії Ілля Шраг. Він був відомим і авторитетним у Чернігові. Мабуть, цим пояснюється, що, незважаючи на посилення після 1905–1907 рр. режиму утримання політичних в'язнів, суворий нагляд за ними та майже повну ізоляцію від зовнішнього світу, йому дозволяли побачення з родиною і друзями, читання історичної літератури, яку І. Шраг залюбки популяризував серед наглядачів. Також він вів «тюремний зошит», у якому конспектував перелік прочитаних книжок та осіб, з якими листувався. Проте зазначав про нестачу газет і журналів, читання яких було під забороною, щоб позбавити «політичних» духовного зв'язку зі «свободою» [8].

Політичним в'язням дозволяли займатися за ґратами розумовою працею, хоча і в обмежених масштабах. Зберігся лист І. Шрагу від М. Василенка: «Мені доведеться відсидіти рік у тюрмі. Надзвичайно важливо мені отримати одиночку, щоб ... мати можливість навчатися. Я хочу готуватися до магістерського екзамену ... У Києві в тюрмах порядки жахливі, а головне – це вогнища холерної і тифозної епідемії. Одиночку ж ... отримати неможливо». Згодом він повідомив І. Шрагу, що після деяких клопотань і протекції вирішив влаштуватися в СПБ у Крестах [8].

Отже, Чернігівський тюремний замок цілком справедливо вважається місцем пам'яті, пов'язаним з перебуванням видатних українців, політичних в'язнів Російської імперії.

Список використаних джерел

1. Бажан О. Г. Політичні в'язні. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Politychni_viazni.
2. Григор'єв О. М. Пенітенціарна теорія та практика в Російській імперії в кінці XVIII–на початку XX століття : історико-правове дослідження (на прикладі українських губерній) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2007. 21 с.
3. Россіхін В. В. Пенітенціарна система Російської імперії в XIX–на початку XX ст. на матеріалах українських губерній : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2005. 22 с.
4. Ярмиш О. Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX–на початку XX ст. Харків : Консум, 2001. 286 с.
5. Левчук І. Політичні в'язні в Російській імперії (друга половина XIX ст. – початок XX ст.). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153585907.pdf>.
6. Державний архів Чернігівської області. Ф. 139. Опис 1. Справа 268.
7. Коцюбинська І. Спогади і розповіді про М. М. Коцюбинського. Київ : Дніпро, 1965.
8. Демченко Т. П. «Батько Шраг». Чернігів : Деснянська правда, 2008. 264 с.

Romanovych Anna,

University of Padova, Italy,
Universidad Andina Simon Bolivar, Ecuador;

Lanzavecchia Alberto,

Supervisor, University of Padova, Italy

ENVIRONMENTAL RECOVERY IN UKRAINE: ASSESSING DAMAGES AND FORMING SOLUTIONS

On February 24th 2022, the Russian Federation launched an unjustified full-scale invasion of Ukraine. Ukraine's territory is approximately 603,550 km² [1] and by the end of 2022, Moscow controlled 16.55 % of Ukrainian territory (approximately 128,57 km [2], despite Ukraine's liberation of about 700 km² of its territory in December 2022 and 3,800 km² in November 2022 [3]. In addition to the occupation of the territories, the Russian invasion has significantly damaged Ukrainian infrastructure, livelihoods and critical energy and water provision sources. The estimated overall damage is 63 billion dollars worth, not to mention 4,431 residential

buildings, 92 factories/enterprises, 378 educational institutions, 138 healthcare facilities, 8 civilian airports and 10 military airfields, and 8 thermal power plants/hydroelectric power plants [4] destroyed so far. Combined with the official records of the crimes against humanity committed, it makes Ukrainian officials talk about the genocidal nature of this war [5; 6; 7].

But it's not only human deaths that the Russian war causes, Ukrainian officials also claim that Russia is causing an «ecocide» to the Ukrainian environment [8]. Since the beginning of the war, the Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine has recorded more than 2,300 cases of environmental damage caused by the hostilities [9]. Ministries estimate that about 2,9 million hectares of the country's protected areas, home to thousands of species of plants and animals, are under threat of irreversible destruction [10; 11]. Up until 1 March 2022, the aggressor has conducted hostilities on the territory of 900 nature reserve sites with an area of 12 406,6 km², which is about a third of the area of the nature reserve fund of Ukraine [12]. Multiple ecosystems and species valuable to humanity are in danger, being under Russian occupation until this day [13]. The speed and scale of this environmental destruction demonstrate a lack of protection for natural resources under international legislation. In addition to it all, the Russian war in Ukraine is directly contributing to climate change worldwide, and its consequences will be heavily lingering for generations to come unless stopped before it's too late.

This thesis is a response to the Ukrainian civil organisations' call to address an environmental aspect of this war by academics. It aims to assess the damage done to the environment of Ukraine, overview environmental recovery solutions available and form draft project proposals that may be of interest for environmental restoration efforts for Ukraine in the future.

In the research of this topic, great interest is being paid to understanding what role nature plays in wars and what kind of damages it can suffer despite the international protection legislation in place. Further on the research carries a case study of the country in question to identify the damages caused to the environment so far, attempting to describe the cases that can be classified as an intentional «ecocide». A further step of the thesis is taking a «place-

based» approach to forming solutions, as well as summarising what is the sustainability framework for further recovery projects and reconstruction initiatives from the local point of view. Following a global vision of ecosystem restoration and environmental restoration initiatives, the thesis suggests certain action types that can be taken by 3 different types of local actors: NGOs, local governance and civil society. Further on, the funding available for those types of initiatives is analysed and certain conclusions are driven as to how much funding is actually available for the restoration projects related to the environment.

This thesis is of great relevance to keep up an important conversation on what types of projects future investors of Ukraine should focus on, and what kind of aspects of sustainable reconstruction should be reflected in future tenders and procurements that will need to be carried out in the nearest future. As well as this research helps to highlight the importance of including the separate environmental damage component in the overall financial reparations package that Russia will have to pay to Ukraine after this war ends.

References

1. World Data info, "Ukraine: country data and statistics", available at: <https://www.worlddata.info/europe/ukraine/index.php> (accessed 29 May 2023).
2. DeepState map, "Map of the war in Ukraine", available at: <https://deepstatemap.live/en/#6/49.440/32.058> (accessed 29 May 2023).
3. Breteau, P., "War in Ukraine: Russia now controls only 16 % of Ukrainian territory", *Le Monde.fr.*, available at: https://www.lemonde.fr/en/les-decodeurs/article/2023/01/06/war-in-ukraine-russia-now-controls-only-16-of-ukrainian-territory_6010578_8.html (accessed 6 January 2023).
4. Kulish, H., "Direct damage caused to the infrastructure of Ukraine in the course of the war is already almost 63 billion dollars. Overall damage to the economy is 543-600 billion dollars", Kyiv School of Economics, available at: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-naneseni-infrastrukturi-ukrayini-v-hodi-viyini-skladayut-mayzhe-63-mlrd/> (accessed 24 March 2023).
5. Human Rights Watch, "Ukraine: Banned Landmines Harm Civilians", available at: <https://www.hrw.org/news/2023/01/31/ukraine-banned-landmines-harm-civilians> (accessed 31 January 2023).
6. Human Rights Watch, "Ukraine: Russian Forces' Trail of Death in Bucha", available at: <https://www.hrw.org/news/2022/04/21/ukraine-russian-forces-trail-death-bucha> (accessed 31 January 2023).

7. Law, T. "Is Russia Committing Genocide in Ukraine? Here's What Experts Say", *Time*, available at: <https://time.com/6262903/russia-ukraine-genocide-war-crimes/> (accessed 15 March 2023).

8. Ukrinform, "Ecocide by russians: Head of the Presidential Office Andriy Yermak have met an executive director of UNEP", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3682483-ekocid-rosian-ermak-zustrivsa-z-vikonavcou-direktorkou-programi-oon-z-dovkilla.html> (accessed 14 March 2023).

9. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine, "Dashboard with data on environmental threats based on Official data of the Armed Forces of Ukraine for the period 24.02.2022–29.05.2023", «EcoThreat», available at: <https://ecozagroza.gov.ua/en> (accessed 29 May 2023).

10. The Economist, "The war has devastated Ukraine's environment, too – The Economist", available at: <https://texty.org.ua/fragments/108729/yakoyi-shkody-zavdala-vijna-dovkillyu-ukrainy-the-economist/> (accessed 17 January 2023).

11. NGO «Ecoaction», "Nature and war: how military invasion of Russia impacts the environment of Ukraine", available at: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html> (accessed 1 April 2023).

12. NGO «Ecoaction», "Green reconstruction of Ukraine: Public opinion", available at: <https://ecoaction.org.ua/zelena-vidbudova-ukrainy-pozytsia-hromadskosti.html> (accessed 5 May 2023).

13. Badiuk, O., Yankovsky, O., "This is a disaster. Russian military everywhere. What happens to nature reserves and national parks under occupation?", Radio Svoboda, available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryzovya-zapovidnyky-okupatsiya-askaniyanova/32337921.html> (accessed 29 March 2023).

СЕКЦІЯ 10 ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Бондар Віра Олексіївна,

здобувачка освіти першого (бакалаврського) рівня
комунального закладу

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради;

Громко Раїса Михайлівна,

вчителька початкових класів комунального закладу

«Харківський ліцей № 54 Харківської міської ради»;

Савченко Людмила Леонідівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти
комунального закладу

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

ВІДПОВІДАЛЬНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ВЛАСНОГО ЗДОРОВ'Я ЗГІДНО З УКРАЇНСЬКИМИ ТРАДИЦІЯМИ

Наш народ має багату культуру, величезний скарб якої складається з цінностей, надбаних багатьма поколіннями. З прадавніх часів до нас ідуть життєва мудрість і настанови щодо способу життя. Вони закладені в українських звичаях, обрядах, фольклорі, адже там – світовідчуття і світосприймання нашого народу. У них пояснюються та обґрунтовуються взаємини між людьми, цінність духовної культури окремої людини й народу взагалі.

Наші предки ставилися до свого здоров'я пильно та уважно. В основі давніх колядок, щедрівок завжди є побажання здоров'я. Заповзятістю здорового способу життя відзначаються веснянки, петрівчані пісні, купальські, жнивні пісні тощо. Українська народна пісня славить здоров'я як вищу запоруку щасливого, гармонійного буття та всі його складники: чистоту тіла й помислів, чистоту побуту, навколишнього середовища, збереження природи, чистоту рідної мови від лихослів'я тощо. Здоров'я бажають під час зустрічі і прощання, у взаємних привітаннях: «Дай Боже здоров'я!», «Доброго здоров'я!» тощо.

Чим глибше вивчаєш звичаї, традиції, тим більше пізнаєш світоглядне начало наших предків, їхнє ставлення до природи і самих себе. Надзвичайність звичаю полягає в тому, що він є не просто філософією життя, а самим способом життя. Народ як етнос протягом багатьох тисячоліть зберігає звичай як імунітет. Прадавні українські свята несуть у собі світогляд народу, його філософію, поетичне бачення світу і втілення свята в надзвичайно цікаве лицедійство, яке викликає оптимізм, чудовий настрій, жадобу до життя, охоту до праці. І саме обрядові свята (як приклад – гаївки та веснянки, Коляда) пов'язані з атмосферою просвітленості, ігровою імпровізацією, що дуже позитивно впливає на здоров'я людей, а найголовніше – дітей. З раннього дитинства потрібно вчити дітей не розбазарювати їхнє життя, а зуміти присвятити його благородній меті.

Гармонійне поєднання високої моралі й фізичної досконалості ще з прадавніх часів створило справжніх лицарів, еліту і гордість українського народу. Запорозькі козаки ніколи не обирали старшинами фізично недосконалих людей і свій вільний час присвячували виконанню фізичних вправ (різні змагання, тренування з шаблями тощо).

Здавна велося, що шлях до нового завжди проходив через осмислення пройденого, пережитого, випробуваного часом. Сучасна людина, закладаючи фундамент здорового способу життя, звертається до набутого її предками. Традиції та звичаї українського народу пропагують усі компоненти здорового способу життя, що засвідчує високу культуру, волю, силу духу наших батьків і прадідів: харчування, рухова активність, гігієна, загартовування, дотримання режиму праці й відпочинку [1, с. 80].

Основними засадами харчування українців завжди були збалансованість, різноманітність, висока біологічна цінність, простота приготування. Як приклад – харчування запорозьких козаків. На столі зазвичай були соломаха (густо зварене на воді житнє борошно), тетеря (не дуже густо зварене на квасі житнє борошно і пшоно), щербя (рідко зварене на риб'ячій юшці борошно). Круту тетерю їли з риб'ячою юшкою, жиром, молоком чи водою. Ласували козаки й м'ясом, зокрема дичиною, свининою та рибою. Не відмовлялись від вареників, сирників, греча-

них галушок із часником. Простота і різноманітність козацької їжі забезпечувала їм високу працездатність і міцне здоров'я.

Важливим компонентом здорового способу життя українців є культура руху. Дбаючи про фізичний розвиток дитини, наші предки всіляко заохочували її до рухів. «Як дитина бігає та грається, то їй здоров'я усміхається», – казали вони. Традиційні рухливі ігри – «гуси-лебеді», «піжмурки», «трегій зайвий», «мишлиці й качки», «квач» – сприяли розвитку витривалості, спритності, рішучості, ініціативи, товариської взаємовиручки, створювали бадьорий настрій. Рухливий спосіб життя, фізична активність були невід'ємною частиною життя наших предків. Ці ігри спрямовувались на розвиток фізичної витривалості дітей, виховання спритності, рішучості, ініціативи, товариської взаємовиручки, привчали долати психічні навантаження, створювали бадьорий настрій.

Фізичні навантаження, рухливий спосіб життя, м'язова активність були постійними супутниками наших предків. Якщо згадати персонажів українських казок, легенд, дум, то всі вони наділені надзвичайною фізичною силою: Кирило Кожум'яка, Байда, Котигорошко, Вернидуб та ін. Спільне, що об'єднує цих героїв: богатирська сила вкупі з такими якостями, як простота, відданість, бажання служити людям. Навіть під час відпочинку, у свята вони уникали пасивності. Ігрища, розваги супроводжувалися різноманітними фізичними вправами (перестрибування через вогонь на купальські свята, весняні гаївки, хороводи, ритуальні кусання «калити» у стрибках на свято Андрія в грудні тощо) та ґрунтувалися на фізичній активності. А українські танці – це своєрідні високоінтенсивні тренувальні й фізичні вправи, що потребували неабиякої сили, витривалості та спритності. Козацький гопак містить елементи козацького бою й боротьби.

Особиста гігієна завжди була важливою для українців. Мудрість народу ще з прадавніх часів ввела компоненти гігієни та профілактики захворювань до традицій, звичаїв, обрядів, ритуалів. Дорослі змалечку виховували в дітей елементарні гігієнічні навички: тримати в чистоті тіло, одяг, взуття, постіль, житло. Немовля купали вже на другий чи третій день після народження. У першу купіль клали різні квіти й трави, бажаючи дитині рости здоровою, бути красивою. У купіль хлопчика кла-

ли любисток («щоб любили»), гілочку дуба («щоб був міцний»), а також барвінок, ялівець або тую («щоб довго жив»), чорнобривці («щоб був чорнобривий»), а в купіль дівчинки – ромашку («щоб білолицею була»), калину («щоб красивою була»), гілочку вишні («щоб гарною була»), любисток («щоб люб'язною була»), яблуко («щоб була червоношокою»). Дотриманню гігієни сприяли такі звичаї: обов'язок закривати на ніч посуд з їжею чи відро з водою, заборона їсти чужою ложкою чи витиратись одним рушником («щоб не посваритися»). Загальнодоступними засобами гігієни в традиціях українців завжди були сонячні промені, свіже повітря, чиста вода. Цілющі властивості сонця широко використовували ще стародавні слов'яни, у яких побутував звичай виносити хворих з хати під пряме чи розсіяне сонячне проміння. А в козаків взагалі все життя було підпорядковане фізичному розвитку й загартовуванню. Вони вміли ефективно використовувати сили природи для оздоровлення і загартовування.

Наші предки напружено працювали, їхніми основними заняттями було хліборобство, скотарство, рибальство, мисливство, городництво, садівництво, бджолярство. У неділю всі відпочивали. Раціонально організована праця й відпочинок чергувалися і позитивно впливали на здоров'я українців. Доброта, щирість, добрий гумор здавна були властиві українському народу. Дослідник історії українського козацтва Д. І. Яворницький зазначав, що в козака «...вся його стать дихала мужністю, молодечтвом, заразливою веселістю й неповторним гумором» [5].

Ще в язичницькі часи головним божеством наших пращурів була Берегиня – символічний образ жінки-Матері, яка оберігає свій рід, добробут сім'ї і народу. Цей символ і в наш час благодатно вписується в традиції, обряди та звичаї українців. У традиційному українському рукодільництві, зокрема у вишиванні і ткацтві, бачимо два основні символи, що теж прийшли від язичницьких часів – обереги й дерево життя. Вони, за віруваннями наших предків, охороняли родинне вогнище, духовне і фізичне здоров'я сім'ї, а отже, і благополуччя народу.

Таким чином, наш український народ має багату культуру, надбану численними поколіннями. З давніх часів до нас ідуть життєва мудрість і настанови щодо способу життя. Вони закладені в українських звичаях, святах, обрядах, фольклорі. Наші

пращури відбирали найцінніші надбання, збагачуючи їх, і бережливо передавали з покоління до покоління. Українці вмili відчувати природу, черпати здоров'я, силу й красу; всі творчі сили людини були спрямовані на зміцнення сім'ї, свого роду. Нинішній складний час ставить перед нами завдання зберегти Людину. Збереження здоров'я – це збереження життя особистості, роду, родини, народу на землі. Головною умовою фізичного здоров'я є знання і виконання законів єдності, духовності й любові як найвищої лікувальної сили.

Список використаних джерел

1. Бобрицька В. І., Гриньова М. В. Валеологія : навч. посібник для студ. вищих закладів освіти : в 2-х ч. ; за ред. В. І. Бобрицької. Полтава : Скайтек, 2001. Ч. 1. 146 с.
2. Бех І. Д. Основи здоров'я : підручник для 8 класу загальноосвіт. навч. закл. Київ : Алатон, 2016. 184 с.
3. Черненко Н. А. Формування навичок здорового способу життя учнів. Тренінги. Київ : Шкільний світ, 2011. 104 с.
4. Фломбойм А. Формування навичок здорового способу життя молоді. Київ : Шкільний світ, 2007. 112 с.
5. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3-х т. / АН Української РСР, Археографічна комісія, Інститут історії. Київ : Наукова думка, 1990. Т. 1. 596 с.

Льченко Аріна Євгенівна,

студентка Державного біотехнологічного університету

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ОТОЧЕННЯ НА ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОКРАЩЕННЯ

Студенти – це молодь, і для багатьох з них здоровий спосіб життя є важливим аспектом. Молодь зазвичай має більше енергії і впливу, щоб ухвалювати рішення, які стосуються їхнього фізичного та психічного здоров'я. Це окрема соціальна група, яка відрізняється умовами життя і соціальною поведінкою. Важливим аспектом у становленні здорового способу життя має соціальний вплив, адже всіх нас оточує соціум і ми рівняємося на інших та беремо з них приклад. Роль соціального впливу в житті студентів полягає в тому, що студенти перебувають у такому віці, коли вони найбільш сприйнятливі до зовнішнього

впливу. Соціальне оточення студентів, у тому числі їхні однолітки, можуть мати значний вплив на спосіб життя та звички щодо здоров'я. Вплив може бути як негативний, так і позитивний.

Здоровий спосіб життя – це спосіб, заснований на принципах раціональної організації, діяльності, праці, який зміцнює і запобігає несприятливому впливу навколишнього середовища, дозволяє зберегти моральне, психічне і фізичне здоров'я до глибокої старості. Студенти постійно перебувають у стресовому стані через розумову діяльність, пов'язану з емоційним напруженням, особливо під час занять і тим паче, коли в країні війна. Фізична активність і здоровий спосіб життя можуть звести ризик погіршення самопочуття або захворювання до мінімуму, іноді до нуля. Як зазначено в національній політиці розвитку освіти, здоровий спосіб життя тісно пов'язаний зі спортом. Проте не всі люди достатньо проінформовані про це, а деякі свідомо ним нехтують. Ведення здорового способу життя важливе для кожної людини, насамперед – для студентської молоді (рис.) [1].

Рис. Основні аспекти важливості здорових звичок для студентів

Як ми вже сказали раніше, найбільший вплив на формування здорового способу життя студентів має соціальний вплив, це можуть бути насамперед сім'я, друзі та одногрупники. Соціальні взаємодії, культурні норми, соціальний тиск та інші фактори впливають на те, як молодь обирає здорові звички. Вивчаючи спосіб життя молоді, дослідники визначають, як правило, сім факторів ризику, притаманних молодіжному середовищу, що характеризують спосіб життя як здоровий чи ризикований [2]:

- 1) надмірна вага;
- 2) небезпечний секс;

- 3) знижена фізична активність;
- 4) психологічний дискомфорт;
- 5) паління;
- 6) вживання алкогольних напоїв;
- 7) вживання наркотиків.

Уся молодь схильна до сприйняття як позитивного, так і негативного впливу свого оточення. На формування способу життя студента впливають такі чинники: сім'я, коло спілкування, робота, громада, суспільство тощо. Кожен із перерахованих чинників може як стимулювати фактори ризику (алкоголізм, куріння, наркоманію), так і навпаки – виступати захисним фактором. Захисними факторами студентів є дружба з однолітками, залучення до університетських справ, спорт, релігійні та інші організовані заходи. Фактори ризику: дружба з однолітками, які відкидають цінності суспільства, схильність до негативного впливу з боку однолітків, виражена установка на зовнішній контроль. Якщо порівняти між собою вплив сім'ї, однолітків, старших друзів та вчителів на інформованість дітей і молоді стосовно шкоди куріння, вживання алкоголю й наркотиків, досить чітко простежуються певні тенденції. Вплив сім'ї найбільший серед інших джерел, і він зберігається таким принаймні до закінчення школи, а починаючи з 17 років, з ним конкурує вплив старших друзів [3].

Спільний вплив соціальних чинників на здорові звички студентів визначає велика кількість факторів. Деякі з цих факторів можуть підсилити вплив інших на формування наших здорових звичок, тоді як інші можуть послабити цей вплив або навіть протистояти йому. Дивлячись на молодь та досліджуючи вплив факторів, варто виділити низку факторів, які можуть зміцнювати або обмежувати соціальний вплив (табл.).

Отже, соціальне оточення має важливий вплив на формування здорового способу життя серед студентів. Взаємодія з друзями, одногрупниками та університетським середовищем впливає на здорові звички, а саме на харчування, фізичну активність та психічне здоров'я. Важливо пробуджувати серед студентів корисні звички, адже вони допомагають покращити академічну продуктивність, фізичне здоров'я та психічний стан.

**Фактори зміцнення та обмеження соціального впливу
серед студентів та молоді**

Фактори	Зміцнення соціального впливу	Обмеження соціального впливу
Груповий тиск	Позитивне залучання групи до здорових звичок. Спільна мета групи в підтримці здорових звичок. Приклад лідерів групи у веденні здорового способу життя.	Занадто великий тиск або булінг. Відсутність підтримки від групи друзів чи студентів і відсутність лідерів щодо позитивних прикладів.
Індивідуальна стійкість до впливу	Власне переконання та впевненість у власних рішеннях. Вміння відмовлятися від пропозицій, які можуть зашкодити.	Захопленість старими звичками, залежність. Низька впливова позиція або самоусвідомленість.
Захист від негативного впливу	Підтримка від сім'ї та друзів у збереженні здорових звичок. Відмова від ситуацій та пропозицій, де негативний вплив може статися.	Розуміння ризиків і шкідливих впливів. Наявність стійкості до спокус і тисків.

Таким чином, розуміння ролі соціальних факторів і навичок управління соціальним впливом може допомогти студентам розвивати стійкість до негативного тиску, що сприятиме їхньому здоровому способу життя та загальному духовному і фізичному здоров'ю.

Список використаних джерел

1. Міська студентська лікарня. Здоровий спосіб життя студентів.
URL: <https://studhosp.city.kharkov.ua/category/novyny/>.
2. Яременко О., Балакірева О., Вакуленко О. та ін. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді. Київ : УІСД, 2000. 111 с.
3. Яременко О. О., Вакуленко О. В. та ін. Формування здорового способу життя молоді – стратегія розвитку українського суспільства. Київ : Український інститут соціальних досліджень, 2004. Кн. 2. 103 с.

Мірошніченко Валентина Іванівна,
доктор педагогічних наук, професор,
начальник кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького

ПРОІНФОРМОВАНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПРО ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ

Здоров'я є однією з найважливіших життєвих цінностей. Воно сприяє пристосуванню організму до умов внутрішнього та зовнішнього середовища. Важливу роль у цьому відіграє спосіб життя людини. За даними вчених, здоровий спосіб життя значною мірою визначає стан здоров'я людини.

Досить поширеним серед теоретиків і практиків є підхід, згідно з яким «здоровий спосіб життя – це система поведінки людей, яка направлена на постійне фізичне вдосконалення, культуру харчування і взаємних стосунків, повноцінного сімейного життя, високу творчу активність, високоморальне ставлення до навколишнього середовища, людей і самих себе» [2, с. 18].

Нам також імпонує наукова позиція В. Корягіна, який зазначає, що «здоровий спосіб життя створює для студентів таке соціальне мікросередовище, в умовах якого виникають реальні передумови для високої творчої самовіддачі, працездатності, трудової, навчальної та громадської активності, психологічного комфорту, якнайповніше розкривається психофізіологічний потенціал, актуалізується процес самовдосконалення. За умов дотримання здорового способу життя відповідальне ставлення до свого здоров'я формується у здобувача освіти як складова загальної культури, що виявляється у специфіці поведінкових реакцій і ставленні до життя. Зміст здорового способу життя студентів є результатом реалізації стилю поведінки, спілкування, організації їх життєдіяльності під час перебування у закладі вищої освіти» [5, с. 443–444].

Перелік елементів здорового способу життя В. Корягін пов'язує з: «режимом навчання та відпочинку; режимом харчування та сну; дотриманням гігієнічних вимог; оптимальною руховою активністю; відмовою від шкідливих звичок; культурою

міжособистісного спілкування; фізичним самовихованням та самовдосконаленням» [5, с. 453].

Водночас М. Варій [4] трактує здоровий спосіб життя як «поняття, що окреслює індивідуалізоване уявлення кожного майбутнього фахівця про можливості використання фізичної культури в самоусвідомленому ставленні до життя під час професійного становлення й професійної самореалізації».

Оптимальний руховий режим також є найважливішою частиною здорового способу життя. Його основу складають систематичні заняття фізичними вправами та спортом, ефективно вирішувани зміцнення здоров'я та розвитку фізичних здібностей дітей і молоді, збереження здоров'я та рухових навичок у середньому і зрілому віці, посилення профілактики несприятливих вікових змін у похилому віці. Тому фізична культура і спорт вважаються найважливішими засобами виховання людей.

За визначенням А. Мельнікова [3], плідна праця є важливим елементом здорового способу життя. На здоров'я людини впливають біологічні та соціальні фактори, головним з яких є праця. Праця – умова гармонійного розвитку, духовного виховання і матеріального достатку людини. Вона є необхідною умовою фізичного і психічного здоров'я, а також творчого довголіття.

Наведені нами наукові позиції щодо здорового способу життя є важливими. Щоб ними могли скористатися здобувачі освіти, їх треба проінформувати щодо необхідності дотримання здорового способу життя.

Список використаних джерел

1. Свиріденко С. Навчаємо бути здоровими : позакласна робота : 5–9 кл. Київ : Шкільний світ, 2007. 128 с.
2. Фізичне виховання : навч. посіб. / Присяжнюк С., Краснов В., Третяков М., Расвський Р. та ін. Київ, 2007. 192 с.
3. Мельніков А. Теоретичні основи фізичного виховання в системі підготовки прикордонників : навчальний посібник. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2015. 144 с.
4. Варій М. Й. Психолого-педагогічні основи розвитку навчально-пізнавальної і розумової діяльності курсантів (студентів) в процесі навчання у вищому військовому навчальному закладі. *Активізація пізнавальної діяльності курсантів (студентів) в навчально-виховному*

процесі ВНЗ : матеріали наук.-практ. конференції. Львів : Військовий інститут при ДУ «Львівська політехніка», 1998. С. 10–33.

5. Корягін В. М. Фізичне виховання студентів у спеціальних медичних групах : навч. посібник. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014. 488 с.

6. Круцевич Т. Ю. Управління процесом фізичного виховання. Київ : Олімпійська література, 2008. 379 с.

Примак Юлія Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології
НУЧК імені Т. Г. Шевченка;

Ляховець Лариса Олексіївна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології
НУЧК імені Т. Г. Шевченка

НАСТАНОВА НА ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Неабияк важливим у житті сучасної людини є сформовані уявлення і настанови щодо здорового способу життя. Одним з основних складників здорового способу життя є культура здоров'я як системна характеристика й дескриптор вихованості особистості, чим увиразнюється її певний рівень знань, умінь і навичок щодо зміцнення функціональності (фізичної, психічної, духовної, соціальної) та високий рівень культури поведінки (щодо здоров'я власного та інших). Йдеться про стан організму, що виявляється в таких загальних індикаторах, як: балансування індивіда з довкіллям і відсутність будь-яких патологічних станів (повне тілесне, душевне й соціальне благополуччя).

На жаль, ситуація нині засвідчує погіршення функціональності всіх вимірів людини (навіть молоді, а за рекомендаціями ВООЗ такою вважатимемо особу до 44 років). Нині українське суспільство й так має забагато викликів, пов'язаних з різними вимірами здоров'я. Його погіршення засвідчує неконструктивну траєкторію, зокрема й у навчальній діяльності здобувачів вищої освіти (і не лише в умовах війни). Тому стан здоров'я сучасної людини потребує нових підходів щодо реалізації завдань здорового способу життя.

Окреслена проблема й справді знаходить своє відображення у працях сучасників (Л. Малишева, М. Носко, О. Саламаха, О. Соколенко, Т. Спіріна, О. Чабан). Отже, соціальна й соціально-психологічна значущість увиразненого ракурсу обґрунтувала вибір теми представленої наукової розвідки.

Варто згадати, що початок формування уявлень, настанов особистості відбувається в сім'ї, зокрема й щодо здорового способу життя. Важливо, щоб цей процес підхоплювався й вихователями в дошкільних, і вчителями в загальноосвітніх, і викладачами в закладах вищої освіти, а надалі самостійно самою людиною. Реалізуючи триєдину мету в навчальній діяльності (виховати, навчити, розвинути) на засадах індивідуально-особистісного гуманістичного підходу, педагогові-наставнику важливо як пріоритет обирати оздоровчу життєдаїну інтенціоналаштування, регулярно використовуючи різні засоби й форми щодо психічно-духовно-тілесного вдосконалення (звичайно, з урахуванням певних життєвих умов). Заразом для формування успішної мотивації щодо здоров'я, здорового способу життя важливо виявляти потреби, цілі й мотиви, що спонукають здобувачів до свідомої активності. За рахунок наведення переконливих прикладів-зразків здорового способу життя особистості в гуманістичній парадигмі (аж ніяк не через поспіх, наказ, тиск) можна досягнути успіху у формуванні не лише екстринсивної мотивації до його вибору та дотримання.

Інтринсивна позитивна стійка мотивація здобувачів вищої освіти до соціально прийнятної активності особливо виявляється через її маркер досягнення оптимального рівня фізичної підготовленості та працездатності (але й, звичайно, у зв'язку з правильністю організації процесу навчання). Пріоритетні завдання з формування мотивації у здобувачів вищої освіти (різних вікових груп) до здорового способу життя часто увиразнюються в тілесному контексті: зміцненні фізичного здоров'я та нормалізації фізичного розвитку; формуванні навичок правильної постави під час статичної й активної діяльності; забезпеченні основних знань і навичок культури поведінки та здорового способу життя (зокрема і щодо тривалості здорового сну – не менше 7–8 годин на добу, здорового харчування); вихованні позитивного ставлення до занять фізичними вправами (педагог демонструє таку коно-

тацію й на власному прикладі: може бути, наприклад, використання оздоровчої дихальної гімнастики, скандинавської ходьби, пілатесу тощо). Тому індивідуально підібрані комплекси ранкової гімнастики, режиму дня, а також сформовані навички особистої та суспільної гігієни, самостійних занять фізичними вправами з дотриманням правил безпеки під час занять різними формами фізкультурно-оздоровчої роботи стануть у нагоді.

Настанови на здоровий спосіб життя не мають обмежуватися виключно фізичним параметром, увага має фокусуватися й на психічному, соціально-психологічному. Усе має відбуватися на засадах комплексності й системності. Отже, відмова від шкідливих звичок, правильне раціональне харчування, правильний режим дня, обов'язкова достатня фізична активність, ритмічність і оптимальний баланс щодо праці й рекреації, життя й навчання, вміння долати негативний вплив стресу, особисті гігієна й загартованість організму, загальна поведінка гігієни – позитивний полюс траєкторії способу життя сучасної людини, зокрема й здобувача/здобувачки вищої освіти. На його противагу – гіподинамія, нераціональне харчування і недотримання режиму праці й відпочинку (йдеться про незадовільний спосіб життя), роздратованість, агресивність, заздрісність, ненависть (негативні емоції), нівелювання загальнолюдських цінностей, відсутність ідеалу та неспроможність самовдосконалюватися (духовне зубожіння), паління, вживання алкоголю та наркотичних речовин, нерозбірливість у статевих стосунках (шкідливі звички). Звичайно, неабиякий негативний вплив на життя українців нині має війна, тому педагоги-наставники мають допомагати здобувачам вищої освіти (позаяк вони не лише навчають). Забезпечуючи доброзичливі взаємини під час навчання, створюються умови для балансування самооцінки людини через усвідомлення мотивів вчинків і поведінки, самостійності в діях, думках, активної життєвої позиції. Для формування й підтримки інтересу здобувачів вищої освіти до здорового способу життя важливим маркером є емоційне відрезонування, задоволення під час занять.

Здоров'я – чинник соціальної реалізації людини (йдеться про внутрішню потребу в самоактуалізації, природність і внутрішнє гармонійне «Я»). Належне ставлення до нього як до цінності сприяє успішному оволодінню професійними знаннями

про особливості адаптації в майбутній професійній діяльності, а також самозбереженню й саморозвитку в ній. Допомога у свідомому виборі особистістю суспільних цінностей здорового способу життя та формування на їхній основі стійкої, індивідуальної системи ціннісних орієнтацій забезпечують ефективну саморегуляцію людини, мотивацію її поведінки та діяльності. Бажання здобувача/здобувачки вищої освіти самостійно займатися оздоровчою діяльністю на засадах комплексності, системності, поступовості, адекватності, всебічного спрямування стане його/її значущим дескриптором траєкторії здорового способу життя.

Досягненню окреслених завдань неабияк сприятиме проведення різних наукових і культурних заходів з проблем здорового способу життя. Інтегровані заняття, активні та інтерактивні форми навчання, використання інформаційно-комунікаційних технологій, інноваційних підходів до оцінювання здоров'я, зокрема й соматичного. За орієнтир-напрямок можуть слугувати квест-програми на систематичній основі у змісті навчання як можливість підвищення мотивації до фізкультурної, оздоровчої і спортивної діяльності здобувачів. За їхній рахунок вони отримують можливість для самовизначення, розвитку творчого мислення, емоційного сприймання себе як особистості, комунікативної взаємодії. Також визначальними у фізичному здоров'ї стануть активна рухова діяльність, перебування на свіжому повітрі, природне загартовування, раціональне харчування, змістовна і корисна рекреація, достатній сон відповідно до індивідуальної потреби.

Отже, для актуалізації оздоровчої життєвої позиції особистості важливо забезпечити стійку внутрішню мотивацію, навички ухвалення оздоровчих рішень, а також гідний приклад для наслідування, психологічну підтримку, що стимулює здоров'ятворчу діяльність здобувачів вищої освіти. Власне, йдеться про життєві навички, що сприяють фізичному, соціальному, духовному та психічному здоров'ю. Орієнтирами у цілісній системі виховних цінностей визначальними стануть такі дескриптори: забезпечення повноцінного життя й здоров'я, орієнтація на всебічне вдосконалення та орієнтування на життєву мету (настанови бути здоровим, дотримуватися здорового способу життя, самостійно відповідально визначати своє життя в ракурсі здоров'язбереження), індивідуальний підхід.

Методистам, експертам неабияк важливо моніторити ефективність існуючих і нових методів щодо розв'язання проблем формування свідомої конструктивної мотивації здобувачів вищої освіти не лише до навчальної діяльності (де вирішальне значення має самостійність), а й до здорового способу життя.

Список використаних джерел

1. Малишева Л. С. Феномен здоров'я та здоров'язбереження молоді в контексті сучасних наукових поглядів. *Педагогічний часопис Волині : науковий журнал*. Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2017. С. 18–24.
2. Саламаха О. Є. Психолого-педагогічні аспекти зміцнення здоров'я студентів на основі розвитку мотивацій до занять фізичною культурою. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 2022. Випуск 1 (145). С. 93–96.

Разумейко Наталія Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України;

Ткаченко Олександр Григорович,

кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри формування та розвитку професійних компетентностей персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України;

Олефір Людмила Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника кафедри формування та розвитку професійних компетентностей персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СЕРЕД ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Здоров'я – це найдорожчий ресурс, який ми маємо. Збереження і покращення здоров'я є важливою метою для кожної людини, і це також має велике соціальне значення. Сьогоднішній світ стикається з багатьма викликами для здоров'я: війна, пандемія, стрес, надмірне споживання шкідливих речовин, недостатня фізична активність і багато інших факторів, які можуть негативно впливати на наше здоров'я. Природно, що від нестабільності суспільства насамперед потерпають найбільш

незахищені групи населення, серед яких велику частку становлять діти й підлітки. Збереження фізичного та психічного здоров'я молодого покоління – одне з найважливіших завдань нашого суспільства, у тому числі й системи освіти [3].

З метою створення сприятливих умов для зміцнення здоров'я громадян як найвищої соціальної цінності, забезпечення реалізації права особи на оздоровчу рухову активність 9 лютого 2016 року була ухвалена Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» (далі – Національна стратегія). На основі результатів аналізу світового досвіду й сучасного стану розвитку вітчизняної системи оздоровчої рухової активності вона визначає мету й основні завдання, спрямовані на створення умов для підвищення рівня залучення населення до оздоровчої рухової активності, що сприятиме розв'язанню гуманітарних і соціально-економічних проблем для особи, суспільства та держави.

Розроблення Національної стратегії базувалося на рекомендаціях Всесвітньої організації охорони здоров'я, Ради Європи, Європейського Союзу, нормах національного законодавства, відповідно до яких держава покликана забезпечити формування та реалізацію багатовекторної, комплексної політики заохочення громадян до оздоровчої рухової активності, що сприятиме зменшенню ризику виникнення неінфекційних захворювань – основної причини високих показників передчасної смертності в Україні. Але, на жаль, станом на сьогодні Національна стратегія втратила чинність на підставі Указу Президента № 300/2021 від 21.07.2021 р. [1].

Здоровий спосіб життя є важливою складовою успіху та щасливого життя. Для здобувачів вищої освіти ця проблема стає особливо актуальною, оскільки вони стикаються зі значними викликами і стресами, пов'язаними з навчанням, роботою та особистим життям. І хоча здоров'я як фізичне, так і психічне залежить від багатьох чинників – соціальних та економічних умов, екології, спадковості, сімейних стосунків тощо, тим не менше значну роль у виконанні цього завдання відіграють заклади вищої освіти. Саме в них відбувається формування мотивації до здорового способу життя [2].

Формування мотивації до здорового способу життя серед здобувачів вищої освіти є важливим завданням для їхнього зага-

льного благополуччя та академічної успішності, оскільки студентські роки можуть бути стресовими і вимагати балансу між навчанням, роботою та особистим життям.

Першим кроком до формування мотивації є розуміння важливості здорового способу життя.

Тому формування мотивації до здорового способу життя серед здобувачів вищої освіти є важливим завданням для закладів вищої освіти.

Один з ключових аспектів формування мотивації до здорового способу життя – це внутрішня мотивація. Здобувачі вищої освіти повинні розуміти, що здоровий спосіб життя може поліпшити їхнє самопочуття та загальну якість життя. Внутрішня мотивація, тобто бажання бути здоровим і енергійним, може стати дієвим стимулом для формування здорових звичок.

Формування мотивації до здорового способу життя в закладах вищої освіти вимагає комплексного підходу, який поєднує освіту, підтримку спільноти та індивідуальну мотивацію студентів, а саме:

- внесення предметів про здоров'я, фізичну культуру та психологію до навчальної програми;

- використання інтерактивних методів навчання, де здобувачі вищої освіти беруть участь у практичних завданнях, тренінгах, спрямованих на покращення їхнього здоров'я;

- розгляд питань здорового способу життя в рамках проєктів або курсових робіт, де здобувачі вищої освіти можуть досліджувати інноваційні підходи;

- створення підтримувальної спільноти серед здобувачів вищої освіти, викладачів і адміністрації навчального закладу є важливим аспектом формування мотивації до здорового способу життя. Спільнота може надавати підтримку, мотивувати і створювати умови для здорового життя;

- організація лекцій, семінарів і групових дискусій з питань здоров'я та здорового способу життя задля забезпечення здобувачів вищої освіти інформацією про важливість здорового способу життя, можливі наслідки нездорових звичок і переваги здорового харчування та фізичної активності;

- організація спортивних заходів, групових занять та доступ до фітнес-центрів може сприяти активному способу життя;

– психологічне благополуччя також є важливим аспектом здорового способу життя. Здобувачі вищої освіти можуть стикатися зі стресом, тривогою та іншими психічними труднощами під час навчання. Надання психологічної підтримки й доступ до консультування може допомогти їм подолати ці труднощі та зберегти психічне здоров'я.

Таким чином, мотивація до здорового способу життя серед здобувачів вищої освіти є важливою складовою їхнього успіху та благополуччя. Розуміння важливості здорового способу життя, внутрішня мотивація, підтримка спільноти й доступ до здорового харчування та фізичної активності можуть сприяти формуванню їхніх здорових звичок.

Здоровий спосіб життя не лише покращує фізичне та психічне здоров'я здобувачів вищої освіти, а й також може позитивно вплинути на їхню академічну продуктивність і загальний рівень щастя.

Список використаних джерел

1. Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016> (дата звернення: 10.10.2023).

2. Nosko M. O., Harkusha S. V., Voiedilova O. M., Razumeiko N. S., Bahinska O. V. Building the Preparedness of future PE teachers to use for health technologies use. *Visnyk. Seriya: Pedagogichni nauky*. 2018. Vol. 156. P. 81–92.

3. Сагач О., Разумейко Н. Педагогічні аспекти підготовки майбутніх вчителів фізичної культури. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. № 20. С. 139–144.

Януль Андрій Анатолійович,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Пенітенціарної академії України,
старший інспектор сектору по роботі з персоналом
державної установи «Луцький слідчий ізолятор»

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Сучасний період розвитку людства характеризується трансформаційними суспільними процесами, які визначають нові вимоги до особистості. Такі тенденції передбачають формування

нового бачення благополуччя та самореалізації особистості у соціальному та психологічному розрізі. У наш час стрімкий розвиток подій спонукає кожного до активізації діяльності, а це своєю чергою обумовлює активізацію здібностей та реалізацію кожною особистістю власної компетенції у різних сферах діяльності та спілкуванні. Становлення суспільно активної та гармонійно розвиненої особистості великою мірою залежить від особистих зусиль самої людини, орієнтованих на самовдосконалення та самореалізацію як неодмінну умову досягнення успіху в житті [1, с. 7]. Саме завдяки самоактуалізації особистість може досягнути значних життєвих успіхів.

Уперше термін «самоактуалізація» ввів німецький вчений-фізіолог К. Гольдштейн. Згодом активним дослідженням проблематики самоактуалізації займався А. Маслоу, який призначив їй місце на вершині «піраміди потреб» в ієрархії запропонованої власної моделі мотивації. На його думку, самоактуалізація є найвищою потребою людини [2]. Він стверджував, що людина, задовольнивши більш низькі потреби (фізіологічні, безпекові, соціальні та ін.), може приступити до розвитку свого творчого, духовного й інтелектуального потенціалу.

Інші психологи, такі як К. Роджерс та К. Альдерфер, також розглядали питання самоактуалізації в контексті особистісного росту та самореалізації особистості. У дослідженнях дійшли висновку, що самоактуалізація є властивістю особистості, прояви якої найповнішою мірою прослідковуються в бажанні самореалізуватися та самовдосконалитися, адже найбільше кожен з нас прагне бути тим, ким він може бути.

Розвиток процесу самоактуалізації розкривається в різних напрямках:

1. Велика увага підтримці процесу самоактуалізації приділяється у психотерапевтичних підходах. Діяльність терапевтів спрямована на розвиток потенціалу клієнта та сприяє його самостійності у прийнятті рішень.

2. У сучасний період активно розвивається напрям проведення досліджень у психології, за яким вивчаються фактори, що сприяють або гальмують самоактуалізацію. Це може бути пов'язано з особистісними рисами, суспільним середовищем або конкретними життєвими подіями.

3. У галузі освіти самоактуалізація може бути розглянута як цільовий результат освіти. Освітні програми можуть бути спрямовані на розвиток творчих можливостей особистості, навичок критичного мислення та самоактуалізацію.

4. Деякі дослідження вивчають вплив робочого оточення та можливостей для творчого вираження щодо самоактуалізації у професійному контексті.

5. Соціальний аспект. Деякі вчені вивчають соціальні аспекти самоактуалізації, зокрема вплив культурних, соціальних та історичних чинників на розвиток особистості.

Загальний підхід у науковому дискурсі полягає в тому, щоб розглядати самоактуалізацію як багатогранний процес становлення особистості, на який впливають різні фактори [3], ключовими з яких є:

– соціальне середовище. Взаємодія із сім'єю, друзями, колегами та іншими членами суспільства. Сприятливе і підтримувальне середовище може створювати умови для розвитку потенціалу особистості;

– виховання та освіта. Виховання в дитинстві та отримання можливостей для навчання й розвитку має суттєвий вплив на формування самоактуалізації. Система освіти, педагогічні методи й підходи відіграють важливу роль у стимулюванні й розвитку потенціалу;

– самоусвідомлення. Здатність для самоусвідомлення та рефлексії є ключовою для самоактуалізації. Особистість має розпізнавати свої цінності, переконання, аналізувати сильні та слабкі сторони, а також ставити перед собою реалістичні цілі;

– мотивація. Сильні мотиваційні фактори можуть бути драйверами для самоактуалізації. Зацікавленість у досягненні високих цілей, прагнення до особистісного росту й розвитку власного потенціалу мають важливе значення;

– культурні та соціальні стандарти. Соціокультурний контекст, у якому вироста особистість, а також соціальні стандарти можуть визначати і впливати на її уявлення про самоактуалізацію. Сприйняття того, що вважається успішним чи задовільним у певному суспільстві, може визначати цілі й вектори самоактуалізації;

– емоційний інтелект. Здатність розуміти й ефективно керувати власними емоціями та взаємодіяти з емоціями інших є важливим аспектом для досягнення самоактуалізації;

– досвід і життєві обставини. Переживання, які особистість отримує протягом свого життя, і життєві обставини можуть впливати на сприйняття свого місця у світі та стимулювати пошук власного сенсу життя.

Отже, фактори, які впливають на самоактуалізацію особистості, мають важливе значення також і для визначення ступеня реалізації особистісного потенціалу, мрій, надій і прагнень особистості, задоволеності досягненнями у значущій сфері діяльності.

Список використаних джерел

1. Авер'янова А. Професійний успіх як основа самореалізації особистості. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Психологічні науки. 2017. С. 7–12.

2. Maslow A. H. Notes on Being-psychology. Readings in Humanistic Psychology / A. J. Sutich, M. A. Vich (Eds.). New York : Free Press, 1969. P. 51–80.

3. Старинська Н. В. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2015. 178 с.

Kostrova Tetiana,

master student of the Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

FORMATION OF MOTIVATION IN HIGHER EDUCATION STUDENTS FOR A HEALTHY LIFESTYLE

The health of students significantly impacts their academic success and overall development. Together, we will take a closer look at the topic of "Formation of Motivation in Higher Education Students for a Healthy Lifestyle," where we will explore key aspects of this issue using high-quality data from reputable sources. A healthy lifestyle encompasses physical well-being, mental health, and social adaptation. According to the World Health Organization (WHO), these aspects interact to form harmony in students' lives [1].

Research from the American Psychological Association (APA) confirms that physical activity positively influences cognitive functions, leading to improvements in academic performance [2]. Additionally, the Harvard T.H. Chan School of Public Health

emphasizes the importance of rational nutrition for proper body functioning.

Effective formation of motivation for a healthy lifestyle requires a comprehensive approach. Introducing specialized courses and integrating health-related topics into academic subjects can be essential tools in this process. It is also crucial to provide psychological support by developing mental resilience and offering counseling [3].

The role of the university community and socio-cultural environment is challenging to overestimate. Dormitories, student organizations, and cultural events influence students' adaptation and well-being. Particularly, the new social environment can impact the adoption of healthy habits.

Family and community play a pivotal role in shaping students' motivation. Support from parents and family is crucial for creating a healthy background in students' personal lives. The development of joint initiatives and support in the university community can positively influence student health.

Scientific studies focused on motivation formation programs testify to their effectiveness in improving students' health. Comparative analysis of results from various universities and countries confirms the importance of a systematic approach to this issue.

Through our collective effort and the use of reputable sources, we have the opportunity to contribute to the formation of students' motivation for a healthy lifestyle. This will not only enhance their health but also contribute to overall success in education and life.

The modern university campus is a place where promoting social responsibility and innovation in the context of a healthy lifestyle is crucial. Participation in student initiatives aimed at improving physical and mental well-being is just as important as academic achievements.

Innovations in sports and recreational programs can be a key factor in stimulating students' interest in an active lifestyle. The implementation of health technologies, such as mobile applications for tracking physical activity and healthy eating, can raise students' awareness of their own health.

Despite all efforts, there are challenges in forming motivation for a healthy lifestyle among students. The modern pace of learning and

hectic schedules can create difficulties in allocating sufficient time for sports or proper nutrition.

On the other hand, interactive approaches and incentivizing activities, such as group workouts, challenges, and encouragement to participate in fitness programs, can transform efforts into a fantastic experience.

In forming motivation for a healthy lifestyle, it is essential to consider this process as a shared responsibility of all members of the university community. Administration, faculty, staff, and students themselves must actively contribute to this initiative, creating a campus that is safe and conducive to the development of a healthy lifestyle.

Only through collective efforts we can truly impact students' motivation and turn university time into a period of active development, ensuring not only success in education but also shaping a lifestyle for their entire future career and personal happiness [4].

One of the key components of successful motivation formation is raising awareness of the importance of a healthy lifestyle. Organizing thematic events, lectures, and open discussions on physical and mental health can stimulate discussions and mutual understanding within the university community.

Furthermore, developing a health culture in the university can involve creating special informational resources that provide students with access to advice on proper nutrition, regular physical activity, and stress management methods.

In collaboration with external organizations and sports clubs, the university can broaden opportunities for students to engage in various forms of physical activity. This may include discounts on fitness center memberships, organizing joint events, and health festivals.

Moreover, the possibility of involvement in volunteer activities related to healthcare and sports creates unique opportunities for students not only to develop their talents but also make a real contribution to social well-being.

The use of modern technologies can be a key factor in stimulating student motivation. Developing mobile applications that provide personalized health advice and reminders for physical activity can significantly facilitate the adoption of healthy habits.

It is also essential to consider students' interests in the realm of electronic sports and virtual reality, where entertainment can be combined with physical activity.

All these aspects, when jointly implemented and developed, can become part of a comprehensive university strategy for shaping students' motivation for a healthy lifestyle. By creating a supportive environment and providing diverse opportunities for physical activity and personal development, the university can become not only an educational institution but also a place where each student finds support and inspiration for maintaining a healthy lifestyle.

Ensuring students' access to professional consultations and medical support is an integral part of the process of forming motivation for a healthy lifestyle. The university can develop collaborations with hospitals and medical centers, providing students with the opportunity to seek help when needed.

Regular medical check-ups and examinations aimed at identifying risk factors and preventing diseases are also crucial. Information campaigns and lectures on health prevention disseminated among students can significantly reduce the risks of serious illnesses and contribute to the early detection of health issues [5].

In the modern world, where attention to environmental issues is growing, influencing students' eco-consciousness is important. Implementing environmentally-oriented initiatives, such as bike parking, green zones, and other eco-projects, will not only improve students' physical health but also make the university campus more pleasant to live in.

Encouraging an eco-friendly lifestyle, such as using electric transport or renewable energy, can be a crucial step in shaping a conscious and responsible attitude toward one's health and the environment.

Organizing joint events, such as fitness festivals, health, and well-being activities, can serve not only as a means of boosting morale and team spirit but also create an opportunity for students to actively participate in sports and entertainment events.

These events can also be a forum for discussing important health issues, exchanging experiences, and mutual support, contributing to the formation of a positive attitude toward a healthy lifestyle.

It is evident that forming motivation among higher education students for a healthy lifestyle is a complex task that requires a comprehensive approach. The integration of various initiatives and strategies allows us to create not only a healthy university campus but also a reliable foundation for the further development of students as professionals and active members of society.

References

1. World Health Organization (2020), "Physical Activity and Adults", available at: <https://www.who.int/en/news-room/factsheets/detail/physical-activity> (accessed: 15.08.2023).

2. American Psychological Association (2018), "The Exercise Effect", available at: <https://www.apa.org/monitor/2011/12/exercise> (accessed: 17.08.2023).

3. Harvard, T.H. (2019), "The Nutrition Source", Chan School of Public Health, available at: <https://www.hsph.harvard.edu/nutritionsource/> (accessed: 16.08.2023).

4. Varea, V., et al (2018), "Effects of a Physical Activity Program on Markers of Academic Performance in a Cohort of Physiotherapy Students", available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6131125/> (accessed: 17.08.2023).

5. Stallman, H. M. (2010), "Psychological distress in university students: A comparison with general population data", available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3010965/> (accessed: 17.08.2023).

СЕКЦІЯ 11 ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Борисов Олексій Олександрович,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов
Пенітенціарної академії України

ВЗАЄМОДІЯ УЧАСНИКІВ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: ДИСКУРСИВНІ КРИТЕРІЇ УСПІШНОСТІ ТА НЕУСПІШНОСТІ

Комунікацію визначаємо як процес інформаційного обміну між індивідами як представниками різноманітних соціальних груп однієї чи кількох лінгвокультур з метою здійснення когнітивного, емоційного та поведінкового впливу один на одного. Будь-яка комунікація просякнута діалогічністю, тобто обов'язковою та об'єктивною інформаційною спрямованістю адресанта на адресата, що відрізняється тим чи іншим ступенем формальності або змістовності. У межах запропонованих тез, наприклад, йдеться про педагогічний дискурс, який є підтипом професійного дискурсу [1, с. 20; 3, с. 236] та актуалізує головних учасників навчального процесу – студентів і викладачів. Ці учасники розташовані головним чином у площині вертикальної або функціонально-рольової комунікації, яка відбиває реалізацію одного з механізмів самозбереження етнічного соціуму – передачу суспільно значущого знання наступній генерації та формування в неї необхідних для виконання певної діяльності (комунікативної, предметної, предметно-комунікативної) вмінь та навичок.

Викладач закладу вищої освіти наділяється, таким чином, унікальною роллю посередника між соціумом та молодого людиною, яку він / вона готує до виконання професійних обов'язків у певній функціональній сфері протягом відносно короткого відрізка часу. Такий дискурс можна охарактеризувати як науково-популярний, подекуди суто науковий, з такими характеристиками (в ідеалі), як логічність, точність, послідовність, насиченість, лаконічність, відсутність підтексту чи надмірної

(непрозорі) смислової багатозначності, алюзивності тощо. Своєю чергою це відбивається в мовно-мовленнєвих особливостях продукованого тексту: синтаксичній клішованості, термінологічності, морфологічних особливостях, використанні невербальних елементів тієї чи іншої науки (йдеться про символи, знаки, формули, малюнки, графіки тощо). Крім того, під час відповідної соціалізації відбувається й передача зразків як інституційної поведінки, так і правильного, належного виконання професійної діяльності: невербаліка тісно зав'язана на комунікації вербальній.

Відзначаємо й те, що горизонтальна (нестатусна) комунікація [1] є також можливим явищем у межах інституційної інтеракції, але вона виступає як вторинна, як та, що відбиває неформальні взаємовідносини (у межах етичних, моральних норм тощо) головних учасників освітнього процесу і може сприяти успішній та ефективній реалізації вертикальної взаємодії.

Таким чином, педагогічний дискурс можна визначити як такий, що виформовується в межах інституційних координат, заданих культурою даного етносу, відображених на державному рівні в законах та відповідних положеннях, статуті ЗВО тощо щодо здійснення навчально-виховного процесу, освітньої діяльності в цілому, та розгортається у вертикальній і горизонтальній площинах трансляції інформації.

Загалом виділяють такі функції комунікації:

- інформативна (цільовий обмін думками та ідеями);
- прагматична (відбиває мотиви, інтенції та загальну мету учасників комунікації, стратегічно-тактичну лінію їхньої поведінки, її гнучкість тощо);
- кратологічна (здійснення управління предметною або предметно-комунікативною діяльністю та / або поведінкою адресата в межах повсякденної або інституційної взаємодії);
- емоційна (висловлення та емпатійне розуміння проявів емоційної сфери свідомості);
- соціальна (передача етнічного та (етнічно адаптованого) світового досвіду культурної спільноти у вигляді норм, правил, традицій, стереотипів, аксіологічних орієнтирів тощо) [2; 4; 6].

Усі функції зводяться до інформативної – вони зав'язані на смислах, закодованих насамперед у поняттєвій субстанції мовних одиниць національної мови, реалізованих у мовленні,

не існуючи самостійно. Однак, щоб текст сприймався легко, швидко інтерпретувався, не відкидався як непотрібний, інформація повинна «грати фарбами» яскравості (а не тривіальності), конкретизованості (ілюстративності положень, а не незрозумілої абстрактності), порціонності, аргументованості та певної емоційності. У цьому й виявляється змістовна діалогічність комунікації, втілена у форми взаємної зацікавленості партнерів.

Найкраща прескрипція для побудови ефективної комунікації, яка відповідала б цим параметрам і яка може бути екстрапольована на педагогічний дискурс, – це принцип кооперації Грайса [7, с. 45–47]. Він, безсумнівно, може бути і повинен бути доповнений принципом ввічливості Ліча, але, на наш погляд, вони перебувають у відносинах «базис-надбудова». Сутність принципу кооперації схематично така: внесок комуніканта повинен бути таким, якого потребує мета комунікації. При цьому йдеться як про весь діалогічний текст, так і про його конституєнти [5]. Принцип кооперації реалізується в максимах (постулатах) якості, кількості, відношення та способу.

Максима якості розкривається в передачі істинної (перевірної, фактичної) інформації, сутність якої відбиває дійсний стан речей та не підлягає сумніву.

Максима кількості відбиває те, що інформації не повинно бути менше, ніж потрібно (для запобігання зайвих уточнень та економії часу на шляху до якнайшвидшого досягнення поставленої мети) та більше, ніж потрібно (повтори, фантазування, небажане суб'єктивне ставлення тощо).

Тісно пов'язаною з цим постулатом є максима відношення, яка являє ідею того, що не можна відхилятися від заданої теми, подавати її фрагментарно, тобто нехтувати її логічним розгортанням.

Максима способу відтворює ідею зрозумілості, однозначності, недвозначності.

Порушення цих постулатів призводить до фрагментарності, незв'язаності, незрозумілості мовлення інтерактантів, урешті-решт до неефективності комунікативного процесу, вираженої в недосягненні поставлених цілей, у нашому випадку – цілей процесу викладання.

Список використаних джерел

1. Борисов О. О. Професійний дискурс: комунікативно-когнітивний вимір. *Мат-ли VII Всеукраїнської наукової конференції «Когнітивно-прагматичні дослідження професійних дискурсів»* (м. Харків, 21 березня 2020 р.). 2020. С. 20–23.
2. Писаревський І. М. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 175 с.
3. Шевченко І. С., Морозова О. І. Проблеми типології дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / за ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 233–237.
4. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада. Київ : Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, 2000. 208 с.
5. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987.
6. Fairclough N. Language and Power. Harlow : Pearson Education Limited, 2001.
7. Grice H. P. Logic and Conversation. Syntax and Semantics, ed. by Peter Cole and Jerry L. Morgan. Vol. 3. New York : Academic Press, 1975. P. 41–58.

Дягилева Олена Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
англійської мови з підготовки морських
фахівців за скороченою програмою
Херсонської державної морської академії;

Юрженко Альона Юріївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
англійської мови з підготовки морських
фахівців за скороченою програмою
Херсонської державної морської академії;

Пазяк Алла Сергіївна,

викладач кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін та інноваційної педагогіки
Херсонської державної морської академії

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ МАЙБУТНІМ СУДНОВИМ МЕХАНІКАМ У LMS MOODLE В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Нині переважна більшість морських закладів вищої освіти України проводить освітній процес у дистанційному режимі через воєнний стан. Херсонська державна морська академія була релокована з м. Херсона в м. Одесу 2022 року. Викладання

та підготовка майбутніх морських фахівців (суднових механіків, електромеханіків та судноводіїв) відбувається як синхронно, так і асинхронно. Для синхронного навчання викладачі використовують різноманітні інструменти відеозв'язку (Zoom, BigBlueButton, Google Meet та ін.), Whiteboards.fi, LearningApps [1]. Асинхронно навчання відбувається на платформі Moodle, яка дозволяє створити під кожну дисципліну окремий електронний курс і наповнити його модулями й темами згідно з робочою програмою.

Moodle відіграє важливу роль у підготовці майбутніх морських фахівців, надаючи ефективний та зручний інструмент для навчання, що відповідає особливостям морської освіти й підготовки. Moodle дозволяє завантажувати і поширювати навчальні матеріали в електронному форматі, такі як підручники, лекції, відео, аудіо, посилання та інше. Це особливо корисно для діючих морських фахівців, які можуть навчатися вдаліні, під час рейсів або у спеціалізованих тренажерних центрах.

Система Moodle дозволяє створювати інтерактивні завдання та вправи, що допомагають студентам розвивати навички, необхідні для морських професій, такі як навігація, робота з обладнанням, реагування на екстренні ситуації тощо.

Платформа також підтримує функції спільної роботи над проектами і завданнями, що може бути корисним для розвитку командної праці, яка є важливою для морських фахівців, зокрема для суднових механіків у машинному відділенні судна. Moodle надає можливість викладачам відстежувати успішність студентів і проводити оцінювання, включно з тестами, засіданнями та іншими засобами для оцінки знань і навичок морських фахівців [2].

Для морських фахівців, які навчаються на кораблях або вдаліні, безпека та доступність є критичними. LMS Moodle забезпечує можливість доступу до навчальних ресурсів в онлайн-режимі з різних точок світу, а також забезпечує захист особистих даних та конфіденційність освітнього процесу.

Викладачі можуть надавати підтримку студентам через форуми, чати й інші комунікаційні інструменти. Крім того, Moodle дозволяє автоматизувати деякі аспекти навчання, такі як реєстрація на курси та нагадування про важливі події через систему сповіщень або форум з новинами.

Дата	Ім'я користувача	Курс	Тип діяльності	Опис	ІП-адреса
6 жовтня 2023, 3:06:43 PM	СКРИЦЬКИЙ Антон Сергійович	Курс: Yurzhenko A_Smart Control (2023-2024)	Ядро системи	Переглянуто курс	The user with id '24029' viewed the course with id '4961'. web 94.43.53.66
6 жовтня 2023, 3:06:19 PM	СИДЯКІН Віктор Костянтинович	Файл: р. 33-42	Файл	Переглянуто модуль курсу	The user with id '24047' viewed the 'resource' activity with course module id '199121'. web 178.138.34.5
6 жовтня 2023, 3:06:16 PM	СИДЯКІН Віктор Костянтинович	Курс: Yurzhenko A_Smart Control (2023-2024)	Ядро системи	Переглянуто курс	The user with id '24047' viewed the course with id '4961'. web 178.138.34.5
6 жовтня 2023, 2:52:29	ПЛЯСУН Олександр Сергійович	Файл: р. 33-42	Файл	Переглянуто модуль курсу	The user with id '23986' viewed the 'resource' activity with course module id '199121'. web 91.237.40.28

Рис. 1. Журнал подій на курсі «Морська англійська мова для судномеханіків»

Перевагами використання цієї платформи ми вважаємо також просте додавання окремих зовнішніх плагінів, таких як H5P, що дозволяє створювати різноманітні інтерактивні елементи й ресурси, такі як відеоуроки, тести, ігри, презентації та багато іншого. Використання цього плагіна під час викладання англійської мови заслуговує на окрему увагу. Кількість шаблонів, що дозволяє формувати навички говоріння, аудіювання та письма, дуже велика (наприклад, Audio Recorder, Dialog Cards, Dictation, Essay, Interactive Book, Speak The Words, Speak the Words Set, Interactive Video).

Під час вивчення нових лексичних одиниць (слів або словосполучень) на курсі «Морська англійська мова» було створено ланцюг завдань у внутрішньому сховищі, створеного за допомогою H5P контенту. Рис. 2 показує вправу з пошуку слів, яку було створено у LMS Moodle за допомогою одного з 52 шаблонів сервісу H5P [3].

22/09/23 h.t. #2

Find the words from the grid

C	S	R	E	B	B	U	R	C	S	B
O	I	N	S	T	A	L	L	E	D	N
M	P	R	Y	R	D	H	S	I	U	A
P	A	D	D	E	G	T	R	H	J	M

- Find the words
- scrubbers
- comply with
- installed
- discharge
- reduce
- variety

Рис. 2. Вправа, створена за допомогою H5P – Word Search

H5P став важливим інструментом для створення інтерактивних навчальних ресурсів, які сприяють залученню курсантів та поліпшенню освітнього процесу під час дистанційного навчання. Ресурси H5P містять також елементи гейміфікації, які суттєво підвищують зацікавленість курсантів навчанням, сприяють їхній активності під час виконання завдань тощо. Приклад елемента гейміфікації завдань з англійської мови можна побачити на рис. 3.

Юрженко Альона

T	S	E	G	R	A	H	C	S	I	D
H	K	X	H	M	S	I	F	K	V	K

Time Spent: 9:36 6 of 6 found

You got 6 of 6 points

6/6

Retry

Edit H5P content

← 22/09/23 h.t. #1 Jump to... 25/09/23 - lesson →

Рис. 3. Елементи гейміфікації у вправах H5P

LMS Moodle з усім своїм спектром діяльностей надає широкі можливості для індивідуального та інтерактивного вивчення морської англійської мови, а також для взаємодії з викладачами і спільнотою курсантів для поліпшення мовних навичок.

Список використаних джерел

1. Дягилева О. С., Юрженко А. Ю. The electronic course «English week 2018–2019» for arranging extra-mural language activities of prospective ship engineers. The scientific and methodological journal "Foreign Languages". 2018. Vol. 99, No. 3. P. 34–42. URL: <https://doi.org/10.32589/1817-8510.2019.3.178347> (date of access: 06.10.2023).
2. Moodle in Distance Education / W. V. Flores-Piñas et al. Puriq. 2022. Vol. 4. P. 417. URL: <https://doi.org/10.37073/puriq.4.417> (date of access: 06.10.2023).
3. ХДМА онлайн. URL: <https://mdl.ksma.ks.ua/> (дата звернення: 06.10.2023).

Лопатинська Ірина Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних
та загальноправових дисциплін

Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Освіта і процес викладання постійно під впливом змін та нових вимог сьогодення, а педагогічні технології є невід'ємною частиною процесу навчання на всіх етапах здобуття освіти. Освітні технології сучасності полягають у необхідності переходу від пояснення до розуміння, від соціального контролю до розвитку і самоконтролю, від управління до самоврядування.

Сучасна педагогіка визначає педагогічні технології навчання майбутніх професіоналів різних галузей як поетапно організовану діяльність викладача, який взаємодіє зі здобувачами з метою досягнення оптимальних результатів шляхом деякого стандарту поведінки й діяльності. Основними складовими педагогічної технології навчання є: педагогічне спілкування, педагогічна вимога, педагогічна оцінка та створення успіху, педагогічне розв'язання конфліктів, організація індивідуальної та групової діяльності.

Педагогічні дії викладача сприяють подоланню та пом'якшенню адаптації здобувачів освіти до майбутньої професійної діяльності. Труднощі, з якими стикаються студенти

в процесі опанування майбутньої професійної діяльності, часто призводять до формування певних комунікативних труднощів, стимулюють неадекватну реакцію, підвищують рівень красномовності, агресивності, дратівливості, невпевненості, неорганізованості студентів під час іншомовного спілкування. У такій ситуації особливу роль відіграє вдале поєднання педагогічних технологій та засобів навчання для забезпечення позитивного психологічного комфорту і створення емоційно сприятливого клімату у студентському колективі. Варто зауважити, що емоційно сприятливе середовище студентського колективу під час воєнного стану особливо важливе та впливає на успішну адаптацію студентів до освітнього процесу в закладі освіти.

На сьогодні головною метою для викладачів іноземної мови є створення умов для повноцінного розвитку комунікативних умінь здобувачів, впровадження інноваційних моделей, що стимулюють навички вільного іншомовного спілкування, формування позитивної мотивації навчальної діяльності, залучення до активної взаємодії з міжнародними партнерами і колегами. Усі напрями роботи викладача мають бути направлені на педагогічно грамотну організацію освітньої діяльності, управління психічним станом (настроєм, емоціями) студентів для пом'якшення або недопустимості формування бар'єру в іншомовному спілкуванні, навпаки – створювати умови для вільного спілкування в повсякденному житті та на професійному рівні.

Під час формування навичок іноземної комунікації в загальному та професійному спілкуванні є важливі аспекти, які необхідно враховувати, а саме: некомунікативне зовнішнє середовище, стереотипи; невміння й небажання прислухатися до думок інших; використання жаргонізму; відсутність уваги, інтересу, відволікання або невідповідність навчального матеріалу цілям навчання. Враховуючи це, вважаємо за необхідне віднайти ефективні форми, методи й засоби, що є ключовими для успішного подолання труднощів іншомовного спілкування, а також створення психолого-педагогічних умов для їх подолання.

Важливим засобом для ефективного сприйняття та відпрацювання навчального матеріалу є використання сучасної і актуальної літератури та педагогічних технологій.

Одним з необхідних навчальних посібників для формування граматичної компетенції є тренажери, практикуми з граматики з метою формування, закріплення та вдосконалення навичок з базових тем граматики англійської мови, відпрацювання та закріплення лексико-граматичних навичок. Адже через систему граматичних вправ забезпечується розуміння, осмислення, запам'ятовування і застосування в мовленнєвій діяльності того чи іншого граматичного явища, створюються сприятливі умови для розвитку перекладацьких навичок і репродуктивних навичок (граматичних навичок говоріння і письма).

Звісно, ефективним є використання практикуму в поєднанні з основним підручником для формування професійно спрямованого спілкування. Авторським колективом було укладено практикум з граматики до підручника «Career Path. Police» John Taylor, Jenny Dooley. Навчальне видання призначене як для аудиторної роботи під керівництвом викладача, так і для самостійної роботи під час підготовки до поточного і підсумкового контролю, воно складається з 15 частин, які відповідають своїм лексико-тематичним змістом відповідним частинам основного підручника. Головна мета цього посібника – систематизувати знання здобувачів вищої освіти з вищезазначених аспектів, що створює базу для подальшого розширення лексичного запасу та вдосконалення мовленнєвих компетентностей. Практикум охоплює граматичний матеріал за такими темами: інфінітив, герундій, дієприслівник, умовні речення, активний та пасивний стани дієслова, прийменники, фразеологічні дієслова. До кожного розділу входять різноманітні вправи, мета яких – сформулювати у студентів навички вживання тих чи інших граматичних конструкцій, додається невелике пояснення граматичного матеріалу українською мовою. Наприкінці всіх розділів є тести з лексико-граматичними завданнями для перевірки засвоєного матеріалу.

Єдині педагогічні вимоги як соціально-культурні норми поведінки і вираження ставлення стосуються всього змісту життя людей, будь-якого виду їхньої діяльності. Застосування педагогічних технологій допоможе становленню професійних якостей майбутніх професіоналів.

Список використаних джерел

1. Dooley, Jenny and Taylor, John. Police. Book 3. Express Publishing, 2011.

2. Практикум з граматики англійської мови (для здобувачів вищої освіти спеціальностей «Право», «Правоохоронна діяльність» на основі підручника Career Path. Police / John Taylor, Jenny Dooley). Частина 3 / уклад.: Лопатинська І. С., Мирошниченко Н. О., Дзевницька Л. С. Кривий Ріг : КННІ ДонДУВС, 2023. 65 с.

Петраш Анжела Іванівна,

викладач кафедри іноземних мов
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького

ВИРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЙ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ ТЕКСТІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗМІСТУ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Метою самостійного опрацювання текстів професійного спрямування, зокрема інформаційного характеру, для засвоєння лексичних одиниць в умовах воєнного стану через повномасштабне вторгнення росії в Україну є не лише вдосконалення навичок читання та перекладу, а й поглиблення знань про мову, розвиток умінь передачі змісту прочитаного, виховання шанобливого ставлення до цінностей народу й держави, мову якої вивчають здобувачі вищої освіти.

Під час опрацювання текстів/інформаційних повідомлень, які містять лексичні одиниці професійного спрямування, слід виробити так звані стратегії читання. Важливо, щоб викладач навчальної дисципліни повідомив курсантам мету опрацювання тексту/повідомлення, визначив завдання та оцінив виконану роботу.

Курсанти Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, які навчаються за освітньою програмою «Філологія» на першому (бакалаврському) рівні, вивчають мови країн, з якими межує Україна. У рамках вивчення блоку вибіркових дисциплін «Практичний курс румунської мови», «Лінгвокраїнознавство Румунії», «Практика перекладу з румунської мови», «Румунська мова за професійним спрямуванням» особлива увага надається самостійному опрацюванню текстів.

З метою результативного виконання подібного завдання курсанти визначають стратегії читання на рівні ідеї, лексики та стилю.

Оскільки навчальні дисципліни, які викладаються румунською мовою, є вибірковыми і починають вивчатися у четвертому семестрі, очевидно, що рівень опрацювання завдань з військовими чи прикордонними термінами дещо легший, ніж подібні завдання з основної іноземної мови і другої іноземної мови. Отже, основна увага під час самостійного опрацювання текстів звертається саме на вироблення стратегій на рівні лексики.

Основне завдання курсантів – намагатися зрозуміти незнайомі слова. Викладач у рекомендаціях для самостійного опрацювання текстів наголошує, що спочатку потрібно: а) візуально визначити незнайомі лексичні одиниці; б) прочитати слова/фрази до і після незнайомого слова (це допоможе скласти ідею цілого речення/абзацу і, можливо, знайти/вгадати/припустити значення слова, яке спочатку здалося незнайомим); в) за необхідності знайти потрібне слово у словнику.

Важливо спонукати курсантів до креативного виконання подібних завдань, зокрема намагатися замінити слово іншим, раніше вивченим, відтак задіяти вивчений матеріал і закріпити його в нових контекстах.

Варто зазначити, що вивчення третьої іноземної мови після основної англійської та другої (наприклад, німецької) мотивує курсантів до пошуку подібних за написанням/звучанням/значенням лексичних одиниць у цих мовах.

Дієвим методом є поділ складних речень з великою кількістю інформаційних фраз на прості, коли курсанти виокремлюють основну ідею та опрацьовують спочатку саме її, потім переходять до другорядних фактів, якими доповняють попереднє речення та послідовно перейдуть до наступного, зберігаючи цілісність повідомлення.

Підбиваючи підсумок виконаного завдання, здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на маркери, які відповідають за зв'язки слів у реченні, тобто вказати причину, наслідок, протиставлення, означення, альтернативу тощо.

Таким чином, усі названі кроки опрацювання текстів професійного спрямування, зокрема повідомлень інформаційного змісту, сприятимуть не лише ознайомленню зі щоденним перебігом

подій в Україні та країнах, мови яких вивчають курсанти НАДПСУ, а й засвоєнню лексики і граматичних конструкцій, виробленню певних комунікативних компетентностей, необхідних для виконання службових обов'язків під час стажування/служби в підрозділах ДПСУ.

Luige Silvia,

Estonian Academy of Security Sciences,
College of Justice

CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING (CLIL) IN THE TRAINING OF PRISON OFFICERS IN ESTONIA

This paper examines the model of integrated learning of the professional content and foreign language for training prison officers in Estonia. It examines the essential aspects of CLIL (Content and Language Integrated Learning) model for prison officers. Using a sustainable approach, when professional, linguistic and cultural knowledge overlap, enables prison officers to feel safer in the prison environment and to fulfil their professional responsibilities comprehensively in a foreign language, when necessary.

The mission of the Estonian Prison Service is to provide safe, reliable and humane treatment for the imprisoned. The demands of modern society to guide inmates, including foreigners, to a law-abiding life and protect legal order cause the need of training prison officers to acquire a sufficient level of proficiency in the foreign (Russian) language to be able to build trust and improve communication with inmates [2]. There are over 50 % of people serving the sentence in Estonian prisons whose native language is Russian. Understandably, the performance of duties by prison officers largely depends on their knowledge of Russian. In light of the current geopolitical situation, when Ukraine is fighting against Russian aggression, the issue of learning Russian is socially and ethically more essential than ever. Nevertheless, this paper does not aim to consider the ethical aspects of teaching Russian in Estonia. It describes the experiment of achieving a high level of proficiency by prison officers through integrated learning of the subject and professional foreign language.

To reduce language communication barriers with Russian inmates, the Content and Language Integrated Learning (CLIL) model for prison officers was developed and implemented in the College of Justice of the Estonian Academy of Security Sciences more than ten years ago. It is a compulsory part of correctional study. Based on the CLIL model, the foreign (target) language is taught throughout the entire curriculum (three years) in parallel with other subjects. The number of compulsory Russian language classes is 270 academic hours, and the level of complexity, both linguistic and subject related, tends to increase. The integrated approach of teaching and learning was once selected to acquire the expected competencies. Coyle, et al (2010), Mehisto, et al (2012) [1; 8] claim that in the teaching and learning process, the focus is not only on content or language. Each is interwoven, even if the emphasis is greater on one or the other at a given time. The model of CLIL (Content Learning and Integrated Learning) methods for prison officers is similar to Adjunct CLIL but has its specific features. Coyle, et al (2010), Laanemaa, et al (2021) [1; 3] describe it as language teaching that runs parallel to content teaching, with a specific focus on developing knowledge and skills to use the language so as to achieve higher-order thinking. In CLIL and other forms of bilingual education where language and content teaching and learning objectives merge, an important consideration is how teachers conceive of such integration, i.e. how they perceive of the relationship between content and language in their professional practice [9]. The implemented CLIL model for Estonian prison officers is applicable for teaching any foreign language prison officers with similar mission and objective. In Estonia, the CLIL approach in teaching Russian to prison officers has been covered in the article by Anna Rubtsova and Ivo Kitsing, “Content and Language Integrated Learning (CLIL) in the College of Justice: It Is All About Cooperation” [10], where the focus is on collaboration between a subject teacher and a language teacher, and in the article by Silvia Luige, “CLIL Methods: Professional Russian Language Teaching in the College of Justice of the Estonian Academy of Security Sciences” [4], where the core of the article lies in the fundamental features of the CLIL model for prison officers.

The inclusion of the foreign (Russian) language course in the curriculum for the speciality of correction is based on the goal of impact studies – to achieve the level of proficiency in the foreign language that is sufficient for appropriately performing the duties of the case manager, who is responsible for helping the inmate to realise the harmful effects of criminal behaviour and to abandon it, while becoming a law-abiding member of society. All target language courses established in the curriculum form a coherent whole, although thematically they are divided into units, which are taught in parallel to the corresponding subject modules but still separately as independent subjects. All these content and language courses are interconnected, and their fixed sequence is one of the elements that ensure the achievement of curriculum goals [4]. Students learn the language through the context of professional language situations, which are very close to authentic situations, to solve problems that resemble real-life issues. Using the integrated method allows to combine a large scale of creative methods and approaches, which, in turn, promote the development of cognitive functions. As a result of this type of language training, students obtain the necessary communication skills and ability to speak the foreign language fluently, while overcoming the psychological barrier, which often slows down spontaneous speech. Consequently, a creative approach in problem solving is generated: students learn to integrate the knowledge of one context into the other, developing critical thinking in various learning situations [4].

At the initial stage, when students get acquainted with the foreign language for the first time or their knowledge of this language is limited, is essential to overcome the psychological difficulties and provide students with gradual habituation and smooth immersion into the target language. For many first-year students, it is the first time when they “meet” an inmate (or rather the person in inmate’s clothes), and they have to be able to cope with the situation professionally, without getting scared or being dominated by the “inmate”. A sufficiently large number of drillings is needed to overcome these obstacles and cope with internal stress. To acquire practical skills, classes are held in the prison training complex, where the equipment is almost identical to that in the modern prisons in Estonia [6]. By the end of this course, students will be capable of

giving simple orders and explanations in the target language in all day-today prison operations and incidents.

The core of the second year of study is the resocialization of inmates, including activities that help them make a change in their value system and abandon criminal lifestyle. Performing these duties requires using extensive vocabulary and getting familiar with sociocultural aspects that are vital for solving communication problems. There is a certain thematic sequence in acquiring the topic, which will ensure the progressive development of language competencies. The most difficult part in terms of communicative skills and psychological issues is the topic of criminal behaviour, since inmates are not always psychologically ready to communicate on this issue, due to related negative emotional background [4]. To establish effective communication, it is necessary to achieve relative fluency in communication skills. By the end of the courses, students will be capable of interviewing inmates and introducing personal treatment plans, describing resocialization activities and giving simpler explanations related to the latter.

The content of the professional foreign language study of third-year students concerns primarily imprisonment and administrative law. Students have to introduce to inmates materials related to disciplinary and challenge proceedings in the target language, and answer their regular speciality-related questions concerning imprisonment and administrative law. Students have difficulties learning legal terms and structures in the target language not only because of the linguistic complexity but mainly because of the content [4]. There is a compulsory subject, taught in the foreign language, in the current curriculum that concerns the enforcement of the sentence as a whole. It is essential to be able to analyse, synthesise and transfer the necessary information relating all life spheres. By the end the course, students will be able to explain the main content of an everyday imprisonment-related document in the target language and to help inmates with compiling documents.

The successful implementation of CLIL largely depends on the teacher's personality. In addition to possessing the necessary professional competencies and creative power, the teacher has to understand students' feelings and the motives of their actions. Language training is conducted together with a subject teacher or it

can be done only by a language teacher who is able to perform both roles. Close collaboration between the language teacher and the subject teacher helps in achieving the expected results. Sociocultural competence proficiency helps students apply the knowledge of sociocultural characteristics of the foreign language in solving communicative tasks. Students should be provided with appropriate study materials, where the content meet the prison service requirements and the linguistic essence should observe the applicable rules of language study in order to develop all types of speech activities [5; 7].

Based on feedback from students and graduates, the use of the CLIL approach enables them to make a trustworthy contact with the inmate and to feel safer and more confident while communicating with inmates, avoiding manipulation by them. The use of professional foreign language in the prison environment enables prison officers to establish themselves and earn the respect even of negative-minded inmates. It was emphasised that this kind of training has helped them fulfil all their responsibilities more effectively.

As a result of implementing the CLIL approach, students master the commonly used language, and the acquired language competences allow them to continue performing professional duties at the required level.

References

1. Coyle, D., Hood, P. & Marsh, D. (2010), *CLIL: Content and language integrated learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Hainoja, A. (2022), *Teaching and Learning Russian as a Foreign Language at the Estonian Military Academy Nowadays*. The 15th International Conference Proceedings of Innovation in Language Learning. Filodiritto Editore. Florence, Italy, pp. 179–185.
3. Laanemaa, E. & Hatšaturjan, A. (2021), *Students' Perception of Content and Language Integrated Learning (CLIL) Practice at EASS: Advantages and Drawbacks*. Proceedings, Estonian Academy of Security Sciences, 10, pp. 147–173.
4. Luige, S. (2019), *CLIL METHODS: Professional Russian Language Teaching in the College of Justice of the Estonian Academy of Security Sciences*. Journal of International Scientific Publications; Language, Individual & Society, Vol. 13, pp. 79–88. Burgas, Bulgaria: Science Events Ltd.

5. Luige, S. (2015), Vene keele õpik vanglateenistujale = Учебник русского языка для тюремных служащих. Justiitsministeerium, Tallinn.

6. Luige, S. & Kapura, J. (2015), Possibilities of Using Innovative Methods and Techniques in Teaching Russian for Specific Purposes when Training Civil Servants in Estonia. 5th International ELT/CLIL conference, Narva: OÜ SATA, Narva, Estonia, pp. 47–48.

7. Luige, S. (2009), Vanglaametniku baasõppe õpik. II osa, Eesti-vene vestmik vanglateenistujale = Эстонско-русский разговорник для тюремных служащих, HAI, Tallinn.

8. Mehisto, P. (2012), Criteria for producing CLI learning material. Encuentro, 21, pp. 15–33.

9. Nikula, T., Dalton-Puffer, C., Llinares, A. & Lorenzo, F. (2016), More Than Content and Language: The Complexity of Integration in CLIL and Bilingual Education, in: Conceptualising Integration in CLIL and Multilingual Education, Bilingual Education & Bilingualism: 101, Multilingual Matters, Blue Ridge Summit, Bristol.

10. Rubtsova, A. & Kitsing, I. (2019), Content and Language Integrated Learning (CLIL) in The College of Justice: It Is All About Cooperation. Proceedings of the 10th International Conference on Society and Information Technologies: ICETI 2019, International Institute of Informatics and Systematics, Orlando, Florida, USA.

Pasichnyk Maryna,

Senior lecturer of the Department of Foreign Language Training,
European Integration and International Cooperation,
Ukrainian Engineering Pedagogics Academy

TECHNIQUES FOR DEVELOPING AND IMPROVING READING COMPREHENSION SKILLS IN ENGLISH

English in the modern world is one of the most famous and widespread languages. There is a steadily growing need for high-level English language proficiency both throughout the world and in Ukraine in particular. This process has led to the close attention of linguists and teaching practitioners to the search for more effective and progressive ways of teaching language skills, one of which is the ability to understand reading. This is understood as communicative activity, during which the student understands and comprehends everything that he reads, and adequately reacts to what he read, transforming his thoughts into an answer. When reading in English, answering questions about the content of what you read or expressing your opinion about what you read, communication skills

(for example, monologue speech) are also deepened and improved. Reading as one of the types of communicative activity plays an important role at various stages of mastering the English language, which is why tasks to improve and deepen reading comprehension skills must be included both in classroom lessons with a teacher and in the self-study process of students.

Having advanced reading comprehension skills can be evidenced by the following skills: understanding a wide range of textual materials they may encounter in everyday life, such as instructions, menus, timetables, to-do lists, websites, text messages, tweets, books, blogs, newspapers and magazines; rich vocabulary, including synonyms, idioms and phrasal verbs; the ability to recognize different grammatical constructions, etc.

But what are the best ways to develop reading skills? Is it possible to engage in reading without having a high level of English? Consider different reading approaches or techniques designed specifically for English language learners that have a positive effect on the ability to understand and remember the material they read.

1. Transferring the developed reading skills from the native language.

If you learn to read in one language, you can learn to read in another language. Research has shown that reading or communication skills in one's native language actually transfer to a foreign language. But only if you have a basic level of mastery of the new language with a more or less sufficient vocabulary and a sense of grammar.

2. Distribution of study time between concentrated reading and relaxed reading.

Trying to choose only the most difficult texts, the understanding of which requires constant use of a dictionary, is a mistake. Over time, reading overly complex texts will only cause boredom and fatigue. The amount of reading is more important.

So the trick is to strike a balance between focused intensive reading with the dictionary and reading for pleasure. This will allow you to increase your reading time to several hours, while having a good time and enjoying the process.

For concentrated reading, you should choose materials that can be a challenge to understand. Volumetric, light and interesting texts are suitable for relaxed reading.

3. Reading aloud.

It should be remembered that reading is essentially a continuation of speaking and listening. One way to take advantage of the connection between spoken and written language is to speak and listen as you read. If you say out loud everything that is read, the relationships between listening, reading and speaking are established and their improvement takes place.

4. Preview of the material.

Before diving into reading, it is advisable to spend a few minutes previewing the material, look at the headings and subheadings, visual supports (images, graphics, diagrams). This will form a general understanding of the content and set expectations for the reading.

5. To activate the supporting knowledge.

Connecting the new information received during reading with already acquired personal experience, theoretical and practical knowledge, cultural context will make the material easier to understand.

6. Notes while reading.

While reading, you can write down unfamiliar words and phrases that are difficult to understand to work on them later; formulate the main idea of each chapter in your own words or write out supporting sentences from the text. Such valuable notes are a great support for studying and repeating what you learned during reading later.

7. Use of context clues.

This technique involves trying to understand the meaning of unfamiliar words not with the help of a dictionary, but from the surrounding context. It helps to enrich vocabulary and improve reading comprehension skills.

8. Analysis of complex sentences.

Long and difficult to understand sentences can be broken into smaller parts and try to understand each of them separately. This technique allows you to understand the meaning of each part before putting them together for a complete understanding.

9. Visualization of content.

Visualizing images, characters, abstract ideas and concepts while reading improves comprehension and makes the content more material and easy to remember.

10. Summary and understanding.

After reading a chapter or an entire article, it is a good idea to reflect on the main points to summarize what you have read. Searching for connections of the acquired information with already known broader topics will help to fix it in memory and, accordingly, save it.

11. Review and Revision.

Reviewing and repeating the material after one or two days will strengthen your memory and understanding of what you read. Viewing one's own notes, problematic questions, resume, delayed in time, contributes to the long-term retention of acquired knowledge in memory.

12. Participation in discussions.

Discussing what you have read with teachers or study groups will help clear up any misunderstandings. Participation in discussions about what has been read increases the level of understanding of the content of all discussion participants.

13. Regular training.

Like any skill, reading comprehension improves with regular practice. Regular practice in reading materials with a gradual increase in the level of complexity will definitely lead to a significant improvement in the ability to understand and remember what you read.

These reading techniques for English language learners will make the reading process easier and more enjoyable.

Vasylieva Olena,

PhD in Linguistics, Associate Professor,
Associate Professor of Foreign Languages Department
Penitentiary Academy of Ukraine

POSSIBLE WORLDS THEORY AS A MEANS OF TEXT ANALYSIS WITH STUDENTS

EFL teaching cannot avoid reading and analysing texts. On the way of forging their career paths, students should be taught how to elicit information from the text, process it and catch the author's message. So, the teacher's task is to offer the instruments which can be involved in understanding the author's idea. One of them is

unveiling the methods of coding the ideas, which may vary from combining the words in the text, its macro- and micro-structuring to distributing the components of the idea in the text's texture. As we actually deal with penetrating into the mental faculty of the author's self, turning to cognitive linguistics as a means of revealing the cognitive world picture of the author seems rather fruitful.

Cognitive linguistics has accumulated the results of numerous researches devoted to resolving the problem of language-and-mind interconnection and interaction. It is an umbrella term denoting a linguistic field, which has generated a range of theories. Each of them is trying to explain how human mind works, depending, first of all, on language-speech investigation and the data provided by different adjacent disciplines. Among the latter one can find psychology, discourse studies, information studies, sociology, programming and many others.

A workable approach to investigating how human mind is represented in a definite language and speech seems to be the theory of possible worlds. It is built around the presupposition that a person lives in a variety of possible worlds created by his own mind and the minds of other people, and travels inside them or from one to another using the capacity of the mind. The worlds we usually form and explore are our memories, dreams, plans, the worlds created in different texts we read, hear and watch and the like.

This theory may be used to form in our students the understanding of how the author can use the words in their text to transmit the ideas they have about different issues. These words denote various aspects of the microcosm of the text, which is usually a combination of different possible worlds described by the author.

In this paper the possible world is understood as some state of affairs which exists or may exist in some spatio-temporal coordinates of the actual or imagery world (see also [2]). It is a complex multifaceted entity, inside which one can find characters, objects, colours, smells, activities, and many other semantic roles and features existing and interacting according to a definite logic. Depicting and colliding the worlds the author makes the reader analyse and evaluate their aspects and make conclusions about the authors worldview: the issues worrying the author (the topic) and the

author's understanding and evaluation of these issues, which we classify as the author's message.

In order to teach students to get the message of the author from the text we choose in it a few depicted worlds (it is better to find two which contrast most of all) and prepare an empty form with the list of the worlds' aspects. The students have to fill in the form with the words used in the text to name and characterise these aspects. The analysis of the connotative macro-component in the meanings of the words reveals the author's evaluation of the worlds and so the author's message becomes clear.

In such a way we analyse *Anthony in Blue Alsatia* by Eleanor Farjeon [1]. The text is not easy to understand. Being called a rhapsody, it is free-flowing in structure, featuring contrasting moods, colours, temperatures, activities and tonality. There are quite a lot of instances of ambiguity difficult to interpret and causing retardation. And the worlds creating the information space of text intertwine and difficult to isolate.

The students read the text, analyse its composition, vocabulary, expressive means and stylistic devices. They try to catch the main question which bothers the author. Then they fill in the following form.

	Where can one live a happy life?	
	World of common people	World of businessmen
People		
Setting		
Substances		
Colours		
Sounds		
Smells		
Tastes		
Temperatures		
Activities		
Interaction		
Speaking		
Aims		

Comparing the linguistic matter obtained from the text, one can easily see in which world the author's heart lies. The author's message becomes clear. Filling in the form helps to reveal the specific features of the worlds created by Eleanor Farjeon to show that norms and stereotypes of the society may be misleading when it comes to things like happiness.

The written above demonstrates that the fruits of cognitive linguistic researches may become a useful instrument of text analysis where classical stylistic analysis fails to give easy answers to the students' questions.

References

1. Farjeon, Eleanor, *Anthony in Blue Alsatia*, available at: <https://lingualeo.com/ru/jungle/anthony-in-blue-alsatia-by-eleanorfarjeon-387991> (accessed: 17.10.2023).
2. Textor, Mark (2021), *States of Affairs*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Edward N. Zalta (ed.), available at: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2021/entries/states-of-affairs/> (accessed: 17.10.2023).

Наукове видання

**ІНТЕГРАЦІЯ ТЕОРІЇ У ПРАКТИКУ:
ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ, ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

**INTEGRATION OF THEORY INTO PRACTICE:
PROBLEMS, RESEARCHES, PROSPECTS UNDER
CONDITIONS OF MARTIAL LAW**

Матеріали

**III Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 01 листопада 2023 року)**

Відповідальні за випуск

Квітка А. С.,
Кисельов Д. В.,
Шмельова Р. І.

Редактори літературні

Сила Л. М.,
Махотко О. П.

Комп'ютерна верстка і макетування

Сила Л. М.

Підписано до друку 19.12.2023 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 29,76.
Тираж 50 пр. Зам. № 116/23.

Редакційно-видавнича група Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.